

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису

ЛЕВЕНЕЦЬ ОЛЕКСАНДР МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 37+001](091)(477.82)«1964/1985»

ДИСЕРТАЦІЯ

РОЗВИТОК ОСВІТИ І НАУКИ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ
В 1964–1985 РОКАХ

Спеціальність 032 «Історія та археологія»

Галузь знань 03 «Гуманітарні науки»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. М. Левенець

Науковий керівник – Баран Володимир Кіндратович, доктор історичних наук, професор

Примірник є ідентичним іншим примірникам дисертації

Голова спеціалізованої вченної ради ДФ 32.051.025

д.і.н., професор _____ Л. В. Стрільчук

Луцьк – 2022

АНОТАЦІЯ

Левенець О. М. Розвиток освіти і науки у Волинській області в 1964–1985 роках. Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2022 р.

Дисертація є результатом комплексного науково-історичного дослідження розвитку освіти і науки у Волинській області в 1964–1985 рр.

Після розпаду Радянського Союзу та проголошення незалежності України (1991 р.) Українська держава успадкувала від СРСР радянську систему освіти і науки, яка мала свої індивідуальні риси та особливості. Деякі з них, зокрема ідейно-політичні, були відкинуті уже в перші роки незалежності. Згодом, в контексті державного реформування освіти і науки, яке проводило Міністерство освіти і науки України, розпочалися трансформаційні процеси в цих галузях, які передбачали запровадження окремих елементів західноєвропейських та американських освітньо-наукових моделей і поєднання їх з вітчизняною (фактично радянською) системою освіти і науки. Особливо поживалося реформування української освіти і науки з 2014 р. (після Революції Гідності), яке триває й зараз. Сучасне реформування освіти й науки в Україні вимагає проведення ретельного аналізу функціонування цієї галузі в минулому, врахування досвіду 60–80-х років ХХ ст., виокремлення позитивних та негативних рис радянської освітньої та наукової систем задля ефективного реформування й становлення якісної освіти і науки в Україні в майбутньому, що й зумовлює актуальність цієї тематики.

Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів (поділяються на дванадцять параграфів), списку використаних джерел, висновків і додатків. Перший розділ **«Історіографія, джерельна база та методологія дослідження»** стосується науково-методологічних аспектів дослідження. В ньому подана детальна характеристика історіографії зазначеної наукової тематики,

виокремлені основні напрямки історіографії, наукові концепції та висновки попередніх науково-історичних та частково науково-педагогічних досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів. Слід відзначити, що перші публікації, які частково відображали вузькі аспекти із контексту зазначеної теми, з'явилися ще в радянський час. Проте вони були надто ідеологізованими і написаними в дусі тогочасної радянської (марксистсько-ленінської) методології, а отже, трактування подій минулого було віддаленим від історичної дійсності. В сучасній українській історіографії нараховується немало робіт, які стосуються історії освіти, але більшість з них охоплюють загальноукраїнський масштаб, тим самим частково нівелюються регіональні особливості та специфіка освіти і науки у той час. Історія науки у вітчизняній історіографії є молодого науковою проблематикою, що й робить тему актуальною і перспективною. Досліджувана тематика слабо висвітлена у зарубіжній історіографії, передовсім це зумовлено локальною обмеженістю дослідження.

У розділі **«Загальна середня (шкільна) освіта»** автор аналізує розвиток шкільної освіти, характеризує методичні та інші педагогічні аспекти, кадрове і матеріально-технічне забезпечення, а також соціальне становище тогочасного волинського вчительства. Дисертант значну увагу приділив характеристиці змісту тогочасної шкільної освіти і механізму її реалізації в освітньому процесі. Досліджено структуру та функціонування системи радянського шкільного виховання, яке було складовим елементом державного ідейно-політичного механізму.

Розділ **«Вища і середня спеціальна освіта»** містить три параграфи. Один із них відображає розвиток вищої і неповної вищої освіти у Волинській області, різноманітні зміни в цій ланці освіти, педагогічні аспекти, кадрове й матеріально-технічне забезпечення закладів тощо. Наступний параграф стосується середньої спеціальної освіти. Автор виокремлює у досліджуваній час на теренах Волинської області шість фахово-професійних профілів (напрямків) середньої спеціальної освіти: медичну, педагогічну, торговельно-економічну, культурно-мистецьку, аграрну і технічну. Останній параграф цього розділу

висвітлює розвиток професійно-технічної освіти як однієї з ланок фахової освіти. В ньому представлена мережа закладів, описано ключові фактори, які в різний час впливали на її реорганізацію і зміни мережі закладів.

Дослідження минулого освіти Волинської області в радянський час зумовило висвітлення окремих суспільно-політичних явищ і процесів, які нерозривно пов'язані з тогочасною освітою і наукою. Так, на початку 1960-х років в контексті хрущовської «відлиги» в ЛДПІ ім. Лесі Українки сформувався дисидентський осередок. До його складу входили викладачі та студенти, які мали національні (проукраїнські) погляди й позиції, які суперечили офіційній державній ідеології. У зв'язку зі зміною партійно-державного керівництва в СРСР, з середини 60-х років ХХ ст. розпочалася (ініційована новим керівництвом) «зачистка» дисидентських осередків. Це певним чином увиразнилося в освітній сфері області впродовж середини 1960-х – першої третини 1970-х років, що й продемонстровано в роботі.

У четвертому розділі – **«Наукові дослідження»** на основі архівних документів, значна частина яких вперше залучена до наукового обігу, й критичного осмислення опублікованих матеріалів та історичних джерел, а також вітчизняної і зарубіжної історіографії з цієї теми продемонстровано розвиток суспільно-гуманітарних, фізико-математичних та природничих наук в області у досліджуваний час. Окреслені основні центри й вузькоспеціалізовані осередки тогочасної регіональної науки. В роботі перераховано найвідоміших тодішніх волинських вчених та їх наукові здобутки.

Наступними структурними компонентами є «Висновки» та «Список використаних джерел». У «Висновках» сформульовано загальні підсумки проведеного дослідження та викладено основні положення дисертаційної роботи. До «Списку використаних джерел» увійшли різні типи історичних джерел, які використовувалися під час проведення дослідження, а також наукові напрацювання попередніх науково-історичних досліджень радянських, українських та зарубіжних науковців.

Останнім структурним компонентом кваліфікаційної роботи є «Додатки». В ньому містяться різноманітні фото, які стосуються досліджуваної теми, фото відповідних автентичних документів, портрети видатних тогочасних осіб (освітян і науковців), складені автором статистичні та інформаційні таблиці тощо.

Ключові слова: освіта, наука, навчання, виховання, педагогічна діяльність, науковець, наукове дослідження, Волинська область.

ABSTRACT

Levenets O. M. Development of education and science in Volyn region in 1964–1985. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation is submitted for the academic degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 03 «Humanities» in the specialty 032 «History and archeology». – Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, 2022.

The dissertation is the result of comprehensive scientific and historical studies of education and science in Volyn region in 1964–1985.

After the collapse of the Soviet Union and the declaration of independence of Ukraine (1991) Ukraine inherited from the USSR Soviet system of education and science, which had its own individual characteristics and features. Some of them, in particular ideological and political, were rejected during the first years of independence. Subsequently, in the context of state reform of education and science, held by Ministry of Education and Science of Ukraine, the transformation process, which included the implementation of certain elements of Western European and American educational and scientific models and combining them with domestic (actually Soviet) system of education and science started. The reform of Ukrainian education and science has especially intensified since 2014 (after the Revolution of Dignity), and still continues. The current reform of education and science in Ukraine requires conducting a thorough analysis of the functioning of this branch in the past, taking into account the experience of 60's – 80's of the XX century, separation of positive and negative features of the Soviet educational and scientific systems for

effective reform and establishment of qualitative education and science in Ukraine in the future, which leads to the relevance of this topic.

This dissertation consists of introduction, four sections (subdivided into twelve paragraphs), the list of sources, conclusions and applications. The first section **«Historiography, source base and research methodology»** deals with scientific and methodological aspects of the study. It contains a detailed description of historiography of the specified scientific topics, highlights the basic trends of historiography, scientific concepts and the findings of previous scientific-historical research and partly scientific-pedagogical research of domestic and foreign authors. It should be noted, that the first publications, which partly reflected the narrow aspects of the context of this theme, were made in Soviet times. However, they were too ideological and written in the spirit of the Soviet (Marxist-Leninist) methodology, and therefore, the interpretation of the events of the past was far from historical reality. In modern Ukrainian historiography there are a lot of works, which relate to the history of education, but most of them cover all-Ukrainian scale, therefore regional peculiarities and specifics of education and science are partially underestimated. The history of science in domestic historiography is a young scientific issue, which also makes the topic relevant and promising. The topic is poorly covered in foreign historiography, primarily due to regional limitations of the study.

In the section **«General secondary (school) education»** the author analyzes the development of school education, characterizes methodological and other educational aspects, personnel and logistics software, as well as the social situation of Volyn educational workers. The dissertation paid considerable attention to the characteristics of the content of contemporary school education and the mechanism of its implementation in the educational process. Structure and functioning of the system of the Soviet school education, which was an integral part of the state ideological and political mechanism, are investigated.

Section **«Higher and secondary special education»** includes three paragraphs. The first one reflects the development of higher and incomplete higher education in Volyn region, various changes in this level of education, pedagogical

aspects, staffing and logistics of institutions and so on. The next paragraph deals with secondary special education. The author singles out in the studied period six professional profiles (areas) of secondary special education in Volyn region: medical, pedagogical, trade and economic, cultural and artistic, agricultural and technical. The last paragraph of this section covers the development of vocational education as one of the links of professional education. It represents a network of institutions, describes the key factors, which had an impact on its reorganization and on changes of educational establishments network in different times.

The study of the past of education in Volyn region in Soviet times led to the coverage of certain socio-political phenomena and processes that are inextricably linked with education and science of those days. Thus, in the early 1960's in the context of the Khrushchev «thaw» a dissident cell was formed in Lesya Ukrainka Lutsk State Pedagogical Institute. It consisted of teachers and students, who had national (pro-Ukrainian) views and positions, which contradicted the official state ideology. With the change the state leadership in the USSR the «cleansing» of dissident cells (initiated by the new leadership) began from the mid 60's of the twentieth century. This process can be seen in particular way in the educational sphere during the mid- 1960's – the first third of 1970's, which is also demonstrated in this work.

The fourth section «**Scientific research**» demonstrates the development of socio-humanitarian, physical-mathematical and natural sciences at the time on the basis of archival documents, many of which are first involved in scientific circulation, and on critical reflection of published materials and historical sources, as well as domestic and foreign historiography on this topic. The main centers and highly specialized centers of regional science are outlined. This paper lists the most famous Volyn scientists of that time and their scientific achievements.

The next structural components are «Conclusions» and «List of sources». In «Conclusions» the overall results of the conducted research are formulated and the main provisions of the dissertation are demonstrated. «List of sources» includes different types of historical sources, which were used during the time of the study, as

well as scientific achievements of previous scientific and historical studies of Soviet, Ukrainian and foreign scientists.

The last structural component of the qualification work is «Appendices». It includes various photos related to the topic, photos of relevant authentic documents, portraits of prominent people of that time (educators and researchers), statistical and informational tables compiled by the author, etc.

Key words: education, science, training, upbringing, pedagogical activity, scientist, scientific research, Volyn region.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Левенець О. М. Викладання іноземних мов у спеціалізованих лінгвістичних класах загальноосвітніх навчальних закладах Волинської області у середині 60-х рр. ХХ ст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні відносини»*. Ужгород, 2018. № 3. С. 53–59.

2. Левенець О. М. Житлово-комунальні та соціальні умови, побут і дозвілля сільських учителів Волинської області в середині 60-х рр. ХХ ст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Історичні науки»*. Київ, 2018. Том 29 (68). № 3. С. 24–29.

3. Левенець О. М. Комуністичне виховання в загальноосвітніх школах Волинської області в середині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Історичні науки»*. Київ, 2018. Том 29 (68). № 4. С. 23–30.

4. Левенець О. М. Структура й функціонування радянської шкільної системи виховання в середині 60-х – у першій половині 80-х рр. ХХ ст. (на прикладі загальноосвітніх шкіл Волинської області). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. Луцьк, 2018. № 6 (379). С. 91–96.

5. Левенець О. М. Формування атеїстичного світогляду учнів сільських шкіл Волинської області в середині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. *Гілея: науковий вісник. Ч. 1. Історичні науки*. Київ, 2019. Вип. 140 (1). С. 58–64.

6. Левенець О. М. Викладання іноземних мов у загальноосвітніх школах Волинської області в середині 60-х – першій половині 70-х рр. ХХ ст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Історичні науки»*. Київ, 2019. Том 30 (69). № 1. С. 29–37.

7. Левенець О. М. Луцький період науково-дослідної та педагогічної діяльності лінгвіста-етрусколога Олексія Харсекіна (1974–1985 рр.). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні відносини»*. Ужгород, 2019. № 5. С. 196–204.

8. Левенець О. М. Середня медична освіта у Волинській області в 1964–1975 рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Історичні науки»*. Київ, 2020. Том 31 (70). № 1. С. 18–26.

9. Левенець О. М. Явище сексотства в закладах освіти Волинської області в середині 60-х – першій половині 80-х років ХХ ст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Історія. Філософія. Політологія»*. Одеса, 2020. № 19. С. 21–25.

10. Левенець О. М. Навчання студентів з Узбекистану в Луцькому державному педагогічному інституті імені Лесі Українки у 1966–1972 рр.: особливості навчально-виховного та асиміляторського процесів. *Evropský filozofický a historický diskurz*. Praha: Berostav Družstvo, 2021. Svazek 7. 1 Vedání. S. 15–24.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

11. Левенець О. М. Життєвий шлях і наукова кар'єра професора Владислава Дзядика та його вплив на розвиток математичної науки на Волині. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Політологія, філософія, соціологія, психологія: контури міждисциплінарного перетину»*. До 20-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса,

8–9 грудня 2017 р.). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 77–80.

12. Левенець О. М. Методи атеїстичного виховання учнів сільських шкіл Волинської області в середині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. *Матеріали науково-практичної конференції «Педагогічне краєзнавство Волині»*: Зб. наук. праць. Володимир-Волинський: ВВПК, 2018. С. 125–130.

13. Левенець О. М. Взаємовідносини сільських шкіл з колгоспами в середині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. (на прикладі Волинської області). *Україна. Європа. Світ. Історія та сучасність: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. м. Київ, 30 листопада – 1 грудня 2018 р. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2018. С. 15–20.

14. Левенець О. М. Громадська (позашкільна) діяльність вчителів Волинської області в середині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. *Сучасні світові тенденції розвитку науки, технологій та інновацій. Матеріали науково-практичної конференції* (м. Ужгород, 28–29 червня 2019 року). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2019. С. 72–75.

15. Левенець О. М. Впровадження нових навчальних програм в загальноосвітніх школах Волинської області у 1969/1970 н. р. *IV Таврійські історичні наукові читання: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. м. Київ, 3–4 квітня 2020 р. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2020. С. 20–26.

16. Левенець О. М. Нововолинський вечірній гірничо-будівельний технікум в 1964–1976 рр. (Короткий історичний екскурс). *Збірник матеріалів історико-краєзнавчої конференції «Нововолинськ: від західних кордонів Древньої Русі до сучасної Європи», присвяченої 70-річчю міста Нововолинська*. Нововолинськ, 2020. С. 70–76.

**Наукові праці, які додатково відображають наукові результати
дисертації:**

17. Левенець О. М. Елементи радянської комуністичної ідеології і пропаганди в шкільних підручниках з іноземних мов у середині 60-х – 80-х рр. ХХ ст. (на матеріалах Волинської області). *Гілея: науковий вісник Ч. 1 Історичні науки*. Київ, 2019. Вип. 145 (6). С. 88–93.

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	13
Вступ.....	15
Розділ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	20
1.1. Стан наукового вивчення теми.....	20
1.2. Джерельна база.....	31
1.3. Теоретико-методологічні основи дослідження.....	42
Висновки до розділу 1.....	48
Розділ 2. СЕРЕДНЯ ЗАГАЛЬНА (ШКІЛЬНА) ОСВІТА.....	49
2.1. Зміст і організація навчально-виховного процесу.....	49
2.2. Кадрове і матеріально-технічне забезпечення шкіл.....	68
2.3. Соціальне становище вчителів та їх громадська діяльність.....	89
Висновки до розділу 2.....	104
Розділ 3. ВИЩА І СЕРЕДНЯ СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА.....	107
3.1. Заклади вищої і неповної вищої освіти.....	107
3.2. Середня спеціальна освіта.....	129
3.3. Училища в системі професійно-технічної освіти.....	151
Висновки до розділу 3.....	170
Розділ 4. НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	173
4.1. Суспільно-гуманітарний напрям.....	173
4.2. Фізико-математичні і технічні науки.....	195
4.3. Науково-дослідна робота в галузі природничих наук.....	214
Висновки до розділу 4.....	233
Висновки.....	235
Список використаних джерел.....	246
Додатки.....	316

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ:

АН – Академія наук

ВДНГ – виставка досягнень народного господарства

ВОВНО – Волинський обласний відділ народної освіти

ВОУПТО – Волинське обласне управління професійно-технічної освіти

ВШ – восьмирічна школа

ЗВО – заклад вищої освіти

ЗОШ – загальноосвітня школа

ЗПТО – заклад професійно-технічної освіти

ЗССО – заклад середньої спеціальної освіти

ЗТФ – загальнотехнічний факультет

КАДІ – Київський автомобільно-дорожній інститут

КДБ – Комітет державної безпеки

КПЗУ – Комуністична партія Західної України

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу

КПУ – Комуністична партія України

ЛДПІ ім. Лесі Українки – Луцький державний педагогічний інститут імені Лесі Українки

ЛДУ ім. І. Франка – Львівський державний університет імені Івана Франка

ЛПІ – Львівський політехнічний інститут

МПТУ – міське професійно-технічне училище

ПТУ – професійно-технічне училище

РРФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка

СПТУ – сільське професійно-технічне училище

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

ССПТУ – середнє сільське професійно-технічне училище

СШ – середня школа

США – Сполучені Штати Америки

ТУ – технічне училище

УПТО – училище професійно-технічної освіти

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ЦК КПРС – Центральний Комітет Комуністичної партії Радянського Союзу

ЦК КПУ – Центральний Комітет Комуністичної партії України

ВСТУП

Актуальність теми. На початку XXI ст. в Україні відбувається стрімкий розвиток суспільно-культурних процесів, які є невід'ємною частиною мультикультурного (глобалізаційного) суспільного розвитку. Сучасні українська освіта, наука і культура зазнають відчутного впливу з боку західноєвропейського середовища, а це, у певній мірі, спричиняє нівелювання та цілеспрямоване неврахування культурних здобутків і надбань попередніх епох. Зважаючи на часткову політичну ангажованість сучасного українського суспільства, радянська епоха сприймається суто негативно, першочергово акцентується увага на тоталітарному та антинаціональному аспектах цього етапу вітчизняної історії. Звичайно, відкидати їх не можна, проте слід об'єктивно підходити до науково-історичного дослідження радянської епохи в Україні та висвітлювати як негативні, так й позитивні сторони і аспекти минулого.

Впродовж років незалежності в Україні функціонувала національна модель освіти і науки, яка у більшій мірі, структурувалась та будувалась за радянськими схемами і конструктами. Сучасна українська освіта і наука перебувають на стадії реформування, суть якого передбачає поєднання національної, американської та західноєвропейських освітніх систем. Саме тому освіту і науку радянського часу варто комплексно досліджувати з науково-історичної точки зору, аби врахувати позитивні й негативні риси в процесі реформування сучасної вітчизняної системи освіти і науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми «Україна за ранньомодерної та новітньої доби: суспільство, політика, культура» кафедри історії України та археології Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Мета дослідження полягає в проведенні комплексного науково-історичного дослідження освітньої та наукової галузей Волинської області УРСР в роки так званого брежнєвського і постбрежнєвського «застою» (1964–1985 рр.).

Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних **завдань**:

- проаналізувати історіографію і джерельну базу наукової тематики;
- дослідити методологічні аспекти навчально-виховного процесу шкільної освіти;
- продемонструвати особливості кадрового та матеріально-технічного аспектів шкільної освіти;
- висвітлити розвиток вищої та неповної вищої освіти;
- з'ясувати регіональні особливості розвитку середньої спеціальної і професійно-технічної освіти;
- відобразити розвиток суспільно-гуманітарних і природничих наук;
- продемонструвати науково-дослідну роботу тогочасних волинських науковців в галузі фізико-математичних і технічних наук.

Об'єктом дослідження є державна політика в галузі освіти і науки, її змістові, методологічні, кадрові і матеріально-технічні аспекти.

Предметом дослідження є освіта і наука у Волинській області УРСР в 1964–1985 рр.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1964–1985 рр. Нижньою хронологічною межею є 1964 р. – прихід до влади в СРСР Л. Брежнєва, що стало початком епохи так званого «застою». Верхня межа – 1985 р. – смерть генерального секретаря ЦК КПРС К. Черненко, що й вважається закінченням постбрежнєвського «застою» в СРСР.

Територіальні межі дослідження охоплюють Волинську область УРСР в адміністративних кордонах кінця 60-х – 80-х років ХХ ст.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що:

вперше:

- проведено цілісний аналіз історіографії та джерельної бази теми й введено до наукового обігу значну кількість нових неопублікованих архівних джерел;

- здійснено комплексний аналіз особливостей функціонування радянської системи шкільної освіти у Волинській області в 1964–1985 рр.;
- описано механізм шкільної системи виховання на прикладі місцевих загальноосвітніх шкіл у досліджуваний час;
- продемонстровано динаміку зростання кількісних і якісних змін в системі шкільної освіти області у досліджуваний час, а саме: кількість освітніх закладів, їх кадрове та матеріально-технічне забезпечення;
- здійснено загальну характеристику розвитку середньої спеціальної і професійно технічної освіти в області;
- комплексно досліджено та продемонстровано історію розвитку наукових досліджень в області у середині 1960-х – першій половині 1980-х роках.

В роботі *уточнено*:

- зміст і структуру навчального процесу в системі шкільної освіти та її зміни впродовж досліджуваного часу;
- освітні процеси, які сприяли національному знеособленню підростаючого покоління та ідейно-політичному ангажуванню освітньої сфери в регіоні;
- особливості фахової підготовки в закладах середньої спеціальної, професійно-технічної та вищої освіти;

Подальшого розвитку в дисертації набули питання:

- атеїстичного виховання учнівської молоді в тогочасних закладах освіти;
- наявності явища сексотства в закладах освіти;
- взаємозв'язку фізико-математичних і технічних наук з військово-промисловим комплексом СРСР.

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення дисертації можуть бути використані науковцями під час підготовки

узагальнюючих праць з історії України, історії Волині, підручників, хрестоматій з історії освіти, педагогіки, культури, а також робіт краєзнавчого характеру. Результати та висновки дослідження можуть стати в нагоді вчителям та викладачам під час підготовки до уроків, лекцій, семінарських занять з вивчення тем з історії України, історії Волині, історії освіти тощо. Окрім того, вміщений в дисертації фактологічний матеріал придатний для використання в екскурсійній та музейній роботі.

Наукова апробація дослідження. Основні положення та висновки дисертації оприлюднювались на засіданнях кафедри нової та новітньої історії України (нині кафедри історії України та археології) Волинського національного університету імені Лесі Українки впродовж 2020–2021 рр. Окрім того, матеріали дослідження були представлені на міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференціях: V Міжнародній науково-практичній конференції «Політологія, філософія, соціологія, психологія: контури міждисциплінарного перетину» в Національному університеті «Одеська юридична академія» (Одеса, 8–9 грудня 2017 р.); регіональній конференції «Педагогічне краєзнавство Волині» у Володимирі-Волинському педагогічному коледжі (Володимир-Волинський, 29 березня 2018 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Україна. Європа. Світ. Історія та сучасність» в Таврійському національному університеті імені В. І. Вернадського (Київ, 30 листопада – 1 грудня 2018 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні світові тенденції розвитку науки, технологій та інновацій» (Ужгород, 28–29 червня 2019 р.); міжнародній науково-практичній конференції «IV Таврійські історичні наукові читання» у Таврійському національному університеті імені В. І. Вернадського (Київ, 3–4 квітня 2020 р.); регіональній історико-краєзнавчій конференції «Нововолинськ: від західних кордонів Древньої Русі до сучасної Європи», присвяченої 70-річчю міста Нововолинська (Нововолинськ, 28 серпня 2020 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладені у 17 публікаціях, із них 10 статей у наукових фахових виданнях України (з них дві опубліковані у збірнику «Гілея: науковий вісник. Історичні науки», який індексований чотирма

міжнародними наукометричними базами даних: Index Copernicus, Info Base Index (IBI), Google Scholar, Scientific Indexing Services (SIS), в одній статті, опублікованій в закордонному науковому журналі «Evropský filozofický a historický diskurz» (Прага, Чеська Республіка), а також шість опублікованих тез доповідей на конференціях.

Структура та обсяг дисертації обумовлені специфікою наукової тематики дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (734 позицій), додатків (23). Загальний обсяг дисертації становить 380 сторінок, із них основного тексту 236 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукового вивчення теми

Зважаючи на суспільно-політичні події українського сьогодення, радянське минуле в контексті новітньої історії України сприймається в сучасному українському суспільстві й частково науково-історичному дискурсі досить неоднозначно, викривлено, а подекуди й необ'єктивно. Радянський етап минулого і, навіть його, частково, аполітичні складові тематики, ще й досі залишаються політизованим й перебувають під впливом індивідуально-емоційного сприйняття конкретною людиною.

В останні роки в сучасній вітчизняній історіографії сформувалась досить своєрідна тенденція щодо вивчення й висвітлення минулого України радянського часу: загальне (всеохоплююче) дослідження цього етапу історії й, часткова, відсутність вузької тематичної диференціації на окремі (вузькі) тематичні аспекти. Така тенденція, безумовно, впливає на якість науково-історичного дослідження, його трактування й загальні висновки щодо радянської дійсності. Тож вузькі регіональні тематики історії України другої половини ХХ ст., в контексті дисертаційних робіт, можуть бути одним із варіантів вирішення цієї ситуації.

Під час проведення будь-якого науково-історичного дослідження важливим є врахування стану вивчення теми. Попри те, що радянська епоха є не надто віддаленою від сьогодення, окремі її тематичні складові, зокрема й галузь освіти і науки в регіональних вимірах, не є ґрунтовно дослідженими. Під час проведення дослідження на тему «Розвиток освіти і науки у Волинській області в 1964–1985 рр.» проводився аналіз історіографії цієї тематики, що дало змогу розподілити наукові роботи попередніх істориків-дослідників за традиційною класифікацією: радянська, сучасна українська і зарубіжна історіографія. Слід зауважити, що кожна з них має свої риси, особливості та методологічні підходи,

проте жодна не дає комплексного відображення дійсності минулого досліджуваної теми. Причиною цього, частково, є регіонально-географічна особливість теми, а також її тематична полігранність (багатоаспектність).

Слід зауважити, що радянській історіографії належать окремі наукові роботи, які частково стосуються цієї теми. Так, перші наукові і науково-публіцистичні роботи місцевих дослідників із зазначеної тематики з'явилися уже в кінці 1960-х років й були приурочені до тридцятої річниці так званого «возз'єднання» західноукраїнських земель з УРСР. Основна мета таких робіт мала ідеологічно-демонстративний характер: в них розповідалось, як за роки радянської влади, начебто, відбувся грандіозний розвиток промисловості, сільського господарства, культури, зокрема й освіти і науки на теренах Західної України. Тогочасні наукові статті та брошури мали наративні ознаки й рясніли численними ідеологічними вкрапленнями, специфічним викладом матеріалу. Багато сюжетів минулого автори (історики-науковці, освітяни, публіцисти), зважаючи на суспільно-політичну особливість того часу, спеціально опускали з поля зору. Звичайно, виклад минулого у тогочасних роботах був далекий від об'єктивної дійсності. Серед цих авторів слід назвати: А. Вербівську (1969 р.) [38], Л. Іваненко (1967 р.) [97], В. Струбицького та О. Шпортенка (1969 р.) [294].

Частково проливають світло на минуле освіти Волинської області 60–80-х років ХХ ст. й праці радянських авторів, які мали не історичний характер, а освітньо-педагогічний. Особливість таких робіт має певну перевагу над науково-історичними – вони не є настільки насичені ідейно-політичними вкрапленнями, які автоматично робила марксистсько-ленінська історіографія. Окрім того, вони надають змогу сучасному історичному досліднику споглядати й аналізувати тогочасні педагогічні тенденції, дидактичні аспекти, а також демонструють освітню політику. Тож, до кола таких авторів належать: І. Зверева [93], В. Куценко [151], І. Міщенко [196], роботи яких стосуються радянської шкільної освіти 60–70-х років ХХ ст.

З середин 1970-х років в радянській історіографії усе більше розпочало з'являтися науково-історичних монографій, які частково відображали минуле

освіти і науки в західних областях України. Однією з перших монографій історичного характеру, яка містить деякі відомості з історії освіти і науки області, є книга І. Кошарного – «У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у возз'єднаних областях УРСР (1939–1958 рр.)» (Львів, 1975 р.) [141]. Згадана книжка цілком відповідає тогочасним віянням радянської історіографії і є дуже заполітизованою та необ'єктивною. Однією з перших радянських монографій, яка безпосередньо, стосується історії освіти Волині, була книга «Розквіт народної освіти в Західних областях України» (Київ, 1979 р.) [262]. До її авторського колективу входили Б. Тихоміна, Д. Яремчук, Л. Баїк, В. Санивець та інші. Структура цієї монографії побудована за принципом диференціації освіти, вона містить декілька розділів, які відображають розвиток середньої загальної (шкільної) освіти, середньої спеціальної, професійно-технічної і вищої освіти в радянський час. В географічному плані монографія охоплює західні області України, але в ній вміщено немало матеріалу, який стосується Волинської області. Проте варто відзначити, що автори цієї книги ставили за мету висвітлити лише загальні аспекти розвитку освіти західноукраїнського регіону, тому в роботі не виокремлені обласні особливості й тенденції. Окрім того, книга є творінням радянської історіографії, тож написана в дусі марксистсько-ленінської методології, що й робить її надто заполітизованою та необ'єктивною. В ній наведено немало завищених статистичних даних, які не збігаються з реальними показниками, які зафіксовані в архівних документах. Основний прийом викладу матеріалу базується на «радянському еволюціонізмі» – цілковитому розвитку усіх аспектів освіти впродовж радянського часу, що є далеким від об'єктивної дійсності.

В ході дослідження були проаналізовані й роботи деяких радянських науковців, які стосувались окремих рівнів освіти. Проте вони відображають освітню тематику не у вузькому регіональному аспекті, а на всесоюзному або всеукраїнському рівні, тож лише частково стосуються історії освіти Волинської області. До числа таких авторів належать: С. Батишев [10], В. Онопрієнко [221], Л. Дмитрієва [77], І. Фічора [318] – професійно-технічна освіта, М. Варшавчик

[35] – методичні аспекти вищої освіти, М. Грищенко [58], Е. Днепров [78], О. Завадська [85], О. Татенко [300] – шкільна освіта, О. Бондар, В. Струбицький [293] – соціальні аспекти педагогічних працівників.

Тематика історії науки у Волинській області дуже слабо висвітлена у науковій літературі радянського часу. Передовсім це пов'язано з тогочасною особливістю радянської історіографії – тривалою відсутністю комплексних науково-історичних робіт, які б відображали історію науки, тим паче у віддалених регіонах Радянського Союзу. У ході дослідження дисертантом були опрацьовані окремі статті, які лише частково є дотичними до обраної теми, авторами яких є А. Слюсаренко [288], І. Шульгіна [336], Г. Ханін [320]. Уже в кінці 1970-х років в радянській історіографії розпочали з'являтися відповідні монографічні роботи. Так, у 1979 р. в Москві була опублікована монографія – «Формування і розвиток мережі наукових установ СРСР (історичний нарис)» [12], авторами якої є Є. Беляєв і Н. Пишкова, 1982 р. – «КПРС і організація науки в СРСР» [11], автор Є. Беляєв, 1987 р. – «Науково-технічна політика КПРС: Деякі підсумки і проблеми досліджень», автор Л. Голєусова [53], 1988 р. – «Інфраструктура науки в СРСР», автор І. Шульгіна, 1990 р. – «Організація радянської науки: історія і сучасність» [157], автор Г. Лахтін. У 1991 р. вийшла колективна монографія «Наукові кадри СРСР: динаміка і структура» [209]. Перераховані праці відображають історію науки в СРСР, висвітлюють основні тенденції її розвитку, демонструють велику кількість фактичних та статистичних даних. Проте вони стосуються науки в широкому (загальносоюзному) контексті, тож їх автори не вдавалися до детального висвітлення проблематики регіональної науки і її специфіки.

У 1990 р. в Києві у видавництві «Наукова думка» вийшла одна з найвідоміших радянських монографій, яка відображає історію розвитку науки в західноукраїнському регіоні – «Розвиток науки в західних областях Української РСР за роки радянської влади. 1939–1989» [261]. До її авторського колективу увійшли В. Панасюк, Я. Підстригач, Ф. Стеблій та інші. З усієї радянської історіографії з проблематики історії науки Волині згадана книга найбільш повно

й об'єктивно відображає сюжет минулого. В ній проаналізовано становлення і розвиток науки у західних областях України в радянський час. Значна увага приділена аналізу фундаментальних досліджень, показано зв'язки науки з виробництвом. Окрім того, у ній відзначені й описані регіональні (обласні) наукові осередки. Монографія структурується за напрямками науки, у кожному її розділі досить вдало описані наукові дослідження, експериментальні роботи, особливості розвитку конкретної науки, перераховано найвідоміших тогочасних науковців Західної України. В методологічному аспекті монографія цікава тим, що не містить такої великої кількості ідейно-політичного вкраплення й нашарування, як це притаманно радянській науковій літературі 50-х – середині 80-х років ХХ ст.

Не залишилися поза увагою й праці місцевих (волинських) істориків радянського часу, які стосуються загальної історії Волині. Так, були проаналізовані роботи – «Волинь за 25 років (Історико-економічний огляд області)» (Львів, 1964 р.) [99], «Історія міст і сіл Української РСР в 26 т. Волинська область» (Київ, 1970 р.) [102], «Історія Волині з найдавніших часів до наших днів» (Львів, 1988 р.) [101] та «Історія Луцька» (Львів, 1991 р.) [194]. Автори цих робіт дотримувалися марксистської методології, проте ці книги містять велику кількість фактичного матеріалу, який безпосередньо стосується тематики дослідження. Певне значення мають і деякі статті, які відображають загальні аспекти радянського суспільства, авторами таких робіт є Ч. Симонович [299], Ю. Курносов [149], М. Панченко [229].

В ході проведення науково-історичного дослідження обраної теми найбільше було проаналізовано робіт, які належать українській історіографії (1991–2021 рр.). Це й не дивно, адже історіографія незалежної України найбільш повно відображає минуле освіти і науки України 1960–1980-х років. Впродовж років незалежності вітчизняними науковцями (істориками і педагогами) було опубліковано немало робіт, які стосуються історії освіти і науки в Україні в радянський час. Проте більшість науково-історичних робіт, відображають її на загальноукраїнському масштабі, нерідко опускаючи регіональну специфіку.

В ході проведення дослідження зазначеної теми, задля здійснення загальної науково-історичної характеристики радянської епохи, першочергово були опрацьовані наукові та науково-методичні роботи загальноісторичного характеру. Так, доречними є підручники з історії України та численні наукові статті, які показують загальні тенденції розвитку українського суспільства у 60–80-х роках ХХ ст. Серед них слід відзначити праці: В. Барана «Україна після Сталіна: Нариси історії 1953–1985 рр.» (Львів, 1992 р.) [7], В. Барана і В. Даниленка «Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.)» (Київ, 1999 р.) – 13-й том видання «України кризь віки» [9], «Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії» (Київ, 2001 р., автор Ю. Шаповал» [332], «Історія України» (Київ, 2001 р., автор О. Бойко) [26], «Новітня історія України (1900–2000)» (Київ, 2002 р., автори А. Слюсаренко, В. Гусєв, В. Литвин та інші) [214], «Україна: новітня історія (1945–1991 рр.)» (Львів, 2003 р., автор В. Баран) [8], «Історія України з давніх-давен до сьогодення» (Харків, 2006 р. автор В. Нартов) [], «Історія України: Неупереджений погляд. Факти. Міфи. Коментарі» (Харків, 2007 р., автори В. Петровський, Л. Радченко, В. Семененко) [236], два видання «Історія України» (Київ, 2008 р. та Київ, 2013 р., автор М. Лазарович) [108; 156].

Серед наукових праць, які відображають загальні аспекти освіти 1960-х–1980-х років, були використані роботи таких авторів: Н. Брехунець [31; 32], Н. Гупан [68], О. Капченко [119], С. Сворака [285], В. Омельчук [220], О. Жабенко [83]. Доречними для дослідження стали праці, які висвітлюють історію освіти і педагогіки. Серед таких слід відзначити монографічні видання: «Історія педагогіки» (Житомир, 1999 р., за редакцією М. Левківського, О. Дубасенюк), «Історія української педагогіки» (Київ, 1999 р., автори О. Любар, М. Стельмахович, Д. Федоренко), «Історія освіти в Україні» (Київ, 2001 р., автори та редактори С. Сірополко, Ю. Вільчинський, Л. Масенко) [105], «Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні» (Київ, 2003 р., автор Л. Медвідь) [186]. Праці перерахованих авторів відображають особливості

радянської педагогіки і педагогічної думки, основи державної політики в галузі освіти у досліджуваний час.

Оскільки дисертація структурується з кількох розділів, які поділяються на параграфи, кожен з яких відображає історію розвитку конкретної ланки освіти і науки, то й наукові роботи із зазначеної тематики, доцільно розділити за таким же (вузькотематичним) принципом. З усіх ланок радянської освіти саме історія шкільної освіти є найкраще дослідженою. Так, під час дослідження історії шкільної освіти області було опрацьовано широкий спектр наукової літератури. Зокрема, використані роботи наступних авторів: Л. Березівська [13; 15], К. Богатирчук [22–24], С. Дем'янчук [70], Т. Денисюк [74], Н. Камакіна [118], Л. Романець, І. Романюк [265], С. Лобода [165], Н. Мироненко [191], Т. Усатенко [312], О. Яніцький [338], В. Яремчук [339] та інші.

Особливо слід відзначити монографію Л. Пироженко «Реформування змісту загальної середньої освіти (середина 60-х – початок 80-х рр. ХХ століття)» [237]. В книзі описані не лише історичні аспекти шкільної освіти і тенденції її розвитку, а й численні методичні та інші педагогічні грані функціонування радянської шкільної освіти. Автор цієї монографії підійшла досить конструктивно до дослідження цієї проблематики, тож результати дослідження, представлені у монографії, мають вагоме наукове значення.

Деякі українські дослідники працювали над дослідженням окремих нецивільних аспектів радянської шкільної освіти. Результати таких досліджень, які опубліковані у статтях і монографіях, відображають процеси русифікації та ідеологізації тогочасної освіти, що було цілком закономірним явищем для тогочасної регіональної освіти. Отож серед таких авторів слід відзначити монографію Ю. Каганова «Конструювання «радянської людини» (1953–1991): українська версія» (Запоріжжя, 2019 р.) [113], а також ряд статей, авторами яких є Ю. Каганов [112], І. Пхиденко [254; 257], О. Тевікова [304].

Історія професійно-технічної освіти в Україні радянського часу досить добре відображена у сучасній українській історіографії. Зазначена тема була об'єктом багатьох науково-історичних та науково-педагогічних досліджень. Так,

професійно-технічній освіті присвячені роботи Л. Бесо́ва [17], Т. Завгородньої, І. Стрижнікової [86], І. Лікарчука, О. Лісовської [163; 164] та інших авторів. Особливо слід відзначити роботи монографічного характеру: «Професійно-технічна освіта України: історичний шлях і перспективи» (Київ, 1999 р., автор І. Лікарчук) [163], «Профтехосвіта України ХХ століття» (Київ, 2004 р., за редакцією Н. Ничкало, С. Гончаренко, Р. Гуркевич, Т. Десятова) [252], «Підготовка робітничих кадрів з середньою освітою в Україні (1969–2000 рр.)» (Хмельницький, 2006 р., автор О. Коханко) [140], а також енциклопедичне видання – «Енциклопедія професійно-технічної освіти України» (Київ, 2012 р., упорядник В. Болгов) [82]. У цих роботах автори висвітлюють різні аспекти професійно-технічної освіти, її становлення, функціонування, розвиток і реформування. Проте перераховані роботи стосуються зазначеної тематики на всеукраїнському рівні, тож у них опущені локальні (регіональні) особливості розвитку цієї ланки професійної освіти.

Минуле середньої спеціальної освіти в Україні, зокрема у Волинській області, залишається недостатньо дослідженим порівняно з іншими ланками тогочасної освіти. У вітчизняній історіографії відсутні комплексні науково-історичні роботи, які б відображали різні аспекти функціонування середньої спеціальної освіти в радянські часи. Однак окремі відомості містяться в наукових роботах, які стосуються загальних суспільних тематик, переважно місцевих (волинських) науковців – П. Бойчука [27], О. Майбороди [183], Г. Хлібовської [324]. Вагоме значення мали й роботи місцевих краєзнавців (В. Денисюк [72], Л. Дяченко [81], І. Корчук [137]). Праці цих авторів стосуються історії конкретних закладів середньої спеціальної освіти Волинської області.

Після проголошення незалежності України проблематика та історія вищої освіти постійно була в полі зору вітчизняних істориків та освітян. Тож вітчизняна історіографія накопичила цілий комплекс наукових робіт, які б відображали різні аспекти і профілі радянської вищої освіти. Серед найбільш вагомих в науковому значенні слід відзначити статті Т. Куцаєвої, Г. Лебеденця [150], О. Федорчук [314], а також монографічні роботи: «Вища педагогічна

освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.)» (Київ, 1992, автор В. Майборода) [182], «Трансформація вищої освіти в незалежній Україні» (Київ, 2009 р., автор Г. Січкаренко) [286], «Виховний процес у вищих педагогічних навчальних закладах України: знахідки і проблеми (20-ті – 80-ті рр. ХХ ст.)» (Кам'янець-Подільський, 2010 р., автор І. Ящук) [342]. Проте особливий науковий інтерес становлять роботи волинських авторів, які стосуються цієї теми. Так, досить вагомим науковим напрацюванням тематики вищої педагогічної освіти на території Волинської області є колективні монографії – «Луцький державний педагогічний інститут імені Лесі Українки (Нарис історії)» (Львів, 1992 р.) та «Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Волинська область» (Київ, 2009 р.). Перша монографія мала велике значення для дослідження обраної теми, адже у ній висвітлюється історія ЛДПІ ім. Лесі Українки. В ній проаналізовано діяльність колективу щодо створення навчально-матеріальної бази, організації навчально-виховної і науково-дослідної діяльності від часу виникнення інституту (1940 р.) до 1992 р.

Друга монографія стосується ширшого тематичного контексту – історії вищої педагогічної освіти в області. Книга безпосередньо відображає історію розвитку вищої педагогічної освіти на теренах Волинської області, що відповідає тематиці цього дослідження. У монографії порушені різні аспекти вищої освіти: державна політика в галузі освіти, педагогічні складові, матеріально-технічне і кадрове забезпечення, соціальне становище освітян тощо.

Історія науки є досить молодого і своєрідною галуззю сучасної української історіографії, яка перебуває на стадії розвитку. Наукові дослідження з цієї тематики є досить поодинокими й проводяться переважно в контексті написання дисертаційних робіт регіональними науковцями. Саме тому історія науки ще не є достатньо відображеною в науково-історичній літературі. Варто вказати насамперед на загальні роботи з цієї тематики, авторами яких є О. Бажан [5], Г. Звонкова [94], О. Попович [241], Б. Маліцький [184], В. Чишко [331], а також на праці О. Тверитникової [100], які частково відображають історію розвитку технічних наук в Україні, Ю. Хромова [328] з історії фізичних наук в

Україні, Т. Гуменюк [61–67] з історії розвитку суспільно-гуманітарних наук в західноукраїнському регіоні.

Важливе значення в історіографії цієї теми мають роботи сучасних місцевих (волинських) авторів. Так, окремі аспекти шкільної освіти частково висвітлені у роботах Г. Артесюк [3], М. Ветрової [41], Г. Романчук [267], Н. Кот [138], А. Корнейко [136], П. Олешка [218], О. Михальчук [195], І. Сушик [298], а також Є. Кліндухова [125; 126] – з питань професійно-технічної освіти, Н. Головіної – вищої освіти [316], З. Пасхолок [230], С. Долоки [79], Т. Невесенко [211] – історії науки.

Зазначена наукова тематика частково була відображена в українській діаспорній історіографії. Так, праці канадських істориків українського походження І. Коляски – «Освіта в Радянській Україні. Дослідження дискримінації і русифікації» (Торонто, 1970 р.) [131] та О. Субтельного «Україна: історія» (Київ, 1991 р.) відображають асиміляторську політику радянської влади щодо українського народу, яка здійснювалася в процесі функціонування тогочасної освіти [296]. Свідчення про окремі суспільні явища в радянській периферії, які частково дотичні до теми дисертації, зустрічаються в книзі американського історика і політолога українського походження О. Мотиля – «Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження» (Київ, 2009 р.) [197].

Певний інтерес становить також зарубіжна історіографія. Хоча тематика історії освіти й науки на Волині у 60–80-х роках ХХ ст. безпосередньо не відображена в працях зарубіжних науковців, проте епоха так званого «застою» в СРСР (1964–1985 рр.) привертає увагу багатьох істориків-дослідників з різних країн. Тож в зарубіжній історіографії є окремі роботи, які стосуються суспільно-політичних, культурних та ідеологічних аспектів цього етапу радянського періоду. Зокрема, мова йде про праці сучасних російських дослідників. Так, важливими для загального оцінювання радянської епохи, стали монографічні роботи сучасних російських істориків Р. Піхої: «Москва. Кремль. Влада. 1945–2005. Том 2. 1964–1985» (Москва, 2009 р.) [238], «Радянський Союз: історія влади, 1945–1991» (Новосибірск, 2000 р.) [239] і С. Кара-Мурзи: «Між

ідеологією і наукою» (Москва, 2013 р.) [121], «Радянська цивілізація» (Москва, 2019 р.) [120], а також «Радянський порядок» (Москва, 2010 р., у співавторстві з С. Аксьононком) [122]. Окрім того, вужчими в тематичному аспекті є роботи й інших сучасних російських дослідників: О. Аллахвердяна – «Динаміка наукових кадрів в радянській і російській науці: порівняльно-історичне дослідження» (Москва, 2014 р.) [1], Г. Логвиновича [166], О. Міхаєва [193], які досліджували окремі аспекти історії вищої освіти в СРСР.

Серед праць західноєвропейських дослідників привертають увагу окремі монографічні роботи, автори яких досліджували загальні аспекти радянського минулого. Так, слід відзначити роботи німецьких істориків: Д. Кречмара «Політика і культура за Брежнєва, Андропова і Черненка» (Москва, 1997 р.) [142] та В. Еггелінга «Політика і культура за Хрущова і Брежнєва. 1953–1970 рр.» (Москва, 1999 р.) [337]. Науковий інтерес викликають книги британських дослідників Дж. Хоскінга «Історія Радянського Союзу. 1917–1991» (Москва, 1994 р.), «Правителі і жертви. Росіяни в Радянському Союзі» (Москва, 2012 р.) [326; 327], Д. Файнберга і А. Калиновського «Перегляд застою в епоху Брежнєва: ідеологія і підміна» (Лондон, 2016 р.) [344]. В цих роботах проаналізовано загальні аспекти минулого радянської епохи впродовж 1953–1985 рр., зокрема й політику в сфері культури на етапі «застою», відносини влади й інтелігенції, описано суспільно-політичні умови тощо. Загальне тло радянської епохи висвітлене в монографії французького історика Н. Верта «Історія радянської держави. 1900–1991» (Москва, 1992 р.) [39] і монографіях італійських істориків: Дж. Боффа «Історія Радянського Союзу» (Москва, 1990 р.) [30], А. Граціозі «Радянський Союз в 209 цитатах. 1914–1991» (Москва, 2010 р.) [56] і «Історія СРСР» (Москва, 2016 р.) [55]. Історія радянської науки, певною мірою, відображена в монографіях американського історика Л. Грехема «Природознавство, філософія і науки про людську поведінку в Радянському Союзі» (Москва, 1991 р.) [59] та «Нариси історії російської і радянської науки» (Москва, 1998 р.) [60].

Отож, в ході проведення науково-історичного дослідження на тему «Розвиток освіти і науки у Волинській області в 1964–1985 роках» було проаналізовано широке коло робіт, які стосуються цієї теми або є частково дотичною до неї. Результати попередніх наукових досліджень можна методологічно розділити на три складові частини: радянська історіографія, українська (1991 р. – сьогодення) та зарубіжна історіографія.

1.2. Джерельна база

Невід’ємним та обов’язковим методологічним компонентом будь-якого науково-історичного дослідження є джерельна база. Спектр історичних джерел поступово укомплектується в процесі дослідження конкретної тематики й залежить від багатьох факторів: особливостей наукової тематики, об’єкту і предмету, хронологічних і географічних меж, а також від особистих науково-методологічних поглядів дослідника, його фахової компетентності та індивідуальних можливостей.

Під час дослідження теми «Розвиток освіти і науки у Волинській області в 1964–1985 роках» був залучений широкий перелік історичних джерел різних типів. Оскільки зазначена тема відноситься до контексту новітньої історії України і має локальну особливість й вузьку тематично-галузеву специфіку, то це й визначило джерелознавчий перелік при її науково-історичному дослідженні. Отож, в ході вивчення цієї теми були залучені неопубліковані та опубліковані джерела – архівні документи (писемні джерела) та свідчення очевидців (усні наративні джерела), а також опубліковані джерела – збірники документів, періодичні видання, опубліковані наративні джерела, довідково-краєзнавчі матеріали, методичні публікації, наукові роботи тогочасних волинських вчених.

При дослідженні цієї теми були використані архівні документи. З усіх перерахованих груп історичних джерел вони становлять найбільшу частину джерельної бази. Архівні документи залучені з шести архівів України: два центральні державні архіви – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Київ), Центральний державний архів громадських

об'єднань України (Київ), один галузевий державний архів – Галузевий державний архів Служби безпеки України (Київ), два державні обласні архіви – Державний архів Волинської області (Луцьк), Державний архів Львівської області (Львів) і архів Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк).

Традиційно в ході проведення науково-історичних досліджень конкретних тем з історії України ХХ – початку ХХІ ст. науковцями аналізуються архівні документи які зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України. В ньому укомплектовані окремі вузькотематичні фонди історичної документалістики, які відображають функціонування різноманітних установ минулого: політичних інституцій, державних органів влади, органів центрального і регіонального галузевого управління, а також комунікацію між центральними та регіональними установами тощо. В процесі дослідження історії освіти і науки Волинської області в 1964–1985 рр. були опрацьовані документи двох фондів цього архіву: № 166 «Міністерство народної освіти УРСР» та № 4621 «Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР». Оскільки відзначені фонди є результатом функціонування республіканських галузевих органів управління середньою загальною (шкільною) освітою та вищою і середньою спеціальною освітою тогочасної УРСР, то вони є необхідними при дослідженні вищевказаної теми. В цих фондах зберігаються різноманітні адміністративно-управлінські документи республіканського і загальносоюзного рівнів – відповідні постанови Ради Міністрів УРСР, накази міністрів, розпорядження очільників регіональних освітніх установ, звітна документація освітніх установ області та органів обласного управління освітою, службове міжвідомче листування, листування з всесоюзними державними інституціями – Міністерством освіти СРСР, Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, Радою Міністрів СРСР та іншими установами. Окрім того, в них зберігається методична та інша педагогічна документація.

Особливість документів фондів № 166 «Міністерство народної освіти УРСР» та № 4621 «Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР» Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України полягає у тому, що вони мають високий коефіцієнт інформативності, а також охоплюють різні грані функціонування освіти і науки України, зокрема конкретних областей, що уможлиблює проведення порівняльного аналізу. Загалом під час дослідження вищезазначеної теми, було використано 30 справ з цього архіву.

У ході науково-історичного дослідження радянського минулого на теренах України важливим і доцільним зібранням архівних документів є Центральний державний архів громадських об'єднань України. В ньому зберігається здебільшого документація центральних республіканських і регіональних органів і осередків КПУ, а також державно-політична документація. В процесі дослідження були використані окремі справи з фонду № 1 «Центральний комітет Комуністичної партії України». В справах цього фонду містяться різноманітні відомості, факти, статистичні дані, які свого часу були засекреченими, оскільки містили різноманітну інформацію, яка могла дискредитувати радянську дійсність. В цьому архіві зібрані постанови, службові клопотання, статистичні та інформаційні звіти і довідки вищих партійних установ. Окрім того, в архіві збережена партійна вхідна й вихідна документація урядового і міжурядового рівнів, яка відображає документообіг між найвищими державними органами УРСР і СРСР. Деякі документи цього архіву проливають світло на маловідомі факти, явища та історичні процеси минулого й сприяють ліквідації так званих «білих плям» в історії України ХХ ст., тож вони є доречними при дослідженні ідейно-політичних аспектів радянської минувшини, зокрема й освіти і науки. Всього було залучено 16 архівних справ з Центрального державного архіву громадських об'єднань України.

Важливе значення при вивченні цієї теми мають окремі документи, які зберігаються в Галузевому державному архіві Служби безпеки України. Вони сприяють формуванню цілісного розуміння специфіки і особливостей розвитку

радянського суспільства, в тому числі освіти у конкретних регіонах України, демонструють взаємовідносини радянської влади й місцевого населення, причини, хід і наслідки суспільних зіткнень офіційної радянської ідеології з українським населенням, яке мало національні погляди, що яскраво увиразнилося впродовж другої половини 1960-х – початку 1970-х років в освіті Волинської області. Отож, задля реалізації поставлених завдань були опрацьовані вибіркові документи з фондів: № 1 «3 відділ УДБ НКВС УРСР – 2 управління НКДБ – КДБ УРСР», № 16 «Секретаріат ГПУ – КДБ УРСР» та № 29 «4 управління КДБ при РМ – КДБ УРСР». В процесі дослідження було використано вісім справ з цього архіву.

Зважаючи на те, що тема дисертації має локальний аспект й обмежується адміністративними кордонами Волинської області станом на 1966 р., то й більшість залучених архівних документів, становлять документи, які зберігаються в Державному архіві Волинської області. Слід відзначити, що у цьому архіві укомплектовані окремі фонди, які стосуються функціонування конкретних тогочасних освітніх і наукових установ області, а також обласних, районних і міських органів галузевого управління. Тому документи з таких фондів були ретельно проаналізовані й взяті до уваги під час проведення дослідження. Серед опрацьованих фондів слід відзначити: Р-59 «Управління освіти Волинської обласної державної адміністрації, м. Луцьк», Р-376 «Волинський державний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк», Р-3085 «Луцький державний технічний університет, м. Луцьк», Р-2891 «Львівсько-Волинський загальнотехнічний факультет Львівського ордена Леніна політехнічного інституту, м. Нововолинськ Волинської області», Р-2688 «Луцьке державне музичне училище, м. Луцьк», Р-3306 «Камінь-Каширське медичне училище, м. Камінь-Каширський Волинської області», Р-2852 «Рожищенський зооветеринарний технікум, м. Рожище Волинської області», Р-3451 «Ковельський машинобудівний технікум, м. Ковель Волинської області», Р-3150 «Волинське обласне управління професійно-технічної освіти, м. Луцьк», Р-1485 «Волинське обласне науково-виробниче об'єднання «Еліта», смт Рокині

Волинської області» та інші. Загалом з фондів Державного архіву Волинської області було використано 318 архівних справ.

У цих та інших фондах, які укомплектовані документацією освітніх закладів, зберігаються документи адміністративно-управлінського характеру, педагогічного, господарсько-технічного, а також листування з центральними органами галузевого управління УРСР і СРСР. Однією з науково-методологічних переваг документів перерахованих фондів є кліометричний аспект – наявність різноманітних статистичних і кількісних показників. Такі цифрові показники надають можливість прослідкувати динаміку кількості кадрово-педагогічного та матеріально-технічного забезпечення, коливання кількості здобувачів різних рівнів освіти в області, фінансування галузі впродовж 1964–1985 рр. Це дозволяє бачити цілісну картину минулого з його цифровими показниками, що є важливим для проекції минулого та його об'єктивного висвітлення. Такі документи мають важливе наукове значення, адже вони доволі повно й багатогранно відображають минуле волинської регіональної освіти і науки в середині 60-х – у першій половині 80-х років ХХ ст.

При роботі над дисертацією було залучено 10 архівних справ з архіву Волинського національного університету імені Лесі Українки – фонд № 1 «Особові справи працівників». Вони є важливим історичним джерелом і мають високий коефіцієнт інформативності й достовірності. В таких справах вміщені автобіографії викладачів-науковців, кадрово-анкетні листи, копії особових документів (паспортів, дипломів, атестатів, посвідчень, грамот), списки наукових і науково-методичних робіт та інші документи. Завдяки інформаційним даним цього типу архівних документів, уможлиблюється проведення елементів окремих просопографічних досліджень в контексті загальної теми дисертації. Особливо це характерно для четвертого розділу дисертації – «Наукові дослідження». Окрім того, особові справи викладачів ЛДПІ ім. Лесі Українки є достовірним джерелом фотодокументів, які увійшли до дисертації у вигляді додатків.

Використані й вісім архівних справ з фонду «Львівський орден Леніна державний університет імені Івана Франка» який знаходиться в Державному архіві Львівської області. Відповідні документи залучено для написання четвертого розділу дисертації, адже вони містять відомості щодо науково-дослідної діяльності львівських науковців на теренах Волині, а також про захисти дисертацій волинськими науковцями у Львові в досліджуваний час.

Окрему групу неопублікованих джерел становлять усні свідчення очевидців. В ході дослідження теми було здійснено 16 співбесід з респондентами в яких взяли участь дев'ять тогочасних вчителів загальноосвітніх шкіл з різних районів області, п'ятеро працівників ЛДПІ ім. Лесі Українки і двоє осіб із числа батьків тогочасних учнів. Серед вчителів: А. Гришук (роки професійної діяльності: 1970–1999 рр.), С. Дмитрук (1979–2017 рр.), С. Клеха (1979–2010 рр.) – Горохівський район, Т. Сискаєва (1980–1981 рр. – Локачинський район, 1981–1987 рр., 1992 р. – сьогоднішня – Нововолинськ), Н. Троць (1958–1994 рр.) – Луцький район, В. Яковініч (1976–1993 рр. – Любешівський, 1993–2020 рр. – Шацький райони), О. Ковальчук (1966–1977 рр. – Камінь-Каширський, 1977–2010 рр. – Ківерцівський райони), Г. Пашко – (1974–1984 рр. – Маневицький район, 1984–2010 рр. – Луцьк), Л. Кварцяна (1954–1964 рр. – Берестечківський район, 1964–1991 рр. – Луцьк). Серед працівників ЛДПІ ім. Лесі Українки: В. Кудь (1962–2013 рр. – різні викладацькі посади на історико-філологічному факультеті та викладацькі й адміністративні на історичному, зокрема 1972–1976 рр. – декан факультету), М. Кучинко (1971–2021 рр. – різні викладацькі та адміністративні посади на історичному факультеті), Г. Бондаренко (1977 р. – сьогоднішня – різні викладацькі та адміністративні посади на історичному факультеті), С. Застровська (1978 р. – сьогоднішня – різні викладацькі та адміністративні посади на факультеті іноземних мов), Р. Левчук (1965–1983 рр. – завідувач канцелярією, 1983–2016 рр. – старший лаборант кафедри на історичному факультеті). Свідчення батьків тогочасних учнів загальноосвітніх шкіл і училищ професійно-технічної освіти: Л. Демко (Горохівський район), Т. Мороз (Луцьк).

Усні свідчення очевидців є досить цікавим з науково-методологічної точки зору типом історичного джерела, який має свої особливості. Здебільшого при вдало підбраному переліку респондентів й проведенні опитування, історик-дослідник отримує великий обсяг фактичного матеріалу, може чітко бачити хід подій минулого, розуміти причинно-наслідкові зв'язки, знати факти з біографій деяких історичних осіб тощо. Окрім того, усні свідчення очевидців, можуть збагатити дослідника такими історичними фактами, які не зафіксовані в письмових офіційних документах, оскільки свого часу були спеціально приховані або знищені. Комплекс усних свідчень, навіть декількох очевидців-респондентів, може мати високий коефіцієнт інформативності й кардинально впливати на судження і наукові висновки історика-дослідника. Проте слід пам'ятати, що разом з тим свідчення очевидців мають й методологічні недоліки – тенденційність і суб'єктивність, неточність датування, відсутність кількісно-статистичних даних. Тому до роботи з таким типом історичного джерела слід ставитися критично, виважено, намагатися перевірити усні свідчення за допомогою інших типів джерел.

Другий великий блок історичних джерел – опубліковані джерела. До них відносяться збірники документів і матеріалів, зокрема профільних міністерств: «Збірник постанов уряду СРСР» (1969 р.), «Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР» (1970 р.), «Здобутки народної освіти Української РСР: збірник документів і матеріалів» (1976 р.), а також регіональні збірники текстових документів – «Волинь радянська. Документи і матеріали 1965–1975. Частина IV» (1984 р.), «Луцьку 900 років. 1085–1985. Збірник документів і матеріалів» (1985 р.). Використано також й статистичні збірники: «Народне господарство Волинської області в цифрах» (1971), «Народна освіта, наука і культура в Українській РСР» (1973 р.), «Народна освіта в СРСР. Загальноосвітня школа. 1917–1973 рр.» (1974 р.), «Народна освіта, наука і культура в СРСР» (1977 р.), «Освіта в Українській РСР» (1978 р.). Слід зауважити, що, користуючись статистичними збірниками в процесі науково-історичних досліджень радянського минулого, слід бути особливо уважним й скрупульозно

ставитися до наведених у них даних, оскільки радянська влада нерідко маніпулювала статистикою.

Наступним типом опублікованих джерел є періодичні видання. В процесі науково-історичного дослідження було проаналізовано значну кількість періодичного друкованого матеріалу, передовсім тогочасних радянських газет: республіканських – «Правда України», «Радянська освіта», обласних: «Радянська Волинь», «Молодий ленінець», районних: «Будівник комунізму», «Зоря комунізму», «Колос», «Слава праці», «Світло жовтня», «Слово правди», газета ЛДП ім. Лесі Українки «Педагог», а також тогочасні спеціалізовані тематичні журнали: «Советская педагогика» і «Радянська школа». Були також опрацьовані матеріали регіональних газет, які видавалися в роки незалежної України: «Волинь нова», «Волинська газета», «Луцьк молодий», «Шацький край» і «Наш університет». Більшість історичних джерел цього типу, хоч і є досить суб'єктивними і містять специфічні, притаманні радянській епосі ідеологічні нашарування, все ж дають значний фактологічний матеріал, можливість зрозуміти, як та чи інша подія, факт, певне історичне явище висвітлювались в тогочасній пресі, як доносилися інформація до громадськості.

До групи опублікованих наративних джерел відносяться друковані та електронні щоденники, мемуари, а також спогади-інтерв'ю у вигляді відеоматеріалу. Так, в роботі були використані свідчення з щоденника волинського дисидента В. Рожка, який опублікований разом із збіркою його віршів у книзі «З весняних доріг». Цьому ж автору належить книжка «У пащі диявола», яка є прикладом мемуарної літератури. Ці дві книги є важливими історичними джерелами, які охоплюють, здебільшого, 60–80-ті роки ХХ ст. В них автор оповідає про своє життя: студентський час (навчання в ЛДП ім. Лесі Українки в другій половині 1960-х років), трудову діяльність в обласному архіві, Волинському краєзнавчому музеї. Важливість цих джерел полягає у тому, що автор повідомляє велику кількість фактів, які дискредитують радянську дійсність, демонструють негативні явища в тогочасній освіті Волинській області, втручання радянських спецслужб в особисте життя освітян області, нав'язування

їм радянських ідейно-політичних поглядів, описує залякування та цькування студентів і викладачів педагогічного інституту, вчителів шкіл через дотримання ними української національної позиції. В книжці «У пащі диявола» В. Рожко також наводить чимало прикладів так званого сексотства, які мали місце в 1960–1970-х роках в освітніх закладах області. Безумовно, ці джерела вносять важливі елементи до загальної історії освіти Волинської області в радянський час й сприяють об'єктивному висвітленню минулого.

Під час дослідження були залучені опубліковані спогади В. Кудя – історика, викладача ЛДПІ ім. Лесі Українки, який впродовж 1962–2013 рр. працював на різних викладацьких і адміністративних посадах. Це джерело має вигляд текстового електронного ресурсу, у якому в формі бесіди-інтерв'ю автор ділиться спогадами з власного життя, а також демонструє світлини з особистого фотоальбому. Певна частина цих спогадів стосується й історії вищої освіти у Волинській області, особливостей розвитку тогочасної освіти, державної політики, специфіки навчально-виховного процесу в радянський час.

Не менш цікавим та інформативним історичним джерелом є спогади М. Кучинка – археолога-науковця, викладача ЛДПІ ім. Лесі Українки, які опубліковані в Інтернеті у вигляді відео-інтерв'ю. У цьому відео дослідник розповів про своє життя, описав факти з власної біографії, а також розповів про викладацьку та науково-дослідну роботу в Луцьку впродовж 1971–2014 рр. Спогади М. Кучинка стали важливим джерелом під час написання четвертого розділу дисертації – «Наукові дослідження», в якому висвітлюється розвиток суспільно-гуманітарних напрямків науки, до яких належить й археологічна наука.

Ще одним історичним джерелом цієї групи є біографія волинської поетеси, освітянки-дисидентки О. Ковальчук. Текст цієї біографії написаний сучасною волинською поетесою Н. Горик та вміщений у збірці віршів О. Ковальчук під назвою «Барвінок у снігу» (2017 р.). Вивчаючи біографію О. Ковальчук, історик-науковець може чітко простежити процеси русифікації української освіти другої половини 1960-х – 1970-х років, намагання радянської

влади використати українські національні елементи з свідомості тогочасних волинян й нав'язати їм суспільно-ідеологічні конструкти і парадигми «радянської людини». Окрім того, біографії тогочасних волинських дисидентів – О. Ковальчук і В. Рожка – яскраво змальовують втручання радянських спецслужб в особисте життя індивіда, перешкоджання його кар'єрному зростанню й влаштування перепон для літературно-мистецької та науково-дослідної діяльності людини, яка мала протилежні офіційним (державним) суспільно-політичні погляди.

Черговою групою історичних джерел є довідково-краєзнавчі матеріали. До цієї групи належить широке коло опублікованих тематичних матеріалів, які стосуються історії окремих освітніх закладів – загальноосвітніх шкіл, закладів середньої спеціальної освіти, училищ професійно-технічної освіти, закладів вищої освіти, науково-дослідних установ. До цієї ж групи історичних джерел відносяться також різноманітні довідкові матеріали, зокрема путівники, біографічні та біобібліографічні покажчики, різноманітні брошури з історії закладів вищої освіти та їх структурних підрозділів тощо. Так, у роботі був використаний путівників «Державний архів Волинської області». У ньому вміщені короткі документальні відомості про окремі освітні установи області радянського часу, перераховані фонди, які містять відповідні документи тощо. Слід згадати й щорічне довідкове видання: «Календар знаменних і пам'ятних дат Волині», яке вміщує біографічні замітки та матеріали про різноманітні пам'ятні події, укладені в хронологічному порядку. Таке джерело було корисним для написання третього і четвертого розділів дисертації, адже у ньому містяться біографії деяких викладачів ЛДПІ ім. Лесі Українки та інших закладів освіти. У дисертації використано біографічні та біобібліографічні покажчики волинських науковців і викладачів. Одним з найбільших таких покажчиків є «Публікації науково-педагогічних працівників Луцького державного педагогічного інституту ім. Лесі Українки» (1980 р.). У ньому укладено перелік більшості наукових і науково-методичних публікацій викладачів ЛДПІ ім. Лесі Українки, які працювали в інституті станом на 1980 р. Окрім того, в роки незалежності було

опубліковано немало бібліографічних покажчиків конкретних науковців. Такі покажчики містять біографії, списки наукових робіт, фотоматеріали, відгуки та спогади інших людей. Тож в ході дослідження були використані окремі відомості з біографічних і біобібліографічних покажчиків таких волинських науковців і викладачів: Г. Бондаренка, В. Мельника, Ф. Зузука, П. Луцишина, Л. Оляндер, Л. Бублейник, О. Огневої).

Важливим джерелом для дослідження освіти і науки Волині стали різноманітні історико-краєзнавчі нариси, які стосуються конкретних закладів освіти області. Зазвичай такі видання публікуються до різноманітних ювілеїв і річниць утворення освітніх закладів, отримання ними різноманітних статусів, їх перейменувань, присвоєння їм імен видатних постатей тощо. Такі видання містять коротку історичну довідку, деякі кількісні та статистичні дані, переліки осіб, які свого часу працювали в освітньому закладі, а також фотоматеріали.

Ще одну групу історичних джерел становлять тогочасні методичні публікації. До цієї групи відносяться науково-методичні посібники, підручники, програми навчальних дисциплін, методичні брошури і буклети. Такі матеріали зберігаються в Державному архіві Волинської області, Волинському краєзнавчому музеї, Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти.

До опублікованих джерел відносяться й наукові праці тогочасних вчених, – наукові статті, монографії, тези доповідей на конференціях, автореферати дисертацій. Історичні джерела з цієї групи були конче необхідними для дослідження історії розвитку наук у Волинській області впродовж 1964–1985 рр. та написання четвертого розділу дисертації – «Наукові дослідження». Джерела цієї групи зберігаються у вигляді паперових носіїв у Волинській державній обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Олени Пчілки та Національній бібліотеці України ім. В. Вернадського, а також частина з них доступна лише в електронному форматі.

Отож, в процесі проведення науково-історичного дослідження теми «Розвиток освіти у Волинській області в 1964–1985 рр.», було опрацьовано

широкий спектр джерельної бази опублікованих та неопублікованих історичних джерел.

1.3. Теоретико-методологічні основи дослідження

Процес науково-історичного дослідження розвитку й функціонування освіти і науки в радянський час має специфічний характер. Вказана тема ще й сьогодні залишається надто заідеологізованою, вона сприймається в українському суспільстві досить емоційно та упереджено. З огляду на цей комплекс проблем історики-науковці повинні використовувати широкий спектр різноманітних методів і прийомів наукового пізнання, які сприятимуть неупередженому вирішенню поставлених завдань дослідження.

Представлена наукова робота побудована на принципах історизму, об'єктивності і науковості. На прикладі Волинської області автор характеризує особливості розвитку та функціонування радянської освіти і науки в 1964–1985 рр. Різні види джерел і завдання дослідження зумовили використання як загальнонаукових, так і спеціальних історичних методів. Серед загальнонаукових використовувалися методи аналізу і синтезу, узагальнення, абстракції, індукції та дедукції, аналогії, конфліктний, а також математичний метод.

Застосування методів аналізу і синтезу дозволило визначити стан історіографічної розробки теми, показати напрямки наукових пошуків попередніх дослідників і результати їхніх наукових здобутків. Аналіз дав можливість вивчити окремі складові частини об'єкта, зробити низку наукових абстракцій, визначити понятійний апарат. Подальше їх поєднання привело до виявлення глибшої сутності тогочасної української регіональної освітньо-наукової сфери як цілісного явища. Системний підхід неможливий без симбіотичної єдності аналізу та синтезу. Вказані методи сприяли визначенню змісту кожної частини роботи і викладу матеріалу.

Метод узагальнення уможливив охарактеризувати радянську політику в галузі освіти і науки, а також сформулювати висновки до розділів роботи. Під

час дослідження різноманітних освітніх процесів і розвитку науки в роки так званого «застою» (1964–1985 рр.) автор застосовував альтернативний метод. Він допомагає визначити ступінь ймовірності здійснення тієї чи іншої події та певного явища на основі комплексного аналізу тогочасних об'єктивних суспільних реалій. У запропонованому дослідженні вказаний метод дав змогу розглядати хронологічний відрізок з середини 1960-х років до середини 1980-х років з різних точок зору і завдяки цьому робити комплексну характеристику зазначеного явища.

У роботі застосовувався метод наукової абстракції, який дає можливість досліднику акцентувати увагу на найважливіших особливостях теми дослідження і відповідно виділити другорядні, випадкові сторони. Використання цього методу пов'язано із визначенням загальної характеристики явища і притаманних йому суперечностей та специфічних проявів. У результаті науковець отримує не випадкове нагромадження фактів, а цілісну картину політичного, соціально-економічного та культурного аспектів минулого. Використання методу абстракції дало змогу продемонструвати рівень впливу радянської державної політики та ідеології на навчально-виховний процес та його особливості в різних ланках освіти. Окрім того, цей метод наукового пізнання дозволив простежити характерні риси освітньої політики та особливості її реалізації у Волинській області.

Концептуальні положення дисертації було сформовано шляхом застосування прийомів індукції та дедукції. Суть індукції як методу полягає в отриманні висновку на основі часткового й одиничного. Ефективність цього методу увиразнилася під час аналізу кадрового та матеріально-технічного аспектів освіти і науки. Це дало змогу скласти більш конкретне уявлення про особливості тогочасної кадрової політики в освітньо-науковій галузі області. Він став актуальним під час характеристики матеріально-технічних аспектів освіти. Дедукція передбачає рух думки від загального до конкретного. Згаданий метод був використаний при висвітленні відносин між окремими ланками освіти та

виокремленні регіональних особливостей розвитку науки у Волинській області в 1964–1985 рр.

Метод аналогії дає можливість історику-досліднику визначити спільні риси явища, причини його виникнення та можливі наслідки. Цей шлях пізнання використовувався під час побудови доказової бази концептуальних положень дисертації. Шляхом порівняння із результатами інших досліджень вдалося визначити адміністративні повноваження місцевих органів галузевого управління, їхній юридичний статус.

Враховуючи поліетнічність населення Волинської області, а особливо міст Нововолинська та Луцька, кадрових напрямлень освітян різних національностей, політику русифікації та латентних політичних і культурних поглядів окремих груп населення, у ході дослідження знайшов своє застосування конфліктний метод. Його використання дало змогу визначити причини розбіжностей у здійсненні та проведенні виховання тогочасного підростаючого покоління, яке у певній мірі не сприймало ті радянські ідеали і догми, які нав'язувала державна система освіти. Вказаний напрям пізнання дозволив продемонструвати суперечності між представниками українського місцевого населення і радянською ідеологією. Окрім того, конфліктний метод було використано під час вивчення побуту й буденності тогочасних сільських вчителів та їх конфлікти з місцевою владою через несвоєчасну виплату заробітної плати й залучення вчителів до сільськогосподарських робіт в канікулярний період навчального року тощо.

Під час роботи було проаналізовано чимало даних із числовими значеннями. Насамперед це стосується соціально-економічних аспектів освіти і науки. У ході дослідження окресленої тематики суттєво допоміг математичний метод або ж метод квантативного аналізу. Принцип єдності якісного і кількісного аналізу передбачав чітке виявлення якісної визначеності процесу та виділення тих сторін, елементів, які піддавалися кількісному виміру.

Вирішення поставлених автором завдань вдалося досягти завдяки використанню низки історичних методів. Враховуючи, що освітня і наукова

галузь Волинської області в радянський час малодосліджена і ряд аспектів теми потребував специфічної уваги, задля досягнення поставлених завдань слід було відновити перебіг подій. Вирішення цієї проблеми здійснювалось за допомогою використання історико-реконструктивного методу.

Предмет дослідження включив вивчення механізму роботи найважливіших галузевих інституцій не лише області, а й республіки. З огляду на те, що частина будівель, в яких вони розташовувались, збереглася, у нагоді став ретроспективний метод. Він дав змогу визначити розташування освітніх закладів і наукових осередків області. Його використання дало змогу побачити рівень історичних знань волинян про освітньо-наукову сферу області в середині 1960-х років – першій половині 1980-х років.

Історико-ситуаційний метод дозволив визначити причинно-наслідкові зв'язки і закономірності радянської освітньої політики та наслідки її реалізації на прикладі Волинської області. Застосування історико-порівняльного методу дало змогу побачити відмінності між функціями та повноваженнями органів влади, показати різницю в повсякденному житті різних груп освітян, наукового та науково-педагогічного персоналу закладів вищої та педагогічного персоналу середньої спеціальної, професійно-технічної освіти. Вказаний метод був актуальний під час вирішення усіх завдань дослідження. Проаналізувати події і явища, які відбувалися в освітньо-науковій галузі області, вдалося завдяки історико-типологічному методу. Його використання було доцільним у ході вивчення радянської освітньої політики, соціальних взаємин та господарсько-економічних процесів.

Шляхом використання проблемно-хронологічного та історико-описового методів вдалося прослідкувати специфіку і комплексні характеристики явищ, які виникли внаслідок реалізації радянської освітньої політики. Використання цих способів пізнання дало змогу сформувати необхідну базу для методу статистичного моделювання, який допоміг визначити межі адміністративних повноважень галузевих і регіональних органів влади та управління.

У дисертації визначено періодизацію процесів, які відбувалися в освітньо-науковій галузі у зазначений час. Завдяки хронологічному, синхронному і діахронному методам вдалося показати спільні й відмінні ознаки подій та явищ на окремій території у визначений час. Спираючись на згадані шляхи пізнання, визначено етапи становлення і розвитку окремих освітніх закладів, ліквідацію та реорганізацію інших освітніх установ.

У роботі розглянуто персоналії багатьох відомих освітян і науковців, подано їх короткі біографічні відомості. Застосування просопографічного методу дало можливість продемонструвати, яким чином радянська влада впливала на зміни в житті рядових громадян (освітян) і чиновників усього СРСР. Вдалося прослідкувати подальший життєвий шлях окремих осіб: педагогів і наукових працівників, посадовців, учнівської та студентської молоді тодішньої Волинської області.

Робота над дисертацією включала опрацювання музейних фондів – музею історії освіти Волині при Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти та окремі фонди Волинського краєзнавчого музею. Вивчення вказаних джерел вимагало застосування спеціальних методик роботи з музейними експонатами. До цих джерел увійшли не лише писемні пам'ятки, але й фотографії, які були зроблені в 60–80-х роках ХХ ст. Використовуючи відповідну методика для їхнього опрацювання, вдалося отримати цінну інформацію з історії тогочасної освіти і науки.

Важливою складовою джерельної бази стали свідчення очевидців – тогочасних учителів, викладачів, учнів, студентів, а також їх батьків, допоміжного персоналу освітніх закладів. Цей тип історичного джерела є своєрідним й вимагає застосування спеціальних методологічних підходів для отримання усних свідчень, проведення їх селекції й застосування в дослідній роботі. Отримання інформації про минуле завдяки цьому типу джерела передбачає підбір респондентів і проведення з ними відповідних співбесід-інтерв'ю. Опрацювання таких матеріалів проводилось із застосуванням методу усної історії. Використані в роботі спогади потребували відповідного аналізу і

систематизації. У значній кількості свідчень були фактологічні помилки, неточності в хронології, плутанина у деяких фактах минулого. Окреслені проблеми доводилося вирішувати шляхом використання альтернативних джерел та інших методів історичного пізнання, а також методом співставлення усних свідчень та їх аналізу і критики.

Складовою частиною теоретично-методологічних засад дослідження є відповідна вузькопрофільна термінологія, властива для означення складових частин і характерних явищ в освіті і науці. До найбільш уживаних в роботі відносяться терміни: освіта, дидактика, навчання, виховання, педагогічний метод, проектна потужність освітнього закладу, навчальна програма, науковий експеримент, наукова гіпотеза та інші.

Досліджуючи повсякдення освітян, з'явилась потреба запозичити методи дослідження інших гуманітарних наук. Враховуючи, що задекларована тема охоплює багато аспектів людського життя, у дослідженні було використано ряд теоретичних схем і категорій із суспільних наук – педагогіки, соціології, демографії, культурології, а також психології. Це дало можливість виразніше показати рівень життя сільських і міських освітян, їхні проблеми і першочергові соціально-побутові потреби.

Результати наукового пошуку, висновки і концептуальні положення дисертації побудовані на принципах наукового плюралізму, цілісності й всебічності оцінок подій та явищ. Обрані методи дослідження були використані відповідно до поставленої мети і завдань роботи. Автор прагнув дати комплексну і об'єктивну характеристику освіти і науки Волинської області у 1964–1985 рр., використовуючи як загальні, так і спеціальні історичні методи дослідження. Предмет дисертації зумовив застосування методології суміжних гуманітарних наук. Опрацювання різних видів джерел вимагало орієнтації на спеціальні історичні дисципліни та методіку науково-історичного дослідження.

Висновки до розділу 1

На початковому етапі дослідження, була розглянута історіографія обраної наукової тематики. Аналіз історіографії дозволив здійснити її поділ на три групи: радянську, сучасну українську і зарубіжну історіографію. Слід зауважити, що вказана тема не була належно вивченою попередніми дослідженнями, а отже, й не було наукових робіт які б комплексно відображали сюжет минулого освітньо-наукової галузі у Волинській області в 60–80-х роках ХХ ст. Проте до історіографії цієї проблематики належить немало робіт наукового і науково-популярного характеру, які відображають окремі факти, явища, події та персоналії з контексту цієї теми.

В ході проведення науково-історичного дослідження були проаналізовані й різні типи історичних джерел із досліджуваної теми. Внаслідок цього вдалося здійснити їх класифікацію, яка виокремлює два великі блоки: неопубліковані та опубліковані джерела. Найбільшу частку історичних джерел становлять неопубліковані архівні матеріали, які зберігаються в шістьох архівах України. Завдяки науково-методологічному аналізу історичних джерел вдалося оптимально використати конкретні факти, відомості, статистичні дані, необхідні для належного висвітлення обраної теми.

Здійснення комплексного дослідження й реалізація поставлених наукових завдань зумовили використання історичних, загальнонаукових та міждисциплінарних методів і прийомів наукової роботи. Врахування та використання сучасних методологічних принципів і підходів, поєднання різних методів дозволили належно підійти до реалізації поставлених мети і завдань дослідження, а також забезпечили належний науковий рівень розкриття теми дисертації. Завдяки широкому використанню низки методів та принципів наукового пізнання освіта і наука у Волинській області в 1964–1985 рр. стала предметом комплексного науково-історичного дослідження.

РОЗДІЛ 2

СЕРЕДНЯ ЗАГАЛЬНА (ШКІЛЬНА) ОСВІТА

2.1. Зміст і організація навчально-виховного процесу

Впродовж 60-х років ХХ ст. основні компоненти шкільної освіти, зміст і структура навчально-виховного процесу визначалися реформою шкільної освіти 1958–1959 рр. [9, с. 181–182]. Вважалося, що здобуття повної середньої загальної освіти у загальноосвітніх школах можливе завдяки комплексному викладанню шкільних дидактичних одиниць (предметів), які об'єднувались у цикли. Відтак, до циклу гуманітарних предметів відносилися: українська мова, російська мова, українська література, російська література, історія, іноземна мова, суспільствознавство, основи радянської держави і права, цикли природничих дисциплін (географія, хімія, біологія), точних дисциплін (математика, алгебра, геометрія, фізика), мистецьких предметів (музика і співи, образотворче мистецтво, декоративно-прикладне мистецтво), фізично-трудова дисциплін (фізична культура, трудове навчання, виробниче навчання, креслення) [237, с.76–77].

З середини 60-х років ХХ ст. спостерігалася тенденція до поступової стандартизації та уніфікації змісту шкільної освіти. Нові навчальні плани і програми, які вводились в дію у 1966/1967 н. р., були загальноприйнятими для всього СРСР і передбачали наступне тижневе навантаження в годинах: 4 клас – 27, 5 клас – 32, 6 клас – 33, 7 клас – 33, 8 клас – 36, 9 клас – 36, 10 клас – 36 годин. Навчальні плани для українських шкіл з українською та російською мовами викладання різнилися лише кількістю годин із української і російської мови і літератури. Цей навчальний план не був досконалим, тому впродовж другої половини 60-х років ХХ ст., щорічно запроваджувалися нові навчальні плани та програми. Це було, свого роду, апробаційним підбиранням оптимальної структури та змісту навчального процесу в загальноосвітній школі. Такі щорічні нововведення суттєво впливали на зміст, структуру і кількість навчального матеріалу з різних шкільних дидактичних одиниць (української мови і

літератури, історії, математики, фізики, географії, біології, хімії, креслення тощо). У першій третині 70-х років ХХ ст. зміст і структура системи навчання в загальноосвітніх школах стали більш-менш усталеними та унормованими. Навчальні плани і програми, впроваджені на початку 1970-х років, фактично, залишалися чинними впродовж усього десятиліття [250]. В результаті внесених змін навчальний план на 1971/1972 н. р., схвалений Міністерством освіти УРСР 27 листопада 1970 р. для загальноосвітніх шкіл, набув такого вигляду: 4 клас – 28 години на тиждень, 5 клас – 33, 6 клас – 34, 7 клас – 34, 8 клас – 36, 9 клас – 37 і 10 клас – 37 годин на тиждень. Головна особливість цього плану полягала у тому, що він передбачав по дві години в тиждень у 9 і 10 класах на військову підготовку школярів (хлопців і дівчат). Надалі у школах запроваджувались посади військових керівників, відкривалися кабінети військової підготовки, надходило відповідне навчальне обладнання (муляжі гранат, навчальні автомати, військове обмундирування тощо). Впровадження військової підготовки в загальноосвітніх школах було державним рішенням, адже така підготовка мала на меті сприяти популяризації військової тематики серед учнівства, ознайомлення його з військовою справою та на підсвідомому рівні готувати юнаків до військової служби в майбутньому [413, арк. 2–4].

Оскільки радянська тоталітарна влада використовувала російську мову як один із факторів русифікації українського народу, тому перегляду та аналізу старих навчальних програм з російської мови відводилася особлива увага, враховувались думки методистів, досвідчених вчителів і навіть школярів. Суть змін при викладанні російської мови у школах полягала у тому, що з 1969/1970 н. р. головна увага приділялася виробленню в учнів навичок якісної розмовної мови. Було значно посилено викладання фонетики і орфоєпії російської мови, основ порівняльного мовознавства російської і української мов. В середині 70-х років ХХ ст. відбулася друга хвиля методичних нововведень при викладанні російської мови у школі, яка стосувалась, насамперед, викладання синтаксису, морфології та й граматики російської мови загалом [392, арк.108; 188, с.30–31].

11 листопада 1978 р. ЦК КПРС і Міністерство освіти УРСР прийняли директиву «Про удосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах республіки», яка поклала початок широкомасштабній кампанії русифікації в загальноосвітніх школах [722, арк. 6–9]. У Волинській області існували російськомовні школи, які відкривалися для дітей російськомовного населення, проте державною політикою передбачалося й залучення якнайширшого кола дітей місцевих українців. Влада цілеспрямовано постійно нав'язувала думку про «вищість» російської мови, про необхідність її якнайширшого запровадження як мови «міжнаціонального спілкування», використовуючи її як фактор духовного й культурного підпорядкування українського народу, інструмент національного знеособлення. Тому й школи з російською мовою викладання трактувалися владою як елітні, хоча не рідко поступалися багатом місським школам з українською мовою викладання, попри особливу підтримку з боку місцевих органів влади. Так, станом на початок 1974/1975 н. р. таких шкіл в області було дев'ять, з них вісім середніх шкіл та одна восьмирічна, у них навчалося 6797 учнів [414, арк. 45 зв.]. А вже на початку 1984/1985 н. р. їх кількість зросла до 14, а чисельність школярів збільшилась до 9153, що становило 5,9 % від загальної кількості учнів загальноосвітніх шкіл Волинської області [464, арк. 22 зв. – 23].

ЦК КПУ і Рада Міністрів УРСР прийняли постанову № 268 від 10 червня 1983 р. «Про організацію виконання в республіці постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 26 травня 1983 р. № 473 «Про додаткові заходи щодо вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах». Постанова мала вагоме історичне значення, адже вона по суті передбачала перманентну лінгвістичну русифікацію тогочасної української молоді. Постанова вимагала: «Домогтися, щоб вільне володіння російською мовою стало нормою і громадянським обов'язком кожної молоді людини, яка закінчує середні навчальні заклади...» [711, арк.1–2]. Виконання постанови передбачало загальну популяризацію російської мови, збільшення кількості навчальних годин які відводилися на її викладання та факультативних занять з

російської мови. У шостому пункті цієї постанови йшлося про удосконалення і методичне посилення шкільних підручників з російської мови. Пункт сьомий передбачав збільшення кількості магнітофонів у школах для уроків російської мови задля формування в учнів «якісної розмовної мови і вироблення правильних фонетичних і орфоепічних норм». Також для уроків російської мови дозволявся поділ учнів класу на дві учнівські підгрупи, що не було передбачено для інших предметів, окрім іноземної мови в спеціалізованих школах. Внаслідок прийняття цих нормативно-правових актів, якість викладання, у певній мірі, зросла. Отож, з першої третини 80-х років ХХ ст. (в роки «андроповщини»), викладання російської мови в загальноосвітніх школах було найбільш якісним, з методичної точки зору, з-поміж інших шкільних предметів [711, арк. 3–4].

Викладання ж української мови у школах з кінця 60-х років ХХ ст., навпаки, формалізувалося. Наведена тенденція поступово увиразнювалась, фактично, у різних аспектах шкільної освіти. Внаслідок нав'язування російської мови, зменшилася кількість годин з української мови, класи з великою учнівською наповненістю для уроків української мови не поділялися на підгрупи, забезпечення методичною літературною для уроків української мови було значно біднішим, аніж при викладанні російської мови і літератури. Такі відмінності при викладанні української і російської мов у загальноосвітніх школах області в досліджуваний час спостерігалися як у міських, так і в сільських школах [276; 281; 282; 283; 284].

З початку 70-х років ХХ ст. в радянській шкільній педагогіці повсюдно почала популяризуватися і реалізовуватися нова дидактична тенденція – практика шкільного кабінетного викладання. Її суть полягала у тому, що уроки з конкретних предметів слід проводити в спеціалізованих навчальних кабінетах. Для тогочасних шкіл області це було досить проблематично, тому що не вистачало навіть дрібного навчального обладнання, не кажучи уже про обладнання цілих навчальних кабінетів [106, с. 277; 274].

На початку 1970-х років у науково-методичних колах активно почали обговорюватися питання правового навчання учнів. Тривали методичні дискусії,

заслуховувались думки експертів-методистів, учителів і керівників органів управління освітою, партійних чиновників. З метою посилення правового навчання учнів шкіл, з 1 вересня 1975 р. у 8 класі було запроваджено викладання нової дидактичної одиниці – «Основи радянської держави і права» [416, арк. 73].

У другій половині 70-х – на початку 80-х років ХХ ст. реформування змісту й структури шкільної освіти було завершено. Подальші зміни і нововведення відбувалися за рахунок посилення ідеологічних компонентів в шкільній освіті [237, с. 143]. Так, згідно з навчальними програми 1981/1982 н. р., значно урізувався фактологічний матеріал, змінювалася послідовність вивчення деяких тем, з'явилися нові теми в гуманітарних шкільних курсах, передовсім в історії, які базувалися на працях Л. Брежнєва, матеріалах з'їздів і пленумів КПРС [249]. Основна тенденція змін у навчальних програмах – це скорочення фактичного матеріалу, схематизація історичного процесу, його ідеологізація та політично-комуністичне ангажування [724, арк.137; 256, с.70–74]. У новій програмі з суспільствознавства була кардинально змінена структура предмету, завдяки чому зникла повторюваність аналогічного матеріалу курсів з історії, об'єднані деякі схожі теми (особливості соціалізму та комунізму), більше акцентувалася увага на законодавство і державний устрій СРСР [685, арк.3]. Новий, єдиний для всього СРСР курс «Суспільствознавство» для 10 класу складався зі вступу, висновків і п'яти тематичних блоків: «Марксизм-леніннізм – теоретична основа будівництва комунізму», «Соціалізм – перша фаза комунізму», «Комуністична партія Радянського Союзу», «Поступове перетворення соціалізму в комунізм», «ХХ століття – століття торжества комунізму». У програмі відзначалося, що «викладання курсу повинно здійснюватись у доступній формі, відзначатись образністю, переконливістю і глибиною аргументації. Пропаганда ідей комунізму повинна бути близькою і зрозумілою учням, носити задушевний характер, доходити до свідомості і серця кожного з них, будити найсвітліші думки і почуття, сприяти формуванню комуністичних переконань» [247, с. 5]. При вивченні економічних тем шкільного курсу «Основи радянської держави і права», велика увага приділялась праці Л.

Брежнєва «Цілина». По суті, курс був найбільш заідеологізований та заполітизований серед усіх шкільних предметів, в ньому основний акцент робився на викладанні класово-формаційної теорії розвитку суспільства та історії КПРС [434, арк. 23–24].

Починаючи з 1982/1983 н. р., школи області почали поволі забезпечуватися навчальними електронно-обчислювальними машинами – калькуляторами. Цього ж навчального року розпочато ознайомлення учнів з роботою та можливостями технічних пристроїв на уроках алгебри у 7 класі. А вже у листопаді 1983 р. методистами ВОВНО було розроблено спеціальну програму-рекомендацію «Ознайомлення учнів з роботою на електронному калькуляторі в шкільному курсі математики» і розіслано у міські та районні відділи освіти для подальшого використання [449, арк. 65–67].

Викладання шкільних предметів в школах Волинської області у досліджуваній час мало свої особливості, зумовлені певними об'єктивними і суб'єктивними факторами. Так, зважаючи на багаторічні спостереження й висновки інспекторів шкіл, методистів обласного, міських і районних відділів освіти, на високому науково-методичному рівні викладалися у школах фізика і математика [379, арк. 45]. Неодноразово інспектори шкіл республіканського і всесоюзного значення, фронтальні перевірки шкіл області також фіксували та відзначали цю особливість. Причини цього склалися історично і мали кадрове і матеріально-технічне походження. Станом на середину 60-х років ХХ ст. і надалі більшість вчителів фізики і математики були випускники фізико-математичного факультету ЛДПІ ім. Лесі Українки (здебільшого корінні волиняни), які всіляко намагалися залишитись працювати на Волині. Це в свою чергу значно зменшувало плинність та ротацію педагогічних кадрів (вчителів фізики і математики) у тогочасних волинських школах. Окрім того, ЛДПІ ім. Лесі Українки з-поміж інших педагогічних інститутів УРСР, певною мірою, вирізнявся високоякісною методичною підготовкою вчителів фізики і математики. Існували в області й школи з поглибленим викладанням математики – Луцька СШ № 10, Ковельська СШ № 3 та Ковельська СШ № 7, в яких кожного

року набиралися класи з учнів, які мали здібності до вивчення математики [390, арк. 46 зв.; 417, арк. 52 зв.].

Натомість викладання хімії, біології і географії у школах області, навпаки, відбувалося на низькому методичному рівні. Наведена особливість була пов'язана насамперед із кадровим фактором – гострою нестачею вчителів хімії, біології і географії, частою їх зміною і низькою фаховою компетентністю. Окрім того, слабе викладання хімії і біології зумовлювалось незадовільною матеріально-технічною базою більшості тогочасних шкіл, особливо сільських. Не вистачало хімічного і біологічного обладнання, хімічних речовин, на уроках географії не вистачало карт і глобусів тощо. Така ситуація характерна передусім для другої половини 60-х – 70-х років ХХ ст. фактично для всіх районів Волинської області [281; 284].

Викладання іноземних мов у досліджуваній час також мало свої особливості. Відповідно до остаточного перерозподілу учнів загальноосвітніх шкіл СРСР щодо вивчення іноземних мов (1963 р.), встановлено відсоткове співвідношення кількості учнів, які повинні були вивчати ту чи іншу іноземну мову. Відтак, 50% учнів загальноосвітніх шкіл СРСР повинні були вивчати англійську мову, 20% німецьку, 20 % французьку і 10 % іспанську та інші мови [118, с. 65]. Реальна ж ситуація у Волинській області була протилежною. Так, станом на початок 1965/1966 н. р. з 677 шкіл у яких викладалась іноземна мова, у 481 школі учні вивчали німецьку мову, у 126 – англійську і у 70 школах викладалась французька мова. Оскільки на Волині більшість школярів вивчала німецьку мову, тому й розпочалося переведення учнів на вивчення англійської мови. Для цього керівництво ВОВНО вирішило першочергово забезпечити викладання англійської мови у міських школах, адже вони мали класи-паралелі з великою учнівською наповненістю [368, арк. 11 зв.]. Тому, починаючи з 1964 р., навіть вчителів англійської мови, які працювали у віддалених селах, переводили до міських шкіл, при плануванні навчального процесу вживалися всілякі заходи, аби збільшити кількість учнів, які вивчали англійську мову, збільшено замовлення вчителів англійської мови [274]. З 1966 р. ЛДПІ ім. Лесі Українки

почав випускати вчителів англійської мови [289, с. 26]. Проте для того, аби збільшити кількість учнів Волинської області, які вивчали англійську мову, знадобилося десять років. Тільки з 1974/1975 н. р., кількість учнів, які вивчали англійську мову, стала більшою і становила майже 47,8 тис. (45,9 % від загальної кількості учнів загальноосвітніх шкіл, які вивчали іноземну мову) [414, арк. 53]. А з вересня 1978 р. й у наступні роки вже більше 50 % школярів вивчали англійську мову. В подальшому освітня політика щодо викладання іноземної мови у школах області була спрямована на те, аби збільшити кількість школярів які б вивчали саме англійську мову. Так, станом на початок 1983/1984 н. р. в області 101 079 учнів загальноосвітніх шкіл вивчали іноземну мову, з них 57,9 % (58 544 учні) – англійську, 31,0 % (31 307 учнів) – німецьку, 10,8 % (10 939 учнів) – французьку, і 0,3 % (289 учнів) – іспанську мову [457, арк.15].

На той час викладання іспанської мови у школах Волинської області було рідкісним явищем. Її розпочали викладати тільки з 1969/1970 н. р. у двох школах (Володимир-Волинська СШ № 2 і Нововолинська ВШ № 7). З 1973/1974 н. р. до цього переліку шкіл додалася ще Нововолинська СШ № 2. Однак з 1976 р., після реорганізації Нововолинської ВШ № 7, в ній припинили викладати іспанську мову, тож надалі вона викладалася лише у двох школах. Перелік шкіл, у яких було вирішено викладати іспанську мову, не був випадковим, а ретельно підібраним відповідно до певних об'єктивних обставин: у другій половині 50-х років ХХ ст. на Волинь, у зв'язку з будівництвом вуглевидобувних шахт, повернулись українські емігранти з іспаномовних країн Латинської Америки, які оселилися в Нововолинську та Володимирі-Волинському [727, арк. 189, 261]. Проте викладання іспанської мови у тогочасних школах Волинської області не було надто результативним. Це пояснювалося декількома причинами. По-перше, великою наповненістю класів учнями: в Нововолинській ВШ № 7 становила 30 учнів, у Нововолинській СШ № 2 – 33 учні [407, арк. 392–393], а у Володимир-Волинській СШ № 2 – 36 учнів. Поділ класів на учнівські підгрупи для вивчення іноземної мови у цих школах не здійснювався. По-друге, незадовільним

матеріально-технічним забезпечення цих шкіл. По-третє, дефіцитом відповідної навчально-методичної літератури, у тому числі й підручників [407, арк. 52].

З середини 60-х років ХХ ст. в області працювали три загальноосвітні школи з поглибленим викладанням англійської мови (Луцька СШ № 1, Луцька СШ № 5 і Ковельська СШ № 1). З 1973 р. до цього переліку додалася Нововолинська СШ № 6. У цих школах були організовані спеціалізовані лінгвістичні класи, в яких відбувалось поглиблене викладання англійської мови. Утім, найкращі результати демонстрували педагоги та учні Луцької СШ № 1. В ній працювали досвідчені вчителі, майстри педагогічної справи: Л. Немировська, В. Боброва, Х. Корхот, Л. Кварцяна. Луцької СШ № 1 вважалась найкращою в області з викладання англійської мови [357, арк.78].

Ще з першої половини 60-х років ХХ ст. керівництво ВОВНО намагалось втілити на практиці надскладне, як для того часу, завдання – впровадити викладання ряду шкільних предметів у старших класах іноземною мовою [118, с. 65–66]. Реалізація цієї ідеї постійно відкладалась через різні причини, передовсім через відсутність вчителів іноземної мови, які бажали б і головне – могли б проводити таку викладацьку практику. Навіть з числа вчителів іноземної мови, які викладали у спеціалізованих лінгвістичних класах, не було таких, які могли б займатися такою специфічною викладацькою роботою на належному рівні, окрім вчителя англійської мови Ковельської СШ № 1 О. Прищепи. Адже вона мала дві педагогічні професії з вищими освітами (вчитель англійської мови і вчитель географії). Тому передбачалось, що саме вона викладатиме географію англійською мовою в старших класах. Однак, з невідомих причин така викладацька практика так і не була реалізована в Ковельській СШ № 1 [357, арк.78]. Викладання предметів іноземною мовою розпочалось тільки з 1966/1967 н. р. у двох школах: Луцькій СШ № 1 і Луцькій СШ № 5. [378, арк. 19 зв.].

Досить цікавою була організація навчання і методика викладання англійської мови, яку практикували тогочасні вчителі спеціалізованих лінгвістичних класів Луцької СШ № 1. Кожен клас ділився на три окремі підгрупи по 10–12 учнів у підгрупі. З початку 70-х років ХХ ст. уроки проходили

в лінгафонних кабінетах, де на кожного учня був окремий звукотехнічний пристрій з мікрофоном, навушниками і колонками на клас, який дозволяв записувати і відтворювати звук. Для постановки правильної вимови, фонетичних та орфоепічних особливостей мови також використовувалась звукозаписуюча апаратура лінгафонного кабінету. Спочатку вчитель записувала звуковий текст, а потім діти його прослуховували і повторювали. Також практикувався інший метод – учні на уроці почергово записували на диктофон текст, який вони вивчили вдома, а потім його прослуховували і аналізували правильність вимови окремих звуків, слів тощо. Як відзначала вчитель англійської мови Луцької СШ № 1, яка викладала у спеціалізованих лінгвістичних класах в кінці 60-х – на початку 90-х років ХХ ст. Л. Кварцяна: «тоді при викладанні англійської мови особлива увага зверталась на викладання фонетики. У нас урок починався з фонетичної зарядки. Я на дошці давала маленькі віршики на вимову різних звуків, і кожен учень мусив вимовити» [274].

Викладання ряду предметів іноземною мовою також доречно розглядати на прикладі Луцької СШ № 1, адже вона вважалась найкращою з викладання англійської мови в області. В останній третині 60-х років ХХ ст. англійською мовою в цій школі розпочали викладати два загальноосвітні предмети (математику і біологію) та чотири спецкурси: «Література Англії і Америки», «Краєзнавство Англії», «Ділове мовлення» і «Технічний переклад» [700, арк. 4]. Викладання математики і біології англійською мовою здійснювали спеціально направлені в цю школу вчителі зі Львова. Викладання цих двох предметів, було своєрідним дидактичним експериментом. Після одного року проведення такого експерименту, на розширеному засіданні педагогічної ради школи, дійшли висновку, що експеримент себе не виправдовує через те, що учням дуже складно дається таке навчання, а рівень засвоєння навчального матеріалу надто низький. Після чого дидактичний експеримент вирішили згорнуто. Щодо спецкурсів, результати виявилися більш вдалимими. Спецкурси викладалися вчителями англійської мови цієї ж школи (Л. Кварцяна, Х. Корхот, В. Боброва та інші). Спецкурс «Література Англії і Америки» передбачав вивчення біографій

літературних діячів Англії і США, їх творів, художньо-літературний критичний аналіз прози та поезії. По суті, це було викладання літератури зазначених країн англійською мовою. В цілому, викладання спецкурсу подобалось учням і результати були хорошими. Спецкурс «Краєзнавство Англії» – це набір тем з історії та культури Англії, її звичаїв і традицій. Він був цікавим, легким для сприйняття учнями, пізнавально-інформативним і досить результативним на предмет засвоєння учнями знань. «Ділове мовлення» був складнішим спецкурсом і передбачав засвоєння учнями великої кількості суспільно-політичних лексичних одиниць. Спецкурс «Технічний переклад» вважався найскладнішим спецкурсом і передбачав засвоєння учнями технічної лексики і спеціалізованої термінології, а також її перекладу [274].

З початку 1970-х років значно покращилося трудове навчання. Така тенденція зумовлена тим, що згідно з нормативно-правовою документацією, зокрема законом УРСР «Про середню освіту» і статутами освітніх закладів, випускники середніх шкіл повинні були отримувати якісні знання, вміння і бути готовими до трудової діяльності. Тому при школах створювались кабінети трудового навчання, навчальні майстерні тощо [365, арк.53].

1982/1983 н. р. увійшов в історію шкільної освіти Волинської області як рік дидактичного експерименту при викладанні геометрії [703, арк. 11]. Саме цього року 614 волинських учителів математики взяли участь в експерименті-апробації, суть якого полягала в експериментальному викладанні геометрії за підручником академіка О. Погорелова. Цей підручник, окрім оновленої і покращеної структури навчального матеріалу, передбачав ще й ряд нових методів викладання геометрії, в тому числі широке впровадження стереометричної наочності при викладанні геометрії. Для проведення експерименту на конкурсній основі були відібрані кращі вчителі математики, які після відбору додатково пройшли відповідні методичні курси підвищення кваліфікації. У цьому ж році експериментальне викладання розпочалось лише у 6 класі [452, арк.75–76]. Результати виявились досить вдалимими – учні набагато краще засвоювали навчальний матеріал з геометрії, що засвідчили численні

контрольні роботи, звіти вчителів і навіть свідчення учнів. У наступному 1983/1984 н. р. геометрію розпочали викладати за цим підручником у 7 і 9 класах, що також дало позитивний результат, засвідчений багатьма кращими вчителями, серед яких С. Тур (Торчинська СШ Луцького району), С. Семенюк (Смолигівська ВШ Луцького району), П. Головенко (Павловичівська ВШ Локачинського району), Н. Процик (Шацька СШ тогочасного Любомльського району), Т. Мануїлова (СШ № 9 м. Нововолинськ), П. Фрасолюк (СШ № 1 м. Луцьк) та інші [452, арк.79–81].

З приходом до влади в СРСР Ю. Андропова, суспільне життя в союзних республіках зазнало деяких змін, не винятком стала й шкільна освіта. Зокрема, впродовж 1983 – початку 1984 рр. тривали активні дискусії щодо реформування змісту, структури і пріоритетів шкільної освіти. Результатом дискусій стало прийняття постанови президією Верховної Ради СРСР від 12 квітня 1984 р. «Про основні напрямки загальноосвітньої і професійної школи», внаслідок чого відбулись певні зміни в структурі шкільного навчання [40]. Першочерговим завданням було визнано перегляд шкільних навчальних програм, насамперед з російської мови, російської літератури, математики та іноземних мов. Для покращення вивчення російської мови в республіці ще 29 червня 1983 р. було прийнято постанову колегії Міністерства освіти УРСР «Про додаткові заходи по вдосконаленню вивчення російської мови в загальноосвітніх школах і педагогічних навчальних закладах УРСР». Це питання неодноразово розглядалось обласним відділом освіти, зокрема рішення комісії ВОВНО від 17 серпня 1983 р. «Про додаткові заходи щодо покращення вивчення російської мови в школах і педагогічних закладах області» передбачало проводити подальші методичні перевірки якості викладання російської мови, які й відбувалися впродовж 1983/1984 н.р. в школах області [452, арк.117]. В цей же час посилена увага інспекторів-методистів була прикута до дидактичних аспектів, рівня засвоєння учнями знань і вмінь з російської мови, процесу формування у школярів розмовної російської мови. Загалом інспектори констатували зростання якості викладання російської мови. Результати

контрольних робіт, які проводились у 4–10 класах, свідчили про те, що більшість учнів добре засвоювали теми з лексики, орфографії, морфології, синтаксису й пунктуації російської мови, а також й те, що учні, у порівнянні з попередніми роками, набули кращих практичних навичок у написанні творчих робіт і диктантів з російської мови [453, арк. 55]. Така прискіплива увага республіканських і всесоюзних органів влади до викладання російської мови й літератури була зумовлена внутрішньополітичною ситуацією в Радянському Союзі, а саме намаганням вищого партійного керівництва якомога швидше ліквідувати національну ідентичність народів, які проживали на теренах СРСР й нав'язати їм «загальнорадянські» цінності та ідеали [714, арк. 6–15].

Характеризуючи шкільну реформу 1984 р., а саме її навчальний аспект, слід зауважити, що чітко виражений результат цієї реформи полягав у запровадженні якісних методичних нововведень з викладання російської мови і літератури. Паралельним і очікуваним результатом з боку радянської влади стали русифікаторсько-лінгвістичні процеси в системі шкільної освіти, які чітко себе увиразнили в другій третині 1980-х роках [455, арк. 107–113].

У досліджуваній час важливим компонентом радянської шкільної освіти була система виховання, адже виховному аспекту освіти, радянською владою відводилася особливо важлива роль – виховання покірної молоді з чіткими комуністичними поглядами. Шкільна система виховання трактувалася радянською владою як один із окремих напрямків державної політики. По суті система виховання була одночасно елементом і проявом ідеологічної політики радянської тоталітарної держави по відношенню до населення.

У жовтні 1964 р. в СРСР відбулася зміна партійно-державного керівництва, що вплинуло не лише на політичну ситуацію в державі, а й на здійснення виховного процесу в загальноосвітніх школах [8, с. 221–223]. Слід зауважити, що після приходу до влади Л. Брежнєва, у школах УРСР відбулися масові перевірки якості проведення виховної роботи, які засвідчили певні ідейно-політичні «недоліки» шкільного виховання. Під словом «недоліки» розумілася тогочасна суспільна парадигма, яка була притаманна для

хрущовської «відлиги» з її національною ліберальністю. Отож, виправлення «недоліків» у системі шкільного виховання, автоматично означало впровадження центристсько-вертикальної політики «закручування гайок»: згортання національної ідентичності та позиціонування, на противагу цьому, ідеї «радянської єдності та неподільності». Після 1967 р., у зв'язку з введенням до офіційної радянської компартійної риторики й термінології, – ідеологеми «розвинутий соціалізм», партійне керівництво Радянського Союзу поставило завдання перед радянськими педагогами – виховати покоління епохи «розвинутого соціалізму» [715, арк. 9–16]. Педагогам-методистам було доручено вдосконалити існуючу систему виховання та долучити до неї нові напрями і компоненти виховання [369, арк. 59–61]. Таким чином радянська система шкільного виховання переорієнтовувалася насамперед на те, аби виховати «радянську людину» з усіма її особливостями й ментальними рисами. Згідно з офіційним трактуванням, тогочасна структура шкільного виховання складалася з семи напрямів (елементів) шкільного виховання: комуністичне виховання, атеїстичне, ідейно-моральне, інтелектуальне, естетичне, трудове і фізичне виховання [231, с. 477; 283].

Пріоритетними, для радянської влади, напрямами виховної роботи у школах вважалися комуністичне, атеїстичне та ідейно-моральне виховання, адже саме вони забезпечували суспільно-політичну та ідейну складову «радянської людини». Ці напрями виховання передбачали виконання цілого ряду завдань: вироблення марксистсько-ленінського світогляду в свідомості учнів, впровадження норм комуністичної моралі в особисті переконання і правила повсякденної поведінки, відповідний ідейно-політичний розвиток і формування у свідомості людини розуміння комуністичних ідеалів [133]. Формування «радянської людини» з притаманним для неї визнанням керівної ролі КПРС, чітке розуміння того, що марксистсько-ленінська ідеологія є єдиною «правильною» теорією розвитку суспільства [722, арк. 6–9]. По суті, це було нав'язуванням учням ідейно-політичних (комуністичних) догм, правил,

комуністичних принципів і переконань, покликаних забезпечувати формування так званої «радянської людини» [231, с. 125–132].

Методика проведення цих напрямів виховання була доволі різноманітною. Для її реалізації, згідно з тодішніми методичними рекомендаціями, передбачалось три основні шляхи. Перший передбачав проведення виховання у поєднанні з викладанням окремих шкільних предметів, у першу чергу історії, суспільствознавства, російської мови та літератури (до прикладу, при вивченні творчості радянських літераторів: В. Маяковського, К. Симонова, О. Фадєєва, М. Шолохова, О. Твардовського, М. Островського, А. Гайдара, Дем'яна Бєдного та Максима Горького) [376, арк. 42].

Наступний шлях суспільно-політичного виховання реалізовувався в процесі проведення шкільних виховних заходів, зокрема виховних годин на відповідні теми, відзначення загальнодержавних комуністичних ювілеїв тощо. До прикладу, у 1965 р. – 20-ліття перемоги у німецько-радянській війні 1941–1945 рр., у 1967 р. – 50-ліття Жовтневої революції [376, арк. 83], в 1969 р. – в школах області проводилась виховна робота і відзначення 30-річчя так званого «воз'єднання» Західної України з УРСР під загальним девізом «Під прапором Леніна розквітає Радянська Волинь» [391, арк. 89], у 1970 р. – 100-річчя від дня народження В. Леніна, у 1972 р. – 50-ліття СРСР, у 1985 р. – 40-річчя перемоги у німецько-радянській війні 1941–1945 рр. У тодішніх школах Волині часто проводилися виховні заходи у вигляді вечорів-зустрічей, бесід-диспутів, на які запрошувалися члени КПЗУ, учасники Жовтневої революції, громадянської війни в Росії 1917–1921 рр., німецько-радянської війни 1941–1945 рр., передовики праці та інші високопочесні люди радянського суспільства. Це робилося для того, аби учні мали змогу послухати розповіді про начебто героїчні вчинки, віддану працю, самопожертву на благо Радянському Союзу і КПРС. Такі люди ставилися в приклад, як зразок для наслідування тогочасної учнівської молоді [376, арк. 83].

Третій шлях реалізації суспільно-політичного виховання передбачав проведення позашкільної роботи. У досліджуваній час популярними стали

екскурсійні поїздки школярів до місць радянської бойової слави, міст-героїв, визначних історичних і пам'ятних місць. Такий різновид позашкільної виховної роботи, на думку тогочасних методистів, мав остаточно закріпити комуністичні переконання, здобуті у школі. Часто і масово учні шкіл Волинської області (особливо північних районів) відвідували екскурсії в Брестській фортеці, оскільки це було географічно близько [284]. Серед найпопулярніших напрямків екскурсійних поїздок були також Рига, Київ, Москва, Ленінград [370, арк. 81]. До прикладу, для учнів шкіл Горохівського району у 80-х роках минулого століття влаштовувались далекі екскурсійні поїздки: учні Мирненської СШ їздили в Київ, учні Пустомитівської ВШ відвідували Ленінград і Севастополь [271], для учнів Вільхівської ВШ була влаштована екскурсійна поїздка в Москву [275].

Особливо інтенсивно і прискіпливо методисти відділів освіти вимагали «якісного» (політизованого) проведення комуністичного виховання в роки «андроповщини» (листопад 1982 р. – лютий 1984 р.). У цей час значно збільшилася кількість виховних заходів з цього напрямку виховання, урізноманітнилися форми і методи виховної роботи, відчутно посилилася ідеологізація навчального матеріалу. У той час всі аспекти шкільної освіти піддавались тотальній комунізації. Ще більше популяризувалась постать В. Леніна, а роль і значення КПРС вклинювалося всюди у виховний процес, де тільки можна було [459, арк. 1–12; 256, с. 70–74].

Не менш важливим напрямом роботи в тогочасних школах було атеїстичне виховання [231, с. 136–138]. Найбільш цікавим та ефективним було здійснення атеїстичного виховання дидактичним способом. Для цього радянськими методистами розроблялися конкретно-дидактичні прийоми, зокрема із засвоєнням учнями навчального матеріалу на уроках мови, літератури, історії, хімії, фізики і біології. Розглянемо декілька конкретно-дидактичних прийомів на уроках з різних предметів: у 1966 р., проводячи уроки хімії в 9 класі на тему «Хімічні властивості сірководню», вчитель Мар'янівської СШ – М. Самоїд розповідала учням, що в давнину для малювання ікон,

іконописці використовували свинцеві розчини як білу фарбу. З часом свинець, під дією сірководню, що знаходиться в повітрі, окислювався, і відповідно ікона поступово тьмяніла. Тому для відновлення початкового вигляду ікон, священники промивали їх перекисом водню, і вона оновлювалась. Вчитель завершуючи виклад матеріалу, давала учням зрозуміти, що священники, таким чином, фабрикують «чудо», маніпулюючи науковими знаннями з хімії, «видаючи їх за Боже діяння». На одному з уроків хімії в СШ № 9 м. Луцька у 1981/1982 н. р. вчитель Р. Черв'якова, пояснюючи тему уроку «Сполуки (II) і (III) валентного Fe», демонструвала хімічну реакцію (дію роданистого амонію на хлорне залізо). Після наочно-навчального досліду вчитель пояснювала учням, що внаслідок реакції виникала рідина червоного кольору, яку священники використовували у своїх цілях – для імітації того, що начебто ікони плачуть кровавими (червоними) сльозами [404, арк. 136].

На уроках історії в Мар'янівській СШ Горохівського району, вчитель Г. Ковальчук, розповідаючи учням про німецько-радянську війну 1941–1945 рр., цілеспрямовано акцентувала увагу учнів на тому, що Папа Римський Пій XII начебто благословляв грабіжницькі плани нацистської Німеччини і всіляко виправдовував злочини гітлерівців на окупованих територіях. Після цього вчитель запитувала у дітей: «І хто ж виявився сильнішим – благословенна армія фашистських горлорізів чи наша радянська армія-визволительниця?». У тогочасних звітах з виховної роботи зазначалося, що учні впевнено відповідали: «Без допомоги із небес наш радянський народ переміг фашистських агресорів, на пряжках поясів у яких були написані слова «Бог з нами».

Чимало таких прикладів фіксувалося й на уроках української мови. Зокрема, відомі такі факти, що для вивчення будови речення, морфологічного розбору, виокремлення частин мови у реченні, пошуку основних і другорядних членів речення, вчителі повинні були підбирати ті речення, які прищеплювали атеїзм, або були дотичні до нього. Ось приклади таких речень: «На Бога не дивись, а сам потрудись», «Учись, трудись, а на Бога не дивись», «І без Бога дійдеш ти до порога», «Припинили молитись, – розпочали учитись», «До церкви

ходити перестали і жити краще стали» – в цих реченнях учні мали віднайти підмет і присудок, визначити частини мови [272; 276; 284].

У 1978/1979 н. р. на уроках української мови в початкових класах середньої школи с. Глухи Старовижівського району, учні, вивчаючи український фольклор, розглядали прислів'я та приказки антирелігійного характеру, наприклад: «У попа очі завидющі, а руки загрибущі», «Піп та дяк звикли жити на дурняк», «Темнота народу – попові джерело доходу», «Церква, піп і дзвони – то старі забобони».

Готуючись до уроків української літератури, згідно з методичними рекомендаціями обласного та районних відділів освіти, вчителі-філологи повинні були віднаходити в художніх творах, що включені до шкільної програми, антирелігійні елементи і в ході уроку акцентувати увагу учнів на них. Так, вивчаючи творчість Т. Шевченка, вчитель повинен був вказати дітям на такі слова з вірша «Заповіт»: «А до того я не знаю Бога...» це демонструвало б дітям, начебто Т. Шевченко також був атеїстом, хоча, ясна річ, що це не так [276].

У 70-х роках ХХ ст. на Горохівщині одна із педагогів району ділилася з колегами своїм досвідом атеїстично-виховної роботи на уроках російської літератури. Педагог під час проведення уроку російської літератури на тему «Життя і творчість О. Пушкіна» звертала увагу дітей на казку «Казка про попа і наймита його Балду», а саме на вжитий у ній для характеристики попа фразеологізм «толоконний лоб». У даному випадку цей фразеологізм означає неосвічену особистість, дурня. В ході цього уроку в учнів повинно було скластися враження, що у своїй творчості О. Пушкін всіляко критикував, висміював священників і був атеїстом [270].

У Щедрогірській СШ Ратнівського району в 70-х роках ХХ ст. вчителем української мови і літератури працювала Г. Колотюк, яка за висновками педагогів-методистів Ратнівського районного відділу освіти вдало і вміло поєднувала викладання української літератури з атеїстичною пропагандою. Відомо, що в січні 1976 р. вона проводила урок української літератури в 7 класі, на якому учні вивчали творчість А. Тесленка і його оповідання «У схимника».

Саме це оповідання вчитель обрала задля проведення атеїстично-світоглядної пропаганди і критики релігії, адже воно оптимально підходило для цієї мети. Для того, аби переконливіше донести антирелігійну суть до учнів, педагог використала не лише певні уривки з художнього твору, які трактувалися крізь призму атеїзму, а й візуалізацію репродукції картин «Хресна процесія в Курській губернії» І. Рєпіна і «Чаювання в Митищах» В. Перова, що також було прокоментовано вчителем в антирелігійному дусі. Вважалося, що урок, на якому використаний широкий спектр дидактичних і психологічних методів і засобів, проведений на високому ідейно-методичному рівні, атеїстично-виховна мета на такому уроці була виконана [161, с. 61].

Часто відбувалися й виховні години на антирелігійну тематику, відповідні бесіди з учнями тощо [732, арк. 37]. Не рідко такі заходи проводились у сільських школах у переддень великих православних свят – Різдва Пресвятої Богородиці, Покрови, свят Різдвяно-новорічного циклу та особливо перед Пасхою [272; 276]. Саме тоді відбувались засідання педагогічних рад, збори методичних об'єднань вчителів, наради директорів шкіл, на яких обговорювали заходи антирелігійного спрямування та методику їх впровадження у виховний процес. На загальношкільних лінійках перед великими святами директори шкіл, виконуючи накази керівництва, змушені були відмовляти учнів від відвідування церкви. До прикладу, у 80-х роках ХХ ст. у восьмирічній школі с. Пустомити Горохівського району, в передпасхальну суботу дирекцією школи влаштовувались «суботники», на які учнів змушували приходити до школи для прибирання шкільних клумб, обробітку присадибних ділянок, роботи на шкільних овочевих грядках [271]. У с. Жидичин Ківерцівського району, щоб не пустити школярів на Службу Божу, їх змушували перебирали картоплю в колгоспному господарстві [276]. Таких прикладів налічується немало [731, арк. 213]. За оцінками і висновками тогочасних органів освіти, атеїстична робота найкраще проводилась у таких школах: в Луцькому районі – Усичівська СШ, Горохівському – Мар'янівська СШ, Локачинському – Привітненська СШ, Маневицькому – Цмінівська СШ, Прилісненська СШ, Старовижівському –

Сереховичівська СШ, Ковельському – Голобська СШ, Тойкутська СШ, Підрізька СШ, Поворська СШ, Камінь-Каширському – Ворокомлівська СШ, Ратнівському районі – Щедрогірська СШ, Жиричівська СШ, у Луцьку – СШ № 5, 7, 8, 9, 10, 11, 16, у Володимирі-Волинському – СШ № 1, 3, 4, у Ковелі – СШ № 2, 6 [448, арк. 129–136].

Порівнюючи з трьома попередніми напрямками виховання, інтелектуальне, естетичне, трудове і фізичне виховання можна вважати менш аполітичними та ідеологічно заангажованими. Ці чотири напрями виховання мали на меті прищепити вихованцям загальнолюдські норми моралі, ідеї миру, дружби, злагоди, гуманізм в усіх його проявах, повагу до старших, любов, чуйність, доброту, милосердя, безкорисливість, прийнятні і шановані загальнолюдські манери поведінки, совісність, любов до праці і здорового способу життя тощо.

Отож, як ми бачимо, зміст і структура шкільного навчально-виховного процесу впродовж середини 60-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. у Волинській області, як і в УРСР змінювалися, поступово удосконалювалися, проте паралельно з лінійним розвитком усіх аспектів шкільної освіти, відбувався процес політичної ідеологізації та комунізації шкільної освіти.

2.2. Кадрове і матеріально-технічне забезпечення шкіл

Важливим аспектом функціонування шкільної освіти є її кадрове забезпечення. У досліджуваний час кадрове забезпечення шкіл Волинської області мало свої особливості. Досліджуючи це питання, можна виокремити певні процеси, які впливали на кадровий потенціал тогочасних загальноосвітніх шкіл. На початку 1964/1965 н. р. в області включно з директорами і завучами шкіл, нараховувалось 10 915 вчителів, з них 7513 жінок і 3402 чоловіки. За рівнем освіти з 10 915 вчителів області лише 4066 осіб мали повну вищу освіту (37,3 %), 1375 мали неповну вищу освіту (12,5 %), 4171 мав середню педагогічну освіту (38,3 %), 1179 вчителів мали середню загальну освіту (10,8 %), і 124 вчителі мали не закінчену середню освіту (1,1 %) [359, арк.1].

На той час у міських школах працювало 3137 вчителів (2186 жінок і 951 чоловік). За рівнем освіти: 1711 вчителів з вищою освітою, 415 – неповною вищою, 844 – середньою педагогічною, 147 – середньою загальною і 20 вчителів мали незакінчену середню освіту. У школах сільської місцевості працювало 7778 вчителів (5327 жінок і 2451 чоловік). За рівнем освіти: 2355 вчителів з вищою освітою, 960 – неповною вищою, 3327 – середньою педагогічною, 1032 – середньою загальною і 104 вчителі мали незакінчену середню освіту [359, арк.2–3]. Проте наказ Міністерства освіти УРСР № 42 від 22 березня 1965 р. «Про заміну педагогічних кадрів в загальноосвітніх школах» передбачав поступову заміну вчителів, які не мали закінченої середньої освіти і не навчалися заочно, а також тих, які не мали середньої педагогічної освіти [370, арк.11].

Вищезазначеної кількості вчителів не вистачало для загальноосвітніх шкіл області. Отож, середина і друга половина 60-х років ХХ ст. – це час гострої нестачі педагогічних кадрів для шкіл. Тогочасна кадрова політика ВОВНО була спрямована на те, аби забезпечити всі школи області вчительськими кадрами. Проте можна виділити окремі аспекти й особливості кадрової політики в шкільній освіті області. Ще з 1960-х років існували негласна система кадрового забезпечення шкіл. Така система складалась з чотирьох розрядів. За першим (найвищим) розрядом кадрами забезпечувались міські середні школи, за другим – міські восьмирічні, за третім – сільські середні, і за четвертим розрядом – сільські восьмирічні школи. Відповідно до цієї ж системи, педагогічні кадри розподілялися таким чином: за двома першими розрядами розподілялися вчителі, першочергово з вищою освітою, а тільки потім всі решта. Окрім того, випускники педагогічних вищих навчальних закладів, які закінчували навчання з дипломом з відзнакою, мали право залишитися працювати в місті, а не їхати у віддалені села. Як бачимо, міські школи у кадровому забезпеченні мали значні переваги над сільськими, які забезпечувались кадрами за залишковим принципом [366, арк.37–38].

Особливо гострого характеру нестача вчителів відчувалася у школах сільської місцевості. Тому, аби виправити таку проблему, на посади вчителів

призначалися люди, які не мали навіть середньої педагогічної освіти. Такі особи працювали не лише вчителями початкових класів, а й вчителями-предметниками. У школах була велика кількість вчителів, які мали одну педагогічну спеціальність, а працювали по іншій. Нестача педагогічних кадрів подекуди була настільки складною, що навіть директори і завучі шкіл не мали вищої освіти. Так, станом на вересень 1966 р. в області було дві середні школи і 72 восьмирічні школи, директори яких не мали вищої освіти, а також 54 завучі без вищої освіти у восьмирічних школах [374, арк. 2]. Найскладніша ситуація спостерігалась в північних районах області, куди не хотіли їхати працювати молоді спеціалісти [695, арк. 143]. Для прикладу, Камінь-Каширський районний відділ освіти у 1966 р. замовив 46 вчителів німецької мови – прибуло лише семеро, 12 вчителів трудового навчання – прибуло двоє, 26 вчителів фізичної культури – прибуло 19 [380, арк. 4].

Для того, аби забезпечити школи вчительськими кадрами, у середині 1960-х років було вжито низку заходів. Щорічно набиралися особи, які мали середню загальну освіту (зазвичай кращі випускники шкіл), на вчительські курси, що проходили при обласному інституті удосконалення кваліфікації вчителів. Відбувалися курси перепідготовки педагогічних кадрів, які мали одну спеціальність, а проходили перепідготовку з іншої педагогічної спеціальності. Такі курси також організовувалися при обласному інституті удосконалення кваліфікації вчителів. Так, впродовж 1964–1965 рр. 4715 вчителів області закінчили курси перепідготовки на здобуття іншої педагогічної спеціальності. На посади вчителів-предметників запрошували працювати кращих випускників зі спеціальності «Педагогіка і методика початкової освіти» Луцького та Володимир-Волинського педагогічних училищ, які продемонстрували хороші знання і вміння з різних шкільних предметів. Фахова компетентність таких вчителів була на низькому рівні, тому їх направляли в основному у сільські восьмирічні школи. Відбувалася агітація студентів ЛДПІ ім. Лесі Українки, аби ті йшли працювати у сільські школи [370, арк. 21–22]. Про якість педагогічної діяльності таких вчителів слід судити в індивідуальному порядку, проте, як

узагальнювали тогочасні інспектори-методисти відділів освіти, методика викладання і знання свого предмета були на незадовільному рівні [363, арк.4–9]. Ось як пригадує позаштатний інспектор шкіл з викладання російської мови і літератури Луцького районного відділу освіти Н. Троць: «Російську мову та літературу і то викладав не спеціаліст. Була я в одній школі, то запам'ятала той випадок на все життя – вчитель у 8-ому класі на дошці пише тему уроку «Гирой нашего времени». <...> я промовчала, нічого не сказала і діти нічого не сказали... У віддалених селах не було кому викладати, от і брали у школу аби кого...» [283].

Серед усіх вчительських спеціальностей найбільше не вистачало вчителів іноземної мови, хімії і біології, географії [370, арк.21–22]. Так, станом на вересень 1964 р. в області працювало лише 605 вчителів іноземної мови, з них тільки 358 мали вищу освіту [370, арк.40–41]. Нестача фахівців саме цих педагогічних спеціальностей пояснювалась тим, що ЛДПІ ім. Лесі Українки розпочав їх випуск досить пізно: вчителів англійської мови тільки з 1966 р., а перший випуск вчителів географії та біології (широкої кваліфікації) – у 1980 р. [170, с. 20]. Тому тогочасні волинські вчителі цих предметів, якщо й мали відповідну кваліфікацію, то це були, переважно, не корінні волиняни, а вчителі, які працювали тут за направленням, переважно випускники Тернопільського державного педагогічного інституту ім. Я. Галана, Київського державного педагогічного інституту ім. О. Горького, Львівського державного університету ім. І. Франка, Ужгородського державного університету [426, арк. 82]. Оскільки молоді спеціалісти-випускники (вчителі хімії, біології і географії) не були корінними волинянами і не бажали залишатися на Волині, а всього лише відпрацьовували три роки і повертались додому, то це впливало на високу плинність кадрів (вчителів хімії, біології і географії). Досить часто ці предмети викладали не спеціалісти, а години хімії, біології і географії розпорозувались між багатьма вчителями, як години для довантаження вчителів інших спеціальностей, аби ті мали повні ставки. Таким чином, мимовільно хімія, біологія і географія у зв'язку з гострою нестачею вчителів, ставали

другорядними предметами у школах [438, арк. 2]. За свідченням Н. Троць, яка у 70-х роках ХХ ст. працювала ще й заступником директора Буянівської ВШ Луцького району: «У нашій школі був вчитель Степан Никифорович він викладав хімію і біологію, а за освітою був істориком. Не було ж кому викладати, а він якось любив ту хімію, то він її викладав» [283]. Зазначена особливість була характерною для сільських шкіл у другій половині 60-х–70-х років ХХ ст. Особливо багато подібних випадків було в північних районах області – Любомльському, Ратнівському, Любешівському, Старовижівському, Камінь-Каширському та Маневицькому районах, де кадрово-педагогічна нестача була найбільш відчутною [409, арк. 44].

Аналогічна ситуація, хоч і в меншій мірі, була притаманна й для вчителів іноземних мов. Як пригадала учениця старших класів Мирненської СШ Горохівського району в середині 60-х років минулого століття А. Зубко (нині Гришук), «у нас тоді іноземну мову викладала зовсім молода дівчина, яка сама ту мову не знала. Вона тільки-но, як закінчила школу, і її направили до нас з Берестечка. Вона, мабуть, була ще й хвора, тому що засинала на тих уроках. Чесне слово, сяде так за вчительський стіл, підпреться і дрімає» [270]. Ще у 1963 р. відбувся остаточний перерозподіл кількості учнів загальноосвітніх шкіл СРСР, які повинні були вивчати ту чи іншу іноземну. Відповідно до цього перерозподілу, 50 % школярів повинні були вивчати англійську мову [118, с. 65], хоча більшість тогочасних учнів Волинської області вивчали німецьку. До прикладу, станом на вересень 1966 р. німецька мова викладалась у 460 школах, англійська – 145, французька – 68 [378, арк. 14 зв.]. Відповідно до цього перерозподілу, з 1964 р. чітко увиразнилась кадрово-педагогічна тенденція в області – обов'язкове направлення вчителів англійської мови у міські школи, оскільки вони мали класи-паралелі з великою учнівською наповненістю і таким чином можна було збільшити кількість школярів, які вивчали б англійську мову. Окрім того, «перетягувались» у місто вчителі англійської мови, які до 1964 р. працювали в сільських школах, хоча таких було небагато. Середина 60-х – 70-ті роки ХХ ст. характеризувалися тим, що випускники вищих навчальних закладів,

які отримали кваліфікацію вчителя (викладача) англійської мови, направлялися першочергово у міські школи. З 1969/1970 н. р., у зв'язку з початком викладання іспанської мови, в область були направлені три вчителі іспанської мови з Києва [387, арк. 12 зв.].

Аналізуючи кадрову забезпеченість тогочасних загальноосвітніх шкіл області, слід зауважити, що найкраще школи були забезпечені вчителями української мови і літератури, російської мови і літератури, математики, фізики. Здебільшого таких спеціалісти не бракувало, бо ЛДПІ ім. Лесі Українки кожного року випускав таких фахівців у великій кількості. Окрім цього, нерідкістю було й те, що провінційні педагогічні інститути у той час випускали вчителів широкої кваліфікації («вчитель української мови і літератури, російської мови і літератури та історії», «вчитель російської мови і літератури та української мови і літератури», «вчитель математики і фізики»).

В середині 60-х років ХХ ст. відбулося скорочення непедагогічного штату працівників у сільських школах. Так у 1964–1965 рр. з метою економії коштів у сільських школах скорочувались ставки шкільних діловодів і бухгалтерів. Шкільна ж бухгалтерія передавалася під юрисдикцію бухгалтерів сільських рад. Таким чином, заробітна плата вчителям у сільських школах надалі нараховувалась через бухгалтерії сільських рад, а це створювало ряд незручностей, плутанину і часті затримки виплат вчителям. Численні звернення директорів сільських шкіл про виділення пів ставки шкільного бухгалтера не були підтримані. У міських школах були скорочено ставки шкільних завгоспів, а частину їх переведено з цілої ставки на пів ставки, а подекуди й меншу частку [362, арк. 25]. Залишалися проблеми із запровадженням педагогічних ставок: так, посада завуча школи вводилася у тому випадку, якщо загальна кількість учнів у школі становила не менше 150. Відтак у значній кількості сільських восьмирічних школах і у всіх початкових школах завучів не було [283].

В кінці 60-х – на початку 70-х років ХХ ст. почали діяти курси поглибленої перепідготовки вчителів, які мали вищу освіту і педагогічну спеціальність, але повинні були отримати іншу педагогічну спеціальність. Такі

курси відбувалися при педагогічних інститутах і університетах. Велику допомогу в цьому надавав Львівський державний університет ім. І. Франка. Тільки за 1970 р. в ньому пройшли перепідготовку і отримали кваліфікацію понад 150 вчителів: 33 – біології, 31 – хімії, 34 – географії, 26 – французької мови, 35 – німецької мови. Всього за 1970 р. 450 вчителів області пройшли курси поглибленої перепідготовки вчителів при інститутах і університетах [394, арк. 41]. До початку 1971/1972 н. р. 468 молодих спеціалістів отримали робочі місця в загальноосвітніх школах області, з них 321 з вищою освітою і 147 з середньою педагогічною. Проте такої кількості все ще було мало: того навчального року ВОВНО замовив 48 молодих спеціалістів (випускників) з Ужгородського державного університету – прибуло лише 11, з Чернівецького державного університету замовлено 22 – прибуло шість, з Ворошиловградського державного педагогічного інституту замовлено 38 – прибуло шість. Станом на вересень 1971 р. всього в області працювало, враховуючи директорів і завучів шкіл 13 027 вчителів, з них 6490 з вищою освітою, 1150 з неповною вищою, 4282 з середньою педагогічною, 1091 з середньою загальною, 14 з незакінченою середньою освітою [399, арк. 62–63]. А уже в червні 1973 р. в області нараховувалось 14 265 шкільних педагогічних працівників, з них 10 893 вчителів-жінок і 3372 вчителі-чоловіки. У міських школах працювали 5041 вчитель, а у сільських – 9224 [406, арк. 4–7]. Для того, щоб покращити кадрове забезпечення північних районів області, на початку 70-х років ХХ ст. органи управління освітою розпочали видавати для випускників шкіл цих районів цільові направлення на навчання в ЗВО педагогічного профілю. Такі абітурієнти вступали на позаконкурсній основі, але після закінчення зобов'язані були повернутись у той же район для подальшого працевлаштування у школі. Так, у 1973 р. 107 абітурієнтів отримали цільові направлення на різні спеціальності, у 1974 р. – 97, у 1975 р. – 66, а в 1976 р. – 74 абітурієнти [426, арк. 11]. В середині 1970-х років ситуація із кадровим забезпеченням загальноосвітніх шкіл більш-менш стабілізувалась, принаймні більшість шкіл була укомплектована

вчителями, але якісні показники все ще залишались досить низькими – лише 60 % вчителів мали вищу освіту.

У січні 1974 р. міністр освіти УРСР О. Маринич подав запит в обласний відділ освіти: чи є серед вчителів області такі, які досконало володіли французькою або англійською мовою і бажали відправитись за кордон в країни Азії і Африки на педагогічну роботу терміном на два – три роки? Як пояснювалось, – «для допомоги братським народам». Погодилися двоє вчителів російської мови і літератури з Турійського району (К. Корчагіна і О. Коваль) і два вчителі з Луцького району (Л. Іваніна – вчитель фізики, В. Глущенко – вчитель хімії і біології) [410, арк.1–14]. Схожих два запити ВОВНО отримав й у січні 1985 р. За першим запитом відбирались чоловіки-вчителі фізики, математики, хімії і біології віком до 35 років, з педагогічним стажем не менше трьох років, одружені, які проходили службу в армії і володіли англійською, французькою, іспанською або португальською мовою. Такі особи спочатку скеровувалися на десятимісячні курси покращення володіння іноземною мовою і для подальшого відправлення на педагогічну роботу в одну з країн Азії чи Африки терміном на три роки. За другим запитом набирались вчителі російської мови і літератури, математики, хімії і біології (чоловіки і жінки), віком до 50 років з педагогічним стажем не менше трьох років на педагогічну роботу в Монголію [461, арк. 2].

16 квітня 1974 р. Рада Міністрів СРСР прийняла постанову «Про запровадження всесоюзної атестації вчителів». Відповідно до постанови, запроваджувалась систематична почергова атестації вчителів СРСР. У 1976 р. черга атестуватись дійшла до вчителів Волинської області: її результати загалом були задовільними, проте виявили значну кількість вчителів, рівень фахово-педагогічної компетентності яких був надто низьким. Обласний відділ освіти отримав рекомендації відправити деяких вчителів на курси підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів. Кращі ж вчителі області були відзначені нагородами. Надалі відбувалися планові атестації вчителів кожні п'ять років [417, арк. 97].

28 червня 1974 р. в УРСР було прийнято новий закон «Про народну освіту»: відповідно до статті 64, – на посади вчителів-предметників могли призначатись лише ті працівники, які мали відповідний педагогічний фах [88]. Отже, вчителями-предметниками могли бути вчителі з вищою, або неповною вищою освітою. Реальна ж ситуація з вчителями з вищою освітою в області виглядала так: у Рожищенському районі – 68,4 % вчителів мали вищу освіту, Луцькому – 67,3 %, Ківерцівському – 63,8 %, Камінь-Каширському – 46,5 %, Любешівському – 49,0 %, Маневицькому – 52,5 %. Цей закон був надто віддалений від тогочасної кадрової ситуації в галузі шкільної освіти, тому ним фактично нехтували при призначенні вчителів на роботу [416, арк. 96].

Випускники різних вищих навчальних закладів всіляко намагались уникнути направлень на роботу у віддалені від дому області та райони і навпаки, всіляко прагнули залишитись у своїй місцевості. Тогочасна волинська шкільна освіта, певною мірою, залежала від направлень із навчальних закладів інших областей, оскільки волинські навчальні педагогічні заклади не випускали всіх потрібних фахівців учительських спеціальностей. Так, напередодні 1974/1975 н. р. в область мало прибути з Ужгородського державного університету 35 випускників, а прибуло 10, з Чернівецького державного університету 15, а прибуло чотири, з Дрогобицького державного педагогічного інституту ім. І. Франка 25, а прибуло 12, з Харківського державного педагогічного інституту ім. Г. Сковороди 20, а прибуло 12. Тоді ж, під час розподілення, випускники Ужгородського державного університету між собою жартували: «Ми в гори хочемо, а не на болотянисте Полісся» [416, арк. 25]. Та все ж, з року в рік, хоч у малій кількості, вчительські кадри прибували, і ситуація повільно, але покращувалась. Частина з них через деякий час брала відкріплення з відділів освіти і поверталася додому, а частина одружувалась на Волині, створювала сім'ї і залишалася на постійному місці роботи. Станом на кінець грудня 1977 р. загальнообласний показник вчителів з вищою освітою становив 69,1 %. Проте все ще відставали від цього показника північні райони області: частка вчителів з вищою освітою в Камінь-Каширському районі становила лише 57,5 %, адже

впродовж 1975–1977 рр. в район прибуло 240 молодих спеціалістів і за ці ж роки вибуло 179 вчителів [423, арк. 148].

В кінці 1970-х років вимоги до фахової освіти і професійної компетентності вчителів значно посилились. Керівництво ВОВНО намагалося не лише кількісно покращити кадровий склад вчителів загальноосвітніх шкіл, а й якісно – збільшити кількість вчителів з вищою педагогічною освітою. Отож тих, які не мали відповідної кваліфікації, вже мало не примусово змушували здобувати її хоча б заочною формою навчання. Бували й випадки, коли керівництво відділів освіти ставило ультиматум – звільнення з роботи в разі відмови вчителів здобувати вищу освіту і відповідну кваліфікацію. Так, Київський державний педагогічний інститут іноземних мов з 20 квітня по 31 травня 1979 р. набирал на перший курс заочної форми навчання вчителів іноземних мов, які не мали вищої освіти, тоді ж до переліку зарахованих потрапили й декілька волинських учителів [434, арк. 111].

У підготовці до 1979/1980 н. р. в області додатково робочі місця отримали 720 вчителів з вищою і середньою педагогічною освітами [441, арк. 2], з них дев'ять випускників Ужгородського державного університету, і по чотири випускники Рівенського державного педагогічного інституту ім. Д. Мануїльського, Мелітопольського державного педагогічного інституту, Бердянського державного педагогічного інституту [432, арк. 72]. Відтак, станом на вересень 1979 р. загальнообласний показник вчителів з вищою освітою становив 75,3 % [441, арк. 2].

Перша половина 80-х років ХХ ст. характеризується поступовим збільшенням кількості вчителів з вищою освітою за рахунок здобуття вищої освіти працюючими вчителями [710, арк. 1–4]. В ці роки значно збільшилась кількість вчителів, які проходили курси підвищення кваліфікації: так, впродовж 1981–1985 рр. 3625 вчителів-предметників пройшли курси підвищення кваліфікації при різних навчальних закладах республіки – ЛДПІ ім. Лесі Українки, Дрогобицькому державному педагогічному інституті ім. І. Франка, Київському державному педагогічному інституті іноземних мов, Горлівському

державному педагогічному інституті іноземних мов та інших) [448, арк. 201–208]. На початку 1980/1981 н. р. чисельність шкільних освітян області становила 14 296 працівників, враховуючи директорів, завучів і вчителів, з них 10 700 мали вищу освіту і 3596 – середню педагогічну і середню загальну освіту. За статтю: 11 401 жінка і 2895 чоловіків, за національністю: 13 702 українці, 490 росіяни, 50 білорусів, 24 євреї, чотири марійці, два татари, по одному латвійцю, азербайджанцю, узбеку, карелу, мордвіну, чувашу і 18 представників інших народностей та національностей [443, арк. 6].

Станом на 1 жовтня 1983 р. в області нараховувалось 11 263 вчителі-предметники, з них 8905 з вищою освітою, 365 з неповною вищою, 1853 з середньою педагогічною і 140 з середньою загальною освітою. За стажем роботи: 1925 вчителів-предметників мали стаж викладацької роботи менше п'яти років, 1656 – від 5 до 10 років, 1677 – від 10 до 15 років, 3095 – від 15 до 25 років і 2910 – 25 і більше років [454, арк. 1]. Тоді ж в області нараховувалось не менше 8546 вчителів-предметників: української мови і літератури – 1236, російської мови і літератури – 1173, математики – 1561, історії – 867, фізики – 569, біології – 486, географії – 380, хімії – 294, англійської мови – 463, німецької – 204, французької – 95, іспанської – три, військової підготовки – 215. З 8546 вчителів-предметників 169 не мали відповідної педагогічної кваліфікації. Найбільше таких осіб було з числа вчителів військової підготовки – 76, німецької мови – 26, географії – 21. Натомість найкращі показники спостерігались серед учителів української мови і літератури та вчителів іспанської мови – усі мали відповідну педагогічну кваліфікацію [454, арк. 1 зв.].

Досліджуючи тогочасну кадрову політику, слід зауважити, що їй була притаманна своєрідна тенденція – вкраплення у трудові колективи працівників, які співпрацювали з радянськими спецслужбами та постачали відповідну інформацію в органи державної безпеки. Не були винятком й шкільні педагогічні колективи. Це питання досить складне для дослідження, майже неможливо вивести хоча б елементарну кількісну інформацію, оскільки майже відсутні, потрібні для цього, архівні документи [734, арк. 77]. Проте альтернативним

джерелом є свідчення тогочасних учителів загальноосвітніх шкіл. Отож, жоден з опитаних респондентів не спростував цієї інформації, а навпаки, всі опитані підтвердили такі випадки у школах. Зважаючи на свідчення тогочасних вчителів, такі випадки мали місце у 60–70-х роках ХХ ст. у Луцьку в СШ № 1, СШ № 5 [274; 281], СШ № 7, СШ № 8 [270], у Торчинській СШ і Усичівській СШ Луцького району, Новочорторійській СШ Маневицького району, Комарівській СШ Турійського району, а також у школі с. Купичів цього ж району [259, с. 301] і в декількох сільських школах Горохівського району [275], на початку 1980-х років – в СШ №1 м. Нововолинськ [282], а в середині 80-х років ХХ ст. в Ростанській СШ тогочасного Любомльського району [284]. Досить цікавим та інформативним щодо цього є свідчення вчителя російської мови і літератури А. Гришук, яка в 1970-х роках працювала у Звиняченській СШ Горохівського району: «Я знаю декілька таких вчителів. То були «підіслані» зі Сходу України. Вони закінчили педінститут в Харкові і їх на Волинь у школу направили, аби вони тут проводили відповідну роботу і писали інформацію, збирали інформацію і докладали куди потрібно було. А ще одна вчителька була з Полтави, то вона з певними завданням сюди приїхала, тут вийшла заміж і вчителювала. То однозначно, було багато таких вчителів, тільки ми про них не знали» [270].

Не менш важливим аспектом функціонування шкільної освіти є її матеріально-технічне забезпечення. У Волинській області на початку 1964/1965 н. р. діяло 956 загальноосвітніх шкіл, з них 391 початкова, 438 восьмирічних і 127 середніх шкіл в тому ж числі дев'ять спеціалізованих шкіл-інтернатів для дітей з вадами фізичного і розумового розвитку. Такої кількості шкіл вистачало для нормального функціонування шкільної освіти проте головна проблема матеріально-технічного забезпечення полягала у тому, що тогочасні школи вирізнялися низькою проектною потужністю, тож більшість шкіл працювала у дві зміни. Так, на початку 1964/1965 н. р. у дві зміни працювали в Луцьку 61 % шкіл, у Нововолинську – 60 %, у Ківерцівському районі – 49,3 %, у Камінь-Каширському районі – 47,6 %, а в Ковелі – усі школи. Окрім того, діяла велика

кількість сільських малокомплектних початкових шкіл, утримання яких було нераціональним [357, арк.129–130].

Особливо складна ситуація зі школами спостерігалася в сільській місцевості, де нерідко школи розміщувалися у пристосованих приміщеннях: маленьких (польських) школах міжвоєнного часу, у колишніх хатах польських панів, які мали по декілька великих кімнат, а садиби слугували шкільними подвір'ями, або у звичайних сільських хатах. Навчатись і працювати у таких школах було вкрай незручно, тому що не вистачало приміщень, подекуди два або три класи розміщувались в одній класній кімнаті. У таких школах були відсутні елементарні умови для організації навчально-виховного процесу, не говорячи вже про їдальні та спортивні зали [357, арк.132]. Так, у 1966 р. 88 % початкових шкіл в області розташовувались у пристосованих і переобладнаних під школу приміщеннях [378, арк.143 зв.]. Місцеві органи влади намагалися якомога швидше унормувати та розбудувати існуючу мережу шкіл і побудувати спеціалізовані приміщення. ЦК КПУ і Радою Міністрів УРСР була прийнята постанова № 900 від 8 грудня 1966 р. «Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи», відповідно до якої упорядковувалась мережа загальноосвітніх шкіл в областях, визначалися опорні і малокомплектні початкові школи. У подальшому такі школи мали бути укрупнені з опорними школами (насамперед з восьмирічними, або середніми школами), а їх майно і технічне забезпечення переходили до опорних шкіл. Згадана постанова започаткувала процес визначення мережі перспективних шкіл, їх місце розташування, проектну потужність і об'єднання малокомплектних початкових шкіл з опорними школами [392, арк.19]. Тільки після цього процесу виділялись кошти на додаткове матеріально-технічне устаткування таких об'єднаних шкіл, а також у подальшому на їх будівництво. Отож, починаючи з 1966 р. і до 1982 р. кількість загальноосвітніх шкіл в області зменшувалась внаслідок їх укрупнення (об'єднання), насамперед малокомплектних шкіл. Загалом таке рішення було доволі раціональним і економічно аргументованим, адже створювалася мережа потужних шкіл, які й отримували надалі державну фінансово-матеріальну

субвенцію [684, арк. 3]. Проте навіть у кінці 1970-х років проектна потужність шкіл залишалася недостатньою для того, аби усі школярі навчалися у одну зміну. Адже на початку 1977/1978 н. р. Волинська область лідирувала серед областей УРСР за кількістю учнів шкіл, які навчалися у другу зміну – 20,02 % від загальної кількості учнів [720, арк. 3–4, 11].

Фінансування будівництва загальноосвітніх шкіл в основному здійснювалося за рахунок коштів обласного відділу освіти і коштів «шефів». Оскільки будівництво шкільного приміщення було справою досить затратною і трудомісткою, велика роль при цьому належала так званим «шефам» – виробничим (прибутковим) організаціям, установам, підприємствам, які допомагали тій чи іншій школі (фінансували будівництво, забезпечували будівельними матеріалами, робочою силою, будівельним обладнанням тощо). Міські школи будувалися за кошти з бюджету обласної шкільної освіти, хоч нерідко залучалася допомога «шефів», якими були переважно заводи, фабрики і шахти. Так, у 60-х роках ХХ ст. «шефство» над СШ № 1 міста Нововолинська здійснювала місцева шахта № 1, а для СШ № 1 міста Луцька впродовж досліджуваного часу «шефом» був Луцький приладобудівний завод, а для СШ № 3 міста Луцька – Луцький електроапаратний завод, який у 1969/1970 н. р. закупив підручники для цієї школи [391, арк.132].

Опіку над сільськими школами здійснювали тогочасні колгоспи, вони будували школи у своїх селах. Така практика стала звичним тогочасним явищем, оскільки це було зручно, дієво і досить швидко, також зникла проблема із забезпеченням будівельними матеріалами, оскільки всі витрати на будівництво сільської школи перекладалися на колгосп [360, арк. 4]. Для колгоспу ж будівництво школи не було аж надто витратним: оскільки в середньому на будівництво середньостатистичної сільської школи з проектною потужністю в 200–250 учнівських місць йшло два – три роки [433, арк.18] і вартувало близько 200 тис. крб [375, арк.165]. У липні 1966 р. в області завершувалось будівництво 15 шкіл (всього на 4500 учнівських місць) За рахунок державних капіталовкладень будувалася одна школа, за рахунок нецентралізованих джерел

фінансування (державні кошти і кошти «шефів») – чотири школи, за рахунок колгоспів – 10 шкіл. Окрім того, тривала добудова 94 класних кімнат у діючих школах – як за державні кошти, так і за кошти колгоспів [374, арк. 5–6]. Впродовж другої половини 1960-х років будівництво шкіл затримувалося через відсутність необхідних будівельних матеріалів, їх ніде було придбати. Проте голови колгоспів, не рідко, користуючись своїми особистими зв'язками з торговими організаціями, партійними чиновниками, високопосадовцями, «діставали» необхідні матеріали [375, арк. 62–63; 282]. Отже, «шефи» не лише будували приміщення для шкіл, а й добудовували їх, виділяли кошти для обладнання навчальних кабінетів, майстерень, проведення ремонтів тощо. Роль і значення «шефських взаємовідносин» для становлення і розвитку шкільної освіти у досліджуваній час була дуже важливою.

У 1970 р. в області діяло 94 загальноосвітніх шкіл, які розташовувались в аварійних або напіваварійних приміщеннях, у тому числі 11 початкових шкіл: по три в Луцькому районі, Турійському і Старовижівському районах, і по одній в Любешівському і Ківерцівському районах. Найгірша ситуація була в північних районах, де у 1970 р. із 44 загальноосвітніх шкіл Любешівського району тільки три школи розташовувались у типових спеціальних приміщеннях, решта шкіл розміщувалася у 90 переобладнаних приміщеннях, з яких частина були в аварійному і напіваварійному стані. В Камінь-Каширському районі з 58 шкіл лише одна розташовувалась у спеціалізованому приміщенні, в Локачинському районі – з 45 шкіл лише три. На початку 1970-х років у зв'язку з тим, що Ватинецька ВШ Горохівського району розташовувалась в переобладнаному приміщенні, яке ще й було у напіваварійному стані, учні змушені були ходити до школи в сусіднє село (в Бубнівську ВШ Локачинського району) [392, арк.18]. Така ситуація зі шкільними приміщеннями була характерною для всіх районів області. Впродовж 1971–1975 рр. за кошти колгоспів побудовано 61 школу [395, арк.47]. Всього у 1975 р. мережа загальноосвітніх шкіл області складалася з 857 шкіл, з них 287 початкових, 365 восьмирічних та 205 середніх [419, арк.3].

Друга половина 70-х – перша половина 80-х років ХХ ст. – час найбільш активного будівництва шкіл в області. Так, за 1976–1980 рр. було споруджено 39 шкіл загальною проектною потужністю на 19 000 учнівських місць, добудовано при школах 176 класів-кімнат на 6108 учнів, додатково відкрито при 14 школах пришкільні інтернати (гуртожитки) на 980 учнів [445, арк. 3]. У вересні 1980 р. мережа загальноосвітніх шкіл області становила 793 школи, з них 243 початкові, 344 восьмирічні і 206 середні [440, арк. 1]. Активно будівництво шкіл тривало й у першій половині 1980-х років: за 1984 р. було збудовано 11 шкіл на 5908 учнівських місць, добудовано 22 класи-кімнати при діючих школах на 770 місць, в Луцьку введена в експлуатацію СШ № 20 з проектною потужністю на 1176 учнівських місць. Шкільна мережа області на початку 1984/1985 н. р. становила 795 шкіл, з них 240 початкових, 335 восьмирічних і 220 середніх [464, арк.1–3].

Важливим аспектом матеріально-технічного забезпечення шкіл було облаштування предметних навчальних кабінетів. У вересні 1965 р. в 971 школі області налічувалося лише 716 навчальних кабінетів, 810 майстерень з трудового навчання, 112 їдалень і 521 буфет [371, арк. 7]. Однак кількість навчальних кабінетів поступово зростала, особливо в 1970-х роках. Це пов'язано з тим, що саме тоді в радянській шкільній дидактиці стає популярною практика шкільного кабінетного викладання. Уже в 1972/1973 н. р. в школах області існувало 524 кабінети фізики, 398 – біології, 219 – історії і суспільствознавства, 207 – хімії, 158 – української мови і літератури, 74 – російської мови і літератури і 14 лінгафонних кабінетів, чотири з яких були у сільських школах [403, арк. 14 зв.]. На початку 1979/1980 н. р. при всіх загальноосвітніх школах області нараховувалось 548 кабінетів фізики, 508 – біології, 494 – української мови і літератури, 476 – історії і суспільствознавства, 427 – російської мови і літератури, 377 – математики, 271 – хімії, 217 – іноземної мови (у тому числі 93 кабінети з лінгафонним устаткуванням), 182 – географії. Того ж року 186 шкіл спортивні зали 554 – кінопроектори, 456 – епідіоскопи, а при 162 школах були облаштовані тири для навчальної стрільби [437, арк. 32]. Впродовж наступних років кількість навчальних кабінетів зростала, а їх обладнання

урізноманітнювалось, проте в окремих районах матеріально-технічне укомплектування шкіл залишалося на низькому рівні (Ратнівський, Любомльський та Маневицький райони).

Наповнення навчальних кабінетів дрібним навчально-ілюстративним матеріалом відбувалось поступово і мало свої особливості. В основному забезпечення шкільних кабінетів здійснювалося через відділи освіти, які централізовано замовляли, перерозподіляли і постачали у школи наочність і навчальний матеріал з різних шкільних предметів. Так, у жовтні 1964 р. ВОВНО було замовлено для шкіл 2000 одиниць навчальних амперметрів, проте виділено було лише 900, 2000 одиниць навчальних вольтметрів – виділено 900, 200 одиниць наждачних точил – отримали 40, 10 000 одиниць сверدل різних діаметрів – отримали тільки 2500, 150 електромоторів (від 0,6 до 1 кВт потужності) – жодного не отримали, 1000 стрічкових магнітофонів – отримали 100. Нестача навчального обладнання для шкіл у другій половині 60-х – на початку 70-х рр. ХХ ст. змушувала вчителів самостійно виготовляти навчально-ілюстративний матеріал: найбільше його виготовляли вчителі фізики, що дозволяло краще обладнати навчальні кабінети [357, арк. 62–63]. Серед виготовленого власноруч навчального обладнання найчастіше були: геодезичні лінійки, циркулі, навчальні штативи, транспортири, психрометри, калориметри, маятники, навчальні моделі електричного кола, найпростіші електрокотушки тощо. Вчителі-філологи найчастіше виготовляли навчальні стенди і настінні таблиці з мови (типи речень, синтаксис мови, морфологія слова, словотвір тощо), які ставали обладнанням кабінетів мови і літератури.

З середини 1970-х років і надалі постачання у школи дрібного навчального обладнання стало більш різноманітним. У школи почали завозити вже готові комплексні навчальні стенди з різних предметів і тем уроків, глобуси, географічні та історичні карти, хімічний посуд і реактиви, кислоти, хімічні реагенти тощо. На початку 80-х років ХХ ст. в школи особливо багато постачалося навчального матеріалу для біологічних кабінетів (макетів і муляжів з анатомії людини і тварини, бальзамованих дрібних тварин (птахів, павуків, риб,

жаб, різноманітних гризунів тощо, макетів і навчальних композицій для уроків ботаніки). Велику допомогу при укомплектуванні навчальних кабінетів, а особливо майстерень, школам надавали «шефи», які закупували необхідне навчальне обладнання або надавали його з власних складів (переважно обладнання для кабінетів фізики і майстерень трудового навчання). Неодноразово траплялися випадки, коли керівництво шкіл свідомо відмовлялося від постачання великого обладнання та устаткування для навчально-виробничих майстерень (фрезерувальні, точильні, стругальні верстати), які мали надаватись відділами освіти. Це робилося для того, аби отримати таке обладнання не від відділів освіти, а від «шефів», бо вони зазвичай забезпечували школи новими верстатами, які справно функціонували і якими зручно було користуватись, на відміну від тих, які закупувалися за кошти бюджетів відділів освіти. Така особливість, очевидно, пояснювалася економією бюджету відділів освіти, а також розкраданням коштів. Найчастіше це спостерігалось в кінці 70-х – першій половині 80-х років ХХ ст. [282; 284].

У сільській місцевості нерідко існувала одна школа на декілька найближчих сіл, що породжувало проблему підвезення учнів до школи. Була прийнята спеціальна постанова Президії Верховної Ради УРСР від 13 серпня 1965 р. «Про безплатний проїзд школярів, які проживають у сільській місцевості», відповідно до цієї постанови підвезення сільських школярів, які проживали на відстані не менше трьох кілометрів, повинно було здійснюватись залізницею, рейсовими автобусами (де це було можливо) і колгоспним транспортом. У 1965 р. за офіційними даними 7288 учнів підвозилися автотранспортом і 116 залізницею. Велику допомогу в цьому надавали колгоспи, які виділяли автобуси і машини для підвезення учнів, часто школярі під'їжджали до школи транспортом, який щоранку перевозив колгоспників на роботу з одного села в інше. Така практика існувала у кожному районі області. Проте найбільш злагоджено система підвезення школярів колгоспним транспортом у другій половині 60-х рр. ХХ ст. була в Турійському і Горохівському районах [372, арк. 83–89]. Хоча слід зауважити й той факт, що підвезення учнів

неспеціалізованим транспортом мало й певні негативні наслідки – невчасне підвезення (не рідкістю було те, що учні не встигали до початку першого уроку), такий транспорт працював не регулярно, бували й випадки травмування дітей внаслідок підвезення колгоспними вантажними машинами [372, арк. 82–91].

Важливим аспектом матеріального забезпечення шкіл було забезпечення навчальною літературою. Керівництво ВОВНО видало розпорядження № 3/643 від 8 квітня 1965 р. «Про стан роботи шкільних бібліотек», в якому йшлося про необхідність збільшення та оновлення шкільних бібліотечних фондів, комплектацію і поповнення шкільних бібліотек літературою, яка пропагувала ідеї марксизму-ленінізму серед учнівства, атеїстичною літературою та художніми творами російських і радянських класиків, сільськогосподарською літературою тощо [369, арк. 90]. Тоді ж в області нараховувалось 906 шкільних бібліотек, загальний книжковий фонд яких становив майже 1,5 млн примірників [369, арк.158]. Проте такої кількості навчальної літератури було вкрай мало, особливо не вистачало підручників з хімії, біології і географії. Така ж ситуація спостерігалась до початку 1970-х років [364, арк.14 зв.]. Згодом було прийнято постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР № 1029 від 24 листопада 1977 р. «Про перехід на безоплатне користування підручниками учнями загальноосвітніх шкіл», яка передбачала забезпечення учнів шкільними підручниками, які видавались на один навчальний рік (після закінчення поточного навчального року, учні повертали підручники у шкільні бібліотеки). У зв'язку з цим школи ще більше почали забезпечуватись шкільними підручниками. Так, у листопаді 1978 р. загальний фонд шкільних підручників у школах Волинської області становив 654 705 примірників [427, арк.27–29]. В радянський час асортимент шкільних підручників був невеликим [718, арк. 122–132]. Підручники з різних предметів були продукцією передовсім двох видавництв: київського «Радянська школа» і московського «Просвещение» [389, арк. 18]. Проте підручників в основному вистачало, якщо не зважати на несвоєчасне їх завезення у ті чи інші школи. Окрім того, навіть після запровадження безоплатного надання учням підручників, батьки іноді купували

їх, а не користувалися шкільними. В 1970-х роках ціна середньостатистичного шкільного підручника становила 25–50 коп. За свідченнями тогочасних вчителів, 5–6 крб цілком вистачало на зошити і підручники для одного школяра на весь навчальний рік [275; 281; 284].

На початку 1970-х років подекуди в області все ще відчувалась нестача дрібного канцелярського обладнання. Особливо не вистачало шкільного приладдя для уроків образотворчого мистецтва – альбомів для малювання, фарб, пензлів, кольорових олівців, і фломастерів, які були тогочасною новинкою. За офіційними даними тогочасних методистів обласного відділу освіти, у 1972/1973 н. р. учні початкових класів лише на 50 % були забезпечені обладнанням для уроків образотворчого мистецтва. У наступні роки ситуація з дрібним навчальним обладнанням для учнів поступово покращувалась, асортимент товарів ставав ширшим і різноманітнішим [404, арк. 90].

Зважаючи на те, що тогочасна радянська шкільна освіта передбачала проведення уроків з військової підготовки та цивільної оборони, створювалися відповідні навчальні кабінети. У 1972 р. в області нараховувалось 116 таких кабінетів, 62 з них розташовувались у сільських школах. Кабінети були обладнанні відповідними стендами, навчальними плакатами і макетами, у них містилось необхідне навчальне обладнання – навчальні автомати та боеприпаси до них, гранати, міни. Особливо багато навчальної зброї в школи області було завезено в кінці 70-х років ХХ ст., коли значно посилились методичні вимоги до якості шкільної військової підготовки. У 1974 р. інспектор обласного відділу освіти П. Кривенюк у своєму звіті про інспекцію шкіл Нововолинська писав, що у середніх школах № 2, 9, 10 не повністю виконується інструкція зі зберігання зброї у школах. Випадків недбалого зберігання зброї у школах в 70–80-х роках ХХ ст. можна навести багато, вони мали місце у кожному районі області [415, арк. 37]. Така ситуація призвела до одного з найбільш відомих трагічних випадків в історії радянської шкільної освіти. 29 листопада 1984 р. в Іваничівській СШ № 2 на уроці військової підготовки в 10 класі вчитель Ю. Лелюков під час демонстрування учням принципу роботи гранати зрозумів, що

вона виявилась не навчальною, а справжньою (бойовою). Вчитель, не вагаючись накрив гранату своїм тілом, і загинув, але врятував життя своїм 26 учням [232, с. 171]. Після цього випадку відбулася тотальна перевірка військового навчального обладнання в школах, яка виявила ще декілька бойових гранат у різних школах області, які були вилучені й замінені на навчальні.

У кінці 70-х – на початку 80-х років ХХ ст. спостерігалась тенденція до посилення фізичного виховання і навчання школярів. Певною мірою, це було пов'язано з ХХІІ-ми Олімпійськими іграми 1980 р., які відбулися у Москві. Проте станом на вересень 1978 р. у 357 школах все ще не було спортивних залів [713, арк.134]. Впродовж 1978–1981 рр. у школах області було обладнано 173 спортивні комплекси для покращення фізичного виховання і навчання школярів [429, арк. 5].

Цікавим аспектом матеріального забезпечення шкіл було й забезпечення енергетичними ресурсами. Так, у досліджуваній час опалювальний сезон розпочинався з середини жовтня і тривав до середини квітня, а школи опалювались виключно твердим паливом – вугіллям, дровами, торфобрикетами, а також інколи з додаванням мазуту [364, арк.11]. У школах, які розміщувались у переобладнаних будівлях (здебільшого сільські школи середини 60-х – першої половини 70-х років ХХ ст.) була відсутня система централізованого опалення, а кожен клас опалювався індивідуально від твердопаливних грубок. Для великих шкіл, переважно міських, уже в 1960-х роках були характерні централізовані системи з паровим опалення і з власними котельнями. Згодом, паралельно з будівництвом спеціалізованих приміщень, й у сільських школах почали функціонувати системи централізованого парового опалення. В середині 60-х роках ХХ ст. залишалась не вирішеною проблема електрифікації шкіл області. Станом на вересень 1966 р. у Волинській області усі міські школи були електрифіковані, проте все ще 188 сільських шкіл залишались не під'єднаними до електромережі. Освітлення в таких школах здійснювалось за допомогою керосинових ламп [716, арк. 84]. Проте на початок 1984/1985 н. р. усі загальноосвітні школи області були під'єднані до електромережі.

Отож, впродовж середини 60-х – першої половини 80-х років ХХ ст. поступово кадрове забезпечення загальноосвітніх шкіл кількісно і якісно покращувалось, а матеріально-технічне обладнання урізноманітнювалось. Така тенденція позитивно впливала на організацію та проведення навчально-виховного процесу в загальноосвітніх школах області. Проте впродовж досліджуваного часу у школах області усе ще залишався ряд невирішених проблем кадрового і матеріально-технічного характеру.

2.3. Соціальне становище вчителів та їх громадська діяльність

В радянський час професія вчителя вважалась однією з найпрестижніших та найшановніших професій в суспільстві. Педагогічна діяльність цінувалась в матеріальному, а особливо в духовному аспектах. Впродовж досліджуваного проміжку часу соціальна політика радянської влади була спрямована на вирішення соціальних потреб та проблем вчителів як одного із прошарків ідейно-робітничого класу. Заходи, які здійснювались задля покращення соціального добробуту вчителів, можна умовно поділити на чотири складові: оплата праці, забезпечення житлом, соціальні пільги, професійне відзначення та нагородження.

Заробітна плата шкільних вчителів була дещо вищою від середньостатистичних показників заробітних плат інших працівників соціальної сфери. У 1964 р. в СРСР була затверджена нова тарифікація оплати праці вчителів загальноосвітніх шкіл, відповідно до якої, заробітна плата сільських вчителів зрівнювалася із заробітною платою міських вчителів. З цього ж року почали діяти єдині формули нарахування заробітної плати вчителям [292, с.18]. Основні чинники, які визначали розмір заробітної плати, були: рівень освіти вчителя (вища, неповна вища, середня педагогічна, середня загальна освіта), педагогічний стаж, кількість годин тижневого навантаження, надбавки за додаткові обов'язки та роботи (класне керівництво, перевірка зошитів тощо). Тарифікація заробітної плати вчителів 1964 р., яка фактично діяла до вересня 1972 р., передбачала амплітуду коливання заробітної плати вчителів. При умові

зайняття повної штатної ставки вчителя, найменша заробітна плата становила 65 крб (вчитель з середньою загальною освітою і педагогічним стажем до п'яти років). Найбільша ж заробітна плата (не враховуючи надбавок за класне керівництво і перевірку зошитів) становила 137 крб (вчитель з вищою освітою і педагогічним стажем не менше 25 років). Середньостатистична заробітна плата тогочасного волинського вчителя становила приблизно 120–130 крб (вчитель з вищою освітою, педагогічним стажем 10–25 років і місячною надбавкою за класне керівництво і перевірку зошитів) [397, арк. 20]. Відповідно до норм тогочасного трудового законодавства, вчителям дозволялось займати не більше ніж 1,5 ставки. Проте таке навантаження мали, переважно, вчителі міських шкіл, у яких були класи-паралелі [274; 281; 283].

Тарифікація заробітної плати директорів і завучів шкіл суттєво відрізнялась від тарифікації заробітної плати звичайних вчителів. Факторами, які визначали розмір заробітної плати директора і завуча школи, були: рівень освіти, педагогічний стаж (до 25 років і після 25 років) і найвиразнішим фактором розміру заробітної плати директора або завуча була загальна кількість учнів у школі. Так, середньостатистичний посадовий оклад директора на початку 1970-х років становила 150–160 крб, а середньостатистичний оклад завуча – 130–140 крб. До вказаних сум ще додавалась оплата за проведення уроків, але тижневе навантаження завуча і директора не могло бути більшим аніж дев'ять годин на тиждень, тобто не могло перевищувати 0,5 ставки вчителя. Нарахування оплати директорам і завучам шкіл за проведені уроки відбувалося відповідно до загальної тарифікації вчителя, критерії були ті ж, що й для звичайних вчителів [402, арк. 40, 61].

Відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР № 1035 від 17 грудня 1968 р. «Про порядок матеріального забезпечення вчителів та інших працівників народної освіти при підвищенні їх кваліфікації з відривом від виробництва», передбачалась місячна стипендія за проходження курсів підвищення кваліфікації у розмірі не більше 15 крб. Так, для вчителів з вищою освітою передбачалася виплата стипендії у такому розмірі, аби заробітна плата і стипендія не

перевищували 140 крб на місяць. Вчителям-слухачам курсів підвищення кваліфікації, які не мали вищої освіти, передбачалась місячна стипендія не більше 15 крб на місяць, але при цьому заробітна плата і стипендія не могли перевищувати 100 крб на місяць. Така формула нарахування стипендії для вчителів за курси підвищення кваліфікації діяла до середини 80-х років ХХ ст. Проте ця система нарахування стипендії була не зовсім справедливою, оскільки вчителі з вищою освітою і стажем 25 і більше років до 1972 р. мали фіксований посадовий оклад 137 крб і доплати за класне керівництво і перевірку зошитів, що в сумі перевищувало 140 крб, тому курси підвищення кваліфікації фактично не оплачувались. Але найбільш вигідною формула нарахування оплати за курси підвищення кваліфікації, була для молодих вчителів, які не мали класного керівництва і більше ніж ставки [469, арк.153].

У вересні 1972 р. тарифікація оплати праці вчителів загальноосвітніх шкіл була частково змінена. Принципи нарахування заробітної плати лишилися ті ж, але передбачалось підняття заробітної плати вчителям в середньому на 10–12 %.

Тарифікація заробітної плати вчителів з вересня 1972 р.

Освітня кваліфікація	Стаж педагогічно-викладацької роботи				
	до 5 років	5–10 років	10–15 років	15–25 років	25 і більше років
Вчитель з вищою освітою	100 крб	110 крб	120 крб	130 крб	145 крб
Вчитель з неповною вищою освітою	90 крб	95 крб	100 крб	105 крб	135 крб
Вчитель з середньою педагогічною освітою	85 крб	90 крб	95 крб	100 крб	115 крб
Вчитель з середньою загальною освітою	80 крб	80 крб	85 крб	90 крб	115 крб

[402, арк. 58]

З вересня того ж року відбулося й підняття заробітної плати для керівників загальноосвітніх шкіл.

Тарифікація заробітної плати директорів шкіл з вересня 1972 р.

Загальна кількість учнів у школі	Загальний стаж педагогічно-викладацької роботи	
	до 25 років	25 і більше років
до 280	125 крб	170 крб

281–400	130 крб	170 крб
401–640	135 крб	200 крб
641–880	140 крб	200 крб
881–1120	145 крб	208 крб
більше 1120	165 крб	208 крб

Не зважаючи на підняття заробітної плати у 1972 р., впродовж 70-х років ХХ ст. в області досить часто траплялися випадки затримки видачі заробітної плати освітянам, особливо у сільських школах. Причини цього були різні: фінансові махінації на місцях, бюрократична тяганина, невчасне постачання готівки, часті державні бухгалтерські ревізії та перерахунки [411, арк. 153].

У наказі Міністерства освіти УРСР № 380 від 14 грудня 1982 р. «Про план економічного і соціального розвитку УРСР в галузі народної освіти на 1983 рік» в пункті 5.3. йшлося: «Здійснити заходи, спрямовані на зміцнення державної планової і фінансової дисципліни, посилення режиму економії». Відповідно до цього наказу, 1983 р. характеризується тотальним контролем над фінансовим аспектом. Внаслідок численних і тривалих бухгалтерських перерахунків заробітної плати учителів, в області спостерігалися затримки заробітної плати працівникам освіти, скорочення кількості та розмірів преміальних виплат вчителям тощо [450, арк. 53–55].

Постанова ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР від 10 червня 1983 р. «Про поліпшення вивчення російської мови у школах республіки» мала не лише методико-дидактичне значення, а й соціально-матеріальне, адже вона передбачала 15 % надбавку до заробітної плати вчителям початкових класів, які викладали в російськомовних школах, і для всіх вчителів російської мови і літератури [711, арк. 4 зв.; 334]. Таким чином, радянська комуністична влада виокремлювала вчителя російської мови і літератури як особливого, елітного спеціаліста. Професія вчителя російської мови і літератури стала ще більш соціально престижною і шанованою. Звичайно, таке привілейоване становище вчителя російської мови і літератури мало ідейно-політичне підґрунтя і фактично було наслідком та водночас елементом тогочасної русифікаторської політики влади в сфері шкільної освіти [270; 283].

Відзначення і нагородження вчителів також мало певні особливості. Найчастіше відзначення вчителів, завучів і директорів шкіл відбувалось за хорошу підготовку школи до навчального року. В такому випадку вчителів нагороджували грамотами і подяками районних і міських відділів народної освіти. Вищою відзнакою вважалася грамота обласного відділу народної освіти, а ще вищими – грамоти Міністерства освіти УРСР і Міністерства освіти СРСР. Грошові премії також були передбачені, але рідше, хоча їх розмір був немалим. Так, впродовж другої половини 60-х – 70-х років ХХ ст. розмір премії директорів і завучів становив 60–80 крб., а вчителя-предметника в середньому 50–70 крб [373, арк. 30–31]. У 60-х – першій половині 80-х років ХХ ст. досить поширеною нагородою було присвоєння звання «Відмінник народної освіти УРСР» за результативну методико-педагогічну роботу. Його присвоювали переважно вчителям з великим стажем роботи, завучам і директорам шкіл. На травень 1974 р. в області було 814 відмінників народної освіти УРСР [416, арк. 23], у 1976 р. – 55 [426, арк. 26], а в 1984 р. – ще 37 вчителів отримали це звання [458, арк. 162]. Ще вищою нагородою для вчителів була медаль імені А. Макаренка (затверджена постановою Ради Міністрів УРСР від 11 вересня 1964 р.) [132]. Нею відзначали вчителів-методистів з багаторічним стажем роботи, голів районних і міських методичних об'єднань вчителів-предметників, директорів і завучів великих шкіл за особливі досягнення в педагогічній діяльності. Найвищою тогочасною республіканською професійною відзнакою вчителів вважалось звання «Заслужений вчитель УРСР»: у серпні 1973 р. в області було 36 [409, арк. 45], а в травні 1974 р. – 38 вчителів, які були удостоєні цієї відзнаки. Того ж 1974 р. 21 вчителя було нагороджено медаллю імені А. Макаренка [416, арк. 23].

Щодо тогочасної радянської шкільної педагогічної ієрархії, слід зауважити, що вона була досить простою. Педагогічних категорій вчителів тоді ще не існувало, лише діяла триступенева ієрархія педагогічних звань: «вчитель», «старший вчитель» (переважно з вищою освітою, багаторічним стажем педагогічної роботи), і «вчитель-методист» (з вищою освітою, багаторічним

стажем педагогічної роботи і особистими (авторськими) методичними розробками, які позитивно оцінені іншими вчителями-методистами). Звання «вчитель-методист» було дуже престижним у той час і високо поважалося серед педагогічної громадськості [274; 283].

Важливим аспектом соціального становища вчителів було житлове питання. У серпні 1964 р. під час перевірки готовності шкіл Волинської області до 1964/1965 н. р. особлива увага приділялась створенню вчителям відповідних житлово-побутових умов. Згідно з результатами цієї перевірки, у більшості шкіл вчителям були створені відповідні умови для праці [370, арк. 80], проте все ще залишалась не вирішеною головна проблема – забезпечення житлом сільських вчителів. Особливо гострою вона була в Камінь-Каширському, Ратнівському, Любомльському, Любешівському, Турійському та Ківерцівському районах, де приблизно 60 % учителів проживали в приміщеннях, яке змушені були орендувати [357, арк. 24]. Невирішеність цієї складної проблеми тягнуло за собою низку інших проблем, зокрема, високу плинність педагогічних кадрів у сільських школах. Для того, щоб педагоги залишалися працювати в сільській місцевості, необхідно було забезпечити молодих вчителів житлом. На той час в селах області будинків (хат) для вчителів не вистачало, і їх потрібно було швидко будувати. На місцях намагались різними шляхами ліквідувати цю проблему: житла для вчителів будували за кошти колгоспів, радгоспів і державні кошти (обласного відділу народної освіти), за кошти вчительських сімей (індивідуальне, самостійне будівництво), сільських рад та інших організацій і установ. Так, при підготовці до 1964/1965 н. р. колгоспи збудували для вчителів два будинки, за рахунок інших джерел споруджено ще 19, 85 будинків надано місцевими сільськими радами, індивідуально (самостійно вчительськими сім'ями) побудовано 149 будинків – усього 255 будинків [370, арк. 80].

Впродовж другої половини 60-х років ХХ ст. у сільській місцевості, неподалік шкіл будувалися великі багатокімнатні будинки, які призначались для проживання декількох учительських сімей. До прикладу, у 1965 р. в с. Маяки неподалік Луцька в експлуатацію здали шістнадцятикімнатний будинок для

вчителів місцевої школи-інтернату. Наступного, 1966 р. закінчено будівництво восьмикімнатного будинка для вчителів Полицької СШ Камінь-Каширського району та Чорницької ВШ Маневицького району [370, арк. 82]. Такі будівлі були схожі на гуртожитки, а подекуди навіть на бараки. В них часто проживали не лише вчителі, а й ті працівники, які отримали направлення на роботу в село – агрономи, механізатори, зоотехніки, фельдшери тощо. Окрім цього, будинки часто були не утеплені, не мали ванних кімнат, вбиральні знаходилися на вулиці. Отож, проживання у такому помешканні було не надто комфортним [270; 281].

Задля вирішення житлово-комунальної проблеми сільських вчителів, сесія Володимир-Волинської районної ради у вересні 1965 р. ухвалила рішення, згідно з яким колгоспам району було дозволено продавати вчителям будинки в кредит. Внаслідок цього колгосп «Комсомолец» побудував і продав учителям Березовичівської ВШ будинок на дві сім'ї. Такий же будинок для вчителів Зимнівської ВШ спорудив і продав колгосп імені М. Ватутіна. Досить швидко це рішення було продубльоване іншими районними радами. Це збільшило кількість вчительських сімей, які змогли придбати жило в кредит, адже вчителі охоче користувалися такою можливістю й до кінця 1965 р. взяли кредит на загальну суму 8 тис. крб. Отож, друга половина 1960-х років – це час, коли відбувалось масштабне будівництво житла для вчителів. Хоча якість та комфортність такого житла були на низькому рівні, його можна було викупити в кредит і надалі здійснити індивідуальне перепланування, добудову тощо. В окремих випадках вирішувало житлову проблему сільських вчителів [370, арк. 82–83].

Ситуація з житлом для вчителів почала змінюватись на початку 70-х років ХХ ст. Саме тоді були скасовані рішення районних рад про продаж житла в кредит для педагогічних працівників сільської місцевості. Запроваджувалася інша модель забезпечення житлом: сільські вчителі отримували житло безкоштовно в разі працевлаштування в сільській школі не менше ніж на три роки, хоча у більшості випадках потрібно було чекати декілька років, аби отримати помешкання від держави. Так, за 1971 р. 36 хат було надано колгоспами, 82 житлові одиниці (хати і квартири) надані вчителям через відділи

освіти та 148 вчительські сім'ї закінчили власне будівництво житла. Всього за 1971 р. 266 житлових одиниць були введені в експлуатацію вчительськими сім'ями. Впродовж 1971–1975 рр. вчителям області було надано 1575 житлових одиниць (хат і квартир), з них колгоспами – 362 хати, органами управління освіти – 322 хати і квартири, самостійно побудовано вчителями 891 хату [400, арк. 5]. Однак за офіційними даними на вересень 1973 р. 755 волинських вчителів проживали у пришкільних вчительських будинках, а 1783 вчителі винаймали житло, у тому числі 210 вчителів проживали разом з власниками житла [409, арк. 45].

Одна із причин незадовільного забезпечення вчителів житлом крилась у непрозорій тогочасній сільській чиновницькій бюрократії. Відомі випадки, коли за наполяганням голів колгоспів, голів сільських рад у помешкання, яке спочатку призначалося для вчителів, заселяли працівників того чи іншого колгоспу, радгоспу, або підприємства, що розташовувалось в цьому населеному пункті. До прикладу, в середині 1960-х років у с. Великий Обзир Камінь-Каширського району, шкільне приміщення зайняв голова місцевого колгоспу, в той час коли четверо вчителів змушені були винаймати помешкання. Схожий випадок трапився у Ратнівському районі: у квітні 1965 р. у вчительський будинок Ратнівської школи-інтернату керівництвом комунгоспу було поселено начальника місцевого відділення банку, тоді як шість вчительських сімей проживали в орендованих оселях. Такі випадки мали місце майже у кожному районі області [370, арк. 85].

Друга половина 70-х років ХХ ст. характеризується інтенсивністю будівництва житла для педагогічних працівників. Постанова Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради № 493 від 26 вересня 1977 р. «Про заходи по дальшому поліпшенню житлово-побутових умов, медичного обслуговування і оздоровлення педагогічних працівників» передбачала першочергове забезпечення житлом саме вчителів (з-поміж працівників інших соціальних професій). Станом на 1 вересня 1977 р. 1060 вчителів області все ще мешкали в орендованих оселях. Впродовж 1977 р. 152 вчительські сім'ї, а за 1978 р. – 123

побудували власні житла [431, арк. 70–72]. Як бачимо, влада намагалася, забезпечити житлом вчителів, кожного року вони отримували окремі житлові одиниці. Житлово-комунальна проблема вчителів у кінці 70-х – першій половині 80-х років ХХ ст. повільно вирішувалась, але остаточно її ліквідувати не вдалося, адже станом на початок 1984 р. тільки в одному Любомльському районі 78 вчителів все ще проживали в орендованих помешканнях [453, арк. 79].

У досліджуваній час для вчителів загальноосвітніх шкіл було передбачено низку соціальних пільг і переваг. Слід зауважити, що сільським учителям передбачалось більше пільг, ніж міським. Таким чином влада намагалася покращити соціальне становище сільських вчителів, а головне – створити такі соціальні умови, аби вони залишалися працювати у школах сільської місцевості. У випадку працевлаштування в сільській школі, вчителі безкоштовно користувалися електроенергією, водопостачанням і водовідведенням [292, с. 18; 473]. Якщо вчитель приїздив працювати у сільську школу за направленням і не мав власного житла, то держава повністю оплачувала оренду помешкання. Такі витрати покладалися на районний відділ освіти або сільську раду, на території якої розташовувалась школа. Досить важливою соціальною пільгою для сільських вчителів було безкоштовне забезпечення паливом на опалювальний сезон [364, арк. 14]. У Законі «Про народну освіту», ухваленому в 1974 р., така соціальна пільга була прописана у статті 71. Проте кількість палива на одного вчителя була не однаковою в різних областях [88]. У Волинській області на одного сільського вчителя передбачалось по 2,5 т вугілля на рік або одна вантажна машина дров, чи торфобрикету. Як пригадує Н. Троць: «Ми з чоловіком [також вчитель] отримували на двох п'ять тонн вугілля, і то було добре, на зиму вистачало для опалювання хати...» [283]. Бувало й таке, що зазначеної кількості вугілля не вистачало на кожного вчителя, тоді на опалювальний сезон забезпечували вугіллям і дровами. Такий випадок трапився у 1979/1980 н. р. з вчителями Вільхівської ВШ Горохівського району. Тому на одного вчителя було визначено одну тону вугілля і 3,5 м³ дров [436, арк. 22]. Слід зауважити, що інколи траплялося несвоєчасне забезпечення

сільських вчителів дровами або іншим паливом. Бували випадки, коли вчителям по черзі розвозили паливо, і до когось черга могла дійти тільки напровесні, коли опалювальний сезон закінчувався. Такі затримки найчастіше пояснювалися бюрократичною тяганиною на місцях, службовим недбальством і безвідповідальністю місцевих посадовців [272; 276].

Вчителі у сільській місцевості першочергово, з-поміж інших працівників, забезпечувались земельними ділянками, які призначалися для будівництва власних будинків, а також орними земельними ділянками [370, арк. 99]. У північних районах Волинської області, окрім усіх перерахованих соціальних пільг, була це одна – вчительська сім'я, яка утримувала домашню худобу, могла брати на безкоштовне користування сінокоси. Розмір земельних ділянок, городів і сінокосів конкретно не регламентувався, а визначався в кожному випадку окремо [370, арк. 86].

Важливим аспектом соціальної політики влади було спеціальне медичне обслуговування, яке поширювалось на всіх вчителів. 6 лютого 1961 р. головним санітарним інспектором УРСР було затверджено спеціальну інструкцію № 352-61, яка регламентувала обов'язкове медичне обстеження вчителів. Відповідно до цієї інструкції передбачалось обов'язкове планове і непланове медичне обстеження вчителів всіх шкіл, зокрема при їх працевлаштуванні та переведенні до інших навчально-виховних закладів. Під час медичного огляду особливу увагу лікарі повинні були звертати на рентгено-флюорографічне обстеження педагогічних працівників. Обов'язковими були висновки про придатність до роботи від лікарів-пульмонологів. Проте у середині 60-х років ХХ ст. медичні огляди вчителів часто зводились до простої формальності і легковажного ставлення до цього як з боку вчителів, так із сторони медиків, особливо вчителів з віддалених сільських шкіл. Часто вчителі й самі не хотіли проходити медогляди, а керівництво шкіл і відділів освіти не зважали на ці порушення. Внаслідок такої ситуації у 1966 р. стало відомо, що в Старочорторійській школі Маневицького району вчитель, хвора на «відкриту» форму туберкульозу, впродовж декількох років інфікувала здорових дітей. Після оприлюднення цього

факту завідувачем ВОВНО було видано наказ № 19 від 14 лютого 1966 р., яким швидко були організовані тотальні обов'язкові позапланові медичні огляди педагогічних працівників. У результаті подальших медичних перевірок стали відомі ще декілька аналогічних випадків, зокрема у школі с. Коритниця Локачинського району. У 70-х – першій половині 80-х років ХХ ст. медичні огляди вчителів вже проходили більш відповідально й ретельно [375, арк. 37].

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 29 вересня 1965 р. було запроваджено День вчителя, який і до сьогодні відзначається у першу неділю жовтня. Проте у досліджуваний час відзначення цього свято не було таким розповсюдженим, більш ширше його відзначення розпочалося лише з початком 1980-х років [329, с. 3].

Цікавим елементом соціального становища вчителів шкіл у досліджуваний час було їх дозвілля та відпочинок. Обласний, районні та міські відділи освіти спільно з Волинським обласним комітетом профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ влаштовували різноманітні заходи задля відпочинку і дозвілля вчителів – педагогічні зібрання, концерти, вистави. В основному такі заходи проводилися в районних, міських і сільських будинках культури, Волинському обласному музично-драматичному театрі ім. Т. Шевченка, інколи у школах тощо. Досить поширеним різновидом дозвілля і відпочинку вчителів були туристичні поїздки до інших міст і союзних республік. Зазвичай вони влаштовувались у канікулярний час. Основними маршрутами були: Київ, Москва, Ленінград, Брест, Карпати, Крим, Азовське та Чорне моря. У другій половині 60–70-х років ХХ ст. користувався популярністю щорічний літній туристично-екскурсійний маршрут, який спеціально був складений для волинських учителів: Луцьк–Брест–Рига–Ленінград–Москва–Київ–Луцьк. Такий екскурсійний тур влаштовувався декілька разів впродовж літа, перший виїзд найчастіше відбувався в кінці червня – на початку липня, а останній – на початку другої декади серпня.

Певна увага приділялася й оздоровленню вчителів, яке проходило на базах відпочинку, в санаторіях, піонерських таборах тощо. Так, в літній період

волинські вчителі охоче користувалися можливістю відпочити на базі піонерського табору на озері Світязь, де були передбачені будинки відпочинку для вчителів. В кінці 60-х років ХХ ст. в цьому таборі тільки за одну зміну оздоровлювались до 150 вчителів [370, арк. 57]. Однак слід зауважити, що більшість з тих хто відпочивав та оздоровлювався на Світязі і в санаторіях, становили міські вчителі, сільські ж надавали перевагу екскурсійним поїздкам. Траплялися випадки, коли сільські вчителі цілеспрямовано відмовлялись від путівок на озеро, море чи в санаторій, посилаючись на домашні клопоти, власне господарство. Ще однією причиною того, що сільські вчителі відмовлялись від дозвілля і тривалого відпочинку далеко від дому, було те, що в рамках «шефських» взаємовідносин вчителі й учні в літні місяці допомагали «шефам», зазвичай колгоспам, збирати врожай, виполювати бур'яни, обробляти колгоспні ланки. Робота вчителів, насамперед класних керівників полягала у тому, аби зібрати учнів, організувати їх і контролювати проходження так званої «практики» – відпрацювання певної кількості днів на користь «шефів». Отож, це частково унеможливлювало відлучення вчителя із села на тривалий відпочинок і оздоровлення [275; 283]. Подекуди траплялися випадки, коли окремі голови сільських рад і голови колгоспів порушували чинне законодавство щодо вчителів, грубо і нетактовно поводити себе з працівниками педагогічних спеціальностей. Так, у кінці 60-х років ХХ ст. голова сільської ради с. Привітне Локачинського району О. Завадський називав вчителів «неробами, що даром отримують державні кошти», а також посилав вчителів подивитися, «чи в колгоспі вже отелились корови?». Були непоодинокі випадки, коли вчителям голови сільських рад, не виплачували відпускні кошти за канікулярний період (літні місяці), поки вони не виполять бур'ян на колгоспних бурякових полях. Відомо, що така практика існувала в с. Лемешів Горохівського району, а в с. Гораймівка Маневицького району було навіть визначено розмір площі лану буряків, яку мав обробити кожен вчитель впродовж літа – 0,25 га [357, арк. 25].

В радянські часи, окрім своїх прямих професійно-педагогічних обов'язків, вчителі займалися й громадською (позашкільною) діяльністю, так

званою суспільнокорисливою працею. У досліджуваний час в області існував Волинський обласний комітет профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ, левову частку якого, становили вчителі загальноосвітніх шкіл. Волинська обласна освітянська профспілка структурувалась за територіальним принципом і відповідно мала свої районні осередки. Слід відзначити, що профспілки освітян були чи не найбільші серед професійних спілок інших професій. До прикладу, станом на 1 січня 1965 р. тільки в Горохівському районі профспілка працівників освіти нараховувала 1550 членів, у Володимир-Волинському – 2165, Камінь-Каширському – 2526, Ківерцівському – 2182, Ковельському – 1372, Любомльському районі – 1608, а в Луцьку – 1412 працівників освіти [526, арк. 13]. Станом на початок 1969 р. Волинська обласна профспілка працівників освіти і науки нараховувала 20359 членів і збільшувалась впродовж наступних років [529, арк. 1].

Одним із важливих напрямів громадської діяльності тогочасних вчителів була суспільно-політична діяльність. Її суть полягала у тому, що вчителям відводилась роль у політичному житті радянського суспільства, а саме обиралися депутатами обласних, міських, районних та сільських рад. Особливо це стосувалось сільських вчителів, адже на селі вчителі були місцевою інтелігенцією, оскільки більшість вчителів мала вищу, неповну вищу та середню спеціальну освіту, тому й часто обирались депутатами сільських рад. Також вчителі часто входили до складу комісій виборчих дільниць на час виборів [283].

Зважаючи на рівень освіти педагогічного персоналу, вчителі брали участь в політичній агітаційно-пропагандистській діяльності. Станом на середину 60-х рр. ХХ ст. 6488 вчителів області були членами всесоюзного товариства «Знання» [370, арк. 85]. Під кінець 70-х років ХХ ст. вже більшість вчителів області формально вважалися політичними агітаторами, лекторами всесоюзного товариства «Знання», частина з них проводила агітаційно-пропагандистську роботу серед населення області [530, арк. 41]. До прикладу, у с. Тойкут Ковельського району в листопаді 1965 р. вчитель місцевої школи М. Герасімов організував атеїстичний кінолекторій, у якому брали участь Л. Панасюк (вчитель

історії та суспільствознавства), Т. Доброхлоп (вчитель фізики), Т. Овадюк (вчитель біології), Г. Білоус (вчитель трудового навчання) [51, с. 3]. Станом на 1974 р. 1442 вчителі області працювали паралельно й пропагандистами і політичними агітаторами в системі політичної освіти області. Більше 9000 вчителів (приблизно 56 % від загальної кількості вчителів області) були членами всесоюзного товариства «Знання» [416, арк. 22].

Брали участь вчителі й у так званих «товариських судах» – судових органах, які в радянський час обиралися і засідали на підприємствах, установах, організація, функціонували при сільських радах [275; 283]. Вони покликані були сприяти вихованню громади в дусі комуністичної ідеології та людської моралі. Головне в роботі «товариських судів» було попередження правопорушень і вчинків, які вважалися аморальними або не відповідали радянському духу. Зазвичай «товариські суди» утворювалися на підприємствах і установах, у яких трудовий колектив становив не менше 50 штатних працівників. Члени товариського суду обиралися терміном на один рік [527, арк. 23–24]. До прикладу, вчитель фізичної культури Буянівської ВШ Луцького району І. Троць в 70-х – на початку 80-х років ХХ ст. був постійним засідателем «товариського суду» в Луцьку. Доводилось часто їздити на засідання, а це, в свою чергу, створювало певні незручності в педагогічній діяльності: пропадали уроки, часто переносились [283; 719, арк. 27–56].

Вчителі області залучалися й до наукової діяльності. Впродовж другої половини 60-х рр. ХХ ст. тривав збір історико-етнографічного та історико-краєзнавчого матеріалу для написання та укладання праці «Історія міст і сіл УРСР. Волинська область», яка вийшла друком у 1970 р. За офіційними даними, 629 вчителів області брали участь у зборі інформації для написання й укладання цієї книги. Переважно це були вчителі історії та суспільствознавства, української мови і літератури [404, арк. 148].

В середині 60-х років ХХ ст. вчителі хімії та біології залучалися до проведення лекцій для населення з питань застосування хімії в народному господарстві, зокрема в сільському господарстві. Здебільшого такі лекції

влаштовувались в селах у колгоспах, сільських клубах тощо. Проводили їх сільські вчителі, які розповідали про загальні питання вирощування рослин, особливості застосування хімікатів для удобрення рослин тощо. Така практика була поширена переважно в північних (поліських) районах Волинської області, де спостерігалася гостра нестача агрономів у тамтешніх колгоспах. Проте в кінці 70-х років ХХ ст. ця практика поступово зникла [525, арк. 3–4].

При педагогічних колективах також існували творчі об'єднання вчителів. Станом на вересень 1964 р. в області діяло понад 900 гуртків художньої самодіяльності, в яких брало участь близько 4000 педагогів. За кращу роботу Горохівському місцевому хору освітян, яким керував вчитель Горохівської СШ № 1 ім. І. Франка – Х. Грушковський, було присвоєно звання «Народного самодіяльного хору УРСР» [370, арк. 84]. В с. Вільхівка Горохівського району, де діяв аматорський хор «Хлібодар», вчителі місцевої школи брали участь в художній самодіяльності (Н. Кривенька, М. Ярема, А. Грищук, Г. Войтович, Т. Бучман, С. Клеха), вони часто гастролювали в обласному і районних центрах Волині [270; 275]. У 1967 р. при Крупівській СШ Луцького району з членів педагогічного колективу були організовані вокальна жіноча капела «Веселка» та інструментальний квартет. У цій школі часто проводились «педагогічні вечорниці» – обговорення досвіду передових педагогів району, обмін педагогічними ідеями тощо. Нерідко такі вчительські зібрання проходили зі співами та декламуванням віршів. Одне із таких відбулося 2 жовтня 1966 р. на нього були запрошені й волинські поети П. Мах і О. Богачук [528, арк. 3].

Досить великим був хор педагогічних працівників Маневицького району. Постановою секретаріату Української республіканської ради професійних союзів від 28 лютого 1979 р. «Про проведення на ВДНГ УРСР творчих звітів заслужених і народних колективів художньої самодіяльності профсоюзів республіки» хор педагогічних працівників Маневицького району було внесено до списку колективів художньої самодіяльності та рекомендовано для творчих звітів на ВДНГ УРСР за 1979 р. Проте належних костюмів, взуття і атрибутики хор вчителів не мав. Рішенням обласного комітету профспілки працівників

освіти, вищої школи і наукових установ йому було виділено 10 тис. крб для придбання костюмів, взуття і необхідної атрибутики для участі в республіканському мистецькому конкурсі [530, арк. 46].

Серед працівників освіти відбувались й спортивні змагання. Так, Волинським обласним комітетом профспілки працівників освіти були організовані лижні змагання серед працівників освіти області, які відбулися 4–5 лютого 1979 р. Мета таких змагань полягала не лише у тому, аби провести дозвілля вчителів, а й популяризувати спорт і здоровий спосіб життя серед учнівської молоді, своїм прикладом освітяни агітувати учнівство до спортивних звершень [530, арк. 9].

Таким чином, у досліджуваний час радянська влада намагалась покращити соціальне становище педагогічних працівників, надавати їм різноманітні соціальні пільги та переваги. Така політика щодо сільських педагогів була необхідною, адже вона впливала на зменшення плинності педагогічних кадрів.

Висновки до розділу 2

Впродовж 1964–1985 рр. шкільна освіта на території Волинської області, як і у всій УРСР, проходила еволюційну (лінійно-перманентну) модель розвитку. Усі аспекти шкільної освіти впродовж зазначеного часового відрізка зазнавали якісних змін, доповнень і нововведень, що, власне, й слугувало факторами розвитку шкільної освіти.

Навчальний процес у загальноосвітніх школах був найбільш мінливим аспектом шкільної освіти. У досліджуваний час він зазнавав численних змін: друга половина 60-х років ХХ ст. – це час пошуку оптимальної кількісної та якісної структури шкільного навчального процесу, численних змін щодо підбору і його тематичного наповнення, введення нових дидактичних особливостей тощо. 1970-ті роки характеризуються лише частковими доповненнями до вже виробленої і функціонуючої структури і змісту навчального процесу в школах. Кінець 70-х – перша половина 80-х років ХХ ст. увиразнюються серйозними

змінами у змісті та структурі шкільного навчального процесу. В основному зміни полягали у посиленні ідейно-політичних (комуністичних) компонентів і вкраплень в структуру навчального процесу. Найвиразнішими прикладами цього були методичні вдосконалення викладання та аргументації викладання російської мови у 1983–1984 рр., а також тогочасна тотальна комуністична ідеологізація навчального матеріалу шкільних гуманітарних предметів.

Структура радянської шкільної системи виховання вміщувала сім напрямів виховання. Методологічний механізм системи шкільного виховання передбачав широкий спектр психолого-педагогічних дій: виховні години, бесіди, виховні творчі заходи, дидактичні прийоми виховання, а також використання державних свят та ювілеїв задля ідейно-виховної мети. Результатом комплексної реалізації усіх напрямів виховання, й повинна була формуватись «радянська людина» з притаманними для неї особливостями.

Кадрове забезпечення шкіл Волинської області у досліджуваній час було досить проблематичним, адже шкільна освіта певною мірою, залежала від направлень фахівців деяких педагогічних спеціальностей, яких не готували педагогічні навчальні заклади області (педагоги-дефектологи, вчителі німецької і французької мови, англійської мови (до 1966 р.), вчителі географії і біології (до 1980 р.). Ще однією проблемою кадрового характеру було нерівномірне розподілення педагогічних кадрів по районах області. Відтак, північні райони Волинської області постійно відчували нестачу педагогічних кадрів, особливо сільські школи. Проте незважаючи на ряд труднощів, загальнообласний показник учителів з вищою освітою постійно зростав, зазначені проблеми, хоч і повільно, але вирішувались.

Матеріально-технічне забезпечення загальноосвітніх шкіл області у середині 60-х років ХХ ст. було дуже слабким: не вистачало дрібного навчального обладнання, канцелярського приладдя, наочно-ілюстративного обладнання. Однак найважливішою проблемою була нестача приміщень для шкіл. 1970–1980-ті роки – це час інтенсивного будівництва спеціалізованих шкільних приміщень, які передбачали класи-кімнати, спортивні зали та їдальні.

Важливим аспектом матеріально-технічного забезпечення школи були шефські взаємовідносини шкіл з виробничими установами: у містах – із заводами, фабриками, шахтами, у селах – з колгоспами, які допомагали будувати приміщення, закупляли необхідне навчальне обладнання тощо.

В середині 60-х – у першій половині 80-х років ХХ ст. професія вчителя вважалася досить престижною й шанованою. Радянська влада намагалась забезпечити вчителів різноманітними соціальними пільгами. Найбільше таких пільг мали сільські вчителі, це пов'язано з важкими умовами праці в тогочасній сільській школі, аніж у міській, а також задля того, аби заохотити педагогічних працівників до роботи саме у сільських школах.

У той час існував Волинський обласний комітет профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ, який частково забезпечував дозвілля та відпочинок педагогічних працівників області: влаштовував екскурсійні поїздки для вчителів до визначних місць, видавав путівки в санаторії, бази відпочинку, курортні містечка тощо.

Цікавою була й громадська діяльність тогочасних вчителів, яка передбачала елементи політичної, наукової, просвітницької, мистецької та спортивної діяльності.

РОЗДІЛ 3

ВИЩА І СЕРЕДНЯ СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

3.1. Заклади вищої і неповної вищої освіти

На початку 1964 р. у Волинській області існувало три осередки вищої і неповної вищої освіти: Луцький державний педагогічний інститут імені Лесі Українки (далі – ЛДПІ ім. Лесі Українки) та два філіали ЗВО – Луцький загальнонауковий факультет Львівського державного університету імені Івана Франка (далі – ЛДУ ім. І. Франка) та Нововолинський загальнотехнічний факультет Київського політехнічного інституту. Проте наказом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР № 463 від 22 серпня 1964 р., він був переданий у підпорядкування Львівському політехнічному інституту та перейменований у Львівсько-Волинський загальнотехнічний факультет Львівського політехнічного інституту (далі – Львівсько-Волинський ЗТФ ЛПІ). Таке рішення обумовлювалося віддаленістю філіала від центральної установи, що створювало складнощі й незручності в управлінні [586, арк. 1].

Луцький загальнонауковий факультет ЛДУ ім. І. Франка був структурним підрозділом ЛДУ ім. І. Франка. Він розпочав освітню діяльність у 1962 р., і мав статус випускного структурного підрозділа з правом випуску спеціалістів з неповною вищою освітою. Факультет проводив набір абітурієнтів на заочну, а з 1964 р. й на вечірню форми навчання. Вступники могли здобувати професію вчителя початкових класів, вихователя закладу дошкільної освіти, бухгалтера, продавця, касира, бібліотекаря, фельдшера-лаборанта і журналіста. Термін навчання становив три роки. Заклад був відкритий завдяки численним клопотанням місцевих чиновників, які аргументували необхідність його відкриття гострою потребою області великої кількості фахівців найпоширеніших соціальних професій. Якість професійної підготовки студентів факультету була дуже низькою. Це зумовлювалося незадовільним матеріально-технічним і кадровим забезпеченням. З часу відкриття й до 1964 р. факультет розміщувався в будівлі Луцької ЗОШ № 15, а впродовж 1964–1967 рр. за адресою: вулиця В.

Леніна, 2. В 1964 р. викладацький склад становили 10 штатних викладачів, окрім того деякі викладачі ЛДП ім. Лесі Українки, зокрема С. Розенфельд і Р. Оксенюк працювали у ньому на погодинній основі. Оскільки викладачів не вистачало, то на час сесії змушені були приїздити викладачі з ЛДУ ім. І. Франка [657, арк. 5–9]. Тогочасний викладач філософії Луцького загальнонаукового факультету ЛДІ ім. І. Франка – Г. Петровський так охарактеризував освітню функцію факультету: «Надія [для вступників] на «легкий шлях» до диплому». Отож, уже в перші роки свого існування, увиразнилася непрактичність та незручність проведення освітньої діяльності цим закладом. Окрім того, часто виникали бюрократично-управлінські незручності через віддаленість філіалу від центральної адміністрації – ректорату ЛДУ ім. І. Франка. Тому уже в кінці 1965 р. постало питання щодо його ліквідації [657, арк. 30].

Впродовж другої половини 60-х років ХХ ст. освітньою політикою УРСР вносились певні зміни у мережу ЗВО області. Завдяки численним клопотанням і зверненням місцевої влади, особливо Волинського обласного комітету КПУ, наказом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР № 422 від 2 липня 1966 р. було відкрите Луцьке відділення загальнотехнічного факультету Київського автомобільно-дорожнього інституту (далі – Луцьке відділення ЗТФ КАДІ) [597, арк. 1–3]. Таким чином, з липня 1966 р. в області функціонувало уже чотири осередки вищої і неповної вищої освіти.

Тоді ж у Волинській області спостерігалась нестача кадрів економічного профілю з вищою освітою. Місцева влада намагалась вирішити таку проблему «кадровими вливаннями» з інших областей, проте це не давало очікуваного результату через високу плинність кадрів, яка була зумовлена відсутністю потрібної кількості житла для приїжджих фахівців. Отож, в листі-клопотанні секретаря обласного комітету КПУ Ф. Калити і голови виконавчого комітету обласної ради Ю. Ярощука першому секретарю ЦК КПУ П. Шелесту і голові Ради Міністрів УРСР В. Щербицькому від 7 січня 1966 р. волинські чиновники звернулись з проханням про відкриття на базі Луцького загальнонаукового факультету ЛДУ ім. І. Франка окремого ЗВО – фінансово-економічного

інституту [717, арк. 4]. Таке клопотання було розглянуто Радою Міністрів УРСР, Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти УРСР і проаналізовано Державним плановим комітетом Ради Міністрів УРСР. Проте 2 лютого 1966 р. Державний плановий комітет відхилив прохання через низку причин: недостатню матеріально-технічну базу та відсутність профільного кадрово-педагогічного забезпечення. Додатковою причиною відмови стало й те, що у цьому ж році розпочав роботу економічний факультет ЛДУ ім. І. Франка, тож республіканська влада рекомендувала вирішувати проблему нестачі кадрів фінансово-економічного профілю шляхом підготовки таких спеціалістів у Львові й збільшувати кількість направлень у Волинську область [717, арк. 8–9].

У середині 1960-х років найбільшим ЗВО в області був ЛДП ім. Лесі Українки. Він був профільним педагогічним ЗВО, який здійснював підготовку вчителів історії, української та російської мови і літератури, англійської мови, математики, фізики і вчителів початкових класів з вищою освітою [466, арк. 4]. Розвиток ЛДП ім. Лесі Українки, зміна його структури і випуск спеціалістів відбувалися в контексті тогочасної політики республіканських органів управління освітою – Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР та Міністерства освіти УРСР. Прикладом цього є те, що, відповідно до державних рішень в галузі шкільної освіти, з 1963 р. 50 % учнів загальноосвітніх шкіл СРСР повинні були вивчати англійську мову як іноземну, а отже, потрібні були відповідні кадри, тож з 1966 р. інститут розпочав випускати вчителів англійської мови [473, арк. 24].

На функціонування і розвиток педагогічного інституту, певною мірою, впливали й регіональні освітні реалії та особливості. Зважаючи на те, що в середині 60-х років ХХ ст. школи Волинської області усе ще потребували великої кількості вчителів різних спеціальностей, ЛДП ім. Лесі Українки готував учителів широкого профілю за так званими «подвійними педагогічними спеціальностями»: коли один вчитель мав професійну і юридичну змогу викладати декілька шкільних предметів – «вчитель української мови, літератури та історії», «вчитель фізики і математики». У 1969/1970 н. р. ЛДП ім. Лесі

Українки вперше здійснив набір вступників на спеціальність «Фізичне виховання», а уже в 1973 р. відбувся перший випуск вчителів фізичної культури [481, арк. 30].

В другій половині 1970-х років у ЛДПІ ім. Лесі Українки, як і в інших педагогічних інститутах УРСР, спостерігалися певні зміни в структурі і відбувались ліцензування нових спеціальностей. Це було зумовлено новим законом УРСР «Про народну освіту» 1974 р., який передбачав призначення на посади вчителів-предметників у школах працівників, які мали відповідний педагогічний фах [88]. Тому педагогічні інститути змушені були відкривати нові спеціальності для того, аби забезпечити загальноосвітні школи потрібними кадрами. Окрім того, у Волинській області впродовж досліджуваного часу була ще й регіональна кадрово-педагогічна особливість – гостра нестача вчителів географії, біології і хімії. Тож, освітньою політикою, ЛДПІ ім. Лесі Українки був залучений до вирішення цих проблем в 1975 р., коли відбулось ліцензування ще однієї подвійної педагогічної спеціальності – «Географія і біологія» [489, арк. 98]. Того ж року на цю спеціальність було зараховано 60 вступників, а перший випуск учителів географії і біології у кількості 58 осіб відбувся у 1980 р. [330, с. 3]. Наступний прояв реалізації цього закону у галузі вищої освіти в області увиразнився тим, що в ході підготовки до 1979/1980 н. р., в ЛДПІ ім. Лесі Українки спеціальність «Англійська мова» замінювалася на подвійну – «Англійська і німецька мови». Таке нововведення стало необхідним, тому що з усіх вчителів іноземної мови в області саме серед вчителів німецької мови було найбільше тих, які не мали вищої освіти, а в тому ж 1979/1980 н. р. німецька мова викладалась у 353 школах, її вивчало 37 % школярів області (з числа тих, які вивчали іноземну мову) [497, арк. 29]. В подальшому зміни в політиці щодо випуску спеціалістів ЛДПІ ім. Лесі Українки відбулись в середині 1980-х років. Так, з 1985/1986 н. р. абітурієнти, які вступили на спеціальність «Історія», після закінчення інституту отримували кваліфікаційну змогу викладати у школі не лише історію та суспільствознавство, а й радянське право [510, арк. 12].

Львівсько-Волинський ЗТФ ЛПІ та Луцьке відділення ЗТФ КАДІ з часу відкриття були структурними підрозділами окремих, споріднених за технічним профілем, ЗВО. Факультет і відділення займалися підготовкою спеціалістів інженерно-технічного профілю з неповною вищою освітою. Навчально-виховний процес відбувався лише на вечірній і заочній формах навчання впродовж трьох курсів. Після успішного закінчення випускники отримували диплом, який присвоював фахову кваліфікацію, відповідні професійні компетентності та неповну вищу освіту. Задля здобуття повної вищої освіти випускники, за бажанням, могли продовжувати навчання на тій же спеціальності або спеціалізації в контексті тієї ж спеціальності, але уже в повноцінному ЗВО того ж профілю. Проте Львівсько-Волинський ЗТФ ЛПІ та Луцьке відділення ЗТФ КАДІ мали свою особливість, яка була характерною для тогочасних освітніх закладів такого типу: здійснення набору вступників на досить широкі спеціальності. Це негативно впливало на якість освіти, оскільки випускники здобували лише загальні професійні знання і вміння [597, арк. 38–40]. Також це створювало певні труднощі для тих, хто бажав продовжити навчання задля отримання вищої освіти, адже не усі аналогічні спеціальності існували в окремих ЗВО, тому вступникам доводилось обирати спеціалізацію, що нерідко створювало додаткові бюрократичні незручності. Львівсько-Волинський ЗТФ ЛПІ в другій половині 1960-х років готував фахівців за такими спеціальностями: «Будівництво», «Транспорт», «Економіка», «Хімічна технологія», «Технологія промислових і продовольчих товарів», «Енергетика», «Радіотехніка і зв'язок», «Розробка родовищ корисних копалин», а також «Лісоінженерна справа і технологія деревини, целюлози і паперу» [586, арк. 5–21].

Луцьке відділення ЗТФ КАДІ спеціально було утворене задля забезпечення установ і підприємств області інженерними кадрами яких, у той час дуже не вистачало. Відділення готувало спеціалістів за чотирма спеціальностями: «Електронна техніка, електроприладобудування та автоматика», «Лісоінженерна справа і технологія деревини, целюлози і паперу», «Машинобудування і приладобудування» та «Будівництво». Після його

відкриття, уже влітку 1966 р. на перший курс було зараховано 275 студентів [597, арк. 3]. Слід зауважити, що вступити на навчання у Львівсько-Волинський ЗТФ ЛПІ і Луцьке відділення ЗТФ КАДІ було значно простіше, аніж у повноцінний самостійний ЗВО технічного профілю, адже освітні установи-філіали залишалися менш престижними серед вступників, аніж повноцінні ЗВО. Тому сюди вступали абітурієнти з нижчими оцінками, а також ті, котрі не змогли вступити в базові ЗВО. Зважаючи на це, у той час увиразнилась своєрідна тенденція: абітурієнти вступали в філіали, а через деякий час переводилися в окремі політехнічні інститути УРСР. Це призвело до того, що у 1966–1967 рр. значно зріс наплив абітурієнтів з інших областей. Тож 13 листопада 1967 р. Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти УРСР було видано рекомендацію філіалам і підрозділам ЗВО – першочергово зараховувати вступників, які проживали у тій же області, і лише за залишковим принципом набирати вступників з віддалених областей [597, арк. 35].

У 1968 р., завдяки численним клопотанням місцевих органів влади і особливо секретаря Луцького міського комітету КПУ М. Романюка, Луцьке відділення ЗТФ КАДІ було реорганізоване у факультет (Луцький ЗТФ КАДІ). Це надало ширші управлінські повноваження та розширило освітні можливості, по суті Луцький ЗТФ став напівавтономним підрозділом у структурі КАДІ. В подальшому його керівництво на чолі з деканом Д. Коновалюком, а з 1970 р. І. Оріховським всіяко намагалося проводити адміністративно-управлінську політику в обхід ректорату КАДІ, який і не надто цікавився внутрішніми справами віддаленого філіалу. Декани Луцького ЗТФ без посередництва ректорату КАДІ листувались з профільними міністерствами та управлялись ними. Ректорат КАДІ проти таких адміністративних повноважень і амбіцій керівництва Луцького ЗТФ не заперечував, бо це позбавляло його цілого комплексу проблем, передовсім кадрового і матеріально-технічного забезпечення. Такі широкі самоуправлінські повноваження деканату Луцького ЗТФ КАДІ призвели до того, що з ініціативи деканату і обласних партійних органів, рішенням колегії Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти

УРСР від 19 липня 1971 р. Луцький ЗТФ КАДІ був переданий у підпорядкування ЛПІ. Процес його перепідпорядкування завершився 30 серпня 1971 р. відповідним наказом ректора ЛПІ. Така зміна ще більше розширила освітні спромоги факультету й надала можливість відкриття нових спеціальностей, що збільшило б кількість вступників, а отже, й викладацький штат, що й слугувало факторами розвитку цього закладу. Отож, з кінця серпня 1971 р. у Волинській області існувало два філіали ЛПІ: Львівсько-Волинський ЗТФ і Луцький ЗТФ [602, арк. 7–7а].

Впродовж серпня 1971 р. – вересня 1975 р. Львівсько-Волинський ЗТФ і Луцький ЗТФ мали цілком однаковий юридичний статус. Проте Луцький ЗТФ, зважаючи на розташування в обласному центрі, а отже краще кадрове й матеріально-технічне забезпечення, реальну підтримку обласної і міської влади, розвивався краще, аніж Львівсько-Волинський ЗТФ, якому особливо не вистачало викладацьких кадрів. Зважаючи на це, стало не раціонально і збитково утримувати у Волинській області два філіали ЛПІ. Тож у 1973 р. планувалась ліквідація Львівсько-Волинського ЗТФ, але, беручи до уваги численні клопотання нововолинської міської влади і директорів волинської групи вугледобувних шахт та інших технічно-виробничих установ і підприємств, це не було здійснено [709, арк. 13].

Впродовж першої половини 1970-х років завдяки підтримці органів обласної влади, амбіціям деканату, Луцький ЗТФ ЛПІ наказом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР № 480 від 2 вересня 1975 р. був реорганізований у Луцький філіал ЛПІ [606, арк. 1]. Окрім цього, керівництво Луцького філіалу ЛПІ добилось того, що наказом ректора ЛПІ № 13-01 від 23 лютого 1976 р. «Про правову діяльність Луцького філіала» йому було надано широкі повноваження: самостійно вирішувати внутрішні адміністративні, кадрові і методичні питання, а також самостійно скликати і розпускати вчену раду. Така реорганізація і набуття адміністративно-управлінських повноважень дозволили розширити перелік спеціальностей і відкрити, в майбутньому, денну форму навчання й випускати фахівців уже з повною вищою освітою [604, арк.

20–22]. В наступному 1977 р. директором Луцького філіала ЛПІ став амбітний 32-річний В. Божидарнік, який все своє подальше життя присвятив розвитку цього освітнього закладу. Уже в 1978–1979 рр. з ініціативи керівництва філіалу, Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти УРСР розглядалося питання можливості реорганізації філіала в окремий машинобудівний інститут. Проте така реорганізація станом на кінець 1978 р. унеможлилювалася через низький показник якісного кадрового складу – лише 34,5 % викладацького складу мали вчені звання, і з них не було жодного доктора наук. Тож це питання відкладалося на подальшу перспективу [721, арк. 44–45]. Львівсько-Волинський ЗТФ й надалі залишався нерентабельним структурним підрозділом ЛПІ, а його закриттю противилася місцева влада, тож в 1975 р. він був реорганізований у Нововолинське відділення Луцького філіалу ЛПІ. В такому статусі він проіснував до 1984 р. Після реорганізації 1975 р. основні його функції зводились лише до викладання загальнотехнічних дисциплін, контролю студентів, які проходили виробничу практику на вугледобувних шахтах та інших підприємствах Нововолинська.

Вступ у тогочасні ЗВО і їх філіали здійснювався на базі середньої загальної або середньої спеціальної освіти. Зарахування абітурієнтів відбувалося на конкурсній основі, шляхом складання вступних іспитів з шкільних предметів відповідно до спеціальності. Вступні іспити приймали спеціальні комісії, які створювались з викладачів ЗВО на час вступної кампанії по кожній спеціальності. Такі комісії, зазвичай, складались з декількох (чотири – шість) осіб і очолювались головою екзаменаційної комісії [704, арк. 17].

Організація навчально-виховного процесу в ЗВО і їх підрозділах була стандартною й уніфікованою, індивідуальні особливості передбачались лише для установ вищої освіти, які різнились між собою профілем освіти і статусом освітнього закладу. ЛДПІ ім. Лесі Українки у цьому аспекті був типовим тогочасним ЗВО педагогічного профілю. В інституті навчально-виховний процес відбувався за двома формами навчання: денною і заочною. У зв'язку із нестачею приміщення до 1967 р. навчальний процес здійснювався у дві зміни. У кінці

липня 1965 р. в ньому нараховувалося 2478 студентів: 1041 на денній формі навчання і 1437 на заочній. За національністю: 2266 українців, 190 росіян, 12 євреїв, по три угорці і поляки та по одному білорусу, словаку, грузину і башкиру [468, арк. 15]. Види навчальних занять також були характерними для ЗВО: лекції, семінари, практичні заняття. Термін навчання становив п'ять років на денній формі та шість на заочній. Але у 1965/1966 н. р. інститут поступово перейшов на нові навчальні плани, які передбачали чотирирічний термін навчання на денній формі та п'ятирічний – на заочній. Таке рішення було обумовлене загальнодержавною освітньою політикою і нагальною потребою великої кількості вчителів у школи. Проте залишались спеціальності, які все ж передбачали п'ятирічний план навчання на денній формі – подвійні: «Фізика і математика», а згодом «Географія і біологія», «Англійська і німецька мови».

Обсяг набору вступників у ЗВО і їх філіали на усі спеціальності й форми навчання встановлювався Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти УРСР із погодженням інших профільних міністерств і Державного планового комітету Ради Міністрів УРСР. Впродовж досліджуваного часу набір студентів у ЗВО поступово зростав. До прикладу, у 1965 р. в ЛДПІ ім. Лесі Українки всього було зараховано 469 вступників, у 1970 р. – 713, 1975 р. – 852, а уже в 1980 р. студентами стали 1121 абітурієнт [516, арк. 26]. Престижність окремих спеціальностей з плином часу змінювалася. Так, у 1967/1968 н. р. найпопулярнішими спеціальностями була: «Історія» – 470 поданих заяв про зарахування, «Українська мова і література» – 280 і «Англійська мова» – 214. Проте уже в середині 1970-х років ситуація дещо змінилась: до початку 1975/1976 н. р. на спеціальність «Історія» було подано 388 заяв про вступ, «Російська мова і література» – 309, «Географія і біологія» – 303 [489, арк. 87]. Спеціальність «Історія» стабільно впродовж років не втрачала своєї популярності серед абітурієнтів через її суспільно-професійну можливість і перспективність: працевлаштування не лише у закладах освіти, а й в місцевих органах внутрішніх справ, виконавчих органах, вона також надавало можливість зайняття політично-пропагандистських посад в окремих установах і

підприємствах – політичних керівників і партійних організаторів, що було у той час звичайною практикою [34; 277].

У зв'язку із загальнодержавною русифікаторською політикою суспільства, зокрема й освіти, спеціальність «Російська мова і література» уже з кінця 60-х років ХХ ст. й надалі ставала усе популярнішою, а конкурс при вступі поступово зростав. У 1967 р. в ЛДПІ ім. Лесі Українки на цю спеціальність надійшло 175 заяв про вступ, а уже в 1975 р. вступники подали 309 заяв на 100 ліцензованих місць [701, арк. 43]. В наступні роки збільшувалось число зарахованих і випускників цієї спеціальності. До прикладу, у 1966 р. на денну форму навчання було зараховано не більше 55 вступників, то уже у 1977 р. на перший курс вступило 100 осіб, а у 1985 р. диплом вчителя російської мови і літератури отримало 108 випускників тієї ж форми навчання. Протилежна ситуація спостерігалась зі спеціальністю «Українська мова і література». Впродовж 1964–1985 рр. щорічно встановлювався ліцензований обсяг набору студентів на денну форму навчання в кількості 50 осіб, але з кінця 1960-х років її престижність, а отже, й конкурс при вступі постійно зменшувався. Така ситуація була зворотнім наслідком престижності спеціальності «Російська мова і література». Ось як пригадує абітурієнтка ЛДПІ ім. Лесі Українки 1973 р. С. Клеха: «Російська мова тоді була дуже затребуваною і популярною. На російську мову було набагато складніше вступити, ніж на українську, конкурс був великий. Вступників з високими балами, навіть, агітували на російську мову вступати, а на українську уже вступали слабші вступники» [275]. До прикладу, у 1985 р. ЛДПІ ім. Лесі Українки випустив 108 вчителів російської мови і літератури і лише 47 вчителів української мови і літератури [512, арк. 1].

Політикою Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР з 1966/1967 н. р. ЛДПІ ім. Лесі Українки залучався до переліку педагогічних інститутів УРСР, які в подальшому повинні були брати участь у підготовці вчителів російської мови і літератури для Узбецької РСР. У серпні 1966 р. в Луцьк з Узбекистану прибула уже сформована група студентів у кількості 30 осіб. Наступного 1967 р. прибула ще одна група – 25 осіб [36, с. 3]. В процесі

навчання з'ясувалось, що рівень знання російської мови в узбецьких студентів настільки низький, що здобути фах вчителя російської мови і літератури за чотири роки навчання студентам буде складно, тому для них уже в процесі навчання було розроблено спеціальний п'ятирічний план. Він містив ряд особливостей: збільшену кількість навчального часу для вивчення тем з фонетики, орфоєпії, граматики російської мови і, навпаки, спрощення деяких теоретичних лінгвістичних курсів («Історичну граматику російської мови», «Старослов'янську мову») [693, арк. 28]. В першій третині 1970-х років відбулися два випуски фахівців для Узбекистану: у 1971 р. 19 спеціалістів і в 1972 р. – 17 [484, арк. 43; 176, с. 185].

У 60–80-х роках ХХ ст. ЛДПІ ім. Лесі Українки мав свою особливість, яка була відома управлінцям та керівникам закладів освіти західних областей УРСР, – високоякісна професійно-методична підготовка вчителів фізики і математики. Це зумовлювалось тим, що фізико-математичний факультет ЛДПІ ім. Лесі Українки ще з 50-х років ХХ ст. був досить потужним в плані здійснення якісної методико-педагогічної підготовки своїх студентів. На факультеті ще у 1950-х роках сформувались дві науково-методичні школи: фізична (С. Церковницький, І. Білий, О. Жила, Л. Калапуша та інші) і математична (М. Собчук, М. Горбач, В. Панасович, З. Зарицька, Р. Ковальчук та інші). Також тут функціонували кафедра загальної фізики і методики її викладання та науково-педагогічна лабораторія, якою керував викладач-фізик, проректор з навчально-наукової роботи С. Церковницький. Одним із напрямів наукової діяльності лабораторії була й методика викладання фізики і математики, тому студенти-фізики і студенти-математики отримували якісну фахову методико-педагогічну підготовку [170, с. 22–23].

Поступове збільшення наборів вступників впливало й на збільшення кількості випуску спеціалістів. Так, у 1965 р. дипломи отримали 514 фахівців, у 1973 р. – 708, а в 1984 р. – 1031 [518, арк. 46]. 26 червня 1974 р. на випускному вечері випускниця філологічного факультету Г. Дячук отримала ювілейний 10-тисячний диплом, виданий ЛДПІ ім. Лесі Українки за всю історію свого

існування [310, с. 3]. За приблизними підрахунками впродовж 1964–1985 рр. ЛДПІ ім. Лесі Українки всього випустив 15 827 спеціалістів-педагогів.

Впродовж середини 60-х – середини 70-х років ХХ ст. розвивались і неодноразово реорганізовувались нововолинський і луцький структурно-філіальні підрозділи ЗВО. Це впливало на випуск спеціалістів: їх кількість, перелік спеціальностей, форми навчання тощо. У червні 1967 р. всього у Львівсько-Волинському ЗТФ ЛПІ навчалось 826 студентів, а в Луцькому ЗТФ КАДІ станом на вересень 1968 р. нараховувалось 582 студенти [600, арк. 2–3]. У наступні роки їх кількість поступово зростала, а перелік спеціальностей розширювався у зв'язку з реорганізаціями. Рішенням колегії Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР від 24 червня 1976 р. та відповідно до наказу Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР № 261-02 від 28 червня 1976 р., в Луцькому філіалі ЛПІ започатковувалася денна форма навчання з спеціальності «Промислове і цивільне будівництво». Тож до початку 1976/1977 н. р. на цю форму навчання було зараховано 125 студентів [604, арк. 66–68]. В подальшому загальна кількість студентів у Луцькому філіалі ЛПІ збільшувалась: 2049 у 1976 р., 2736 – 1979 р. та 2803 у 1981 р. Паралельно з тим відкривались нові спеціальності для денної форми навчання: «Сільськогосподарське будівництво» у 1979 р., «Технологія машинобудування, верстати і металоріжучі інструменти» у 1981 р. та інші [605, арк. 2; 296, с. 458].

Матеріально-технічне забезпечення інституту та волинських структурних підрозділів ЗВО було важливим фактором їхнього розвитку. В середині 1960-х років ЛДПІ ім. Лесі Українки розміщувався у трьох навчальних корпусах і мав два гуртожитки на 736 місць, їдальню на 80 місць, яка розташовувалась у цокольному приміщенні одного із гуртожитків, а також невеликий буфет у головному корпусі й медпункт. Проте такої кількості приміщень було недостатньо для ефективного і зручного проведення навчально-виховного процесу, особливо не вистачало аудиторій, тому тогочасний ректор Д. Цимбалюк неодноразово звертався до місцевої влади з проханням вирішити цю проблему. Оскільки 4 лютого 1967 р. остаточно був ліквідований Луцький

загальнонауковий факультет ЛДУ ім. І. Франка, то будівля, у якій він розміщувався, передавалась ЛДПІ ім. Лесі Українки, що певною мірою покращило матеріальне становище педагогічного інституту, принаймні дозволило перейти на однозмінне навчання [686, арк. 2]. Того ж року для будівництва ще одного корпусу і перепланування старого було асигновано 312 тис. крб. Будівельні роботи з добудови лівого крила головного корпусу закінчились у 1970 р. [470, арк. 118]. В кінці 1970-х – у першій третині 1980-х років тривало масштабне будівництво двох навчальних корпусів: спортивного і лабораторного. Спортивний корпус був введений в експлуатацію у 1979 р., а лабораторний – у 1984 р., в ньому діяла ще й додаткова студентська їдальня.

Не вистачало житлової площі для студентів, оскільки два невеликі гуртожитки не були розраховані на щорічне збільшення кількості студентів. Через те у вересні 1968 р. майже 600 студентів інституту змушені були проживати в орендованих оселях [475, арк. 46]. Проте у першій третині 1970-х років тривало будівництво нового гуртожитка, який був введений в експлуатацію у 1974/1975 н. р. Кошторисна вартість будівництва становила 738 тис. крб, а його омеблювання і закупівля побутового начиння обійшлося у більш ніж 61 тис. крб [490, арк. 128]. У 1982 р. був введений в експлуатацію ще один гуртожиток – № 4 [509, арк. 105].

Ще гіршою ситуація спостерігалася в структурних підрозділах ЗВО. Так, у Львівсько-Волинський ЗТФ ЛПІ у 1964 р. розташовувався в Нововолинську по вулиці Шахтарській і розміщувався у трьох малих одноповерхових будівлях загальною площею 1400 м². В цих приміщеннях були обладнані лабораторія, невелика бібліотека з читальним залом, п'ять навчальних кабінетів і декілька аудиторій. У 1965/1966 н. р. факультет отримав від тресту «Нововолинськвугілля» приміщення, що дозволило облаштувати навчальну майстерню, але використовувалась вона здебільшого у теплу пору року, оскільки приміщення не опалювалось [587, арк. 15].

Луцьке відділення ЗТФ КАДІ з часу відкриття розміщувалося в одному тісному будинку за адресою: вулиця Радянська, 73. У ньому нараховувалося

вісім лабораторій і шість кабінетів-аудиторій. Цієї кількості приміщення також не вистачало, тож рішенням виконавчого комітету Волинської обласної ради від 30 серпня 1968 р., відділенню надавалася в оренду частина приміщення по вулиці Леніна, 2, яке було у користуванні ЛДПІ ім. Лесі Українки. Велику роль у матеріально-технічному забезпеченні Луцького відділення ЗТФ КАДІ впродовж дослідженого часу відігравали обласна і міська влада, партійні органи і місцеві виробничо-технічні установи. Так, у 1966 р. Луцький приладобудівний завод передав відділенню обладнання на суму понад 48 тис. крб, а Луцький машинобудівний завод – майже на 5 тис. крб. Окрім того, з липня по грудень 1966 р. з обласного бюджету було виділено ще 60 тис. крб. У 1966 р. голова виконавчого комітету Волинської області ради Ю. Ярощук просив у голови Ради Міністрів УРСР В. Щербицького додатково виділити 100 тис. крб на обладнання Луцького відділення ЗТФ КАДІ з резервного фонду Ради Міністрів УРСР [598, арк. 18–19]. На початку 1970-х років міська влада виділила на околицях міста земельну ділянку для будівництва в найближчі роки спеціалізованих окремих корпусів Луцького ЗТФ, тож впродовж першої половини 1970-х років тривали будівельні роботи. Згодом, у 1975 р. був введений в експлуатацію новий навчальний корпус по вулиці Львівській, 75, у 1978 р. завершилося будівництво гуртожитку, в 1979 р. – їдальні, а в 1982 р. – ще одного навчального корпусу [721, арк. 42–43].

Кадрове забезпечення волинських закладів вищої і неповної вищої освіти впродовж середини 60-х – першої половини 80-х років ХХ ст. мало свої особливості й тенденції. У вересні 1964 р. до складу адміністративно-управлінського персоналу ЛДПІ ім. Лесі Українки входило вісім осіб: ректор – Д. Цимбалюк [354, арк. 1], проректори: з наукової і навчальної роботи – С. Церковницький, із заочного навчання – Г. Баштовенко, та з адміністративно-господарської частини – В. Білоус, а також декани: історико-філологічного факультету – О. Михайлюк, фізико-математичного – М. Горбач, педагогічного – О. Шпортенко і факультету англійської мови – А. Мельниченко. Викладацький склад нараховував 112 осіб: 22 доценти, кандидати наук, вісім старших

викладачів, кандидатів наук, один асистент, кандидат наук, решта 81 особа – старші викладачі, викладачі та асистенти без вченого ступеня і наукового звання [468, арк. 8]. Цієї кількості викладацького штату вкрай не вистачало, окрім того, Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР постійно вимагало збільшувати не лише кількість викладачів, а й покращувати їхній якісний склад – збільшувати число викладачів, які б мали наукові ступені. Така ситуація створювала кадрову проблему, поступове вирішення якої розтягувалося на наступні роки. Загальне збільшення викладацького персоналу відбувалось досить швидко через прийняття на роботу (переважно на посади асистентів) досвідчених вчителів-методистів, а також молодих, талановитих, у професійному плані випускників ЛДПІ ім. Лесі Українки, які демонстрували здібності до науково-педагогічної діяльності. До прикладу, з вересня 1965 р. вчитель Луцької СШ № 1 М. Олікова розпочала науково-педагогічну діяльність на кафедрі англійської мови, там же з січня 1975 р. працювала Л. Булатецька, у жовтні 1972 р. медичні дисципліни в інституті розчав викладати лікар О. Петрик, у серпні 1975 р. викладацьку діяльність на філологічному факультеті розпочала А. Мардієва, яка до того працювала вчителем російської мови і літератури в загальноосвітній школі, у 1981 р. на історичний факультет перейшов працювати вчитель історії Ратнівської СШ Луцького району Є. Франчук [228, с. 10]. Серед молодих випускників, яким були запропоновані викладацькі посади після закінчення ЛДПІ ім. Лесі Українки, слід відзначити: Г. Давидюка (1966 р.), В. Середу (1968 р.), М. Мірченка (1975 р.), В. Барана (1977 р.) [498, арк. 153].

Ще один шлях кадрової комплектації кафедр було направлення в інститут потрібних науково-педагогічних працівників міністерством після закінчення інших ЗВО. Для можливості надалі працювати в ЛДПІ ім. Лесі Українки та подальшого кар'єрного зростання молоді викладачі згодом вступали до аспірантури, переважно при науково-освітніх та наукових закладах Києва і Львова, займались науковою діяльністю й згодом захищали дисертації. Так, у 1964 р. двом викладачами ЛДПІ ім. Лесі Українки було присвоєно науковий ступінь кандидата наук, у 1969 р. – п'ять, у 1972 р. – вісім, у 1977 р. – п'ять, 1984

– вісім, а у 1985 р. – 10. Окрім того, в грудні 1968 р. О. Михайлюк захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук, а 1970 р. докторські дисертації захистили Л. Гіттик і П. Сміян, у 1981 р. в інституті розпочав працювати доктор геолого-мінералогічних наук Г. Фремд, а в 1984 р. докторську дисертацію захистив В. Колесник. Здобуття наукових ступенів викладачами, здебільшого, гарантувало їм впевненість у зайнятті викладацьких посад, а також можливе кар'єрне зростання. Отож, у 1979 р. в ЛДПІ ім. Лесі Українки уже працювало 273 викладачі: три професори, доктори наук, 102 доценти і старші викладачі, кандидати наук і 168 старших викладачів і асистентів без вчених ступенів [499, арк. 6]. З них за національністю: 216 українців, 48 росіян, шість євреїв і три білоруси. Впродовж 1981–1985 рр. викладачами ЛДПІ ім. Лесі Українки всього було захищено 34 дисертації, з яких половина – випускники ЛДПІ ім. Лесі Українки [511, арк. 6]. У 1985 р. тут уже працювало 350 викладачів: шість професорів, докторів наук, 99 доцентів кандидатів наук, 28 старших викладачів, кандидатів наук, 211 старших викладачів і асистентів без наукового ступеня і вченого звання. Тож, у 1985 р. лише 38 % викладацького складу мали наукові ступені [511, арк. 101].

Кадрове забезпечення волинських структурних підрозділів ЗВО було значно гіршим, аніж педагогічного інституту. Так, у вересні 1966 р. в Львівсько-Волинському ЗТФ ЛПІ працювало лише 19 викладачів, жоден з них не мав вченого ступеня і наукового звання, а в Луцькому ЗТФ КАДІ в кінці 1968 р. викладацький штат нараховував 13 осіб [601, арк. 2]. Такої кількості викладачів не вистачало для нормального функціонування цих освітніх установ, тому до викладання деяких предметів залучалися викладачі-сумісники з ЛДПІ ім. Лесі Українки: М. Горбач викладав вищу математику, Н. Малихіна – загальну фізику, В. Сало – технічне креслення, М. Куликівський – історію КНРС, М. Сахно – філософію. Окрім того, задля викладання суспільно-гуманітарних і загальнонаукових дисциплін працевлаштовувалися особи, які раніше працювали вчителями у школах. До прикладу, німецьку мову викладав В. Гембік – колишній вчитель Мирненської СШ Горохівського району. В наступні роки

педагогічні колективи Львівсько-Волинського ЗТФ ЛПІ та Луцького ЗТФ КАДІ поступово доукомплектовувалися і збільшувалися різними шляхами: працевлаштування молодих випускників політехнічних інститутів, які отримували направлення на викладацьку роботу в ці установи, а також працевлаштування на викладацькі посади колишніх інженерів і вчителів [599, арк. 47]. Таким чином, у 1975 р. в Луцькому ЗТФ ЛПІ працювало 33 викладачі, з яких 14 мали наукові ступені й вчені звання. Впродовж другої половини 1970-х – середини 1980-х років, у зв'язку з швидким розвитком закладу, кількість викладацького складу зростала і в грудні 1985 р. становила уже 127 осіб [607, арк. 16].

В середині 60-х – першій половині 80-х років ХХ ст. велика кількість викладачів волинських ЗВО і структурних підрозділів були не корінними волинянами, а приїжджими, направленими свого часу на педагогічну роботу з різних куточків України і всього СРСР, а отже, й випускниками тамтешніх ЗВО. До прикладу, у квітні 1970 р. з 135 викладачів ЛДПІ ім. Лесі Українки лише 32 були його випускниками [19, с. 4]. Найбільше серед викладачів ЛДПІ ім. Лесі Українки було випускників Київського державного університету ім. Т. Шевченка, Львівського державного університету ім. І. Франка і Київського державного педагогічного інституту ім. О. Горького, Київського державного педагогічного інституту іноземних мов та інших ЗВО. Серед викладачів Луцького ЗТФ ЛПІ, окрім перерахованих закладів, були ще й випускники Львівського і Київського політехнічних інститутів, Архангельського педінституту, Новосибірського інституту водного господарства, Хабаровського і Томського політехнічних інститутів, Ростовського і Кабардино-Балкарського державних університетів, Московського інституту сталі і сплавів та інших ЗВО СРСР [607, арк. 19–29].

Характеризуючи кадрові аспекти ЛДПІ ім. Лесі Українки і структурних підрозділів ЗВО в області, слід обов'язково вказати на наявність такого явища як сексотство (доносительство), яке було досить поширеною соціальною практикою у той час. Оскільки радянська комуністична влада намагалася не допустити

працевлаштування на викладацькі посади в ЗВО тих осіб, які мали національні й антирадянські погляди і позиції, сексотство було типовою тогочасною практикою, яка заохочувалася органами державної безпеки. Функції таємних шпигунів (сексотів) виконували як педагогічні працівники, адміністративний і обслуговуючий персонал, так і студенти. Державні спецслужби використовували два основні шляхи їх появи: вербування уже працюючих осіб та студентів до таємної співпраці і «вклинення» агентури у трудові й студентські колективи. В подальшому ці особи фіксували потрібну інформацію й подавали її у місцеві відділи КДБ УРСР, а ті відповідно реагували на отриману інформацію [260, с. 10–15].

Достеменно відомо, що в ЛДП ім. Лесі Українки впродовж досліджуваного часу сексотами були студенти історико-філологічного факультету і факультету англійської мови. До прикладу, в травні 1967 р. студент другого курсу історико-філологічного факультету В. Ткачук пропонував студентам спільно прослухати по радіо «Німецьку хвилю». У першій третині 1970-х років студент-сексот О. Рябцев спеціально для виявлення осіб з проукраїнською позицією влаштовував перевірки-провокації: пропонував студентам утворити студентську антирадянську підпільну групу. Згодом на тих осіб, які погоджувалися і виявляли інтерес до запропонованого, сексоти подавали інформацію у місцевий відділ КДБ [664, арк. 153]. Інший студент-сексот у кінці 60-х – на початку 70-х років ХХ ст. запрошував молодих студенток на побачення, створював ілюзорну ситуацію романтичних відносин заради отримання потрібної йому інформації, яку згодом доповідав у відділ КДБ [270]. Відомо, що у 1967 р. сексотом була особа, яка займала досить високу адміністративну посаду в педагогічному інституті [260, с. 13]. Один із прикладів «вклинення» сексотів у колектив відбувся у 1970 р., тоді в студентський колектив шляхом зарахування студента-першокурсника на навчання був «вклинений» агент КДБ, який мав кодове ім'я «Етьєн» (особова справа в картотеках секретної агентури КДБ УРСР № 3264.). За роки навчання (1970–1975 рр.) ця особа подавала розвіддані на викладачів і студентів [728, арк. 264].

У 1973 р. агент «Етьєн» одночасно з навчанням, брав участь в таємній спецоперації КДБ з викриття Е. Бурштинського – професора лінгвістики університету в Торонто (Канада), коли той приїздив в Україну, якого співробітники КДБ вважали таємним агентом канадської контррозвідки і адептом української незалежності [728, арк. 21].

Цілком логічно, що у наступні роки (середина 70-х – перша половина 80-х років ХХ ст.) сексотська діяльність в ЗВО області не припинялась, хоча й офіційних документальних підтверджень цьому поки що не виявлено. Проте ось як свідчить завідувач канцелярією ЛДПІ ім. Лесі Українки у 1965–1983 рр. Р. Левчук: «В педінституті завжди були люди, які докладали заборонену інформацію радянській владі. Вони були в ректораті, на кафедрах, в деканатах, навіть в їдальні усі боялись щось таке сказати, бо ж зразу могли донести. Ми між собою декого знали з таких людей, але ніколи про те не говорили, – боялися звільнення з роботи і проблем з міліцією» [279]. Відомо, що наприкінці 1960-х – на початку 1970-х років старший лейтенант КДБ у Волинській області – А. Василевський був спеціально уповноваженим у справах спостереження й ведення сексотської діяльності в Луцькому педінституті. На жаль, неможливо вивести жодної статистичної інформації щодо сексотської діяльності у тогочасних ЗВО області, але таємна спецагентура в сфері вищої освіти була досить поширеною [664, арк. 156].

З 1960-х до кінця першої третини 1970-х років ЛДПІ ім. Лесі Українки у певній мірі був регіональним осередком дисидентського руху у Волинській області. У 1964 р. в ньому працювали декілька викладачів-дисидентів: Д. Іващенко та В. Мороз. У той час при історико-філологічному факультеті діяв студентський літературний гурток, яким курував асистент кафедри української мови та літератури Д. Іващенко [729, арк. 32]. На засіданнях цього гуртка національно свідомі українські студенти знайомилися й аналізували творчість українських поетів-шістдесятників: В. Симоненка, М. Вінграновського, Д. Павличка, І. Драча, Л. Костенко й інших, а також декламували їх вірші [128, с. 3–4]. Окрім того, члени гуртка обговорювали й суспільно-політичні теми і минуле

України. В таких бесідах і роздумах проявлялась незгода членів гуртка з існуючим радянським суспільним устроєм, а також критика комуністичних парадигм. Існування цього літературного гуртка, фактично, було наслідком хрущовської «відлиги». Проте після приходу до влади в СРСР Л. Брежнєва у жовтні 1964 р. і зміни партійно-державного керівництва, повсюдно в країні, навіть, найменші дисидентські спільноти й окремі особи зазнали переслідування і тиску з боку радянської влади. Таким чином, в ході організованої владою хвилі арештів дисидентів – 1 вересня 1965 р. були заарештовані Д. Іващенко і В. Мороз, а слідчі дії тривали до січня 1966 р. [729, арк. 32; 162, с. 47–51; 98; 276]. Після цих подій, впродовж 1965–1970-х років, до інституту була прикута особлива увага з боку радянських органів безпеки. Надалі переслідувань зазнали й студенти, які проявляли свою антирадянську позицію: Л. Ковальчук, А. Панас, М. Мельничук, М. Герасимович у 1965–1966 рр., В. Рожко у 1966–1967 рр. та інші [666, арк. 11; 197, с. 96]. Проте це не викорінило демократичної проукраїнської свідомості серед певного кола студентської молоді, яка й надалі демонструвала свою незгоду з тими чи іншими позиціями влади. Так, до дня радянської армії в ніч з 22 на 23 лютого 1969 р. студенти розповсюдили в приміщенні інститутського гуртожитка, а вранці ще й в навчальному корпусі власноруч виготовлені листівки, у яких засуджували введення радянських військ в Чехословаччину й придушення «Празької весни» (січень–серпень 1968 р.). У квітні 1972 р. відбулася подібна акція з листівками, цього разу студенти таким чином висловили протест проти русифікації та утисків української мови [664, арк. 156; 259, с. 324–325].

Зважаючи на арешти волинських освітян-дисидентів у 1965 р., впродовж середини 60-х – 70-х років ХХ ст. працівники, а особливо викладачі ЛДПІ ім. Лесі Українки і структурних підрозділів ЗВО у Волинській області були вкрай обережними у своїх висловлюваннях, демонструванні суспільно-політичних позицій тощо. Ті ж, хто мали необережність проявити свою українську позицію всупереч офіційній комуністичній догматиці, піддавалися моральному й соціальному пресингу. До прикладу, в 1973 р. показово з роботи був звільнений

викладач англійської мови ЛДПІ ім. Лесі Українки О. Назарук, через постійний морально-психологічний тиск з боку спецслужб, він намагався скоїти самогубство (викинутися з вікна у той момент, коли співробітники силових структур виламували двері його квартири). Звільнення з роботи О. Назарука за «антирадянщину» та запроторення його до психіатричної лікарні, було показовим й надалі повинно було бути наочним прикладом для попередження подібних ситуацій в майбутньому. Тож це фактично пригасило антирадянські настрої серед освітянської інтелігенції області. Впродовж другої третини 1970-х – середини 1980-х років в сфері вищої освіти яскравих проявів антирадянських настроїв не спостерігалось, або ж вони були ретельно приховані владою [664, арк. 192; 260, с. 93–94]. У 1970-х роках радянська влада досить активно викорінювала дисидентство у всіх його проявах і формах. Підлягали вилученню, навіть, художньо-літературні й наукові публікації авторів-дисидентів. Так, у вересні–жовтні 1978 р. в бібліотеках ЛДПІ ім. Лесі Українки, які і повсюдно в Україні, відбулись обшуки й вилучення творів українського дисидента М. Руденка. За офіційними даними радянських спецслужб, всю знайдену літературу, автором якої був М. Руденко, 2 жовтня 1978 р. знищили [513, арк. 64–65].

Одним із невід’ємних аспектів функціонування вищої освіти, було соціальне забезпечення її здобувачів і працівників. Слід зауважити, що цей аспект майже не вирізнявся регіонально-обласними рисами й особливостями від загальнореспубліканського. Радянська влада все ж намагалась забезпечити студентів та викладачів різними соціальними гарантіями й пільгами. Відтак для студентів передбачались (в основному) три соціальні гарантії – забезпечення житлом на час навчання, призначення стипендії та надання безкоштовних путівок для відпочинку. Проте із забезпеченням студентів житлом постійно виникали проблеми: не усі охочі могли його отримати через те, що місць у гуртожитках ЗВО для усіх студентів не вистачало. До прикладу, з середини 60-х до середини 70-х років ХХ ст. в педінституті лише приблизно 35–45 % студентів забезпечувались житлом в гуртожитку [468, арк. 4]. З 1982 р. кількість студентів

інституту, яка могла бути забезпечена місцями в гуртожитку, становила уже 73,2 % від загальної потреби. Невеликі гуртожитки мали й волинські структурні підрозділи ЗВО. Так, студенти Львівсько-Волинського ЗТФ ЛПІ проживали в тісних бараках 1950-х років побудови. Особливо гострою проблема з гуртожитками стала для Луцького філіалу ЛПІ з середини 1970-х років у зв'язку із відкриттям денної форми навчання. Проте уже в 1979 р. філіал мав власний гуртожиток на 643 місця. Загалом ситуація із забезпеченням житлом впродовж дослідженого часу повільно покращувалася, й з року в рік усе більша кількість студентів забезпечувалась житлом [726, арк. 10].

Соціальне забезпечення студентів ЗВО і їх філіалів було передбачене тогочасним радянським законодавством. Відповідно до нього, стипендії призначались лише тим студентам, які навчались на денній формі й демонстрували хороші результати у навчанні: середня арифметична оцінка з екзаменаційних предметів повинна була становити не менше оцінки «добре». Зважаючи на це, студенти Львівсько-Волинського ЗТФ ЛПІ і Луцького ЗТФ ЛПІ до 1978 р. стипендії не отримували через відсутність денної форми навчання. Впродовж середини 60-х – першої половини 80-х років ХХ ст. стипендіальний фонд ЛДПІ ім. Лесі Українки передбачав забезпечення стипендією від 71 % до 74 % студентів денної форми навчання [469, арк. 9 зв.]. Це дозволяло поступово збільшувати кількість студентів-стипендіатів: 738 у 1964 р., 1075 у 1970 р., 1254 у 1973 р. та 2212 у 1984 р. Розмір стипендії був не надто високим: 29 крб у 1964 р., 30 крб у 1970 р., 45 крб у 1984 р. Наведені розміри студентських стипендій фактично становили половину від посадового окладу середньостатистичного колгоспника області у той же час [173].

Для студентів була передбачена й система додаткових матеріальних і моральних заохочень – призначення іменних стипендій (В. Леніна і Лесі Українки). Такі стипендії призначались лише найбільш здібним студентам, які демонстрували найкращі результати у навчанні. Найбільше стипендіатів іменних стипендій було в другій половині 1970-х років. До прикладу, у 1976 р. іменна стипендія ім. В. Леніна була призначена В. Барану – студенту історичного

факультету й М. Лозовик з фізико-математичного факультету. У 1979 р. її призначили студенткам Г. Галюк з історичного та В. Обдар з філологічного факультетів, а також М. Савчуку – студенту факультету фізичного виховання. Така стипендія призначалась на рік, окрім престижності, вона передбачала ще й грошовий еквівалент – 100 крб на місяць [498, арк. 11].

Соціальне забезпечення працівників ЗВО полягало у виплаті їм заробітної плати, премій, а також наданні житла. На розмір заробітних плат впливали різні фактори: наявність наукового ступеня і вченого звання, викладацька посада, надбавка за кураторство, за перевірку письмових робіт, наявність нагород і звань тощо. Так, середньостатистична заробітна плата викладачів волинських ЗВО у 1967 р. становила 135 крб, проректора з навчальної роботи – 300 крб, ректора ЛДПІ ім. Лесі Українки – 400 крб [474, арк. 19]. Уже на початку 1970-х років відбулось підняття заробітних плат педагогічним працівникам вищої школи – викладачам в середньому на 20 крб, проректору на 100 крб і ректору на 50 крб [480, арк. 44]. У 1973 р. в педінституті була введена посада проректора з наукової роботи, а його посадовий оклад становив 500 крб [487, арк. 27]. У 1975 р. відбулось чергове підняття заробітних плат професорсько-викладацького складу, внаслідок якого середньостатистична заробітна плата викладачів ЛДПІ ім. Лесі Українки і Луцького філіалу ЛПІ становила 176 крб, а декана факультету – 320 крб. Приблизно такі ж посадові оклади були дійсними впродовж наступного десятиліття [492, арк. 18 зв.].

Отож, впродовж 1964–1985 рр. вища освіта у Волинській області пройшла тривалий шлях свого розвитку, зазнала певних реорганізацій, змін і запровадження багатьох нововведень, що й слугувало факторами її розвитку. Проте разом з тим слід зауважити, що радянська тоталітарна влада відводила вищій освіті особливу роль, адже вважала її одним з ідеологічних чинників існування комуністичного суспільства.

3.2. Середня спеціальна освіта

Середню спеціальну освіту як один із рівнів професійної освіти прийнято поділяти на окремі фахово-професійні профілі (напрями). Відтак у досліджуваний час на теренах Волинської області можна виокремити шість профілів такої освіти: медичну, педагогічну, торговельно-економічну, культурно-мистецьку, аграрну і технічну. У 1964 р. мережа середніх спеціальних навчальних закладів у Волинській області складалася з 17 освітніх установ: 10 училищ, шість технікумів і один філіал технікуму. У вересні 1965 р., за приблизними підрахунками, в усіх ЗССО області навчалось майже 9400 учнів [202, с. 159].

Кожен із вищеперерахованих профільних напрямів середньої спеціальної освіти мав власну мережу навчальних закладів – училищ або технікумів. У той час в галузі середньої спеціальної освіти функціонувала досить специфічна модельвертикальної командно-адміністративної системи управління навчальними закладами та їх підпорядкування. Така система передбачала підпорядкування будь-якого ЗССО одночасно двом міністерствам: Перше – Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, яке здійснювало контроль лише над педагогічними аспектами. Другим міністерствомбули різноманітні профільні міністерства для установ і підприємств яких й відбувалася підготовка фахівців. На профільні міністерства була покладена головна проблема – фінансування навчальних закладів. На місцях ЗССО підпорядковувалися обласним галузевим органам управління. До прикладу, місцеві медичні училища підпорядковувалися Волинському обласному відділу охорони здоров'я, який безпосередньо підпорядковувався Міністерству охорони здоров'я УРСР, а воно в свою чергу – Раді Міністрів УРСР і Міністерству охорони здоров'я СРСР, а те – Раді Міністрів СРСР.

У вересні 1965 р. в області нараховувалось п'ять середніх навчальних медичних закладів (училищ): Луцьке, Ковельське, Камінь-Каширське, Ківерцівське і Любомльське. У них навчалоя 2727 учнів [202, с. 160]. Ці училища здійснювали підготовку фельдшерів загальної медичної практики, фельдшерів-лаборантів, зубних техніків, акушерів і медичних сестер. Щорічно

усі медичні училища випускали не більше 820 спеціалістів, проте, на думку економістів Державного планового комітету Ради Міністрів УРСР і окремих начальників місцевих відомств, такої кількості середнього медичного персоналу для лікувально-профілактичних закладів області не вистачало, оскільки частина з них виїжджала за межі області у зв'язку з направленням або за сімейними обставинами. Тому в 1966 р., після численних нарад і консультацій чиновників обласних органів влади, було прийнято рішення про відкриття ще двох медичних училищ. Відповідно до наказу начальника Волинського обласного відділу охорони здоров'я № 711-а від 14 серпня 1966 р. було відкрито медичне училище в Нововолинську [588, арк. 1–2], а наказом начальника цієї ж установи № 422 від 16 серпня 1966 р. розпочало свою роботу Рожищенське медичне училище. Тоді ж виконувачем обов'язків директора цього училища було призначено головного лікаря Рожищенської центральної районної лікарні – П. Волошина. Училище структурувалося з двох навчальних відділів: фельдшерського і сестринського, які й займалися підготовкою фельдшерів і медичних сестер [549, арк. 1–2]. Отож, з 1966 р. мережа середніх медичних навчальних закладів складалася з семи училищ.

В наступні роки прийом учнів у медичні училища області кожного року збільшувався: у 1965/1966 н. р. було зараховано 822 учні, у 1966/1967 н. р. – 1110, а в 1968/1969 н. р. – 1204 учні [553, арк. 1–5]. Відповідно, в другій половині 1960-х років щорічно зростав випуск медиків, а в першій третині 70-х років ХХ ст. ситуація дійшла до того, що став відчутним надлишок середнього медичного персоналу у Волинській області. Цілком аналогічною ситуація була й на загальноукраїнському рівні – перевипуск медиків з середньою освітою. Тому наказ міністра охорони здоров'я УРСР № 24 від 20 січня 1970 р. передбачав скорочення прийому вступників у медичні училища, а також перевірку медичних училищ для визначення перспективних. Внаслідок цієї перевірки укладався перелік медучилищ, які в подальшому підлягали ліквідації. Після численних перевірок та обговорень було вирішено поступово закрити чотири медичні училища в області у найближчі роки. Отож, відповідно до наказу начальника

Волинського обласного відділу охорони здоров'я № 40 від 4 лютого 1971 р., влітку того ж року відбулась ліквідація Рожищенського медучилища. У 1972 р. згідно з рішенням облвиконкому № 84 від 1 березня 1972 р. і наказом начальника обласного відділу охорони здоров'я № 230 від 16 березня 1972 р. закрито Камінь-Каширське і Нововолинське медичні училища. В серпні 1975 р. припинило діяльність й Любомльське медучилище. Таким чином, із середини 1970-х років і надалі мережа середніх медичних навчальних закладів Волинської області складалась лише з трьох училищ (Луцького, Ківерцівського і Ковельського).

Ще одними напрямом середньої спеціальної освіти в області була педагогічна освіта. Кількість навчальних закладів цього освітнього профілю впродовж усього досліджуваного часу залишалася незмінною – два педагогічні училища (Луцьке та Володимир-Волинське).

Середня торговельно-економічна освіта розвивалася поступово. У 1964 р. в області функціонувало два ЗССО, які випускали спеціалістів цього профілю: Луцьке професійно-технічне кооперативне училище і Луцький філіал заочного відділення Ровенського кооперативного технікуму. Ці два освітні заклади випускали товарознавців, ревізорів-аудиторів, бухгалтерів, продавців продуктових та промислових товарів, кухарів-технологів, кондитерів і офіціантів [174, с. 4]. Проектна потужність цих закладів у той час була досить низькою. До прикладу, у підготовці до 1964/1965 н. р. разом було зараховано майже 400 учнів, проте більше половини з них – на заочну форму навчання. У той час в області відчувалася нестача фахівців з середньою спеціальною освітою для закладів торгівлі та громадського харчування. Зважаючи на такі особливості, 15 травня 1965 р., розпочав освітню діяльність Луцький технікум радянської торгівлі, який випускав товарознавців, продавців і кухарів-технологів. Влітку до початку 1965/1966 н. р. у новостворений технікум було зараховано 325 учнів: 180 на денну і 145 на заочну форми навчання. Проте зважаючи на гостро нестачу спеціалістів для закладів торгівлі та громадського харчування, відповідно до наказу Міністерства торгівлі УРСР № 324 від 20 серпня 1966 р. та наказу

Управління торгівлі Волинського обласного виконавчого комітету № 156 від 5 вересня 1966 р., відкрито Луцьке професійне торгово-кулінарне училище, яке очолив О. Старченко [596, арк. 1–2]. Таким чином, з початку останньої третини 60-х років ХХ ст. в області нараховувалося чотири ЗССО, які готували спеціалістів-економістів та фахівців торговельної справи. Усі ці навчальні заклади підпорядковувалися Міністерству торгівлі УРСР [130, с. 14].

Середня культурно-мистецька освіта була представлена двома навчальними закладами: Луцьким державним музичним училищем і Луцьким культурно-освітнім училищем [73, с. 23]. Вони підпорядковувалися Міністерству культури УРСР та випускали спеціалістів для установ культури (театрів, бібліотек, будинків культури, дитячих музичних шкіл тощо) [576, арк. 11]. Впродовж досліджуваного часу кількість закладів цього профілю середньої спеціальної освіти в області не змінювалася.

Аграрна освіта була досить багатогранною та передбачала широкий спектр спеціальностей та спеціалізацій. Уже в середині 60-х років ХХ ст. у Волинській області діяло чотири навчальні заклади, які здійснювали підготовку фахівців з середньою освітою для сільськогосподарських підприємств, колгоспів і радгоспів: Горохівський сільськогосподарський технікум, Володимир-Волинський технікум меліорації і механізації сільського господарства, Берестечківський зоотехнічний і Рожищенський зооветеринарний технікуми. Усі вони підпорядковувались Міністерству сільського господарства УРСР [555, арк. 1]. Щорічно ці навчальні заклади випускали більше 1000 спеціалістів-аграріїв (агрономів, зоотехніків, ветеринарних фельдшерів, механізаторів-гідромеліораторів, електромеханіків і бухгалтерів для сільськогосподарських підприємств) [202, с. 161]. Більшість учнів цих навчальних закладів – корінні волиняни, які після закінчення навчання працевлаштовувалися в межах Волинської області. Подібні процеси спостерігалися й в інших областях УРСР, тож в кінці 1970-х років більшість сільськогосподарських підприємств в Україні були забезпечені необхідними спеціалістами з середньою спеціальною освітою, тому, аби запобігти перевипуску таких фахівців, Міністерство сільського

господарства УРСР передбачало скоротити чисельність профільних середніх спеціальних навчальних закладів. Відтак наказами міністра сільського господарства УРСР № 179 від 31 травня 1978 р. «Про часткове упорядкування мережі сільськогосподарських технікумів у 1978 році» та начальника Волинського обласного управління сільського господарства № 156 від 21 червня 1978 р. підлягав ліквідації Берестечківський зоотехнічний технікум. Тож надалі в області функціонувало лише три заклади цього профілю освіти [76, с. 490].

Мережа закладів середньої технічної освіти у Волинській області станом на середину 60-х років ХХ ст. складалася з двох освітніх установ: Нововолинського вечірнього гірничо-будівельного і Шацького лісного технікумів. Перший підпорядковувався Міністерству вугільної промисловості СРСР. Заклад здійснював набір учнів за такими спеціальностями: «Підземна розробка вугільних родовищ», «Гірнична електромеханіка», «Промислове та цивільне будівництво». Проте в середині 1970-х років технікум зазнав докорінних трансформацій. Зважаючи на те, що в цей час більшість вуглевидобувних шахт Волинської області уже була забезпечена спеціалістами-гірниками з середньою спеціальною освітою і на те, що в Нововолинську тривало будівництво заводу спеціального технологічного обладнання, експлуатація якого потребувала б інженерів-електромеханіків, інженери-конструкторів, металургів, технікум відповідно до спільного наказу Міністерства вугільної промисловості СРСР і Міністерства електромеханічної промисловості СРСР № 477/713 від 11 грудня 1975 р. був переданий у підпорядкування Міністерству електромеханічної промисловості СРСР. Це вплинуло на зміну назви навчального закладу, який з червня 1976 р. називався «Нововолинський електромеханічний технікум» і його освітньо-фахової профілізації [565, арк. 14]. З останньої третини 1970-х років технікум здійснював набір учнів за новими спеціальностями: «Обробка металів різанням», «Монтаж і експлуатація металообробних верстатів і автоматичних ліній», «Електрообладнання промислових підприємств і установок» та «Промислове і цивільне будівництво» [566, арк. 31].

Наступним ЗССО, який належав до цього освітнього профілю, був Шацький лісний технікум. Він підпорядковувався Міністерству лісового господарства УРСР та здійснював підготовку за двома спеціальностями: «Лісове господарство» (кваліфікація – технік лісового господарства) та «Мисливствознавство» (кваліфікація – егер) [333, с. 4; 185, с. 4].

Зважаючи на те, що у 70-х роках ХХ ст. в області збільшилась кількість виробничо-технічних підприємств, насамперед заводів, а також на те, що в Ковелі у той час тривало будівництво заводу «Ковельсьільмаш», постало питання комплектації їх кадрами, яких, до речі, не вистачало [671, арк. 2]. Тому згідно з наказом Міністерства машинобудування для тваринництва і кормовиробництва СРСР № 228 від 11 вересня 1978 р., розпочав роботу Ковельський вечірній машинобудівний технікум, директором якого призначено Є. Кішмана [668, арк. 1]. Уже на 1978/1979 н. р. було зараховано 120 учнів на дві спеціальності: «Ковально-штампувальне виробництво» та «Сільськогосподарські машини і устаткування» [670, арк. 17–20]. Отож, впродовж 1964–1985 рр. у Волинській області було відкрито п'ять нових ЗССО, і за той же час п'ять припинили своє існування.

Училища і технікуми здійснювали набір учнів на навчання як на базі 8-го класу загальноосвітньої школи, так і на базі повної середньої загальної освіти (10-го класу). Рівень загальної освіти вступників у ЗССО був основним фактором, який визначав термін навчання задля здобуття тієї чи іншої спеціальності. Відтак учні з неповною середньою освітою навчалися від одного до двох років довше, аніж ті, які мали повну середню загальну освіту. Це пояснюється тим, що учні з неповною середньою освітою впродовж першого курсу навчання в технікумі або училищі спочатку отримували повну середню загальну освіту за скороченою програмою (матеріал 9-го і 10-го класів загальноосвітньої школи), і тільки з другого курсу розпочинали здобувати фахову кваліфікацію. Отож, мінімальний термін навчання на базі неповної середньої освіти становив два роки і 10 місяців (Луцький технікум радянської торгівлі), а найтриваліший – в педагогічних та культурно-мистецьких училищах

– чотири роки, а на заочній формі навчання – п'ять років. Середньостатистичний термін навчання у більшості ЗССО при наявності у вступника неповної загальної освіти становив три роки і шість місяців [50, с. 4; 174, с. 4].

Для того, аби стати учнем одного із закладів середньої спеціальної освіти, вступник повинен був мати хоча б неповну середню загальну освіту та пройти відбір за результатами конкурсних випробувань: іспитів із загальноосвітніх дисциплін, а також творчих конкурсів (для закладів культурно-мистецького профілю). До 1968 р. абітурієнти складали три вступні іспити: з української мови і літератури, або російської мови і літератури (на вибір вступника), другий – математики, третій залежав від профілю того чи іншого закладу. Відтак у заклади гуманітарного профілю – з історії СРСР, у медичні училища – хімії або біології, у технічні – фізики, а навчальні заклади культурно-мистецького профілю – творчий конкурс відповідно до спеціальності чи спеціалізації. З 1968 р. й надалі цей принцип залишився чинним, але замість трьох вступних іспитів вступники здавали два, оскільки математика як обов'язковий іспит скасовувався [306, с. 3].

Важливим аспектом функціонування середньої спеціальної освіти були зміст і структура навчально-виховного процесу. Навчальні плани та програми підготовки фахівців з середньою спеціальною освітою в училищах і технікумах передбачали викладання трьох основних блоків навчальних дисциплін: загальноосвітні предмети, ідеологічні суспільно-політичні та фахово-професійні дисципліни.

Загальноосвітні предмети були передбачені лише для вступників на базі 8-го класу задля отримання ними повної середньої загальної освіти. Їх викладали на першому курсі у скороченому і стислому викладі, адже передбачалось, що матеріал 9-го класу загальноосвітньої школи учні технікумів і училищ повинні були засвоїти у першому семестрі першого курсу, а матеріал 10-го класу – в другому семестрі того ж курсу. На відміну від шкільних програм, програми загальноосвітніх предметів у ЗССО змінювались не часто і не зазнавали кардинальних змін у своїй структурі. Найбільша їх заміна відбулась в кінці 60-х

– на початку 70-х років ХХ ст., нові програми залишалися чинними до середини 1980-х років і впродовж цього часу зазнавали лише незначних доповнень і корегувань. В кінці 1970-х років, у зв'язку із державною політикою, значно посилювався виховний ідейно-політичний компонент навчального матеріалу, зокрема при викладанні таких загальноосвітніх предметів як історія, суспільствознавство, українська мова і література, російська мови і література [722, арк. 6–9]. Це, в свою чергу, часто спричиняло необ'єктивність і перекручування навчального матеріалу в процесі його викладання, а інколи й відверту брехню і фальсифікацію. До прикладу, в 1980-х роках у Володимирі-Волинському педучилищі існував учнівський політичний клуб, члени якого проводили різноманітні навчально-виховні заходи на теми, які стосувались «капіталістичних» країн Західної Європи і Північної Америки та міжнародних відносин. Так, весною 1984 р. відбувся один із таких заходів – «Америка, якою вона є», у якому учні під керівництвом куратора цього клубу (викладача) гостро критикували суспільне життя в США, хоч така критика була далекою від об'єктивної дійсності [524, арк. 11]. Таким чином, офіційна радянська пропаганда формувала в свідомості учнів технікумів і училищ необ'єктивне світобачення, переконання про те, що лише радянський (соціалістичний) суспільний устрій є єдино правильним. Радянська пропаганда, завдяки навчально-виховному процесу, постійно переконувала учнів, що США – це ідеологічний ворог СРСР.

В другій третині 80-х років ХХ ст., після прийняття постанови ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР № 268 від 10 червня 1983 р. «Про організацію виконання в республіці постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 26 травня 1983 р. № 473 «Про додаткові заходи вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах», як і в шкільній освіті, спостерігалось посилення викладання російської мови. Ці процеси були аналогічними з процесами у шкільній освіті і пояснюються тими ж причинами [711, арк. 1].

До переліку ідейних суспільно-політичних дисциплін належали «Атеїзм», «Основи марксизму-ленінізму», «Основи філософських знань», а з 1968/1969 н.

р. – «Політична економія» [573, арк. 44]. У медичних училищах з 1966/1967 н. р. викладали ще й цивільну оборону [589, арк. 3]. Дидактичні дисципліни цього блоку виконували не стільки навчальну мету, скільки виховну, адже вони повинні були сприяти формуванню в учнів радянських ідейно-політичних переконань. Відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР № 266 від 29 травня 1968 р. «Про строки і порядок введення початкової військової підготовки молоді», з 1968/1969 н. р. поступово запроваджувалася початкова військова підготовка учнів. Хоча, у зв'язку з організаційними моментами, в училищах і технікумах Волинської області вона розпочалась тільки з початком 1970-х років [557, арк. 10]. З кінця 70-х років ХХ ст. в ЗССО у контексті дисциплін цього блоку обов'язковим для вивчення стала «трилогія Л. Брежнєва» – мемуарні книги «Мала Земля», «Відродження» і «Цілина», у яких автор описував своє життя впродовж 1943–1956 рр. Основна роль цих книг – демонструвати значно перебільшене, часто вигадане й сфабриковане героїчне минуле Л. Брежнєва [39, с. 395].

Третій блок (фахово-професійні дисципліни) був індивідуальним для кожної спеціальності й передбачав надання учням професійних знань, вмінь та компетентностей, які передбачалися для конкретної спеціальності [556, арк. 3–6]. При методичному плануванні цих предметів передбачалось, що їх викладатимуть фахівці з вищою освітою, які мали відповідну спеціальність. Проте зважаючи на нестачу викладацьких кадрів для медичних училищ, навіть вузькоспеціалізовані медико-біологічні дисципліни викладали не спеціалісти. До прикладу, у 1972 р. в Ківерцівському медичному училищі курс фізіотерапії вів лікар-стоматолог [661, арк. 8]. Цей же спеціаліст викладав фізіотерапію й в Любомльському медучилищі. У тому ж училищі в 1973 р. викладач хірургії за фахом був лікарем-терапевтом, викладач інфекційних хвороб мав диплом санітарного лікаря, викладач анатомії за фахом був лікарем-стоматологом, а викладач внутрішніх хвороб мав кваліфікацію лікаря-рентгенолога [572, арк. 20]. Схожа ситуація спостерігалася й в навчальних закладах аграрного, торговельно-економічного і технічного профілів, хоч це було виробничою необхідністю, адже

така особливість значно знижувала якість освіти та надання професійних компетентностей.

Важливий компонент професійної підготовки – виробнича практика. Слід зауважити, що у той час кількість годин виробничої практики була досить великою, а в навчальних закладах аграрного й технічного профілів навіть перевищувала кількість годин теоретичного навчання [707, арк. 17]. У більшості випадків учні волинських ЗССО проходили виробничу практику на базах практики в межах області. До прикладу, учні Луцького та Володимир-Волинського педагогічних училищ проходили практику в загальноосвітніх школах і дошкільних закладах тих же міст, учні аграрних технікумів – в колгоспах і радгоспах області, а учні-медики – переважно в районних лікарнях та сільських амбулаторіях [659, арк. 6]. Однак були випадки, коли учні проходили практику за межами області. Так, влітку 1967 р. по 25 учнів з Камінь-Каширського, Любомльського і Ківерцівського медичних училищ проходили лаборантську практику в Криму, де обстежували виноградники на наявність філоксери та грибкових хвороб. Тоді учні не лише пройшли практику, а й отримали заробітну плату, оскільки така практика оплачувалась від 60 до 75 крб на місяць [569, арк. 21–22]. Влітку 1970 р. 19 учнів Любомльського медичного училища проходили лаборантську практику на виноградниках Запорізької області [571, арк. 19], а влітку 1971 р. учні-товарознавці Луцького технікуму радянської торгівлі проходили практику на республіканських курортах Феодосії та Бердянська [593, арк. 49].

Система середньої спеціальної освіти передбачала й виховний елемент, який структурувався з тих же напрямів виховання, що й шкільне: комуністичне виховання, атеїстичне, ідейно-моральне, інтелектуальне, естетичне, трудове і фізичне виховання. Слід зауважити, що акцент постійно робився на трьох перших напрямках, адже це було частиною державної політики – формування «радянської людини» [113, с. 103–108]. Отож, навчально-виховний процес в ЗССО був політизованим радянською ідеологією та пронизаний офіційною державною пропагандою.

Завершення навчання в технікумах і училищах й присвоєння випускникам професійних кваліфікацій відбувалось внаслідок успішного складання державного (випускного) іспиту в присутності спеціально скликаної комісії, голова якої, зазвичай, був працівником іншого ЗССО. Ті учні, які випускний іспит склали на «відмінно», а також впродовж навчання отримали не менше 75 % оцінок «відмінно» і жодної оцінки «задовільно», – отримували диплом з відзнакою [669, арк. 4]. Майже щорічно відбиралися кращі випускники училищ і технікумів, які закінчували навчання й отримували диплом із відзнакою, для подальшого їх навчання в ЗВО. Так, під кінець навчального року в ЗССО надходили запити-пропозиції на направлення кращих учнів у конкретний ЗВО. Зазвичай квота становила до 10 учнів-випускників із одного ЗССО. Список таких учнів затверджувався на засіданні педагогічної ради. До прикладу, після закінчення 1971/1972 н. р. Міністерство охорони здоров'я УРСР встановило квоту вступників для вступу в медичні інститути на позаконкурсній основі на базі середньої медичної освіти, яка передбачала 5 % від загальної кількості випускників медичних училищ республіки. Сюди потрапили 46 випускників волинських медичних училищ (12 випускників Луцького базового медичного училища, 10 – Ковельського, дев'ять – Ківерцівського, сім – Камінь-Каширського, п'ять – Любомльського і три – Нововолинського медичного училища) [592, арк. 4].

Досить складно робити висновки про якість фахової підготовки спеціалістів у тогочасних волинських ЗССО, адже на це впливало багато факторів, і ситуація з часом змінювалась. Проте можна навести перелік технікумів і училищ, які впродовж досліджуваного часу зарекомендували себе досить добре й користувались особливою популярністю, серед них: Луцьке та Ківерцівське медичні училища, Луцьке педагогічне училище, Горохівський сільськогосподарський технікум, Луцьке культурно-освітнє училище, Нововолинський гірничо-будівельний (з червня 1976 р. електромеханічний) технікум. Керівництво усіх ЗССО намагалось якомога краще організувати професійну підготовку своїх учнів. Вагоме значення для цього мав наказ

Міністерства освіти СРСР № 115 від 21 липня 1981 р. «Про подальше удосконалення підготовки спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою без відриву від виробництва», адже він передбачав збільшення кількості практичного навчання, посилення якості викладання фахових дисциплін, збільшення кількості та асортименту навчально-методичної літератури. Це певною мірою покращило професійну підготовку, але комплекс невирішених методичних, матеріально-технічних і кадрових проблем в ЗССО все ж залишався [521, арк. 27–30 зв.].

Впродовж другої половини 60-х років ХХ ст. досить складною проблемою для тогочасної середньої спеціальної освіти було кадрове питання. Насамперед складність полягала у тому, що навчальні заклади потребували викладачів з вищою освітою, які б викладали різні вузькоспеціалізовані дисципліни: медико-біологічні, суспільно-економічні, мистецькі, аграрні, технічні, а також загальноосвітні. Тоді як в області випускали лише викладачів загальноосвітніх предметів (та й то не усіх), тож вирішення кадрової проблеми середньої спеціальної освіти передбачало залучення випускників не місцевих ЗВО, а отже, не корінних волинян, які в більшості випадків не хотіли приїздити у Волинську область і в ній працювати тривалий час через відсутність житла. Тому Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР і окремі профільні міністерства вдавалися до різних кадрових маніпуляцій, аби забезпечити волинські училища і технікуми викладацьким персоналом. Найдієвішим заходом стало обов'язкове відпрацювання трьох років після закінчення ЗВО та отримання диплома. Молоді спеціалісти отримували направлення в ЗССО Волинської області, де змушені були відпрацювати три роки. Значна кількість спеціалістів після закінчення цього терміну покидала область, що й спричиняло постійні кадрові ротації та плинність педагогічних кадрів. Така ситуація в більшій мірі була характерною для викладачів вузькопрофільних дисциплін медичних і культурно-мистецьких училищ. Особливо не вистачало викладачів медико-біологічних дисциплін. Тому, у зв'язку з виробничою необхідністю, на викладацькі посади запрошувалися практикуючі лікарі міських і районних

лікарень та поліклінік, які працевлаштовувались в медучилища на посади викладачів за сумісництвом або на погодинній оплаті. До прикладу, в кінці 1967/1968 н. р. у Нововолинському медучилищі працювало 74 викладачі, з яких лише вісім було штатних, а в жовтні 1968 р. всього було 80 викладачів: шість штатних, 74 сумісники і на погодинній оплаті. У травні 1970 р. в цьому ж училищі працювало 70 викладачів: 10 штатних, 19 сумісників і 41 на погодинній оплаті [590, арк. 3].

Незадовільним залишалося й забезпечення викладацьким персоналом Луцького державного музичного училища. В грудні 1964 р. у ньому працювало 59 викладачів, а уже 4 червня 1965 р. директор М. Пахолко в інформаційному листі секретарю Луцької міської ради доповідав про катастрофічну ситуацію з кадровим забезпеченням. Він писав, що сім викладачів після закінчення поточного навчального року мають бажання подати заяви про звільнення у зв'язку із закінченням обов'язкового (трьохрічного) терміну роботи, а також про те, що три викладачі, спираючись на відсутність житла, уже подали такі заяви. Для того, аби затримати цих викладачів, директор просив виділити для них хоча б шість квартир [578, арк. 15–16]. Отож, ситуація була настільки складною, що за канікулярний час (літо 1965 р.) могла звільнитися шоста частина викладацького складу цього училища [577, арк. 14]. Тому, аби запобігти такій ситуації, у 1966–1970 рр. для викладачів цього училища було виділено 18 житлових одиниць [579, арк. 6].

Зважаючи на щорічні направлення кадрів для ЗССО області, а також на те, що впродовж трирічного терміну обов'язкового відпрацювання хоч і незначна частина молодих спеціалістів одружувалася на Волині й залишалися на постійному місці проживання, а отже, й на робочих місцях, нестача викладачів поступово зникала. Уже в кінці 1970-х років більшість волинських ЗССО уже була задовільно укомплектована педагогічним персоналом. До прикладу, на початку 1965/1966 н. р. в Рожищенському зооветеринарному технікумі працював 31 викладач, на початку 1975/1976 н. р. – 34, а на початку 1982/1983 н. р. – 56 [585, арк. 16]. За приблизними підрахунками у 1976/1977 н. р. в усіх ЗССО

Волинської області працювало майже 820 штатних викладачів і понад 200 сумісників і на погодинній оплаті, а на початку 1984/1985 н. р. – понад 1000 штатних викладачів і приблизно 215 сумісників і на погодинній оплаті.

Більшість тогочасних викладачів волинських ЗССО за національністю були українцями, на другому місці за чисельністю перебували росіяни, невелику частину становили представники інших національностей (білоруси, грузини, євреї, татари та інші). До прикладу, в січні 1970 р. трудовий колектив Володимир-Волинського технікуму меліорації і механізації сільського господарства нараховував 102 особи з них 94 українці, сім росіян і один білорус [561, арк. 42–43], в грудні 1977 р. в Луцькому технікумі радянської торгівлі працювало 82 працівники: 71 українець, дев'ять росіян, по одному білорусу і грузину. Подібна ситуація спостерігалася й в інших ЗССО [594, арк. 1].

Більшість тогочасних викладачів були випускниками не місцевих ЗВО. До прикладу, медико-біологічні дисципліни викладали випускники Львівського, Івано-Франківського, Тернопільського, Чернівецького, Київського, Харківського, Дніпропетровського і навіть Московського медичних інститутів [568, арк. 7–8]. Викладачі технічних дисциплін – випускники Львівського, Київського політехнічних інститутів, Донецького індустріального, Дніпропетровського, Свердловського та Харківського гірничих інститутів та інші [563, арк. 6–7], викладачі культурно-мистецьких училищ – переважно випускники консерваторій, інститутів культури та мистецтв УРСР. Викладачами загальноосвітніх дисциплін були випускники майже усіх педагогічних інститутів України і деяких з РРФСР, а також Львівського, Київського, Ужгородського, Чернівецького, Харківського, Дніпропетровського державних університетів. Працювали на Волині й вихідці з віддалених куточків Радянського Союзу та ближнього зарубіжжя, які були випускниками тамтешніх ЗВО. Як приклад, в останній третині 60-х років ХХ ст. в Любомльському медичному училищі працювали випускники Благовіщенського і Новозибковського педагогічних інститутів (РРФСР), а в Рожищенському медичному училищі – випускники Вільнюського і Люблінського університетів [554, арк. 8 зв.]. В середині 1960-х

років російську мову і літературу в Луцькому педагогічному училищі викладала Є. Леокович – випускниця Архангельського державного педагогічного інституту (РРФСР) [519, арк. 29–34].

В середині 60-х років ХХ ст. не менш складною проблемою середньої спеціальної освіти Волинської області було й питання матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів. Суть проблеми полягала у тому, що на той час технікуми і училища розташовувалися в неспеціалізованих (переобладнаних) приміщеннях. Друга сторона цієї проблеми крилась у частковій відсутності комунально-побутових і господарських будівель і приміщень (гуртожитків, їдалень, буфетів, бібліотек, спортивних і актових залів тощо). Найбільш складною ситуація була в Луцькому державному музичному училищі. Воно розміщувалось в тісному триповерховому будинку, побудованому ще в ХVІІ ст., у якому з кінця ХІХ ст. до початку 60-х років ХХ ст. розміщувалася міська в'язниця, а з 1963 р. – музичне училище. Будівля по своєму плануванню й конструкції, була абсолютно непридатною для музичного училища: маленькі й тісні кімнати, масивні стіни, відсутність акустики. Окрім того, приміщення було вологе і холодне, з слабким освітленням, а стіни вкриті грибковою цвілью. Внутрішньої площі настільки не вистачало, що навчальні аудиторії облаштовували, навіть, в колишніх цокольних карцерах, які не мали вікон. Такі комунально-побутові умови впродовж другої половини 60-х – початку 70-х років ХХ ст. спричиняли зростання захворюваності серед учнів та викладачів. Дирекція училища щомісячно отримувала не менше шести медичних довідок від викладачів про захворювання й тимчасову непрацездатність, а в осінньо-зимовий час – понад 100 довідок від учнів. У той час також були зафіксовані декілька випадків, коли учні цього училища хворіли на туберкульоз. Від сирості і цвілі в приміщенні страждали не лише учні й працівники, а й псувались дерев'яні деталі музичних інструментів, а також книги і папери [577, арк. 14].

Складне матеріально-технічне становище було й в Камінь-Каширському, Рожищенському і Нововолинському медичних училищах, Володимирі-Волинському технікумі меліорації і механізації сільського господарства,

Горохівському сільськогосподарському та Рожищенському зооветеринарному технікумах. Так, Камінь-Каширське медучилище розташовувалося в старому напіваварійному двоповерховому будинку площею 729,3 м² [660, арк. 1–10], а Рожищенське – у трьох старих одноповерхових пристосованих будівлях загальною площею 740 м² [550, арк. 4]. Луцький філіал заочного відділення Ровенського кооперативного технікуму взагалі не мав власного приміщення і розміщувався у будівлі Луцького професійно-технічного кооперативного училища [583, арк. 1–3]. Не кращою ситуація була з учнівськими гуртожитками і їдальнями. До прикладу, з семи медичних училищ області у 1967 р. лише у чотирьох були маленькі гуртожитки, але вони вміщували не більше 10 % учнів цих училищ [550, арк. 4]. Отож, ситуація з приміщеннями була досить складною, місцеві органи влади, начальники обласних відділів галузевого управління, керівництво ЗССО намагалися по-можливості поступово вирішувати такі проблеми. Впродовж другої половини 60-х – середини 70-х років ХХ ст. тривали будівництва типових навчальних корпусів й приміщень для ЗССО. Так, весною 1965 р. було введено в експлуатацію гуртожиток Шацького лісного технікуму, в 1968 р. приміщення Любомльського медучилища [570, арк. 15], а в 1970 р. навчальний корпус Шацького лісного технікуму [18, с. 3] та гуртожиток Луцького кооперативного училища. У 1978 р. закінчилось будівництво навчального корпусу Горохівського сільськогосподарського технікуму [558, арк. 2]. Тож ситуація повільно, але покращувалась, щорічно будівлі переплановувалися, добудовувались, вводились в експлуатацію нові.

В другій половині 1960-х років складно було й з харчування учнів та викладачів, адже деякі ЗССО, зокрема й Рожищенське медучилище, не мали їдалень. Керівництво навчальних закладів по-різному намагалось вирішити цю проблему. Зокрема, у таких закладах обладнувалися маленькі буфети, у які завозилась уже готова їжа. Так, учні Луцького професійно-технічного кооперативного училища харчувались привізними стравами з ресторану «Зелений гай», хоча вони не завжди були свіжі та ніде було в буфеті розігріти їжу [582, арк. 7]. Учні Нововолинського медучилища харчувались за

абонементними знижкам в кав'ярні «Ліра», яка розташовувалась неподалік училища [592, арк. 6], а учні Любомльського медучилища, щоб прохарчуватись відвідували чайні міста [567, арк. 2]. Введення в експлуатацію учнівських їдалень у більшості випадків відбувалось паралельно з відкриттям типових навчальних корпусів, архітектурно-проектні плани яких уже передбачали наявність їдалень, хоча й були випадки, коли їдальні функціонували окремо від навчальних корпусів.

У тих ЗССО, в яких працювали їдальні, харчування було досить просте та й асортимент страв не вирізнявся різноманітністю. У більшості учнівських їдалень меню передбачало перші страви (борщ, суп) та другі – гарнір з картопляного пюре, каші або вермішель, нерідко з овочевим салатом чи квашениною. Завжди були хлібобулочні вироби, компот із сухофруктів або чай. З часом харчовий асортимент їдалень урізноманітнювався. Так, з середини 1970-х років в меню частіше почали з'являлись котлети, м'ясо, а в «рибні дні» (вівторок і четвер) – риба, на початку 80-х років ХХ ст. інколи можна було скуштувати кави, що спричиняло ажіотаж в їдальнях, також у той час почали завозитися фрукти і соки. Вартість харчування була цілком прийнятною для більшості тогочасних учнів. До прикладу, у 1965 р. вартість триразового комплексного харчового набору в учнівській їдальні Горохівського сільськогосподарського технікуму становила 45–50 коп., в 1970 р. у Нововолинському медучилищі уже 83 коп., а в 1983 р. в Рожищенському зооветеринарному технікумі – 1 крб 20 коп. В інших ЗССО області спостерігалась подібна ситуація [591, арк. 9 зв.]. Проте інколи були й недоліки в організації харчування учнів середньої спеціальної освіти. Так, 1970 р. в Луцькому педагогічному училищі виявився справжнім викликом для міських інфекціоністів і санітарних лікарів, адже впродовж року учні та викладачі часто хворіли шлунково-кишковими інфекціями, причину яких довго не могли з'ясувати. Лише згодом виявилось, що причина цього крилася у незадовільному санітарному стані в їдальні та недбалості персоналу кухні у дотриманні санітарних вимог [520, арк. 28].

Ще одним аспектом матеріально-технічного забезпечення було облаштування і наповнення навчальних кабінетів наочністю та дидактичним обладнанням. Оскільки в досліджуваний час практика кабінетного викладання вважалась домінуючою в радянській дидактиці, то й методичні комісії постійно «тиснули» на керівників ЗССО, вимагаючи якомога більше і краще облаштовувати навчальні кабінети. Це було характерно абсолютно для усіх ЗССО. Отож впродовж середини 60-х – першої половини 80-х років ХХ ст. навчальні кабінети облаштовувалися поступово, з часом їх ставало усе більше. До прикладу, станом на 1965 р. в Ковельському медучилищі діяло чотири навчальні кабінети і три лабораторії, а уже в 1979 р. кабінетів було 12, а лабораторій – п'ять [574, арк. 4]. З року в рік наповнення навчальних кабінетів урізноманітнювалося та збільшувалось. Не остання роль в цьому належала «шефським» підприємствам, які певною мірою допомагали фінансово та матеріально, хоча й не завжди це робили з власної волі, а за вказівкою місцевих органів влади та чиновництва [684, арк. 96]. Так, у 1979/1980 н. р. Нововолинський завод спеціального технологічного обладнання виділив майже 21 тис. крб на закупівлю обладнання для навчальних кабінетів і майстерень Нововолинського електромеханічного технікуму [566, арк. 4].

Найскладнішою ситуація з наповненням навчальних кабінетів спостерігалася в медичних і культурно-мистецьких училищах, адже їм потрібно було немало різноманітного обладнання: для медичних училищ – анатомічно-морфологічних препаратів та муляжів, медичних інструментів, навчальних плакатів, а для культурно-мистецьких училищ – музичних інструментів, сценічних костюмів тощо. Такого обладнання у той час було мало, і складність полягала у тому, що його ніде було придбати. Офіційним шляхом (через обласні відділи галузевого управління) такого обладнання надходило недостатньо, тож директори й викладачі медичних училищ, перебуваючи на курсах підвищення кваліфікації в медичних інститутах, симпозіумах, конференціях, використовуючи власні знайомства по-можливості «діставали» необхідне обладнання. Так, лише за 1967/1968 н. р. в Рожищенське медучилище було

завезено обладнання для кабінетів анатомії, клінічної практики, кабінетів загальноосвітніх дисциплін, а також проекторного обладнання на суму 5 565 крб [552, арк. 2].

Досить добре обладнанням були забезпечені навчальні заклади аграрного профілю. Це пов'язано з тим, що вони мали найбільш тісні «шефські» взаємовідносини з місцевими колгоспами: учні-аграрії проходили практику в колгоспах, а ті, в свою чергу, виділяли кошти для навчальних закладів. Нерідко траплялось, що їдальні аграрних технікумів отримували сільськогосподарські продукти від колгоспів (м'ясо-молочні продукти, овочі та фрукти). Досить цікава ситуація спостерігалась в Рожищах, де впродовж 1966–1971 рр. одночасно функціонували зооветеринарний технікум й медичне училище: викладачі намагались працевлаштуватися на роботу в зооветеринарний технікум, адже матеріально-технічне забезпечення у ньому було краще, умови праці простіші та ще й, користуючись службовим становищем, можна було отримувати продуктову вигоду від колгоспів [584, арк. 1–3].

Забезпечення бібліотек підручниками та іншою науково-методичною літературою до середини 1970-х років не всюди було задовільним. Особливо не вистачало підручників зі спецпредметів. Так, в Ковельському медучилищі нестача відчувалась підручників з анатомії, терапії і хірургії. В Луцькому професійно-технічному кооперативному училищі підручники зі спецпредметів були 1950-х років випуску, які не відповідали навчальним програмам і були застарілими з професійної точки зору [581, арк. 16]. Проте щорічно бібліотечні фонди збільшувались, і поступово потрібні підручники, хоч із затримкою, але все ж надходили. До прикладу, за офіційними даними, в учнівську бібліотеку Володимир-Волинського технікуму гідромеліорації і механізації сільського господарства лише за 1966–1970 рр. надійшло щонайменше 5 329 примірників підручників [560, арк. 33]. Отож, з року в рік матеріально-технічне забезпечення ЗССО повільно, але покращувалося: в училищах й технікумах вводились в експлуатацію нові будівлі, надходило необхідне обладнання, навчально-методична література тощо.

Важливим питанням середньої спеціальної освіти було й соціальне забезпечення педагогічних працівників і учнів. Слід зауважити, що перелік соціальних пільг викладачів ЗССО був набагато вужчим, аніж вчителів загальноосвітніх шкіл. Для викладачів технікумів та училищ не було передбачено спеціальних соціальних пільг, окрім безкоштовного забезпечення житлом в разі направлення на роботу, проте така пільга у багатьох випадках не реалізовувалась через відсутність житла в потрібній кількості.

Нарахування заробітних плат педагогічним і адміністративно-педагогічним працівникам ЗССО здійснювалося відповідно до спеціальних тарифікацій, яких було дві: для викладацького складу і для адміністративного персоналу. В училищах і технікумах існувало дві викладацькі посади: «викладач» і «старший викладач». Заробітна плата викладачів була такою ж, як у вчителів загальноосвітніх шкіл, а старший викладач отримував в середньому на 18 % вищу заробітну плату, якщо стаж педагогічно-викладацької роботи був меншим 25 років. Якщо ж особа працювала на посаді старшого викладача й мала стаж педагогічно-викладацької роботи 25 і більше років, тоді його заробітна плата на 5,5 % була вищою від заробітної плати викладача і вчителя загальноосвітньої школи з таким же стажем роботи й рівнем освіти та становила 145 крб. Тогочасні викладачі і старші викладачі отримували низку надбавок: 12 крб за кураторство учнівською групою, 15 крб за роботу в циклічній, методичній, вступній і випускній комісіях [551, арк. 19]. Окрім того, трудове законодавство дозволяло займати 1,5 ставки, а оскільки викладацьких кадрів не вистачало, то більшість викладачів мали додаткові години. Отож, в другій половині 1960-х – на початку 1970-х років середньостатистична заробітна плата звичайного викладача в технікумі або училищі Волинської області становила 140–160 крб [522, арк. 10].

Тарифікація заробітної плати викладачів ЗССО 1964–1972 рр.

Посада і освітня кваліфікація	Стаж педагогічно-викладацької роботи			
	до 5 років	5–10 років	10–25 років	25 і більше років

Старший викладач (винятково з вищою освітою)	95 крб	105 крб	115 крб	145 крб
Викладач з вищою освітою	80 крб	90 крб	100крб	137 крб
Викладач з неповною вищою освітою	72 крб	77 крб	83 крб	128 крб
Викладач з середньою спеціальною освітою	67 крб	72 крб	77 крб	111 крб
Викладач з середньою загальною освітою	60 крб	65 крб	72 крб	111 крб

[559, арк. 9].

Заробітна плата директорів і заступників визначалась індивідуально для кожного ЗССО, на її розмір впливали різні фактори: кількість учнів, штатних ставок, кількість корпусів, наявність майна тощо. До прикладу, в 1965 р. посадовий оклад директора Берестечківського зоотехнічного технікуму становив 93 крб, Ківерцівського медучилища – 100 крб, Камінь-Каширського – 120 крб, Нововолинського гірничобудівельного технікума – 130 крб, а Любомльського медичного, Луцького педагогічного і Луцького культурно-освітнього училищ – 140 крб, Горохівського сільськогосподарського технікуму – 150 крб. Окрім цього, директори ЗССО могли займати не більше ніж 0,5 ставки викладача, за що оплата здійснювалася на тих же умовах, що й для звичайних викладачів. Таким чином, середня заробітна плата директора ЗССО з врахуванням надбавок в другій половині 60-х – на початку 70-х років ХХ ст. становила 190–215 крб [522, арк. 10].

З вересня 1972 р. нарахування заробітної плати працівникам ЗССО розпочалось за новою тарифікацією, яка передбачала підняття заробітної плати в середньому на 20 %, і вона була чинною до середини 1980-х років. Впродовж 70-х – першої половини 80-х років ХХ ст. поступово відбувались незначні підняття заробітних плат працівникам ЗССО. До прикладу, посадовий оклад директора Володимир-Волинського педагогічного училища у 1973 р. становив 175 крб, а в 1983 р. уже 185 крб [523, арк. 6].

Соціальне забезпечення учнів технікумів і училищ передбачало перш за все призначення їм стипендій. Проте стипендію могли отримувати лише учні, які навчались на денній формі навчання, та й то не усі, а лише та кількість учнів, яка була передбачена стипендіальним фондом річного бюджету конкретного ЗССО.

Річні бюджети будь-якого училища або технікуму містили статтю «Стипендіальний фонд», розмір якого й визначав відсоток від загальної кількості учнів денної форми навчання, які отримували стипендію. До прикладу, у 1966 р. в Луцькому педагогічному училищі лише 75,3 % учнів денної форми навчання отримували стипендію, що становило 215 учнів, у 1969 р. в Нововолинському медичному училищі – 65 % (248 учнів), у 1974 р. в Луцькому технікумі радянської торгівлі – 73 % (406 учнів), у 1983 р. у Володимирі-Волинському педучилищі – 70 % (455 учнів) [523, арк. 3]. Розмір стипендії в усіх технікумах і училищах був однаковим: з середини 1960-х років до 1972 р. становив 20 крб, а з 1972 р. і до середини 1980-х рр. – 30 крб [580, арк. 6].

Для відбору учнів, яким призначалась стипендія, існували певні критерії. Після закінчення сесії, за її результатами в кожному ЗССО педагогічними радами укладався список учнів, яким призначалась стипендія. У той час діяла формула відбору учнів для призначення їм стипендії: середня арифметична оцінка з предметів, які мали підсумкову форму контролю «іспит», повинна була бути не менше «4» – оцінка «добре». Окрім того, інколи враховувалось соціальне становище учнів та їх родин. Такі критерії призначення стипендії діяли впродовж усього досліджуваного часу, але тільки за наказом Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР № 305 від 18 квітня 1972 р. «Про призначення і виплату стипендії учням середніх спеціальних навчальних закладів» така формула стала офіційно діючою [575, арк. 17].

Отож, середня спеціальна освіта у Волинській області впродовж 1964–1985 рр. передбачала шість профілів, кожен з яких мав власну мережу навчальних закладів. Розвиток цього рівня освіти відбувався поступово та був ускладнений різними проблемами, зокрема кадровим й матеріально-технічним забезпеченням.

3.3. Училища в системі професійно-технічної освіти

Тогочасна радянська система професійно-технічної освіти передбачала декілька видів навчальних закладів: школи фабрично-заводського учнівства,

навчально-курсіві пункти, навчально-виробничі комбінати, училища. З перерахованих, училища вважались найбільш практичним та ефективними ЗПТО, тому з початку 1960-х років школи фабрично-заводського учнівства і навчально-курсіві пункти поступово реорганізовувались в училища. УПТО також поділялись на декілька типів: міські професійно-технічні училища (МПТУ) – самостійні ЗПТО, які готували фахівців робітничих спеціальностей для міста, сільські професійно-технічні училища (СПТУ) – окремі ЗПТО, які готували фахівців сільськогосподарських професій і робітничі кадри для села. Наступні типи УПТО – технічне училище (ТУ) та професійно-технічне училище (ПТУ) – це навчальні ЗПТО, які здійснювали підготовку фахівців робітничих спеціальностей, проте не були повноцінними самостійними навчальними закладами, а розташовувались на базі тих чи інших виробничо-технічних установ, здебільшого заводів і фабрик. Професійно-технічна освіта Волинської області у досліджуваній час, була представлена усіма вищезазначеними типами УПТО [262, с. 149–151].

В середині 60-х років ХХ ст. професійно-технічна освіта (мережа УПТО) Волинської області підпорядковувалась Львівському міжобласному управлінню професійно-технічної освіти, оскільки в області не існувало власної управлінської установи в галузі професійно-технічної освіти [611, арк. 1]. У вересні 1964 р. мережа УПТО Волинської області складалась з семи училищ, з яких два МПТУ (Луцьке МПТУ № 18 та Нововолинське МПТУ № 20), чотири СПТУ (Володимир-Волинське СПТУ № 7, Оваднівське СПТУ № 8, Луківське СПТУ № 12, Колківське СПТУ № 17) та одного ПТУ – Маневицьке ПТУ № 66. Проте така кількість УПТО не могла забезпечити потреби області у працівниках робітничих спеціальностей, нестача яких гостро відчувалась. Тому в 1965 р. було відкрито чотири МПТУ (Торчинське МПТУ № 52, Камінь-Каширське МПТУ № 55, Любешівське МПТУ № 56 і Ковельське МПТУ № 58). Наступного, 1966 р. було відкрито Луцьке МПТУ № 59 і на базі Луцького автомобільного заводу – Луцьке ТУ № 10 [631, арк. 7], а у 1967 р. освітню діяльність розпочали Ковельське МПТУ № 57 і Любомльське МПТУ № 63. Отож, станом на кінець

1967 р. в області функціонувало 15 УПТО [612, арк. 3–6]. У 1968 р. Любешівське МПТУ № 56 було реорганізовано в СПТУ і отримало порядковий номер 14 [177].

Тогочасні УПТО мали свою особливість – вони готували фахівців робітничих і професійно-технічних спеціальностей, проте не могли паралельно надавати своїм учням середню загальну освіту, яка стала обов'язковою після освітньої реформи 1958–1959 рр. Тому випускники 8-их класів загальноосвітніх шкіл, які вступали в УПТО, змушені були одночасно навчатись у двох навчальних закладах – УПТО (здобуваючи професійну підготовку) та у вечірніх школах робітничої молоді або ж у заочних загальноосвітніх школах (зادля отримання повної середньої загальної освіти). Така модель відносин між рівнями освіти була незручною для учнів та й неефективною, оскільки паралельне здобуття повної середньої загальної освіти лише формалізувалось, а більшість учнів не надто бажали відвідувати заочні і вечірні школи, тим паче якісно у них навчатись. Тому було прийнято постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР № 240 від 2 квітня 1969 р. «Про заходи щодо подальшого покращення підготовки кваліфікованих робітників у навчальних закладах системи професійно-технічного навчання», яка передбачала можливість надання УПТО статусу «середнього училища», учні якого одночасно здобували б робітничий фах і повну середню загальну освіту. Першим УПТО у Волинській області, яке отримало такий статус, було Луцьке МПТУ № 18 (у тому ж 1969 р.). Впродовж 1970-х років ще дев'ять УПТО отримали статус «середнього училища» [648, арк. 182].

Відповідно до наказу голови комітету Ради Міністрів УРСР з професійно-технічної освіти № 117 від 30 липня 1969 р., утворювалося Волинське обласне управління професійно-технічної освіти (ВОУПТО), яке в подальшому координувало професійно-технічну освіту в області. Начальником ВОУПТО став колишній директор Луцького ТУ № 10 В. Грицюк [609, арк. 2; 46, с.114]. Згідно з наказом начальника ВОУПТО від 3 січня 1970 р., змінювалась діюча нумерація УПТО області та запроваджувалася нова, яка базувалась лише на обласній мережі УПТО. Відтак МПТУ № 18 стало № 2, МПТУ № 20 – № 1, МПТУ № 52 –

№ 3, МПТУ № 55 – № 4, МПТУ № 57 – № 7, МПТУ № 58 – № 5, МПТУ № 59 – № 6, МПТУ № 63 – № 8, СПТУ № 7 – № 3, СПТУ № 8 – № 1, СПТУ № 12 – № 2, СПТУ № 14 – № 5, СПТУ № 17 – № 4, ТУ № 10 – № 1, а ПТУ № 66 – № 9 [612, арк. 3–6].

Відповідно до тогочасної системи управління професійно-технічної освіти, кожне УПТО підпорядковувалося певному міністерству і випускало робітників для підприємств і установ цього ж міністерства. Це в свою чергу визначало навчально-фахову профільність того чи іншого УПТО. До прикладу, Нововолинське МПТУ № 1 випускало фахівців для підприємств Міністерства вугільної промисловості УРСР, Луцьке МПТУ № 2 – для установ Міністерства промислового будівництва УРСР, Ковельське МПТУ № 5 – для установ Міністерства лісової і деревообробної промисловості УРСР, Оваднівське СПТУ № 1 і Луцьке СПТУ № 2 – для Міністерства сільського господарства УРСР, Любешівське СПТУ № 5 – для Міністерства меліорації та водного господарства УРСР. Училища могли бути підпорядковані як республіканським міністерствам, так й загальносоюзним: Луцьке МПТУ № 6 випускало фахівців для Міністерства приладобудування, засобів автоматизації і систем управління СРСР, Ковельське МПТУ № 7 – для Міністерства транспортного і сільськогосподарського машинобудування СРСР, а Луцьке ТУ № 1 – для підприємств Міністерства автомобільної промисловості СРСР [614, арк. 3–4 зв.]. Існували в області й училища, які були структурними підрозділами установ пенітенціарної служби та підпорядковувались безпосередньо Міністерству внутрішніх справ УРСР. Таким було Маневицьке ПТУ № 9, яке розташовувалось при Маневицькій виправній колонії як заклад, де ув'язнені, паралельно з відбуванням покарання у вигляді позбавлення волі, проходили «трудове перевиховання» та здобували робітничу спеціальність. У 1972 р. був відкритий аналогічний навчальний заклад при Ковельській виховній колонії для неповнолітніх – Ковельське ПТУ № 10 [25, с. 64–66].

27 жовтня 1972 р., шляхом реорганізації навчально-виробничого комбінату Волинського обласного управління побутового обслуговування

населення, було утворено Волинське ПТУ обласного побутового управління (далі облпобутуправління), яке підпорядковувалося Міністерству побутового обслуговування населення УРСР. Училище розташовувалося в Луцьку та готувало робітників для служби побуту області: кравців, швачок, в'язальниць верхніх трикотажних виробів, майстрів з виготовлення взуття та головних уборів, фотографів, перукарів, приймальників комплексних приймальних пунктів, майстрів з ремонту годинників [175].

Постанова ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР № 177 від 8 квітня 1975 р. «Про розширення мережі та поліпшення роботи середніх сільських професійно-технічних училищ УРСР» мала вагоме значення для розвитку професійно-технічної освіти, адже вона передбачала розширення мережі УПТО в республіці. Виконання цієї постанови в області увиразнилось відкриттям нових училищ в наступні роки [631, арк. 37]. Отож, відповідно до наказу начальника ВОУПТО № 127 від 10 листопада 1977 р. «Про відкриття в м. Луцьку технічного училища» було відкрито Луцьке ТУ № 2. Училище розташовувалося на базі Луцької меланжево-прядильної фабрики шовкових тканин та готувало спеціалістів для підприємств Міністерства легкої промисловості УРСР (прядильників, кравців, швачок, ткачів). Проектна потужність училища передбачала 600 учнів [629, арк. 118–119].

У 1978 р. мережа УПТО поповнилась трьома новими училищами і одним філіалом. Наказом начальника ВОУПТО № 43 від 3 березня 1978 р. було відкрито Старовижівське СПТУ № 6. Воно було розраховане на 600 учнів [633, арк. 112–113]. Наказом начальника ВОУПТО № 50 від 12 квітня 1978 р. «Про відкриття в м. Нововолинськ технічного училища» розпочало роботу Нововолинське ТУ № 3, яке розташовувалося на базі Нововолинського заводу спеціального технічного обладнання. Проектна потужність закладу була передбачена на 480 учнів. В подальшому училище підпорядковувалося Міністерству електротехнічної промисловості СРСР. Відповідно до спільного наказу начальника ВОУПТО і директора Нововолинської бавовняно-прядильної фабрики № 68 від 23 травня 1978 р. «Про відкриття філіала Луцького ТУ № 2 в

м. Нововолинськ», був відкритий філіал Луцького ТУ № 2, який розташовувався на базі Нововолинської бавовняно-прядильної фабрики. Проектна потужність філіала була розрахована на 210 учнів [633, арк. 155].

Відповідно до наказу начальника ВОУПТО № 96 від 18 липня 1978 р. у м. Берестечко було відкрито філіал Луківського СПТУ № 2 [634, арк. 13–13а]. Проте згодом наказом начальника ВОУПТО № 114 від 31 серпня 1978 р. «Про відкриття в м. Берестечко сільського професійно-технічного училища», Берестечківський філіал Луківського СПТУ № 2 було реорганізовано в окреме училище – Берестечківське СПТУ № 7 [634, арк. 56–57]. Отож, в кінці 1970-х років мережа ЗПТО області включала в себе 20 УПТО.

Деякі зміни в обласній мережі УПТО відбулись й на початку 80-х років ХХ ст. Наказом начальника ВОУПТО № 112 від 5 липня 1982 р. «Про відкриття в смт Маневичі сільського професійно-технічного училища» було відкрито Маневицьке СПТУ № 8 з проектною потужністю на 720 учнів [644, арк. 2–3].

У 1984 р. відбулась чергова велика хвиля реорганізацій системи професійно-технічної освіти в республіці. Так, наказом голови Державного комітету УРСР по професійно-технічній освіті № 155/3 від 13 липня 1984 р. «Про реорганізацію в 1984 році існуючих професійно-технічних навчальних закладів в єдиний тип – середнє професійно-технічне училище» усі УПТО реорганізовувалися в єдиний тип – середнє професійно-технічне училище (середніх ПТУ), яке одночасно могло надавати повну середню загальну освіту й професійно-технічну спеціальність [650, арк. 1]. Такі реорганізації дублювалися й у відповідному наказі начальника ВОУПТО № 114 від 1 серпня 1984 р., який передбачав декілька суттєвих змін: реорганізацію обласних УПТО в середні ПТУ (окрім Маневицького ПТУ № 9 і Ковельського ПТУ № 10); часткову зміну нумерації училищ. Відтак, Луцьке ТУ № 1 стало СПТУ № 9, Луцьке ТУ № 2 – СПТУ № 10, Нововолинське ТУ № 3 – СПТУ № 11, Оваднівське ССПТУ № 1 – № 21, Луківське ССПТУ № 2 – № 22, Володимир-Волинське ССПТУ № 3 – № 23, Колківське ССПТУ № 4 – № 24, Любешівське ССПТУ № 5 – № 25, Старовижівське ССПТУ № 6 – № 26, Берестечківське ССПТУ № 7 – № 27,

Маневичівське ССПТУ № 8 – № 28, Маневичівське ПТУ № 9 – ПТУ № 1, а Ковельське ПТУ № 10 – ПТУ № 2 . В ході реорганізації училищ Любешівському ССПТУ № 25 було присвоєно ім'я героя Радянського Союзу – В. Бондаренка [649, арк. 47–49].

В середині 1980-х років мережа УПТО поповнилась новим середнім училищем: у 1985 р. Волинське ПТУ облпобутуправління було реорганізоване у Волинське СПТУ облпобутуправління. Отож, в середині 80-х років ХХ ст. мережа УПТО області складалась з 22 училищ: 20 середніх ПТУ і двох ПТУ [654, арк. 18].

Для того, аби стати учнем тогочасного УПТО, вступник повинен був мати хоча б неповну середню загальну освіту (закінчити 8 класів загальноосвітньої школи) [89, с. 4]. Також існував віковий ценз: не менше 17,5 років вступникам, які бажали отримати професію машиніста екскаватора, крана, бульдозера, скрепера і грейдера; не менше 16 років для вступників, які бажали отримати будь-яку з електротехнічних спеціальностей; для решти спеціальностей віковий ценз становив не менше 15 років [610, арк. 70]. Проте керівництво училищ часто нехтувало віковими обмеженнями вступників. До прикладу, у 1969 р. за наполегливим проханням вступника і його батьків, 14-річний В. Мороз був зарахований учнем Оваднівського СПТУ № 8. Аналогічні випадки були й в інших училищах [280].

Вступні випробування в УПТО мали свої особливості. Відтак стати учнем МПТУ і ТУ було складніше, аніж учнем СПТУ. Адже вступні випробування в МПТУ і ТУ передбачали проведення елементарних вступних іспитів (переважно з математики, фізики, креслення), а також співбесід на предмет мотивації вступника до навчання, усвідомлення ним мети навчання тощо. Вступні випробування в СПТУ передбачали комплексну співбесіду з вступником, проте вона здебільшого зводилась до простої формальності [246, с. 3].

Важливим аспектом функціонування професійно-технічної освіти був зміст і організація навчально-виховного процесу в училищах. Навчальний процес складався з двох складових: теоретичного навчання і практичного

(виробничого) навчання. Теоретичне навчання передбачало проведення лекцій з навчальних предметів для учнівських груп. Навчальні плани складались з трьох предметних блоків: загальноосвітніх дисциплін (лише для тих училищ, які надавали паралельно середню загальну освіту, а з 1984 р. усі УПТО); загальнотехнічних дисциплін; спеціальних-технічних дисципліни [617, арк. 7].

Зважаючи на багаторічні спостереження тогочасних педагогів-методистів ВОУПТО із загальноосвітніх предметів, найгірші оцінки учні УПТО отримували з української мови, алгебри, геометрії, фізики [624, арк. 53]. Так, в кінці 1971/1972 н. р. на екзаменах з 351 учня волинських УПТО, які вивчали загальноосвітні предмети, лише один учень отримав оцінку «відмінно» з української мови, три учні – з алгебри, чотири – з геометрії [622, арк. 39], а у 1980/1981 н. р. лише 3,2 % учнів волинських УПТО отримали річну оцінку «відмінно», а 61,5 % учнів оцінку «задовільно» з української мови, 4,9 % – оцінку «відмінно», а 67,6 % учнів оцінку «задовільно» з геометрії. Найкращі ж результати з оцінкою «відмінно» були з фізичної культури – 22,3 % учнів, з основ радянського права – 17,4 %, з естетики – 16,2 % учнів [640, арк. 27].

У кінці 60-х – на початку 70-х років ХХ ст. в УПТО поступово впроваджувалась військова підготовка учнів. У 1968 р. першим УПТО, у якому було впроваджено військову підготовку, було Луцьке МПТУ № 18, наступного року її було запроваджено у Ковельському МПТУ № 57 і Луцькому МПТУ № 59 [616, арк. 6], у 1972 – у п'яти УПТО. [621, арк. 16]. У зв'язку із проведенням паралельного військового навчання в УПТО надходило чимало навчального і бойового військового спорядження та зброї. Через що й 15 квітня 1978 р. в Нововолинському МПТУ № 1 трапився трагічний випадок: внаслідок пустощів учнів та неправильного поводження зі зброєю була смертельно поранена учениця М. Сак [633, арк. 131].

В середині 70-х років ХХ ст. до змісту навчального матеріалу професійно-технічної освіти було додано низку економічних та юридичних предметів. Відтак в УПТО розпочали викладати окремі навчальні дисципліни:

«Основи економіки праці і виробництва», «Загальну економіку», «Радянську економіку» [626, арк. 20], «Радянське право» [627, арк. 55].

Впродовж досліджуваного часу відбулись певні трансформації структури і змісту фахового навчання. В другій половині 60-х років ХХ ст. зміст фахового навчання був не однаковим навіть в однопрофільних УПТО. Така особливість пояснюється нерівномірністю матеріально-технічної бази та викладацького складу училищ, що й робило неможливим стандартизацію та уніфікацію змісту й структури професійно-технічного фахового навчання, впровадження єдиного переліку спеціальних предметів відповідно до спеціальностей, запровадження єдиного навантаження і тому подібне. Отож, фактично кожне УПТО готувало фахівців-робітників за своїми індивідуальними навчальними планами та програмами. Така ситуація почала змінюватись на початку 1970-х років у зв'язку із запровадженням нових навчальних планів та програм підготовки робітничих кадрів, які були ідентичними для усіх УПТО (відповідно до профілізації училища). Вони передбачали стандартний перелік загальнотехнічних та спеціальних-технічних дисципліни для усіх УПТО, чітку визначеність кількості навчальних годин на ті чи інші предмети, види навчальних робіт, форми контролю тощо [620, арк. 38–41]. Проте навіть в кінці 70-х років ХХ ст. чітко простежувалась навчально-методична неоднорідність УПТО. Відтак, учнів робітничих спеціальностей, які були в МПТУ і СПТУ, більш якісно їх підготовка відбувалась саме у МПТУ. Це привело до виокремлення кращих училищ з науково-методичної точки зору. Такими училищами були Нововолинське МПТУ № 1, Луцьке МПТУ № 2 і Луцьке МПТУ № 6, які й до цього вважались престижнішими з-поміж інших УПТО області.

Практичне (виробниче) навчання складалося з двох компонентів: практичних занять в навчально-виробничих майстернях, де учні набували практичних фахових вмінь і навичок, та виробничої практики, яку учні проходили переважно на підприємствах, шахтах, в колгоспах тощо [617, арк. 7]. Звичним явищем у той час було щорічне направлення учнів волинських СПТУ на двомісячну виробничу практику в колгоспи і радгоспи Казахської РСР,

здебільшого в Актюбінську і Кустанайську області. Суть тамтешньої практики полягала у тому, що учні залучались до збору врожаю зернових культур, працювали комбайнерами, трактористами, водіями, механізаторами тощо [615, арк. 32]. У 1974 р. 75 учнів-практикантів волинських УПТО проходили виробничу практику на Херсонському комбайновому заводі ім. Г. Петровського [625, арк. 7], а у 1982 р. 30 учнів проходили практику в РРФСР на будівництві Західносибірського нафтового комплексу [643, арк. 179].

Терміни навчання в УПТО були різними й часто змінювались. Це залежало від різних обставин: на базі якої освіти здійснювався набір, від різновиду навчального плану і програми підготовки робітників, від типу училища та спеціальності. Відтак, найтриваліший термін навчання було передбачено для учнів, які навчались за спеціальністю «Різьба по дереву» в Камінь-Каширському МПТУ № 4 і Ковельському МПТУ № 5 – чотири роки [651, арк. 9 зв.]. Найменші ж терміни навчання були переважно в ТУ і СПТУ. До прикладу, аби здобути кваліфікацію комбайнера зернозбирального комбайна в Оваднівське СПТУ № 1 потрібно було навчатись лише три місяці [651, арк. 13 зв.]. Здебільшого середні терміни навчання в УПТО становили від одного до трьох років [651, арк. 12 зв.].

Закінчивши навчання у тогочасних волинських УПТО, можна було здобути різні професійно-технічні кваліфікації: верстатника деревообробних верстатів, водія, електрика, електромонтера, зварювальника, коваля, кравця, маляра, машиніста і механізатора (різних профілів), муляра, плиточника-лицювальника, сантехніка, слюсаря, столяра, ткача, токаря, тракториста, фрезерувальника, швеця, штукатура та інші. Список спеціальностей в основному був сталий, але окремі училища могли здійснювати підготовку фахівців робітничих спеціальностей з додатковою кваліфікацією суміжної спеціальності або надавати випускникам робітничу кваліфікацію ширшого профілю, що передбачало можливість виконання ширшого переліку професійно-технічних робіт. Це залежало від специфіки навчальних планів і програми підготовки робітників [651, арк. 7 зв. – 19 зв.].

Для УПТО передбачалась й система виховної роботи. По суті вона була аналогічною системі шкільного виховання й структурувалась з тих же напрямів: комуністичне, атеїстичне, ідейно-моральне, інтелектуальне, естетичне, трудове і фізичне виховання [643, арк. 150; 318, с. 77–79]. Проте виховання, як елемент педагогічної діяльності, у професійно-технічній освіті було більш формалізованим та спрощеним. Однак слід зауважити, що ідейно-моральне виховання здійснювалось досить наполегливо, мета цього напрямку виховання полягала у формуванні моральних та ідейно-політичних якостей в свідомості учнів. Професійно-технічна освіта була досить специфічною ланкою в тогочасній освітній структурі з точки зору теорії виховання. В ЗПТО навчались переважно випускники шкіл, які закінчували загальноосвітні школи з не найкращими результатами у навчанні, а моральні якості таких учнів подекуди також були незадовільні. Це підтверджується численними злочинами, які скоювали учні УПТО (хуліганство, часті крадіжки, розбій, нанесення тілесних ушкоджень, зґвалтування) [644, арк. 56–57]. Отож, такі соціально-педагогічні особливості учнівських контингентів УПТО впливали на організацію та методику проведення виховного процесу. Часто влаштовувались виховні заходи юридично-просвітницького типу, задля профілактики та зниження злочинності серед учнів УПТО. До проведення таких виховних заходів залучались не лише педагоги, а й представники міліції і прокуратури. Особливо багато та інтенсивно подібних виховних заходів було проведено в першій половині 80-х років ХХ ст., коли рівень злочинності серед учнів УПТО значно зріс у порівнянні з попередніми роками [653, арк. 201 зв.].

У листопаді 1982 р. у зв'язку зі смертю Л. Брежнєва та приходом до влади в СРСР Ю. Андропова, частково змінилась партійна еліта не лише у вищих (центральных) ешелонах держави, а й в глибинках. Так, впродовж кінця 1982 р. – лютого 1984 р. радянська влада здійснювала чергові «зачистки» в суспільстві: розправи з суспільно-політичним інакодумством, арешти супротивників режиму, численні ідеологічні перевірки, облави, які супроводжувалися посиленням ідейно-політичного ангажування суспільно-масової свідомості. Такі зміни й

події в загальнополітичному житті, призвели й до певних трансформацій в освіті, зокрема в навчально-виховному процесі. В УПТО, як і в інших освітніх закладах, посилювалися процеси комунізації та ідеологізації навчально-виховного процесу. Це чітко проявилось у змісті та плануванні навчально-виховного процесу: зріс контроль за викладанням ідейно-політичних предметів, зокрема «Історії КПРС», «Основ атеїзму», збільшилась кількість виховних заходів, які сприяли суспільно-політичному та ідеологічному вихованню. Тоді ж у зв'язку з поглибленням внутрішньої кризи в радянському суспільстві спостерігалось збільшення проявів національно-політичної самосвідомості серед української молоді. Оскільки учні ЗПТО були найбільш відчайдушними, рішучими, вони найчастіше проявляли свою національну позицію та невдоволення радянською дійсністю різними способами. До прикладу, весною 1983 р. чотири учні Нововолинського МПТУ № 1 на стіні автобусної зупинки у Нововолинську зробили напис «Смерть російським окупантам на Україні» [733, арк. 217], а в 1984 р. в учнівській компанії іншого училища говорили про ОУН і УПА, про Р. Шухевича, його високі морально-людські якості, які начебто учням були відомі з розповідей їхніх дідусів. Така ситуація серед учнівства УПТО стала основною причиною численних перевірок училищ та посилення уваги до учнів з боку органів безпеки [730, арк. 257].

Не менш важливий аспект функціонування УПТО – їх кадрове забезпечення. Наприкінці 1960-х років кадрова ситуація в УПТО вже була збалансованою. Професійно-технічна освіта області не відчувала кадрового дефіциту, проте залишалася проблема з якісної точки зору, оскільки не вистачало інженерно-педагогічних спеціалістів з вищою освітою. На кінець 1969 р. в УПТО області працювало всього 586 осіб, які займали адміністративно-управлінські та інженерно-педагогічні посади. З них 15 директорів училищ (усі з вищою освітою), 14 заступників директора з навчально-виробничої частини (з них 10 з вищою освітою), 13 помічників директора з культурно-виховної роботи (усі з вищою освітою), 15 старших майстрів (з них два з вищою освітою), 330 майстрів виробничого навчання (з них сім з вищою освітою), 148 викладачів (з

них 103 з вищою освітою), 22 вихователі (з них 12 з вищою освітою), 14 інструкторів з фізичного виховання (з них п'ять з вищою освітою) та 15 викладачів політичних дисциплін (усі з вищою освітою) [613, арк. 3–6].

Впродовж досліджуваного часу спостерігалася тенденція щорічного збільшення кількості працівників професійно-технічної освіти. На це впливали два фактори: відкриття нових училищ в області та цілеспрямоване збільшення штату працівників усіх УПТО через щорічні збільшення наборів учнів [635, арк. 6].

Кадрова політика ВОУПТО була спрямована на те, аби по-можливості забезпечити інженерно-педагогічні посади в УПТО фахівцями з вищою освітою. Тому професійно-технічна освіта області у певній мірі залежала від направлень таких спеціалістів з інших областей і республік Радянського Союзу. У 1970-х роках, коли посилювався контроль за якісними показниками в кадровому аспекті професійно-технічної освіти, для того, щоб збільшити кількість працівників з вищою освітою, ВОУПТО почало направляти працюючих працівників, які не мали вищої освіти, на заочне навчання у відповідні ЗВО. На кінець 1973 р. загальна кількість усіх працівників професійно-технічної освіти області становила 1223 особи, з них 314 працівників мали вищу освіту, а 337 середню спеціальну [613, арк. 3–6]. В грудні 1975 р. кількість адміністративно-управлінського та інженерно-педагогічного персоналу становила 886 осіб [627, арк. 1 зв.].

У листопаді 1977 р. загальна кількість усіх працівників професійно-технічної освіти в області становила не менше 1648 осіб [632, арк. 2]. З них штат загальнопедагогічних працівників комплектувався з 955 спеціалістів (380 викладачів, 518 майстрів виробничого навчання і 57 вихователів), решта працівників – це адміністративно-управлінський, допоміжний та обслуговуючий персонал [632, арк. 22]. З числа усіх працівників УПТО області 507 працівників мали вищу освіту і 513 – середню спеціальну. За статтю з числа осіб, які мали вищу і середню спеціальну освіту, працювали 571 чоловік і 449 жінок [632, арк. 12]. За віковим критерієм: 386 працівників віком до 30 років, 346 – віком від 30–

39 років, 204 – 40–49 років, 74 – 50–59 років та 10 – 60 років і старше. За національністю з числа працівників, які мали вищу і середню спеціальну освіту, було 888 українців, 112 росіян, шість білорусів, шість євреїв, по одному осетину, мордвину і шість осіб інших народностей та національностей [632, арк. 12–13].

В останній третині 1970-х років у зв'язку з відкриттям нових УПТО, штат працівників професійно-технічної освіти поповнився новими спеціалістами. Декілька викладачів перейшли в училища із загальноосвітніх шкіл, інші отримували направлення на посади викладачів і майстрів виробничого навчання у волинські УПТО [637, арк. 21, 28]. Отож, на 1 січня 1980 р. кількість адміністративно-управлінського та інженерно-педагогічного персоналу в усіх УПТО області становила близько 1400 осіб. Впродовж наступних п'яти років його кількість збільшилась на 177 працівників і 1 січня 1985 р. становила більше 1555 осіб [652, арк. 1].

Матеріально-технічне забезпечення УПТО було найбільш складною проблемою тогочасної професійно-технічної освіти в області. Складність полягала у тому, що в другій половині 60-х років ХХ ст. не вистачало навіть приміщень під навчальні корпуси і виробничі майстерні. В кінці 1960-х років з 15 УПТО більшість розташовувалась в переобладнаних і добудованих приміщеннях. Частина з них розміщувалась в тісних, напіваварійних приміщеннях, які не відповідали елементарним комунально-господарським і санітарним вимогам. У лютому 1970 р. рішеннями медико-санітарної і пожежної служб було закрито аварійний гуртожиток на 80 місць Ковельського МПТУ № 5 [612, арк. 5].

Проте кінець 1960-х років – це ще й час, коли розпочалося будівництво типових приміщень для УПТО, а закінчення будівельних робіт і введення приміщень в експлуатацію припадало на 70-ті роки ХХ ст. Таким чином, уже в 1970 р. було закінчено будівництво спортивного залу і майстерні Луцького МПТУ № 2, навчальних корпусів Камінь-Каширського МПТУ № 4 і Ковельського МПТУ № 5, закінчено будівництво гуртожитку на 260 місць для учнів Оваднівського СПТУ № 1, введено в експлуатацію спортивний зал і

їдальню Торчинського МПТУ № 3, а також тривало будівництво навчальної майстерні і зерносховища для Колківського СПТУ № 4, проводились електрофікаційні роботи господарських будівель Луківського СПТУ № 2 [612, арк. 6]. Отож, з початку 1970-х років ситуація з приміщенням УПТО повільно, але все ж покращувалась. У 1973 р. було закінчено будівництво навчального комплексу Любешівського СПТУ № 5 [631, арк. 2], загальна кошторисна вартість якого склала 1 млн 590 тис. крб [628, арк. 3–4], а у 1975 р. побудовано приміщення навчальних майстерень Володимир-Волинського СПТУ № 3 [631, арк. 1].

Проте найбільш ефективними, з господарської точки зору, були 1976–1980 рр., адже саме тоді відбувалось наймасштабніше будівництво об'єктів професійно-технічної освіти в області. У 1976 р. побудовано гуртожитки Нововолинського МПТУ № 1, Камінь-Каширського МПТУ № 4, Колківського СПТУ № 4 і Любешівського СПТУ № 5 – разом на 1545 спальних місць. За 1977 р. введено в експлуатацію навчальний корпус на 480 місць, гуртожиток на 380 спальних місць, громадсько-побутовий корпус і приміщення навчальних майстерень Луцького ТУ № 2. Того ж року збудовано гуртожитки для учнів Луцького МПТУ № 2 і Нововолинського ТУ № 3, а також приміщення навчально-виробничих майстерень Торчинського МПТУ № 3, Нововолинського ТУ № 3 і їдальню цього ж училища. У 1978 р. завершилось будівництво гуртожитка для учнів Луцького МПТУ № 6, побудовані навчальні корпуси Камінь-Каширського МПТУ № 4, Старовижівського СПТУ № 6 і гуртожиток для учнів цього ж училища. За 1979 р. завершено будівництво навчальних корпусів Оваднівського СПТУ № 1 і Колківського СПТУ № 4. У 1980 р. було збудовано приміщення під навчально-виробничі майстерні Камінь-Каширського МПТУ № 4 та житловий будинок для працівників Колківського СПТУ № 4. Всього, за офіційними даними, загальна кошторисна вартість об'єктів професійно-технічної освіти області, побудованих у 1976–1980 рр. становила 10 млн 741 тис. крб [641, арк. 5–6].

Проте слід зауважити, що навіть у другій половині 70-х років ХХ ст. в деяких училищах і їхніх гуртожитках все ще санітарно-технічний стан приміщень залишався незадовільним, і це стосувалось навіть деяких новобудов. Так, у 1977 р. у Ковельському МПТУ № 7 не були заштукатурені дверні коробки, відсутні футрини, відпадала штукатурка, були не справні деякі водопровідні та водовідвідні труби і крани, а дах протікав. Схожа ситуація спостерігалась й в Луківському СПТУ № 2 і Торчинському МПТУ № 3 [630, арк. 21]. Не сприятливими для проведення педагогічного процесу були комунально-побутові умови й в Старовижівському СПТУ № 6. Через не якісно проведені монтажні роботи зі встановлення опалювальної системи і котельні, з середини осені 1978 р. і до весни 1979 р. температурний режим в аудиторіях не перевищував 14 градусів тепла [638, арк. 1–2].

В 1981 р. завершилось будівництво типового навчального комплексу для Старовижівського СПТУ № 6, [639, арк. 7–8], а у 1983/1984 н. р. додатково введено в експлуатацію гуртожитки для учнів Володимир-Волинського СПТУ № 3, Маневицького СПТУ № 8 і котельню Любешівського СПТУ № 5 [650, арк. 2].

Складною і довготривалою проблемою для ВОУПТО було матеріально-побутове становище Луцького ТУ № 1, яке розміщувалось в приміщенні колишнього домініканського монастиря XIV ст. Аудиторії розміщувались у тісних кімнатах, які ще й слабо опалювались, тому взимку учні постійно мерзли. Майстерні училища розташовувались у напіваварійному приміщенні, училище не мало власної їдальні, гуртожитку, актового і спортивного залів [631, арк. 7]. Вирішення цієї проблеми тягнулось з моменту відкриття училища (з 1966 р.). У 1969 р., згідно з відповідним наказом Міністерства автомобільної промисловості СРСР, приміщення училища мав побудувати Луцький автомобільний завод, оскільки він був базовим підприємством училища. Але через відсутність фінансування приміщення так і не збудували. Відповідно до нового наказу того ж міністерства від 1976 р., передбачалось будівництво приміщення училища за кошти заводу, визначалися й терміни будівельних робіт – 1978–1980 рр. Проте дирекція заводу не була зацікавлена у вирішенні цього питання і постійно

ухилялась від виконання наказу, аргументуючи це своїми клопотами на заводі. У 1983 р. другим базовим підприємством для училища став Луцький підшипниковий завод № 28, за кошти якого й розпочались будівельні роботи приміщення училища [631, арк. 8–9]. Того ж року було побудоване нове приміщення гуртожитку Любомльського МПТУ № 8, розраховане на 360 місць [179]. Таким чином, ситуація з приміщеннями навчальних корпусів і гуртожитків УПТО поступово покращувалась.

Важливим питанням було й обладнання навчальних кабінетів і майстерень. Впродовж другої половини 60-х років ХХ ст. кабінети й майстерні в УПТО обладнувалися зусиллями інженерно-педагогічних колективів у конкретному училищі. У вересні 1970 р. при усіх п'ятнадцяти УПТО діяло 112 навчальних кабінетів, 58 навчальних майстерень, 13 лабораторій і три тваринницькі ферми [618, арк. 3]. Впродовж 1976–1980 рр. додатково обладнано 63 навчальні кабінети, 12 майстерень і п'ять лабораторій [646, арк. 8]. За 1983/1984 н. р. обладнано сім навчальних кабінетів, шість лабораторій і п'ять виробничих майстерень. В середині 1980-х років ситуація з приміщеннями і навчально-виробничою нерухомістю частково, стабілізувалась. За офіційними даними ВОУПТО, у червні 1984 р. для нормального функціонування усіх УПТО не вистачало лише 35 навчальних кабінетів, чотирьох актових залів, чотирьох спортивних залів, однієї лабораторії, а також в гуртожитках не вистачало 500 спальних місць [650, арк. 2–3].

Наповнення навчальних кабінетів і майстерень становило навчально-методичне, технічне та виробниче обладнання (відповідно до профілю того чи іншого училища). В другій половині 1960-х років різновид навчально-виробничого обладнання був не надто багатим, здебільшого велике обладнання – це фабрично-заводські верстати (часто не нової), а також навчальна техніка. Дрібне обладнання виготовлене і сконструйоване власноруч майстрами виробничого навчання, або й самими учнями. З початку 70-х років ХХ ст. УПТО все більше почали забезпечуватись навіть дрібним фабрично-заводським обладнанням. До початку 1970/1971 н. р. було закуплено дрібного обладнання на

22 тис. крб, робочого інвентаря – на 30 700 крб, навчальної техніки – на 75800 крб [618, арк. 3]. В січні 1971 р. на балансі усіх УПТО нараховувалось 56 токарних верстатів, 41 фрезерувальний верстат, 30 столярних верстатів, 30 навчально-креслярських столів-установок, 30 одиниць лещат слюсарських, 17 плоскошліфувальних верстатів, 11 вантажних автомобілів, 11 електрозварювальних апаратів, 10 газозварювальних апаратів, 10 тракторів, п'ять одиниць гірничої техніки, два підйомні крани, два картоплезбиральні комбайни, два трубонарізні верстати, один зернозбиральний комбайн «Колос», один бульдозер Д-535 та інше [619, арк. 2–3]. За 1976–1980 рр. СПТУ області отримали 250 одиниць різноманітної сільськогосподарської техніки, 51 вантажний автомобіль, 39 тракторів, 20 зернозбиральних комбайнів. На початку 1983 р. в усіх УПТО області було більше 400 одиниць різноманітних верстатів, 200 тракторів, 170 одиниць електро- і газозварювальної апаратури, 60 зернозбиральних комбайнів. Щорічно асортимент такого обладнання збагачувався й урізноманітнювався [646, арк. 9].

Слід зауважити, що технічне забезпечення УПТО мало свої особливості: першочергово забезпечувались МПТУ, а СПТУ забезпечувались за залишковим принципом. Звичною практикою було те, що за наказами керівництва ВОУПТО старе навчально-виробниче устаткування й обладнання списували та знімали з балансу МПТУ, його ремонтували й передавали на баланс СПТУ, де воно й надалі виконувало свої функції. Один з таких випадків трапився у 1973 р., коли з балансу Любомльського МПТУ № 8 на баланс Оваднівського СПТУ № 1 передали вантажний автомобіль ГАЗ-51, який був не новим і потребував ремонту для можливості його експлуатації в подальшому [623, арк. 1]. Траплялося, що училища отримували несправні автомобілі, здебільшого списані з балансів військових частин, великих виробничо-промислових установ тощо. У зв'язку з тим, що у 1978 р. Любешівське СПТУ № 5 готувало водіїв спеціально для збройних сил СРСР, Міністерством оборони СРСР для училища було виділено п'ять нових вантажних автомобілів [629, арк. 96].

Щорічно усі училища централізовано забезпечувались навчально-методичною літературою, підручниками й технічними засобами навчання. Проте в другій половині 60-х – 70-х роках ХХ ст. періодично відчувався дефіцит підручників зі спеціальних предметів для УПТО («Фрезерувальна справа», «Технологія газозварювання» та ін.). Така проблема призводила до того, що окремі училища змушені були обмінюватись підручниками. Так, до початку 1978/1979 н. р. Луцьке МПТУ № 6 передало 325 підручників Нововолинському ТУ № 3. В першій половині 1980-х років ситуація з підручниками уже дещо покращилась.

З середини 1960-х років в УПТО поступово почали надходити нові, як на той час, технічні засоби навчання, зокрема проекторне обладнання, фоно- і фотоапаратура. В січні 1971 р. серед технічних засобів навчання в УПТО було 46 кіноапаратів, 23 діапроектори, 21 епідіаскоп, 17 фільмоскопів, 13 комплексних установок радіотехнічної апаратури, 10 магнітофонів, п'ять установок радіовузлів [619, арк. 3]. Надходило також (хоч і в малій кількості) відповідне забезпечення до такої апаратури. Так, до початку 1973/1974 н. р. волинські УПТО отримали навчальні кінофільми та діафільми зі спеціальних предметів, випущені Харківською кінокопіювальною фабрикою і Московською фабрикою кольорових фільмів. Найбільше навчально-технічного забезпечення тоді отримало Луцьке ТУ № 1 [623, арк. 115].

На балансі тогочасних УПТО перебували й природно-господарські угіддя, які використовувались з навчально-виробничою метою. У вересні 1970 р. в усіх СПТУ області нараховувалось 833 га земельних площ, з них 609 га орних земель [618, арк. 15], а вже у січні 1983 р. в них нараховувалось 1238 га землі, у тому числі 814 га орної землі. На початку 80-х років ХХ ст. на балансі Любешівського СПТУ № 5 були ставки та інші водні угіддя, які також використовувались з навчальною метою (учні проходили практику з технологій меліоративних робіт), а у деяких з них розводили рибу [646, арк. 1].

При УПТО існували й навчально-виробничі ферми, у яких утримували домашніх тварин. На базі таких ферм учні, які здобували котрусь з

сільськогосподарських професій, проходили практичні заняття. У вересні 1970 р. в СПТУ області всього налічувалось 110 дорослих одиниць великої рогатої худоби [618, арк. 15]. В кінці 70-х – на початку 80-х років ХХ ст. поголів'я тварин в УПТО збільшилося. Тоді ж були укомплектовані навчальні ферми: кролеферма в Камінь-Каширському МПТУ № 4, свиноферми в Торчинському МПТУ № 3, Старовижівському СПТУ № 6, Берестечківському СПТУ № 7, Любомльському МПТУ № 8. У січні 1983 р. при фермах УПТО нараховувалось 211 дорослих одиниць великої рогатої худоби, а поголів'я свиней становило 240 дорослих одиниць [646, арк. 1].

Отож, впродовж середини 60-х – першої половини 80-х років ХХ ст. у Волинській області спостерігався поступовий розвиток професійно-технічної освіти. Він увиразнився у розширенні мережі ЗПТО, збільшенні чисельності інженерно-педагогічного та управлінського штату, покращенні якості навчально-виховного процесу, а також урізноманітненні матеріально-технічного забезпечення. Проте слід зауважити, що тогочасний розвиток професійно-технічної освіти в області супроводжувався й численними складнощами в різних аспектах освіти. Основна суспільна функція, яка покладалася на професійно-технічну освіту – підготовка спеціалістів робітничих спеціальностей. Проте разом з тим, навчально-виховний процес в контексті тогочасної професійно-технічної освіти, повинен був сприяти формуванню комуністичних ідеалів у свідомості учнів.

Висновки до розділу 3

В середині 1960-х – першій половині 1980-х років вища, середня спеціальна та професійно-технічна освіта у Волинській області характеризувалася поступовим розвитком. У досліджуваний час кількісні та якісні параметри й показники розвитку освіти спостерігалися в різних аспектах: методичному, кадровому, матеріально-технічному. Слід зауважити, що розвиток тогочасної радянської професійної освіти частково обумовлювався двома важливими загальними особливостями – узгодженістю між рівнями освіти та

прив'язаністю до соціальних умов і реагуванням на кадрову потребу тих чи інших фахівців у певний час. Прикладом цих особливостей є встановлення кількості ліцензованих обсягів підготовки працівників конкретних спеціальностей задля уникнення кадрового дисбалансу, хоча він інколи спостерігався. Відповідно, такі особливості впливали на зміни й трансформації мережі закладів різних профілів і рівнів освіти, впродовж досліджуваного часу, а також на ліцензування і ліквідації тих чи інших спеціальностей і окремих навчальних закладів.

Зміст, тематично-професійне наповнення і методично-педагогічний інструментарій навчально-виховного процесу були типовими для тогочасної радянської педагогіки й освітньої політики. Організація навчально-виховного процесу також були стандартною для закладів відповідного рівня й профілю освіти. Порівнюючи методичні аспекти вищої і середньої спеціальної освіти з методичними аспектами шкільної освіти, слід зауважити, що вища і середня спеціальна освіта у цьому плані вирізнялась консервативністю. Хоча це зумовлювалось в основному психолого-педагогічними особливостями здобувачів освіти.

Кадрове забезпечення закладів вищої, середньої спеціальної і професійно-технічної освіти поступово зростало. З плином часу покращувався й якісний склад педагогічних колективів. До прикладу, постійні вимоги профільних міністерств поступово призводили до збільшення викладацького складу з науковими ступенями і вченими званнями в ЛДПІ ім. Лесі Українки та в структурних підрозділах ЗВО.

Ще одним індикатором поступового розвитку професійної освіти різних рівнів в області було матеріально-технічне становище освітніх закладів. З плином часу вводились в експлуатацію нові корпуси навчальних закладів, майстерні, гуртожитки, бібліотеки, їдальні, стадіони. Поступово урізноманітнювалось навчальне обладнання, особливо у кінці 1970-х – першій половині 1980-х років.

Досліджуючи радянську освіту, слід обов'язково відзначити її ідейно-політичну ангажованість, особливо це стосується вищої освіти. Радянська ідеологія і влада, яка її реалізовувала, вважали освіту одним із факторів формування так званої «радянської людини», що в підсумку повинно було формувати «радянський народ» з усіма його рисами та особливостями. По суті, радянська тоталітарна держава та її ідеологія робили освіту одним із гвинтиків загальнодержавного тоталітарного механізму, яка здійснювала всеохоплюючу ідеологізацію молоді й всього підростаючого покоління. Отож, разом із здобуттям професійної кваліфікації відбувалося нав'язування здобувачам ідейно-політичних догм. Зважаючи на регіональні особливості суспільно-політичної свідомості населення Волинської області і часткове несприйняття радянських комуністичних парадигм, особливо в питаннях релігії і церкви, а також на наслідки хрущовської «відлиги» з її лібералізацією, впродовж 60-х – першої половини 70-х років ХХ ст. окремі освітні заклади стали певною мірою осередками дисидентського руху, що чітко видно на прикладі ЛДПІ ім. Лесі Українки. Така ситуація призвела до того, що в освіті, як і у всьому тогочасному радянському суспільстві, увиразнилися прояви конфронтації між населенням і владою.

РОЗДІЛ 4 НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

4.1. Суспільно-гуманітарний напрям

У середині 60-х – першій половині 80-х років ХХ ст. в СРСР, зокрема й у союзних республіках, спостерігалось розширення масштабів суспільно-гуманітарних наукових досліджень. Не стала винятком й Україна, адже у той час її територія була розподілена на окремі своєрідні адміністративно-територіальні одиниці у галузі науки. Відповідно до цього районування, Волинська область відносилась до західноукраїнського наукового регіону з центром у Львові. До цього ж регіону входили й інші західні області України. Проте такий адміністративний розподіл виконував, здебільшого, функцію моніторингово-статистичного обрахунку й обліку наукових досліджень і бюрократичної звітності [723, арк.76].

Ще з 1950-х років поступово в західних областях УРСР почали формуватися примітивні центри наукових досліджень у конкретних галузях і напрямках науки. Окрім спеціалізованих науково-дослідних установ, дрібними, за масштабами й значенням, обласними науковими осередками були ЗВО. Уже в середині 1960-х років регіональним осередком суспільно-гуманітарних наукових досліджень у Волинській області був ЛДПІ ім. Лесі Українки, а згодом, певною мірою, ним став ще й Волинський краєзнавчий музей. Адже на їх базі наукові й науково-педагогічні працівники проводили дослідження в цій сфері. Впродовж 1964–1985 рр. суспільно-гуманітарний напрям наукових досліджень у Волинській області передбачав проведення досліджень в галузі педагогічних, історичних, філософських та філологічних наук [63 с. 44–49].

Радянська тоталітарна влада з її ідейно-політичними цензорами-теоретиками пильно й прискіпливо спостерігала і контролювала суспільно-гуманітарний напрям наукових досліджень. Адже у той час влада відводила суспільно-гуманітарним наукам важливу функцію – сприяти становленню комуністичної свідомості серед населення. Тому вона визначала основні

пріоритетні тематики науково-дослідної роботи й навпаки, забороняла ті, котрі суперечили марксистсько-ленінському світогляду й офіційному політичному курсу КПРС. Держава в особі партійних чиновників-ідеологів впливала не лише на визначення пріоритетних напрямків наукових досліджень, а й на формування висновків і результатів досліджень. Чітким узагальненим виразником цього є трактування локально-національних суспільно-наукових проблематик і їх особливостей як рудиментарного пережитку, який не вартий особливої наукової уваги і тим паче донесення його до сприйняття суспільством. На противагу цьому провладні цензори-теоретики під егідою КПРС подавали до наукового середовища найбільш загальні моделі-конструкти, які в подальшому слугували каркасною основою для усіх науковців при формуванні результатів досліджень у певній галузі. Таким чином, тогочасні науковці спиралися на уже готову основу й, більш-менш очевидні, результати досліджень. Тож суть наукової роботи значною мірою зводилася до розглядання і ознайомлення науковцями з предметом і об'єктом дослідження, тематичними явищами, ознаками, особливостями, але здійснення в подальшому вибіркості одних й відкидання і нівелювання інших. Після ідейно-політичної селекції відбувалося нанизування відібраного (легітимізованого владою) матеріалу на суспільно-теоретичний каркас, який базувався на марксистсько-ленінському світогляді, або, принаймні, не суперечив йому. Такий методологічний алгоритм науково-дослідної роботи був притаманний усім суспільно-гуманітарним наукам, але найбільше для суспільно-політичних – історії та філософії. Науковці також змушені були у текстах своїх наукових робіт всюди, де тільки можна, вкраплювати цитати з праць К. Маркса, Ф. Енгельса та обов'язково В. Леніна. З 1978 р., після виходу так званої «трилогії Л. Брежнєва», прописували ще й це джерело [9, с.189–190].

Окрім посилянь на роботи «класиків марксизму-ленінізму» та радянських партійних діячів, в суспільно-наукових текстах були обов'язковими згадки про ідейно-політичні ідеологеми та конструкти. Це змушувало науковців постійно посилатися на постанови пленумів ЦК КПРС, підсумкові матеріали з'їздів КПРС тощо, вибирати з них ідейно-партійну риторичку й прописувати її у текстах

наукових робіт. До прикладу, у листопаді 1967 р., Л. Брежнєв ввів до ідейно-політичного лексикону ідеологему «розвинутий соціалізм», яка швидко стала крилатою й надалі часто вживалась у суспільно-гуманітарних роботах тогочасних радянських науковців. Згодом, у 1977 р. вона була ще й закріплена офіційно в Конституції СРСР, що зробило її ще більш поширеною серед науковців-гуманітаріїв [148].

Отож, ідейно-політична ангажованість науки в СРСР робила вчених фактично заручниками тогочасної суспільно-політичної ситуації, які змушені були дотримуватися хоча б загальних догматів і приписів марксистсько-ленінської теорії і тогочасної ідеологізованої методології науково-дослідної роботи. В протилежному випадку науковцям загрожувало перешкоджання у науковій діяльності, засудження результатів їхньої роботи, ідеологічне таврування і цькування, подібно як в СРСР у роки «лисенківщини» (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.) [8, с. 80–81].

У 1964 р. в структурі ЛДПІ ім. Лесі Українки функціонувало 10 кафедр суспільно-гуманітарного спрямування, на яких працювало 89 науково-педагогічних працівників; деякі з них, паралельно з викладацькою діяльністю, займались ще й науковою [468, арк. 8]. Звичайно, якість, масштаби і значимість таких досліджень були значно скромнішими у порівнянні з спеціалізованими науково-дослідними установами, але усе ж дослідницька робота відбувалась. Слід наголосити, що більшість викладачів проводили науково-дослідну роботу лише для того, аби здобути науковий ступінь й надалі спокійно і впевнено працювати на викладацькій посаді і мати можливість кар'єрного зростання у майбутньому. Проте були й такі викладачі, котрі займалися науково-дослідною діяльністю з власного бажання за покликом особистої свідомості й наукової зацікавленості. В основному науково-дослідні роботи відбувались в контексті написання дисертацій і виконанні госпдоговірних й держбюджетних тем, які замовлялися окремими державними установами. Теми досліджень викладачам надавалися, або вони обирали їх самостійно. Окрім того, теми чітко регламентувалися тогочасною ідейно-політичною та суспільною «доречністю» і

дозволеністю з боку держави. Особливо це було характерно для науково-історичних досліджень [689, арк. 63–66].

Одним із напрямків наукових досліджень з суспільно-гуманітарних дисциплін була науково-дослідна робота в галузі педагогіки. У середині 1960-х років й надалі в ЛДПІ ім. Лесі Українки вона проводилася на кафедрах педагогіки і методики початкової освіти та кафедрі педагогіки і психології. Загалом на цих кафедрах в середньому працювало 14 науково-педагогічних працівників, приблизно така ж їх кількість залишалась до середини 1980-х років. У той час тривали елементарні дослідження із загальної педагогіки, методики початкового навчання, теорії виховання та школознавства (педагогічного менеджменту), а також вікової та педагогічної психології. Дослідна робота у цій сфері проводилася на основі педагогічного моніторингу, впровадження та апробації досвіду інших педагогів і загального педагогічного досвіду попередніх часів, здобутків різних педагогічних шкіл, а також реалізації поставлених радянською владою завдань у цій сфері [682, арк.19–23].

У 1967 р. в педагогічному інституті був утворений спеціалізований педагогічний науково-дослідний осередок – лабораторія наукових основ підготовки вчителів. Того ж року до її складу увійшло 53 викладачі, очолив її проєктор з навчальної роботи, фізик-педагог, освітянин-управлінець – С. Церковницький [353, арк. 4]. Мета лабораторії полягала у дослідженні різних вузькоспеціалізованих педагогічних і психологічних аспектів підготовки вчителів й розробці і оптимізації методики викладання шкільних дисциплін. До складу лабораторії входили не лише члени педагогічних кафедр, а й тих, які відповідали шкільним предметам, а їх викладачі займалися дослідженнями проблематики методики викладання конкретних дисциплін в загальноосвітній школі. Серед них слід відзначити: І. Білого, О. Жилу, Л. Калапушу, які досліджували різні аспекти методики викладання фізики, Г. Возняк, К. Ничипоренко, М. Касьяненко, Л. Шиян – методика викладання математики, П. Козіка, В. Шийчук – загальна методика викладання історії, Л. Рожило – методика викладання української мови і літератури та шкільне

підручничкознавство з тих же дисциплін, Г. Кононенко – вибіркові аспекти методики викладання російської мови, Є. Бикову – методика викладання зарубіжної літератури, Н. Максимчук – методика викладання іноземних мов та інших викладачів. Фактично лабораторія наукових основ підготовки вчителів, була науково-методичним об'єднанням тогочасних науково-педагогічних працівників ЛДПІ ім. Лесі Українки, яких об'єднували спільні наукові інтереси – методика викладання загальноосвітніх дисциплін та інші педагогічні проблематики [702, арк. 28; 675, арк. 1–2].

Неодноразово члени педагогічної лабораторії брали участь в роботі різноманітних наукових конференціях та семінарах. До прикладу, в кінці січня – на початку лютого 1968 р. С. Церковницький перебував у Ленінграді, де виступав з доповіддю на II міжвузівській науково-методичній конференції з проблематики викладання фізики в педагогічних інститутах [698, арк. 1]. Волинські педагоги-науковці часто були учасниками й інших науково-методичних заходів, які проходили у Львові, Києві, Харкові, Одесі, Бресті, Москві та в інших містах СРСР. Впродовж 14–17 жовтня 1969 р. в Луцьку на базі лабораторії проводилася республіканська науково-практична конференція «Наукові основи підготовки вчителів», в роботі якої взяли участь педагоги-науковці з різних куточків СРСР. Зокрема, з доповідями виступили академік Академії педагогічних наук СРСР О. Мазуркевич і член-кореспондент В. Чепелєв. Подібна конференція, за значенням і масштабами, відбулася в Луцьку й у 1973 р. [500, арк. 81–83].

З кінця 1970-х років новий напрям розвитку педагогічної науки в ЛДПІ ім. Лесі Українки обумовлювався своєрідними ідейно-політичними основами й політикою Радянського Союзу [710, арк. 1–4]. У той час ще більше посилилася увага держави і КПРС до науково-педагогічних теорій і практики виховної роботи. Це увиразнилося в посиленні прискіпливості окремих педагогів-методистів до реалізації певних компонентів виховної роботи – комуністичного, ідейно-морального, інтернаціонального та атеїстичного виховання, що й відобразилося у тематичному аспекті наукової діяльності в галузі педагогіки

[722, арк. 6–9]. В області це продемонстровано тим, що в жовтні 1980 р. лабораторія наукових основ підготовки вчителів була реорганізована у лабораторію наукових основ вищої педагогічної освіти. Її керівником й надалі залишився С. Церковницький, але наукова тематика дещо змінилась. З того часу її мета полягала у дослідженні різних вузькоспеціалізованих педагогічних і психологічних аспектів функціонування вищої педагогічної освіти. По суті основна зміна в ході реорганізації увиразнилася у тому, що члени лабораторії в подальшому повинні були досліджувати не лише загальні проблеми педагогіки й шкільної дидактики, а й вузькі питання з проблематики комуністичного, ідейно-морального та атеїстичного компонентів у свідомості майбутнього вчителя при його підготовці. Тобто передбачалася підготовка ідеологічно «підкованих» вчителів, які б змогли викладати дисципліни у школі і разом з тим проводити на «високому» –(потрібному владі) ідейно-політичному рівні навчально-виховний процес. З початку 1980-х років держава в особі профільних міністерств усе більше стала замовляти держбюджетних тем з проблематики виховання [712, арк. 23]. Так, на початку 1981 р. колектив кафедри педагогіки і психології працював над комплексною держбюджетною темою «Підготовка студентів педагогічних інститутів до виховної роботи в загальноосвітній школі». Впродовж того ж 1981 р. на основі цього дослідження було опубліковано 10 статей у наукових журналах і збірниках [503, арк. 22]. В наступні роки результатом роботи стали опубліковані методичні посібники, навчальні програми, психолого-педагогічні брошури-рекомендації з цієї ж тематики. До прикладу, лише в 1983 р. було опубліковано п'ять методичних посібників з проблематики комуністичного виховання. Їх авторами та укладачами були фахівці з різних галузей суспільно-гуманітарних напрямків: Р. Арцишевський (філософські питання комунізму), Є. Бикова, С. Церковницький, В. Шийчук (загальнометодична складова), Є. Грика (атеїстичні аспекти), Н. Бурчак, М. Качмар (суспільно-економічні питання), О. Петрик (психологічні та валеологічні особливості), М. Півницький і Г. Романчук (ідейно-політичні аспекти) [505, арк.

2]. У 1982 р. Є. Грика опублікувала в Києві монографію «Атеїстичне виховання сільської молоді» [504, арк. 2].

Впродовж середини 60-х – першої половини 80-х років ХХ ст. щорічно волинські педагоги-дослідники публікували свої наукові доробки з проблематики загальнопедагогічних досліджень у республіканських і всесоюзних наукових виданнях. Також працювали над дисертаціями, після захисту яких їм присуджувався науковий ступень кандидата педагогічних наук: Т. Лизогуб, О. Шпортенко та В. Нечипорук – 1971 р., Л. Олефіренко, І. Гришай – 1973 р., Г. Кримська – 1975 р., М. Козак – 1978 р., Г. Возняк і А. Нісімчук – 1979 р., Р. Позінкевич – 1980 р., Г. Балахнічова, М. Семенюк – 1982 р. [511, арк.122]. Окрім того, впродовж 1964–1985 рр. загальнопедагогічними дослідженнями займалися Р. Беккер, С. Ліпнер, А. Денисюк, В. Коваленко, В. Струбицький, Л. Федорук та інші [468, арк. 8].

Ще одним напрямком досліджень в контексті суспільно-гуманітарних наук були науково-історичні дослідження. Як уже зазначалося, вони найбільше характеризувалися тенденційністю та заангажованістю ідейно-політичними парадигмами й марксистсько-ленінським світоглядом. Яскравим прикладом цього було трактування офіційною радянською історичною наукою суспільно-цивілізаційного процесу крізь призму класово-формаційної теорії. Це значною мірою впливало на використання науково-методологічного інструментарію дослідження, обрання тематики, особливостей викладу сюжету минулого, формулювання висновків. Тож результати тогочасних науково-історичних досліджень сучасним науковцям слід розглядати досить обережно і критично, не сприймати їх як остаточний науковий висновок, а лише як специфічний результат радянської історіографії. Зазначені особливості тогочасної історичної науки впливали й на тематику досліджень регіональних науковців, що передбачали, здебільшого, локальний аспект з переважанням тематики радянського минулого. Тогочасним обласним науково-історичним осередком була кафедра історії ЛДПІ ім. Лесі Українки, з 1971 р. кафедра загальної історії і кафедра історії СРСР і УРСР, а з вересня 1972 р. ще й кафедра історії КПСР і

наукового комунізму [483, арк.18]. Станом на середину 1960-х років до кола волинських істориків належали: І. Бабич, І. Гайдай, П. Козік, В. Колесник, В. Кудь, М. Куликівський, О. Михайлюк, Д. Огарін, Р. Оксенюк, П. Серпенінов, П. Сміян, Н. Хмара та інші. З плином часу колектив поповнився молодими та новоприбулими спеціалістами: М. Кучинко, М. Півницький, Л. Микульська, В. Цятко (початок 1970-х років), П. Ткачук, В. Баран, Г. Бондаренко, Л. Гайдай, І. Кічий (друга половина 1970-х років) [289, с. 23], Є. Франчук, М. Кучерепа, А. Бортнікова, В. Бортніков та інші (перша половина і середина 1980-х років) [251, с. 43].

Впродовж досліджуваного часу волинські історики, паралельно з викладацькою діяльністю, працювали над дослідженням минулого в контексті різних типів наукових досліджень: виконанні держбюджетних тем та написанні дисертаційних робіт [64, с. 87–92]. Відтак, ще з першої третини 1960-х років І. Гайдай, О. Михайлюк, Р. Оксенюк, Д. Цимбалюк, В. Крившич, Я. Ілляшенко та інші працювали над держбюджетною темою з дослідження історії обласної партійної організації. Результатом цього дослідження було опублікування в Києві у 1968 р. колективної монографії «Нариси історії Волинської обласної партійної організації», тираж якої становив 12 тис. примірників. Проте ще до виходу цієї монографії її авторський рукопис, під час редагування тексту волинськими і київськими партійними цензорами, зазнав докорінних змін, численних ідейно-політичних виправлень, вкраплень і гіперболізації окремих фактів минулого. З певними редакційними правками автори були не зовсім згодні, але все ж під ідеологічним тиском погодилися з ними [199, с. 3].

Відповідно до постанови ЦК КПУ № 16/18-3 від 29 травня 1962 р. «Про видання «Історії міст і сіл Української РСР», волинські історики були залучені до написання 26-томної науково-історичної роботи, кожен том якої відображав історію населених пунктів (міст, містечок, сіл) окремої області України. Один із томів цієї праці, який стосувався Волинської області, є результатом наукової діяльності волинських істориків-науковців, краєзнавців, вчителів, музейних працівників, архівістів та бібліотекарів, які долучились до збору історико-

краєзнавчого матеріалу. Проте найбільша роль в написанні тому «Історії міст і сіл УРСР. Волинська область» належить науково-педагогічним працівникам ЛДПІ ім. Лесі Українки: Р. Оксенюку, І. Гайдаю, О. Михайлюку, П. Сміяну, П. Серпенінову, В. Кудю, Я. Ілляшенку та іншим, адже саме вони були основними авторами й укладачами тексту на основі поданого їм матеріалу [683, арк. 16]. Робота вміщує в собі короткі історико-краєзнавчі, етнографічні, господарсько-економічні та суспільні відомості про більшість тогочасних населених пунктів області. Але разом з тим слід вказати на необ'єктивність багатьох історичних фактів, явищ, процесів та показників, особливо господарсько-економічних, які у багатьох випадках були значно перебільшені й завищені. У роботі акцент зроблений на сюжетах минулого, здебільшого, радянського часу, вказано на його виняткову важливість для населення, яке начебто здобуло «соціалістичну свободу», звільнилось від експлуатації «людини людиною»... Отож, робота є дуже заідеологізованою і тенденційною [102, с. 3].

Ще одним типом науково-дослідної роботи з історичних наук були дисертаційні дослідження. Їх здійснювали викладачі ЛДПІ ім. Лесі Українки. Відтак, дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук захищали: Д. Огарін у 1965 р., М. Куликівський – 1967 р., Ю. Лизогуб – 1968 р., М. Кучинко – 1972 р., В. Кудь – 1974 р., В. Колесник – 1976 р., Д. Бабич, П. Борковський, Л. Микульська та М. Півницький – 1978 р., Л. Гайдай – 1979 р., В. Шийчук – 1980 р., А. Величко, Г. Бондаренко та І. Кічий – 1981 р., П. Павловський – 1982 р., П. Ткачук – 1983 р., Є. Франчук і А. Бортнікова у 1985 р. Окрім того, волинські історики впродовж дослідженого часу захищали й докторські дисертації. Так, 27 грудня 1968 р. О. Михайлюк захистив докторську дисертацію на тему «Револьюційна боротьба селян Лівобережної України між двома революціями (червень 1907 р. – лютий 1917 р.)» [476, арк. 2–3]. Впродовж 1966–1970 рр. П. Сміян працював над держбюджетною темою «Револьюційний та національно-визвольний рух на Закарпатті кінця ХІХ – початку ХХ ст.». Результати цього дослідження були представлені у вигляді монографії (1968 р.), а згодом докторської дисертації, захист якої відбувся 25 травня 1970 р. [234]. У

1975 р. П. Козік захистив докторську дисертацію – «Соціально-економічні основи ранньохристиянських ересей». Проте того ж року він виїхав у Миколаїв на постійне місце проживання. Четверту докторську дисертацію з історичних наук впродовж 1964–1985 рр. захистив В. Колесник – 24 грудня 1984 р. на тему «Розвиток інтернаціональних зв'язків між трудівниками прикордонних областей Радянського Союзу і європейських соціалістичних країн (1956–1980 рр.)» [251, с. 34].

Результати наукової роботи в цій галузі демонструвалися, переважно, в статтях, що публікувалися у спеціалізованих журналах і збірниках, які видавали тогочасні наукові та освітні установи України і СРСР. Здебільшого це були журнали і збірники Львівського, Чернівецького, Київського, Харківського університетів, а також різних науково-дослідних інститутів в структурі АН УРСР та СРСР. Найчастіше свої роботи публікували найбільш активні тогочасні волинські історики: О. Михайлюк, Р. Оксенюк, П. Сміян у часописі «Український історичний журнал» – фаховому науково-історичному виданні АН УРСР. Найбільше робіт серед тогочасних волинських істориків за 1964–1985 рр. в цьому журналі опублікував О. Михайлюк. Відомо, що він щорічно публікував свої роботи впродовж 1965–1969 рр., 1971–1973 рр., 1975–1976 рр., 1980–1981 рр. та у 1985 р. Сфера його наукових інтересів охоплювала соціально-економічні та політичні аспекти минулого України другої половини XIX – початку XX ст. і загальні проблеми історії України нового часу. В серпні 1970 р. О. Михайлюк був учасником секції нової історії на XIII Міжнародному конгресі істориків, який відбувався у Москві [478, арк. 27].

Ще одним тогочасним науковцем-істориком був Р. Оксенюк, який працював у ЛДПІ ім. Лесі Українки впродовж 1956–1977 рр. Сфера його зацікавлень охоплювала переважно тематику суспільно-економічних і політичних аспектів другої половини XIX – середини XX ст., а також становлення радянської влади в Україні й на Волині [483, арк. 100]. У 1966–1970 рр. він працював над держбюджетною темою дослідження, результати якої опублікував у монографії «Нарис історії Волині. Соціально-економічний

розвиток, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939)», яка була видана у Львові в 1970 р. [216, с. 3]. Паралельно з тим, науковець працював над докторською дисертацією – «Соціально-економічний розвиток Волині та революційна боротьба в період капіталізму (1961–1939 рр.)». Робота була завершена в серпні 1972 р., а її захист планувався дисертантом на 1973 р., проте у 1973 р. Першому секретарю ЦК КПУ В. Щербицького надійшов анонімний лист, у якому Р. Оксенюка було звинувачено в академічній недобросовісності, плагіаті під час написання дисертації, а також у неналежному виконанні посадових (викладацьких) обов'язків. Поступово інцидент набув загальнореспубліканського резонансу, а в грудні 1973 р. розпочалося з'ясування обставин цього інциденту. У зв'язку з тим, захист докторської дисертації було відтерміновано на невизначений час. Вдруге дисертант намагався захистити дисертацію у 1975 р., але знову ж таки не вдалося через цілеспрямовані перешкоди конкретних осіб і таємне цькування. У 1976 р. Р. Оксенюка (на той час працюючого пенсіонера) за вказівкою міністерства, було звільнено з посади доцента й відправлено на пенсію. Усі ці події другої третини 1970-х років з біографії Р. Оксенюка значною мірою вплинули на його здоров'я: загострилася ішемічна хвороба серця, від якої науковець помер 21 жовтня 1978 р. у віці 74 років. Ще у 1973 р. більшість викладачів інституту, припускали, що автором численних анонімних листів і доносів на доцента Р. Оксенюка був хтось з викладачів історичного факультету, оскільки анонім добре знав усю ситуацію на факультеті й був обізнаний з її тонкощами й деталями [663, арк. 4–8; 662, арк. 57].

В середині 1980-х років авторський колектив, до якого входили: О. Михайлюк, П. Сміян, В. Кудь, М. Кучинко, І. Кічий, Л. Гайдай, Г. Бондаренко та інші розпочав роботу над написанням колективної монографії «Історія Волині». Книга вийшла друком у Львові в 1988 р. [508, арк. 115–116].

Окремої уваги заслуговують науково-археологічні дослідження. Слід зауважити, що вони розпочалися ще у 1950-х роках. Так, в 1956–1958 рр. в області працювала науково-археологічна експедиція АН СРСР під керівництвом

московського професора Ю. Кухаренка, яка досліджувала могильники культур раннього залізного віку (I тис. до н. е.), зокрема поморсько-кльошової культури на території Любешівщини [153, с. 92]. Згодом дослідження проводилися й професорами Ленінградського відділення Інституту археології АН СРСР М. Каргером, який досліджував архітектурно-археологічні аспекти давньоруських церков Володимира-Волинського, та П. Рапопортом – проводив археологічні розкопки давньоруських городищ Волині і їх фортифікаційних споруд. Тоді ж давньоруські храми досліджувала відомий археолог з Ленінграда – М. Малевська, яка відкрила фундамент церкви Св. Юрія Переможця XIII ст. в Любомлі, здійснювала розкопки залишків храму Іоакима і Анни у Володимирі-Волинському, а в 1985 р. повністю дослідила підземелля давньоруської церкви Св. Іоанна Богослова, яка розміщувалася на подвір'ї Луцького замку. У 1964 р. львівський археолог В. Ауліх закінчив дослідження Зимненського городища та його матеріальних цінностей ранньосередньовічного часу. Ці дослідження мали вагомим науковим значенням, адже вони збагатили знання про культуру Волині слов'янського і руського (княжого) часу. Досить плідні археологічні дослідження на Волині проводила в другій половині 1960-х років московський археолог І. Русанова. Вона відкрила ряд ранньослов'янських поселень VI–VII ст., які описала у 1973 р. у своїй статті «Слов'янські старожитності VI–IX ст. між Дніпром і Західним». Впродовж 1966–1970 рр. могильники вельбарських племен (кінець II–IV ст.) досліджував Ю. Кухаренко в Любомльському районі [66, с. 80–91].

Перераховані дослідження мали свої особливості. Оскільки згадані науковці-археологи не були місцевими й не проживали постійно в межах області, а працювали лише під час польових сезонів (та й то у певні роки), то це створювало незручності в археологічних дослідженнях і їх фрагментарність (вибірковість). По суті, науковці вивчали лише найбільш виразні пам'ятки давнини, тому результати таких досліджень не відображали цілісної картини минулого краю. Окрім того, відкриті пам'ятки трактувалися й оцінювалися в широкому науково-археологічному контексті, а дрібні латентно-локальні

особливості нівелювалися. Тож й надалі Волинська область залишалась поверхнево дослідженою в археологічному аспекті [154, с. 20–21].

Наприкінці 1971 р., після закінчення аспірантури при відділі археології Інституту суспільних наук АН УРСР (Львів), в ЛДП ім. Лесі Українки прибув працювати молодий дослідник-археолог М. Кучинко [482, арк. 30]. З його переїздом в Луцьк розпочався новий етап розвитку археологічних досліджень в області, який характеризувався стаціонарністю й широкою тематичною й об'єктною охопленістю. До сфери наукових зацікавлень молодого вченого входили різні аспекти археології, проте насамперед пам'ятки слов'яно-руського часу. Уже в 1972 р. М. Кучинко під керівництвом професора М. Смішка захистив кандидатську дисертацію на тему «Населення басейнів Західного Бугу і Сяну в IX–XIII ст.». Починаючи з польового сезону 1972 р., М. Кучинко щорічно брав участь у польових археологічних дослідженнях, очолював їх, керував археологічною практикою студентів-істориків, спільно працював у польових експедиціях з іншими науковцями з різних науково-дослідних установ України й всього СРСР. Так, у 1975–1976 рр. М. Кучинко співпрацював з ленінградськими дослідниками П. Рапопортом, М. Малевською, Є. Шолоховою – досліджували дитинець і церкву у Володимирі-Волинському. Науковець проводив археологічні розкопки в Луцьку, Любомлі, Усичах, Шепелі, Баєві, Перемилі та інших населених пунктах області. Брав участь в археологічних експедиціях Інституту археології АН УРСР й за межами Волинської області – вивчав ранньослов'янські пам'ятки в Львівській, Чернівецькій і Хмельницькій областях [235, с. 6–8].

Тоді ж в області паралельно проводили дослідження й інші археологи. Так, у 1977–1978 рр. на території Любомльського району тривали розкопки під керівництвом львівських археологів М. Пелещишина та І. Михальчишина. Їх увага, в основному, була звернена на обстеження території вздовж річки Західний Буг [226, с.186–200].

Вагомими, в науковому значенні, були розкопки городища XI–XII ст. в селі Городище-2 Луцького району, які здійснювалися М. Кучинком щорічно починаючи з 1977 р. [198, с.113]. У 1978 р. він проводив розкопки в Луцькому

замку, результати яких дали йому можливість сформулювати наукову гіпотезу, з якою погоджувались інші дослідники, що первинно Луцький замок був дерево-земляним, і лише згодом перебудований у кам'яний. Науковець також припустив, що замок побудований не у XIV ст. в роки правління князя Любарта, як вважалося до цього, а ще в середині XIII ст. (за князювання Лева I Даниловича).

У 1983 р. під час чергових розкопок садиби волинського феодала-боярина (у Городище-2 Луцького району) в підкліті (цокольному приміщенні) М. Кучинко віднайшов цінний як з історичної, так і з матеріальної точок зору, скарб срібних прикрас, який комплектувався з п'яти плетених нашійних гривен-обручів, трьох браслетів, 12 намистин з напаяними на них кульками. Уже тоді його вартість оцінювалась близько мільйона карбованців. Окрім того, археолог впродовж років науково-дослідної роботи на Городищенському поселенні дослідив 34 житла, кузню, гончарну майстерню, пекарню і млин [263].

З часу переїзду в Луцьк М. Кучинко щорічно публікував результати наукової роботи у вигляді статей в спеціалізованих журналах і збірниках. У 1977 р. досліднику було присвоєне вчене звання доцента, а уже в середині 1980-х років його ім'я було досить відоме серед вузькоспеціалізованого кола українських археологів, які займалися дослідженнями пам'яток слов'яно-руського часу [251, с. 45].

У 60–80-х роках XX ст. в області відбувалися й елементарні історико-краєзнавчі та етнографічні дослідження. Здебільшого вони проводилися працівниками Волинського краєзнавчого музею та місцевими краєзнавцями: Г. Охріменком, Г. Гуртовим, О. Ошуркевичем, О. Огневою, І. Власюком, Д. Остапюком, В. Кмецинським, О. Бренчуком, А. Григоровським та іншими [144, с. 7–9; 116, с. 203].

Черговим напрямком науково-дослідної роботи суспільно-теоретичного характеру в зазначений час у Волинській області були дослідження в галузі філософських наук. Проте за масштабами й значенням вони були незначними й зводилися, здебільшого, до написання статей і дисертаційних робіт викладачами

філософських дисциплін ЛДПІ ім. Лесі Українки. До числа таких науковців слід віднести викладацькі штати кафедри марксизму-ленінізму, яка у вересні 1972 р. була розділена на кафедру історії КПРС і наукового комунізму і кафедру політекономії і філософії [485, арк. 5–7]. Окрім того, кафедра марксизму-ленінізму існувала уже в середині 1970-х років і в Луцькому ЗТФ ЛПІ. Серед тогочасних викладачів філософії місцевих ЗВО, які найчастіше публікували свої статі, що були тематично об'єднані науковою тематикою, можна віднести: Н. Бурчака – теоретичні філософсько-економічні аспекти марксистсько-ленінської ідеології, Є. Грику – науковий атеїзм, Г. Іванову – проблематика етики і моралі, Й. Храковського – гносеологічні аспекти марксистсько-ленінської філософії, М. Сахна – філософські аспекти і роль праці в соціалістичному суспільстві, загальні питання філософії, Р. Арцишевського – філософські проблеми світогляду людини та інших [494, арк. 27–29].

Згадані викладачі захищали дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук: Й. Храковський – 1969 р., С. Теслюк та Г. Іванова – 1971 р., Г. Петровський – 1972 р., Є. Грика – 1977 р., М. Сахно та І. Береговий – 1979 р., Є. Михальчук – 1981 р. [503, арк. 157]. Хоч більшість науково-філософських робіт були заідеологізовані, політизовані догматами й канонами марксизму-ленінізму, але окремі з них здобували наукове визнання, серед них дві монографії: І. Берегового «Матеріалістична діалектика як методологія пізнання» (1980 р.) [251, с. 34] та Р. Арцишевського «Світогляд як суспільне явище» (1984 р.) [508, арк. 20].

Наприкінці 1970-х років постала можливість відкриття в Луцьку спеціалізованої науково-дослідної установи – відділення Київського міжреспубліканського філіалу Інституту наукового атеїзму Академії суспільних наук при ЦК КПРС. Про відкриття такого відділення неодноразово зверталися обласні партійні чиновники до республіканської влади у 1979 р. Це питання розглядалося Радою Міністрів УРСР, АН УРСР та іншими профільними установами [712, арк. 27]. Місцеві чиновники аргументували ідею відкриття такої установи необхідністю проведення атеїстично-світоглядної роботи серед

населення області. Хоча насправді ж, реальні мотиви цього крилися у більш економічно-раціональних міркуваннях – залучення в область додаткових коштів, здійснення науково-кадрового вливання, а це, певною мірою, вплинуло б на розвиток міста, його забудову тощо. Проте така ідея залишилася нереалізованою, через її відхилення республіканською владою [731, арк. 213].

Одним з найширших аспектів науково-дослідної роботи в контексті суспільно-гуманітарних наук в області впродовж середини 1960-х – першої половини 1980-х років були дослідження в галузі філологічних наук. Вони проводилися викладачами-філологами ЛДПІ ім. Лесі Українки.

Літературознавчі дослідження проводилися членами кафедри української мови і літератури та кафедри російської і зарубіжної літератури. Для дослідження в цій галузі, певною мірою, характерним був локальний предметно-тематичний фактор – дослідження творчості Лесі Українки. Її літературна спадщина стала об'єктом дослідження тогочасних місцевих науковців-філологів. Так, в 1964 р. В. Луцкевич працював над дослідженням синтаксису драматичних творів Лесі Українки. Окрім того, впродовж кінця 1940-х – середини 1970-х років, життєвий і творчий шлях поетеси досить плідно досліджував В. Покальчук. Оскільки сфера його наукових зацікавлень стосувалася ще й лексикології західнополіських говірок і діалектів, то він досліджував фольклорно-лексичні аспекти творчості поетеси. Відомо, що у 1973 р. вчений опублікував статтю «Волинь у житті і творчості Лесі Українки» [486, арк. 59]. Вагомими, у науковому плані, були й праці А. Омельковця, який вивчав фольклорні особливості в творчості поетеси. У 1965 р. він оприлюднив результати дослідження, у яких на основі філологічного аналізу рукописів Лесі Українки, виявив у них елементи понад 150 пісень обрядового і народного характеру [683, арк. 27]. Окремі філологічні аспекти творчості Лесі Українки досліджували також: О. Рисак, А. Івлева, М. Рева та інші.

Окрім того, викладачі педагогічного інституту досліджували творчість інших українських письменників і поетів: Г. Мудрик – творчість Г. Тютюнника, М. Чернописький – українську сатиричну поезію XIX – початку XX ст., М. Рева,

І. Сірак – творчість І. Франка та інших класиків української літератури другої половини ХІХ – початку ХХ ст., М. Смоленчук, М. Боженко – вибіркові теми з класичної української літератури ХІХ – початку ХХ ст. [253, с.54–61; 676, арк. 1–2].

В контексті літературознавчих досліджень, ученими-філологами розглядалися різні тематики із зарубіжної літератури, передовсім російської, а також радянської. Найбільш знаним і авторитетним дослідником російської літератури з числа тогочасних волинських літературознавців був доцент С. Розенфельд [349, арк. 21]. Він спеціалізувався на дослідженні російської класичної прози ХІХ ст. (творчість І. Тургенєва, В. Белінського, І. Гончарова, М. Добролюбова, Ф. Достоевського, М. Салтикова-Щедрина, О. Пушкіна, М. Помяловського, М. Лермонтова, Л. Толстого, А. Чехова, Г. Успенського та інших). Науковець також цікавився й теоретичними художньо-мистецькими і стилістичними аспектами російської прози ХІХ ст. та її художніми взаєминами з літературою країн Західної Європи, зокрема Англії і Франції. Частково до кола наукових зацікавлень дослідника входила й західноєвропейська проза ХІХ ст., передовсім творчість В. Скотта [486, арк. 80–81]. У 1964 р. науковець закінчив працювати над монографією – «Південні поеми О. С. Пушкіна» [467, арк. 35]. Впродовж 1966–1970 рр. С. Розенфельд працював над держбюджетною темою «В. Скотт і російська література», замовником і куратором цього дослідження був Інститут світової літератури ім. О. Горького АН СРСР. Результатом дослідження став вихід колективної монографії [696, арк. 28]. Ім'я і наукова репутація С. Розенфельда були відомі уже в першій третині 1970-х років серед вузькоспеціалізованих кіл науковців-літературознавців та багатьох літераторів. Неодноразово вчений писав відгуки на автореферати дисертацій, рецензував дисертації, монографії, статті, збірники, підручники, а також художні твори і їх екранізації й театральні постановки. Відомо, що у 1978 р. він писав рецензію на поему Л. Ошаніна – «Палаючий дім» [253, с. 49].

Вагомою, у науковому значенні, була й дослідна робота Л. Оляндер. За роки своєї наукової та педагогічної діяльності в ЛДПІ ім. Лесі Українки, яка

розпочалася у жовтні 1966 р., дослідниця зуміла реалізувати себе як відомого науковця-літературознавця, критика. У 60–80-х роках ХХ ст. Л. Оляндер досліджувала радянську художню прозу 1940-х–1970-х років, радянську художньо-прозову літературу на військову тематику, зокрема творчість Л. Сейфулліної, О. Серафимовича, К. Сімонова, М. Шолохова, О. Чаковського [491, арк. 20]. Наприкінці 1968 р. дослідниця в Москві захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, а потім стала першою жінкою-професором у Волинській області [476, арк. 52].

Серед інших найбільш вагомих, у науковому значенні, викладачів-дослідників зарубіжної літератури слід відзначити Є. Сухомлин – дослідницю творчості О. Герцена, В. Удалова – вивчав творчість Д. Маміна-Сибіряка [495, арк. 88], а також Г. Музиченко – творчість М. Некрасова та інші теми російського літературознавства. У січні 1965 р. Г. Музиченко брала участь в роботі міжвузівської конференції з проблематики творчості М. Некрасова, яка відбувалася в Ярославському державному педагогічному інституті ім. К. Ушинського (РРФСР) [691, арк. 34]. Впродовж першій третині 1980-х років польську антифашистську прозу 60–70-х років ХХ ст. досліджувала А. Мардієва, в середині 1980-х років творчість Максима Горького досліджувала І. Турута.

Помітними були й лінгвістичні дослідження в області. Їх також проводили викладачі-філологи ЛДПІ ім. Лесі Українки. Умовно цей напрям можна розділити на три складові: українське мовознавство, російське і романо-германське. Науково-дослідна робота з проблематики української мови здійснювалась на кафедрі української мови і літератури, а з 1970 р. на кафедрі української мови, переважно в контексті держбюджетних і дисертаційних робіт. Проте найбільш плідні дослідження у цій сфері тривали лише до кінця 1960-х років – це було своєрідним «відлунням» минулої хрущовської «відлиги». Адже з початку 1970-х років нових дослідних тем з українського мовознавства не передбачалося, а виконувалися лише ті, котрі були задекларовані ще на початку і всередині 1960-х років. Уже з початку 1970-х років дослідна тематика з українського мовознавства стала поступово скорочуватися науковою і освітньою

політикою держави, тож надалі профільними міністерствами й науково-дослідними установи майже не замовлялися тематики з українського мовознавства. Безсумнівно, наведена тенденція була одним із виразних проявів брежнєвської русифікації, яка з кінця 1960-х років й надалі набирала усе потужніших обертів.

Найпомітнішими дослідженнями з українського мовознавства в другій половині 60-х років ХХ ст. були діалектологічні й лінгвістичні аспекти поліського фольклору. Впродовж 1963–1973 рр. В. Покальчук і Г. Козачук проводили їх в рамках виконання держбюджетної теми – «Регіональні західнополіські говори». Замовником цієї теми був Інститут мовознавства АН УРСР, керував дослідною групою В. Покальчук [348, арк. 1–2]. Мета дослідження полягала у тому, аби дати наукову класифікацію західнополіських говорів, встановити межі й територіальні анклавні по відношенню до місцевостей з іншими говірками, охарактеризувати їхні філологічні особливості, описати лексичні, фонетичні й морфологічні особливості говірок півночі Волинської і Ровенської областей. Таке дослідження передбачало проведення виїзних експедицій та моніторингово-фіксуєуючих робіт із залучення місцевого населення на території понад 400 населених пунктів [694, арк. 64]. Уже в 1970 р. на основі лексико-фольклорних експедицій попередніх років було укладено 10 діалектологічних карт північно-західної частини етнічної Волині [485, арк. 18]. Проте в першій третині 1970-х років науковий інтерес з боку науково-дослідних установ починає поступово згасати, тому дослідження теми «Регіональні західнополіські говори» не було завершено, оскільки припинилося її фінансування і державна підтримка. Тож в середині 1970-х – першій половині 1980-х років дослідження цієї широкої і багатогранної тематики занепало.

Помітними були й дослідження вибіркової тематики із загального українського мовознавства. До прикладу, доцент О. Вержбицький у 1966–1975 рр. працював над держбюджетною темою з проблематики синтаксису української мови [696, арк. 93]. У 60–80-х роках ХХ ст. Г. Рацинська публікувала роботи з морфології української мови, В. Голоюх – окремих

аспектів синтаксису української мови. З середини 1970-х років дослідженням синтаксису української мови займався й молодий викладач М. Мірченко, якому в 1981 р. було присуджено науковий ступінь кандидата філологічних наук [503, арк. 156; 674, арк. 1–2]. В кінці 1970-х – у першій третині 1980-х років окремі аспекти історичної граматики української мови досліджувала Л. Павленко.

Тематика російського мовознавства в науково-дослідній роботі викладачів ЛДПІ ім. Лесі Українки в зазначений час була представлена лише декількома науковцями. Проте досить помітними стали дослідження й публікації Л. Бублейник, яка розпочала викладацьку діяльність в ЛДПІ ім. Лесі Українки з 1968 р. До її наукових зацікавлень входили різні теми з порівняльного мовознавства: граматичні, лексичні та стилістичні аспекти східнослов'янських мов [696, арк. 94]. Г. Музиченко (паралельно з літературознавчим дослідженням) займалася дослідженнями з проблематики орфоепічних аспектів та історичної граматики російської літературної мови XIX ст. У 1972 р., захистивши дисертацію, вона переїхала в Монголію на науково-педагогічну роботу, проте у 1974 р. повернулася в Луцьк [485, арк. 21]. Цікавими результатами досліджень з порівняльного мовознавства були наукові роботи О. Некрот. Вона ще з початку 1960-х років обрала вузьку тематику науково-дослідної роботи, якою займалася впродовж своєї науково-педагогічної діяльності – лексико-етимологічні взаємини між російською та чеською мовами. Окрім того, у 1970–1974 рр. дослідниця, в контексті держбюджетної теми, залучалася до колективної роботи з проблематики науково-філософського термінотворення й укладання спеціального словника [696, арк. 90].

Наукові дослідження у галузі романо-германської філології зводилися переважно до написання дисертаційних робіт. Впродовж досліджуваного часу вони проводилися на кафедрі англійської мови та кафедрі іноземних мов. У 1964 р. кількість науково-педагогічного штату на цих кафедрах становила 22 особи, проте лише п'ять з них мали науковий ступінь кандидата філологічних наук. У той же час кафедра іноземної мови розташовувалася на останньому місці з усіх чотирнадцяти існуючих кафедр інституту за кількістю працівників з науковими

ступенями, оскільки в її штаті не було жодного [682, арк. 7–8]. У наступні роки, адміністративно-управлінською політикою ректорату інституту і профільного міністерства, така ситуація поступово виправлялася, що й слугувало своєрідним локомотивом науково-дослідної роботи в цій сфері. З роками збільшувалися трудові колективи цих кафедр, до прикладу в 1974 р. вони становили 28 осіб, а в 1984 р. – 32. Найбільш помітними й значимими у цій галузі були наукові дослідження й публікації О. Харсекіна, М. Олікової, Л. Ступакової, М. Кікеця, В. Ставицького, Г. Лавриненко, Є. Гороть та Л. Булатецької. Ще в кінці 60-х – на початку 70-х років ХХ ст. М. Олікова розпочала науково-дослідну роботу з проблематики соціолінгвістичних аспектів англійської мови. Фактично вона була однією з перших лінгвістів-германістів в УРСР, які досліджували теми з цього, молодого, як на той час, науково-лінгвістичного напрямку. У 1979 р. М. Олікова у Львові опублікувала монографію – «Звернення в сучасній англійській мові» [219, с. 3–9]. Л. Ступакова досліджувала вибіркові аспекти синтаксису французької мови [295, с. 2], М. Кікець – окремі теми з синтаксису англійської мови, Н. Максимчук – лексикологію англійської мови, Є. Гороть і Л. Булатецька – деякі граматичні та фонетичні аспекти англійської мови [251, с. 11, 16]. З плином часу науково-педагогічні працівники захищали дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук з проблематики романо-германського мовознавства: М. Олікова – 1974 р., Л. Ступакова, Н. Максимчук – 1975 р., Г. Лавриненко – 1977 р., М. Кікець і Є. Гороть – 1984 р. та Л. Булатецька у 1985 р.

Проте найбільш масштабними, значимими й цікавими у науковому плані були дослідження відомого, на той час, радянського лінгвіста О. Харсекіна, який впродовж 1974–1985 рр. працював на кафедрі іноземних мов ЛДПІ ім. Лесі України. Він займався лінгвістичними дослідженнями з історії розвитку й граматики мови етрусків (стародавніх племен, які населяли Центральну та Північно-Західну Італію (сучасну Тоскану) у I тис. до н. е.). Сфера його наукових зацікавлень охоплювала різні, здебільшого складні й дискусійні, питання походження, розвитку та особливостей мови етрусків, її спорідненості з мовами

інших стародавніх народів. Дослідник також цікавився й загальними питаннями історії етрусської цивілізації. За роки проживання в Луцьку (1974–1985 рр.) вчений працював над дешифруванням писемних пам'яток етрусків, на основі яких вивчав лінгвістичні особливості етрусської мови [194 с.162–163]. Вже в перші роки після переїзду в Луцьк, дослідник опублікував ряд статей у фахових наукових журналах і збірниках СРСР: 1975 р. «Щодо датування етрусських написів з Пірг» в журналі «Романское и германское языкознание» [321, с. 176–180], а в 1976 р. вийшли друком дві статті: «Лемноські написи» і «Етіюкіпрські написи» в московському фаховому науковому журналі «Тайны древних письмен», а також стаття «Етрусски» в 16 томі енциклопедичного видання «Советская историческая энциклопедия» [323, с. 673–675]. У наступні роки були опубліковані й інші роботи вченого. Станом на 1980 р. О. Харсекін був автором понад 80 наукових робіт, опублікованих в тогочасних радянських і зарубіжних виданнях, з яких близько 50 стосувалися тематики етрусської мови [253, с. 69].

Багаторічні дослідження О. Харсекіна – це комплексне систематичне дослідження збережених писемних пам'яток етрусської мови на основі розробленої ним методики інтерпретації стародавніх текстів. Результати його досліджень наблизили можливість лінгвістичного опису системи етрусського письма, лексичних, морфологічних, синтаксичних, семантичних і частково фонетичних аспектів етрусської мови. Узагальнюючи висновки наукових досліджень О. Харсекіна, слід відзначити, що науковець спростовував гіпотезу мовного ізоляту етрусської мови і наводив ряд аргументів щодо спорідненості деяких її лексичних і граматичних аспектів з мовами та діалектами інших тогочасних народів Середземноморського регіону [322; 212].

Посилання на праці дослідника можна зустріти як в спеціальних наукових-лінгвістичних роботах радянських і зарубіжних авторів, так і у роботах з стародавньої історії Риму. У вересні 1985 р. О. Харсекін, за офіційною версією, звільнився з роботи у зв'язку з виходом на пенсію, а згодом родина переїхала на постійне місце проживання в РРФСР [269; 273].

Отож, впродовж 1964–1985 рр. у Волинській області проводилися наукові дослідження в галузі суспільно-гуманітарних наук, переважно в контексті виконання дисертаційних і держбюджетних науково-дослідних тем. Проте слід наголосити на тогочасних особливостях науково-дослідної роботи – її політичній заідеологізованості й частковій формальності, що було притаманним суспільно-гуманітарному напрямку радянської регіональної науки.

4.2. Фізико-математичні і технічні науки

Впродовж всієї історії людства фізико-математичні і технічні науки відігравали важливу роль в процесі становлення і розвитку суспільства. Не став винятком й радянський етап історії України. Адже ще з 30-х років ХХ ст. партійно-державне керівництво СРСР сприяло розвитку точних наук, з-поміж усіх інших. Зазначена особливість виражена різними фактами, які підтверджують цю тезу: збільшеним фінансуванням, відкриттям нових науково-дослідних установ, кращим їх кадровим і матеріально-технічним забезпеченням, а також певними соціальними преференціями для науковців-фізиків, математиків, інженерів-конструкторів. Така увага до фізико-математичних і технічних наук в СРСР пояснюється особливостями цих наук: можливістю практичного використання результатів їхніх досліджень та наукових здобутків у так званій промисловості групи «А» і військово-оборонному комплексі. Тож ці науки визнавалися стратегічно важливими, що й пояснює їхню часткову привілейованість. Після закінчення Другої світової війни (1945 р.), в СРСР цей багатогранний науковий напрям став ще більш актуальним, що й посприяло його активному розвитку в наступні десятиліття [705, арк. 12–70].

Проте не усі науки з цього напрямку розвивалися в СРСР. Так, з кінця 1940-х до початку 1960-х років молода, як на той час, наука – кібернетика вважалась «буржуазною», такою, яка є ідейно ворожою для соціалістичного суспільства, тож підлягала жорсткій ідеологічній критиці. Такі твердження були висловлені не тогочасними радянськими науковцями, а державно-політичними функціонерами і партійними ідеологами-теоретиками, які здебільшого не

розумілися навіть в загальних основах кібернетичної науки та інформатики. Причини критики й відвертої заборони цієї науки, утиски й засудження науковців крилися в історії розвитку й становлення кібернетики як науки. Оскільки вона виникла наприкінці 40-х років ХХ ст. в США і її основоположники – це американські учені, то у той же час радянською ідеологією вона була «затаврована», як «буржуазна» наука. Проте уже на рубежі 50–60-х років ХХ ст. радянське партійне керівництво поступово усвідомлювало переважання розвитку технічних наук в США і навпаки, їх відставання в СРСР. Лише після цього кібернетика розпочала розвиватися в СРСР, зокрема у 1962 р. в Києві розпочав працювати Інститут кібернетики АН УРСР, який очолив академік В. Глушков [9, с. 187; 20, с. 106–115].

Слід зауважити й на географічну особливість тогочасних наукових досліджень у цій галузі: вони проводилися як у потужних спеціалізованих наукових центрах, які розміщувались у великих містах СРСР (Москва, Ленінград, Горький, Новосибірськ, Казань, Уфа, Махачкала, зокрема в Україні – Київ, Харків, Дніпропетровськ, Донецьк), так і в менших містах і віддалених областях Радянського Союзу. На території західних областей УРСР існували дрібні, за масштабами і значенням, наукові осередки фізико-математичних і технічних наук. Такими були науково-дослідні установи та ЗВО Львова, Чернівців, Ужгорода, Івано-Франківська, Тернополя і Луцька [261, с. 21; 291, с. 4]. Ще однією особливістю наукових досліджень у цій галузі була часткова або цілковита засекреченість деяких наукових осередків і тематик їх досліджень. До прикладу, в місті Зміїв, що на Харківщині, в радянський час існувала секретна станція іоносферних досліджень. Її наукові результати використовувались у військово-інженерній справі, тому вона мала статус секретного науково-дослідного об'єкта [723, арк. 76].

Наукові дослідження в галузі фізико-математичних і технічних наук досить активно розвивалися в радянський час у Волинській області. Вони проводились в контексті виконання госпдоговірних, держбюджетних розробок та написанні дисертаційних робіт. За науково-тематичним критерієм, цей напрям

можна поділити на три складові: математичні дослідження, фізичні та науково-технічні. У такій же послідовності вони розпочали розвиватися на відповідних кафедрах фізико-математичного факультету ЛДП ім. Лесі Українки, а з останньої третини 1960-х років – ще й в Луцькому ЗТФ КАДІ.

Початок розвитку науково-математичних досліджень у Волинській області сягає 1950-х років. Так, у 1953 р. в ЛДП ім. Лесі Українки науково-педагогічну діяльність на посаді завідувача кафедри математики розпочав доктор фізико-математичних наук С. Зуховицький. У тому ж році він запросив на викладацьку посаду 34-річного вчителя Цуманської СШ (випускника Дніпропетровського державного університету) В. Дзядика, який ще зі студентських років вирізнявся неабиякими здібностями до вивчення математики й проведення науково-дослідної роботи. Після працевлаштування в педінституті, амбітний науковець-початківець активно розпочав займатися науковою діяльністю з проблематики теорії наближення функцій. Не навчаючись в аспірантурі, дослідник уже в 1955 р. захистив кандидатську дисертацію, а у 1960 р. в Інституті математики ім. В. Стеклова АН СРСР (Москва) – докторську. У тому ж 1960 р. С. Зуховицький і В. Дзядик переїхали у Київ. В. Дзядику запропонували роботу в Інституті математики АН УРСР, де з 1963 р. він займав посаду завідувача відділу теорії функцій. У 1961–1967 рр. науковець за сумісництвом працював ще й завідувачем кафедри математичного аналізу в Київському державному університеті ім. Т. Шевченка. С. Зуховицький впродовж 1960–1965 рр. також працював у Київському державному університеті ім. Т. Шевченка, а в 1965–1967 рр. – у Московському інженерно-будівельному інституті. У 1967 р. вчений, користуючись можливістю і дозволом радянської влади, емігрував в Ізраїль на постійне місце проживання, оскільки за національністю був євреєм [335, с. 7].

Семирічний (1953–1960 рр.) етап науково-дослідної і педагогічної біографії С. Зуховицького і В. Дзядика в ЛДП ім. Лесі Українки відіграв важливу роль для подальшого розвитку математичної науки в області. У ті роки науковцями в інституті був організований науковий семінар з теорії наближення

функцій для викладачів кафедри математики. Згодом завдяки цьому семінару почала формуватися наукова школа, яка об'єднувала здебільшого молодих і перспективних викладачів зацікавлених наукою. Кожен обирав тему наукового дослідження, на засіданнях семінару відбувалися різноманітні консультації, представлення та обговорення результатів дослідної роботи [127, с. 5–7].

Хоча у 1960 р. В. Дзядик у зв'язку з переїздом припинив науково-педагогічну діяльність в ЛДПІ ім. Лесі Українки, але впродовж наступних десятиліть він не розривав відносин з педагогічним інститутом, а навпаки, всіляко підтримував луцьких математиків і сприяв розвитку математичної науки в області [90, с. 80–95].

Важливою подією в розвитку науково-математичних досліджень в ЛДПІ ім. Лесі Українки було створення у вересні 1965 р. кафедри математичного аналізу. До її складу увійшли кращі викладачі-математики, які паралельно з викладацькою діяльністю, займалися ще й науковою: П. Антонюк, М. Горбач, В. Горбайчук, З. Зарицька, М. Собчук, а очолив її Р. Ковальчук. Паралельно функціонувала й кафедра математики, проте вона не мала такого наукового потенціалу. В подальші роки ці кафедри були основними осередками проведення науково-математичних досліджень в області. До того ж, у 1965 р. новостворена кафедра за сприянням В. Дзядика (завідувача відділу теорії функцій Інституту математики АН УРСР) отримала чотири держбюджетні теми наукових досліджень. Окрім співпраці з київськими математиками, викладачі кафедри комунікували ще й з кафедрою математичного аналізу Львівського державного університету ім. І. Франка [472, арк. 59–62]. Наймасштабніші науково-математичні дослідження в ЛДПІ ім. Лесі Українки тривали впродовж середини 1960-х – першої половини 1970-х років. Це пов'язано з тим, що саме тоді волинські математики, завдяки особистим симпатіям і посадово-управлінським можливостям В. Дзядика, отримували найбільше держбюджетних науково-дослідних тем. Зазвичай замовниками таких тем найчастіше були Інститут математики АН УРСР та Міністерство освіти УРСР, рідше ЗВО. До прикладу, М. Горбач працював над держбюджетною темою «Наближення деяких класів

функцій двох змінних за допомогою сум та інтегралів Фур'є» (термін виконання: 1963–1968 рр.), З. Зарицька – «Наближення функцій лінійними позитивними операторами» (термін виконання: 1967–1970 рр.), А. Костюк – «Теорія геометричних побудов у неевклідових просторах» (термін виконання: 1967–1971 рр.). Впродовж 1967–1970 рр. Н. Кононова спільно з науковцями Дніпропетровського хіміко-технологічного інституту працювала над темою «Дослідження ступеня точності інтерференції в поведінці цілих функцій кінцевого степеня» [688, арк. 49–53].

Уже на початку другої половини 1960-х років викладачі-математики ЛДПІ ім. Лесі Українки здобули ряд важливих наукових результатів з теорії наближення функцій і математичного аналізу. Так, Р. Ковальчук досліджував неперервні й диференціальні властивості аналітичних функцій всередині круга і наближення функцій кількох змінних в поліциліндричних областях. Перші результати цього дослідження були представлені у 1965 р. – обернені теореми наближення функцій багатьох комплексних змінних заданих в поліциліндричних областях. У наступні роки науковець, паралельно з цією тематикою, досліджував граничні властивості функцій, що здійснюють конформні відображення областей, обмежених спрямлюваними дугами Жордана. В кінці 1960-х років науковцем також розглядалося питання про отримання аналогічних результатів в інтегральній матриці [472, арк. 59–62].

Над широкою і багатогранною держбюджетною темою «Дослідження неперервних і диференціальних властивостей функцій, які здійснюють конформні відображення», працювали М. Горбач, В. Горбайчук і Р. Ковальчук. Вони також отримали низку нових наукових результатів: сформулювали узагальнення результату на похідні відображувальних функцій довільного порядку. При цьому досліджувалися модулі неперервності другого порядку цих функцій часткового вигляду $w_2(t) = C \cdot t^2 (0 < L < 2)$ [472, арк. 59–62].

Наукове визнання отримали результати досліджень З. Зарицької. Вона працювала в ЛДПІ ім. Лесі Українки ще з 1955 р, а впродовж 1969–1977 рр. – на посаді завідувача кафедри математичного аналізу. Її дисертація «Деякі питання

наближення функцій лінійними позитивними операторами», проте науковиця досить ґрунтовно досліджувала й інші теми з математичного аналізу [673, арк. 1–2]. Вона майже щорічно публікувала свої доробки в науково-математичних виданнях Києва, Львова, Москви. У 1977 р. З. Зарицька, Н. Кононова спільно з В. Дзядиком і С. Карпенко побудували А-методом многочлени, які здійснюють в рівномірній метриці близьке до найкращого наближення елементарних функцій [345, арк. 66–69].

Вагомий внесок у завершення конструктивної характеристики функцій класів Гельдера зробив О. Швай. У 1967 р. шляхом складних досліджень йому спільно з В. Дзядиком вдалося довести, що і випадок кутів, менших за $\pi/2$, також вбудовується в контекст отриманої раніше теорії. Для цього вченим довелось дослідити вибіркові питання про наближення ядра Коші. Відповідні результати були опубліковані у 1971 р. Впродовж першої половини 1970-х років О. Швай, займаючи викладацькі посади в Луцькому ЗТФ ЛПІ, також досліджував наближення аналітичних функцій многочленами Валле-Пуссена. Ним у 1973 р. було доведено, що ці многочлени є кращим апаратом наближення, порівняно з сумами ряду Фабера [485, арк. 102].

Важливими у науковому плані були дослідження інших тогочасних волинських математиків. Так, П. Антонюк досліджував класи функцій комплексної змінної, які характеризуються заданою швидкістю спадання їх найкращих наближень на множинах з кутами [697, арк. 58]. В результаті цього дослідження у 1971 р. він отримав прямі й обернені теореми для класів функцій, які можна наближати многочленами n -го степеня з швидкістю n^{-s} , де $s > 0$. В. Горбайчук вивчав конструктивні властивості функцій на компактах додатної місткості. Згодом він зробив опис найкращого класу компактів, для яких можна ставити задачу про наближення функцій многочленами [135, с. 103–104]. Цікавими були й дослідження М. Коренкова – асимптотичні властивості мероморфних функцій. В процесі цього дослідження науковець віднайшов асимптотику логарифмічної похідної цілої функції цілком регулярного росту та похідних від логарифмічної похідної цілої функції (1978 р.). У першій половині

1980-х років науковець працював над дослідженням асимптотики і розподілу значень сигма- і дзета-функції Вейерштрасса і тета-функції Якобі [2, с. 198–200].

У 1977 р., після наукового стажування в Інституті математики АН УРСР та навчання в аспірантурі при Київському державному педагогічному інституті ім. О. Горького, в ЛДП ім. Лесі Українки перейшов працювати Л. Філозоф. Його подальша діяльність характеризується вагомими науковими здобутками в галузі математичного аналізу. Він досліджував наближення функцій ланцюговими дробами та інші теми з теорії функцій. У 1977 р. Л. Філозоф спільно з В. Дзядиком побудували раціональні функції, які збігаються до відповідних розв'язків диференціальних рівнянь в зірці Міттаг-Лефлера. Згодом, використовуючи ці та інші результати науково-дослідних робіт, у 1985 р. науковець отримав асимптотичні рівності для величини найкращого рівномірного наближення експонентів у комплексній площині за допомогою раціональних функцій. У 1980 р. Л. Філозоф і М. Махомед також дослідили область збіжності апроксимаційних многочленів та встановили, що в ряді випадків апроксимаційні многочлени здійснюють близьке до найкращого наближення в комплексній площині. Згодом дослідник отримав асимптотику відхилень діагональних апроксимацій Паде і політочкову апроксимацію Паде [488, арк. 74].

Окремі статті В. Середи відображають результати досліджень деяких вибіркового питань з проблематики диференціальних та лінійних рівнянь. Найбільш помітними дослідженнями в галузі геометрії займалася асистент кафедри математики у 1961–1969 рр., яка з 1969–1972 рр. навчалась в аспірантурі в Київському державного педагогічному інституту ім. О. Горького, – В. Ілляшенко. Вона у першій третині 1970-х років працювала над дисертацією – «Комплекси прямих в гіперболічному просторі» [253, с. 70–77].

Викладачі-математики щорічно публікували свої роботи в наукових журналах і збірниках Львова, Чернівців, Києва, Харкова, Москви, Ленінграда. Проте найчастіше публікувалися в «Українському математичному журналі». На відміну від науковців-гуманітаріїв, математикам і фізикам було значно простіше

опублікувати свої роботи: здебільшого не потрібно було чекати своєї черги на публікування у тому чи іншому науковому виданні. Це пояснюється меншою кількістю статей та меншим їх обсягом. Окрім того, наукові роботи з точних наук переважно не проходили тривалої процедури рецензування на предмет ідейно-політичної дозволеності, як це було характерно для суспільно-гуманітарних наук.

Тогочасні волинські математики-науковці щорічно брали участь у конференціях, семінарах та інших наукових заходах. До прикладу, у квітні 1966 р. З. Зарицька брала участь у математичному семінарі з конструктивної теорії функцій в Інституті математики ім. В. Стеклова АН СРСР (Москва). Того ж місяця вона разом з В. Ілляшенко були делегатами конференції у Києві. В серпні 1966 р. З. Зарицька була співдоповідачем львівського професора І. Соколова на XV міжнародному математичному конгресі, який відбувався у Москві [471, арк. 32]. В квітні 1975 р. у Львівському філіалі математичної фізики Інституту математики АН УРСР відбулося виїзне засідання кафедри математичного аналізу ЛДПІ ім. Лесі Українки, на якому були представлені результати науково-дослідної роботи [491, арк. 6].

Зважаючи на обсяги й значення науково-дослідної роботи кафедри математичного аналізу ЛДПІ ім. Лесі Українки впродовж другої половини 1960-х років, в грудні 1970 р., після закінчення ревізійної перевірки республіканською науково-методичною комісією з математичних наук, кафедра була відзначена як одна з кращих математичних кафедр серед педагогічних інститутів України за показниками та результатами науково-дослідної роботи.

Завдяки сприянню Інституту математики АН УРСР впродовж 1960-х–1980-х років ЛДПІ ім. Лесі Українки активно тривала науково-дослідна діяльність викладачів-математиків. Це поступово відображалось на якісному покращенні викладацького складу, адже викладачі-математики захищали дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата фізико-математичних наук: 1964 р. – Н. Кононова, 1965 р. – Р. Ковальчук, 1966 р. – З. Зарицька, 1968 р. – О. Швай, В. Середа, 1971 р. – В. Горбайчук, 1973 р. – В. Ілляшенко, П. Антонюк,

1978 р. – М. Братійчук, 1979 р. – Л. Філозоф, М. Коренков, 1984 р. – Є. Бакман, 1985 р. – Д. Бушев [496, арк. 74].

Впродовж досліджуваного часу не менш важливою в науковому значенні була науково-дослідна робота викладачів кафедри фізики ЛДПІ ім. Лесі Українки. Ще у 1954 р., після закінчення Київського державного університету ім. Т. Шевченка, в ЛДПІ ім. Лесі Українки на посаду асистента кафедри фізики була направлена Н. Малихіна [347, арк. 2]. У 1960–1963 рр. вона навчалася в аспірантурі Інституту фізики АН УРСР, а у 1965 р. захистила кандидатську дисертацію. У 1964 р. молода і амбітна дослідниця обладнала на кафедрі фізики ЛДПІ ім. Лесі Українки науково-дослідну лабораторію. Тоді ж було закуплено обладнання на суму близько 6 тис. крб [467, арк. 6]. Проте лабораторного устаткування і апаратури все ж не вистачало, тож викладачі (Н. Малихіна, Л. Калапуша, О. Жила, В. Сало) виготовляли його власноруч. Таким чином, у найближчі роки відбувалося поступове доукомплектування лабораторії. Попри її слабе матеріально-технічне забезпечення, у 1968 р. спеціальною комісією-інспекцією Міністерства освіти УРСР, лабораторія була визнана придатною для проведення у ній наукових досліджень з фізики твердого тіла [690, арк. 12–13].

На основі матеріально-технічного обладнання лабораторії, наказом Міністерства освіти УРСР № 229 від 29 вересня 1969 р. була офіційно утворена галузева науково-дослідна лабораторія фізики твердого тіла як стаціонарна науково-дослідна одиниця в структурі ЛДПІ ім. Лесі Українки. Відповідно до того ж наказу, були визначені її кадровий склад і тематичні напрямки досліджень для отримання у майбутньому держбюджетних і госпдоговірних тем дослідження. Так, її керівником була призначена Н. Малихіна, посади наукових співробітників зайняли З. Панкевич і А. Семенюк, а інженерів – К. Гороть, В. Доскоч і А. Федосов. Після виходу наказу Міністерства освіти УРСР від 1 листопада 1969 р. між галузевою науково-дослідною лабораторією фізики твердого тіла ЛДПІ ім. Лесі Українки та Інститутом фізики АН УРСР розпочалося наукове співробітництво. Тоді ж була задекларована науково-дослідна тематика, яка передбачала два напрямки – з квантової електроніки

(керівник Н. Малихіна) та фізики напівпровідників (під керівництвом З. Панкевича). Згодом Міністерством освіти УРСР виділялися кошти для закупівлі потрібного обладнання, зокрема у кінці 1969 р. було придбано установку для зрідження азоту, вартість якої становила 12 тис. крб [316, с. 12].

Оскільки до кола наукового зацікавлення Н. Малихіної входила переважно квантово-світлова і оптична тематика, то це визначило подальші напрямки науково-дослідної роботи – науковиця розпочала дослідження з лазерної проблематики. На тогочасному етапі розвитку фізики така тематика була, так би мовити молодого науковою темою дослідження, адже перший діючий лазер у світі був сконструйований у 1960 р. в США фізиком Т. Мейманом. Для Луцька у кінці 1960-х років це була досить складна тема наукового дослідження. Складність полягала у тому, що ніде було в місті придбати необхідне обладнання, тож його доводилось замовляти у Києві, чекати на доставку, окрім того, продавалось воно в обмеженій кількості й лише у спеціальних, здебільшого, науково-дослідних установах. Проте дослідники, користуючись власними зв'язками і знайомствами у Києві, Львові та інших містах, поступово привозили в лабораторію потрібне обладнання. Деяке дефіцитне устаткування було передано Інститутом фізики АН УРСР [699, арк. 31]. У 1969 р. на основі цих досліджень А. Семенюк захистив кандидатську дисертацію з цієї ж проблематики. У серпні 1971 р. він разом з професором Інституту фізики АН УРСР І. Кононозенком були учасниками міжнародної конференції у Нью-Йорку (США). Того ж 1971 р. А. Семенюк брав участь у всесоюзній конференції «IV координаційна нарада з науковою сесією з проблем радіаційної фізики неметалевих кристалів», яка відбувалась у Києві [479, арк. 33].

Уже в лютому 1970 р. луцькими фізиками під керівництвом Н. Малихіної була сконструйована лазерна установка, активним середовищем якої був рубін і неодим [210, с. 2]. Тоді ж відбулося перше випробування, воно пройшло успішно, й науковці отримали генерацію лазерного променя. У 1971 р. для галузевої науково-дослідної лабораторії було виділене більше приміщення і

закріплено за нею 16 кращих студентів-старшокурсників, яким призначено надбавку до стипендії. Студенти проходили відповідний інструктаж і залучалися до науково-дослідної роботи (виконували функції наукових асистентів і лаборантів). Тоді ж лабораторія отримала декілька держбюджетних тем дослідження від Інституту фізики АН УРСР, який закупив додаткове обладнання, зокрема й печі для вирощування кристалів [708, арк. 222–227]. Весною 1971 р. в ЛДПІ ім. Лесі Українки з Інституту ядерних досліджень АН УРСР таємно були доставлені апарат для телегаматерапії ГУТ-Со-400 і гауба з радіоактивним ізотопом Co^{60} .

У листопаді 1973 р., після закінчення аспірантури при Інституті ядерних досліджень АН УРСР і захисту кандидатської дисертації, на кафедру фізики ЛДПІ ім. Лесі Українки повернувся працювати Г. Давидюк. Паралельно з викладацькою діяльністю він започаткував новий напрям дослідної роботи в галузевій лабораторії – дослідження штучних кристалів після їх радіаційного опромінення. 16 січня 1973 р. між ЛДПІ ім. Лесі Українки та Інститутом ядерних досліджень АН УРСР був укладений черговий договір про наукову співпрацю. Внаслідок цього лабораторія отримала обладнання на 35 тис. крб та госпдоговірну тему дослідження з вивчення впливу електронної і нейтронної радіації на п'єзоелектричні властивості кремнію і сульфїду кадмію. Впродовж 1970–1973 рр. науковцями лабораторії було опубліковано 42 статі у радянських і закордонних спеціалізованих наукових фахових виданнях. Окрім того, результати були представлені на багатьох конференціях та інших наукових заходах: у 1971 р. – в Мінську, 1972 р. – Києві, Чернівцях, Мінську, 1973 р. – Таллінні [485, арк. 31].

Успіхи вчених в галузі квантової фізики, оптики, фізики твердого тіла, звичайно, не могли бути не поміченими радянською владою. Тому науковими здобутками луцьких фізиків зацікавилися у Міністерстві оборони СРСР. Так, у 1974 р. в Луцьк приїздила делегація науковців з Києва, у складі якої були: директор інституту фізики АН УРСР академік М. Шпак, науковий співробітник цього ж інституту Є. Тихонов, а також науковці з Інституту ядерних досліджень

АН УРСР і Київського державного педагогічного інституту ім. О. Горького. До цієї делегації входила група військових інженерів-дослідників з Москви. Після проведення ними інспекцій і нарад, були укладені декілька таємних договорів, відповідно до яких галузева науково-дослідна лабораторія фізики твердого тіла ЛДПІ ім. Лесі Українки отримувала замовлення на декілька науково-дослідних тем з квантової електроніки і радіаційної фізики. Згодом в лабораторію надійшло технічне устаткування та було призначено додаткове фінансування для співробітників. Оскільки подальші наукові дослідження були засекречені, то й інформації про них не так багато. Відомо, що у 1976 р. Г. Давидюк працював над матеріалознавчим дослідженням, яке було одним із етапів розробки тензодатчиків для використання у космічній і ракетній галузях. Мета цього дослідження полягала у розробці матеріалу, який міг би витримувати надвисокі дози різних типів радіоактивного опромінення й не втрачати при цьому провідникові властивості. Суть дослідження полягала в опроміненні високими дозами різних типів радіації монокристалів кадмію легованих міддю. Внаслідок цього процесу змінювалася атомно-молекулярна структура матеріалу, що й робило кристал стійким до надвисоких доз радіації, які характерні для космічного простору і штучних радіоактивних об'єктів (атомної зброї, реакторів на атомних електростанціях, устаткування для космічних кораблів і супутників) [494, арк. 366–368].

Цікавими були й тогочасні розробки з лазерної тематики. Так, у 1975 р. спільно з київськими інженерами відбулося конструювання нової (значно потужнішої за попередню) лазерної установки з роздільним зворотнім зв'язком. Внаслідок її випробування науковці отримали вузьку лінію генерації (1 \AA) з плавною перебудовою довжини хвилі в межах 500 \AA в області $7100\text{--}8000 \text{ \AA}$. На цей винахід Н. Малихіна отримала авторське свідоцтво – «Спосіб створення розподільного зворотного зв'язку в активному лазерному середовищі» (21 червня 1976 р.). Станом на 1975 р. в лабораторії було уже декілька типів лазерних установок (рубінова, неодимимова і газова). Надалі Н. Малихіна

досліджувала різні аспекти і особливості лазерних установок: їх конструювання, функціонування та застосування у господарстві [494, арк. 365–368].

У наступному десятилітті науково-дослідна робота галузевої лабораторії фізики твердого тіла ЛДПІ ім. Лесі Українки розширювалася: науковці щорічно отримували великі й дрібні науково-технологічні теми дослідження із зазначеної тематики як від Міністерства оборони СРСР, так і від цивільних (наукових і виробничих) установ. До прикладу, у 1979 р. лабораторія отримала чотири госпдоговірні теми дослідження: дві з Інституту фізики АН УРСР, і дві з Чернівецького державного університету [501, арк. 185]. У 1981 р. масштаби наукових досліджень в лабораторії були значно розширені. В цьому році галузева науково-дослідна лабораторія фізики твердого тіла ЛДПІ ім. Лесі Українки, Інститут ядерних досліджень АН УРСР та Інститут фізики АН УРСР (можливо й інші установи) були залучені до секретної науково-інженерної військово-оборонної теми дослідження «Сольвейг-УН», розрахованої на наступні п'ять років. Того ж 1981 р. таємно в лабораторію доставлялося додаткове обладнання з Києва [503, арк. 61–62]. Ймовірно, науковці-фізики ЛДПІ ім. Лесі Українки були залучені до розробки секретного лазерного озброєння. Відомо, що у 1983 р. в лабораторії був розроблений модулятор бортового лазерного комплексу, який встановлювався на борт військового літака [37, с. 107–109]. Проте більш детальної інформації про цей експеримент, поки що не, виявлено, оскільки вона є ще й досі засекреченою. У 1983 р. в ЛДПІ ім. Лесі Українки одночасно тривало виконання сімох госпдоговірних тем з фізики. Станом на 1975 р. в структурі ЛДПІ ім. Лесі Українки уже існував таємний спецфонд секретної документації, до якої мало доступ вузьке коло осіб. Увесь фонд, його вхідна і вихідна документація контролювалися співробітниками КДБ. Відомо, що відповідно до таємного наказу ректора ЛДПІ ім. Лесі Українки № 1 від 15 січня 1977 р. дозвіл на доступ до цього фонду був наданий керівнику галузевої науково-дослідної лабораторії фізики твердого тіла Н. Малихіній [514, арк. 1]. Детальної інформації про масштаби та науково-експериментальну роботу також немає. За приблизними підрахунками, впродовж 1975–1985 рр.

працівниками лабораторії виконано держбюджетних досліджень на суму не менше 500 тис. крб, проте ця цифра виведена лише з часткових (розсекречених) даних. Реальний же обсяг виконання госпдоговірної і держбюджетної тематики вимірюється значно вищими цифрами [517, арк. 3].

Наступним напрямком науково-дослідної роботи в цій сфері були дослідження в галузі технічних наук. У Волинській області вони розпочали проводитися викладачами Луцького відділення ЗТФ КАДІ з останньої третини 1960-х років (з моменту його відкриття). У той час науково-дослідна робота в цьому ЗВО увиразнювалася дисертаційними дослідженнями та виконанням деяких дрібних госпдоговірних науково-дослідних тем, які здебільшого носили не науковий, а науково-сервісний і науково-раціоналізаторський характер. Сутність виконання таких госпдоговірних тем полягала у здійсненні науково-технічних розрахунків, розробці різноманітних технологічних планів, інструкцій щодо експлуатації технічних засобів і обладнання, розробці та моделюванні технічних процесів для виробничих установ і підприємств (переважно заводів і фабрик). Так, впродовж 1966–1972 рр. викладачами цього закладу було виконано 23 такі госпдоговірні теми.

З початку 1970-х років у Луцькому ЗТФ КАДІ науково-дослідна робота дещо пошвавилася. Причинами цього стали реструктуризаційні події, які відбулися у 1971 р.: утворення кафедри загальнотехнічних дисциплін та перепідпорядкування Луцького ЗТФ КАДІ Львівському політехнічному інституту. Проведення науково-дослідної роботи у галузі технічних наук в Луцькому ЗТФ ЛПІ у наступні роки супроводжувалося поступовим розвитком цього ЗВО. Так, впродовж першої половини 1970-х років наукова діяльність викладачів усе ще відбувалася в контексті написання дисертацій та виконанні дрібних госпдоговірних науково-дослідних тем, проте збільшилася їх кількість і наукове значення. До прикладу, у 1972 р. Луцький ЗТФ ЛПІ виконував уже значно масштабнішу за попередні госпдоговірну тему – «Дослідження прохідності самохідного обладнання на базі вузлів автомобільних шасі та зносостійкості автомобільних шин в умовах бокситових виробок», замовником

якої була адміністрація Сєвероуральського бокситового родовища (РРФСР). Виконавцем цієї теми був Г. Рисєв, вартість виконаних робіт становила 10 тис. крб. Суть цієї теми полягала у дослідженні взаємодії пневмошинних коліс з характерними ґрунтами родовища, що давало можливість ефективно впроваджувати і використовувати самохідну гірничу техніку. У наступні роки госпдоговірні теми науково-технічного характеру надходили в Луцький ЗТФ ЛПІ з різних установ. До прикладу, в 1974 р. викладачі працювали над двома госпдоговірними темами, замовниками яких були: трест «Головкрасноярськбуд» (Красноярськ, РРФСР) та Луцький завод пластмасових виробів. Загальна вартість цих науково-технічних розробок становила 12 тис. крб [603, арк. 120].

В середині 1970-х років в Луцькому філіалі ЛПІ розпочала формуватись досить потужна наукова школа з теоретичної механіки. До її складу увійшли провідні тогочасні місцеві науковці з цієї галузі: Г. Хайліс, В. Максимович, В. Шваб'юк, О. Приймак, Ю. Бобро, М. Ярошевич. Згодом очолив її В. Божидарнік. У наступні роки основною науковою проблематикою цієї школи були різні аспекти механіки деформованого тіла. Викладачі-науковці в лабораторіях і випробувальних майстернях приводили дослідні й експериментальні роботи з теорії пружності, статички, матеріалознавства металів і сплавів тощо [206]. У той же час в Луцькому філіалі ЛПІ А. Федосов і А. Семенюк започаткували новий, як для цього ЗВО, напрям науково-дослідної роботи – вивчення анізотропії електрофізичних властивостей радіаційних дефектів в $n\text{-Ge}$ і впливу глибоких рівнів на кінетичні процеси (п'єзоопір) в $n\text{-Ge}$ і $n\text{-Si}$. Проте початок дослідження цієї тематики в цьому ЗВО фактично був продовженням цієї ж тематики, започаткованої в ЛДПІ ім. Лесі Українки Н. Малихіною, З. Панкевичем і А. Семенюком. У той час зазначена тематика наукового дослідження була дуже перспективною, досить добре фінансувалася державою, науковці щорічно отримували держбюджетні й госпдоговірні тематики, тож не дивно, що фізика твердого тіла стала основою науково-фізичних досліджень у Волинській області в кінці 1960–1980-х роках [261, с. 59].

У липні 1977 р. в Луцькому філіалі ЛПІ уже існували вузькоспеціалізовані науково-технічні кафедри: теоретичної механіки, фізики і електротехніки, вищої математики, загальноінженерних дисциплін, а з вересня 1978 р. розпочала діяти кафедра технології машинобудування. Відкриття нових кафедр розширило тематику й можливості науково-дослідної роботи. Тож у наступні роки кількість госпдоговірних тем збільшилась. Так, у 1977 р. І. Труш працював над матеріалознавчими дослідженнями, І. Коробчук – математичним програмуванням, у 1978 р. П. Пех – над моделюванням технологічних процесів стохастичного характеру у промисловому виробництві. Окрім того, І. Труш і Б. Герасимчук працювали над темами з прикладного матеріалознавства, І. Коробчук і О. Харченко проводили дослідження з квантової механіки, у 1979 р. – Л. Пашинський – з матеріалознавства металів і сплавів.

У 1980 р. Луцький філіал ЛПІ отримав велику комплексну держбюджетну тему наукового дослідження – «Технологічні особливості конструювання та будівництва доріг сільськогосподарського призначення з твердим покриттям в поліській зоні УРСР». Виконання цієї теми передбачало проведення різноманітних матеріалознавчих і технічних науково-дослідних робіт впродовж наступних років. Того ж року до цього дослідження було залучено 10 викладачів Луцького філіалу ЛПІ. Над технологічними аспектами працювали: В. Шваб'юк, Т. Висоцький, С. Береговий, П. Ференц, матеріалознавчими – С. Мороз, І. Ореховський, С. Семченков. Впродовж першої половини 1980-х років низка викладачів займалася іншими дослідженнями в контексті виконання держбюджетних тем. Так, Г. Колесников і П. Гоцалюк займалися гідротехнічними дослідженнями, М. Мних, В. Притула – різними проблематиками з механіки деформованого тіла, С. Кривош – матеріалознавчим дослідженням гранульованих металів.

Отож, на початку 80-х років ХХ ст. темпи і масштаби науково-дослідної роботи в Луцькому філіалі ЛПІ ще більше розширилися. Основною причиною цього була суть науково-дослідної роботи – виконання держбюджетних і госпдоговірних тем, що приносило високу грошову вигоду для цієї освітньої

установи, тому її адміністрація і науково-педагогічний персонал охоче залучалися до науково-дослідної роботи. За офіційними даними у 1983 р. загальна сума прибутку від виконання держбюджетних і госпдоговірних тем в Луцькому філіалі ЛДП становила 223 тис. крб, 1984 р. – 269 тис. крб, а в 1985 р. – 310 тис. крб.

В останній третині 1970-х років у Волинській області розпочав формуватися ще один вузькоспеціалізований науковий осередок технічних наук – геодезичний. У зв'язку із становленням і розвитком вищої природничої освіти в ЛДП ім. Лесі Українки, з 1976 р. науково-педагогічну діяльність на кафедрі географії ЛДП ім. Лесі Українки розпочав В. Мельник – інженер-геодезист за фахом, випускник Львівського політехнічного інституту (1964 р.). Паралельно з викладацькою діяльністю в ЛДП ім. Лесі Українки він впродовж 1974–1985 рр. продовжував науково-дослідну роботу з аерофотогеодезії і фотограмметрії в галузевій науково-дослідній лабораторії № 18 при Львівському політехнічному інституті [187, с. 12–16]. Його наукова зацікавленість охоплювала питання можливості застосування фотограмметричних методів растрово-електронної мікроскопії, автоматизованого аналізу растрово-електронних мікроскопічних зображень з метою дослідження мікроструктури твердих тіл у географічному просторі, інженерно-геодезичного забезпечення і прогнозування експлуатаційного режиму інженерних об'єктів [311, с. 48–50].

У 1978 р., займаючи посаду старшого викладача кафедри географії ЛДП ім. Лесі Українки, він отримав замовлення на виконання госпдоговірної теми дослідження «Аналіз і обумовлювання точності фототеодолітної зйомки мостових переходів гірських річок в масштабі 1:1000–1:500». Замовником цієї теми був Івано-Франківський філіал «Укрремдорпроект». У березні 1980 р. в контексті виконання чергової госпдоговірної теми науковець перебував у відрядженні в Москві, в серпні того ж року – у Львові, а в жовтні – у Горькому. До кінця 1980 р. дослідник здав результати наукового дослідження установі-замовнику. У 1981 р. В. Мельник в Московському інституті інженерів геодезії, аерофотозйомки і картографії захистив дисертацію «Фотограмметрична обробка

знімків, отриманих на растровому електронному мікроскопі» на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук [503, арк. 157].

Впродовж першої половини 1980-х років він був виконавцем низки госпдоговірних тематик: «Динаміка ерозійних процесів та міграцій радіонуклідів в умовах Волині», «Геодезичні спостереження за осадами та деформаціями промислових споруд Луцька (Державний підшипниковий завод № 28)», «Обґрунтування точності та періодичності інженерно-геодезичних спостережень деформацій промислових споруд», «Математико-картографічне моделювання динаміки ерозійних процесів та площинного змиву гумусного шару в ґрунтозахисній системі землеробства» [311, с. 48–50].

Дослідник щорічно публікував результати своєї науково-дослідної діяльності. Так, у 1977–1978 рр. він опублікував три статті в Москві, 1979 р. – одну в Таллінні, 1984 р. – дві статті в журналі «Геодезия и картография» (Москва), а також декілька методичних рекомендацій з практичної геодезії в Луцьку. У 1984 р. В. Мельник у співавторстві з іншими науковцями отримав свідоцтво на винахід [508, арк. 174]. Неодноразово науковець брав участь в конференціях: 1976 р. – у Хельсінкі (Фінляндія), 1981 р. – Звенигороді (РРФСР), 1982 р. і 1984 р. в Москві [187, с. 69].

Однією з ознак розвитку науки є соціальне забезпечення науковців. Оскільки у досліджуваній час у Волинській області розвиток фізико-математичних і технічних наукових досліджень відбувався в контексті вищої освіти, а більшість осіб, які займалися науковими дослідженнями, були науково-педагогічними працівниками, то й їх соціальне забезпечення і посадові оклади регламентувалися тарифікаційними сітками працівників вищої освіти. Проте у той же час в структурі окремих ЗВО існували галузеві науково-дослідні лабораторії, які мали штати винятково наукових працівників, то у такому випадку розмір заробітної плати визначався на місцях з урахуванням різних факторів. Згодом, у 1970 р. Міністерством вищої і середньої освіти УРСР була затверджена спеціальна тарифікація заробітної плати для таких працівників. Вона передбачала наступні посадові оклади: керівник лабораторії (з науковим

ступенем) і старший науковий співробітник (з науковим ступенем) – 230 крб, старший науковий співробітник (без наукового ступеня) – 150 крб, молодший науковий співробітник (без наукового ступеня) – 120 крб, старший інженер – 135 крб, інженер – 110 крб, старший лаборант – 90 крб, лаборант – 75 крб [706, арк. 113]. У наступні роки декілька разів відбувалося незначне підняття заробітних плат приблизно на 10–15 %. Окрім того, усі науково-педагогічні працівники, які виконували держбюджетні або госпдоговірні теми, отримували грошову винагороду, її розмір залежав від різних факторів: обсягу виконаної роботи, вартості науково-дослідної теми, індивідуальним умовами договору тощо.

Оскільки науково-дослідна діяльність в галузі фізико-математичних і технічних наук в СРСР була пріоритетною з-поміж інших наук, то й відповідно найкраще фінансувалася. Це впродовж 1964–1985 рр. вплинуло на те, що в ЗВО неодноразово траплялися випадки розкрадання державних коштів, які передбачались на науково-дослідну роботу. Бували прецеденти різноманітних фінансових махінацій, ведення непрозорого бухгалтерського обліку під час проведення наукових досліджень, що призводили до отримання окремими науковцями неправомірної грошової вигоди [725, арк. 17]. Найчастіше серед таких випадків дослідники в звітній документації вказували завищені грошові суми на необхідність придбання матеріалів та обладнання, зазначали начебто додатково виконані (супутні) роботи, які також підлягали оплаті тощо. Описуючи цей аспект науково-дослідної діяльності, найбільш характерним є 1983 р. У зв'язку зі зміною вищого партійно-державного керівництва та приходом до влади в СРСР Ю. Андропова, органи внутрішніх справ і спецслужби спільно з державними економістами здійснювали непланові фінансові перевірки, ревізії, всілякі галузеві контрольні перевірки. Найбільше таких ревізійно-контрольних заходів відбулося у 1983 р., після закінчення яких відбувалося викриття недобросовісності деяких науковців.

Отож, впродовж 1964–1985 рр. у Волинській області відбувалися наукові дослідження в галузі фізико-математичних і технічних наук. Вони проводилися здебільшого науково-педагогічними працівниками тогочасних ЗВО, а також

науковими працівниками галузевих науково-дослідних лабораторії, які були структурними підрозділами ЗВО.

4.3. Науково-дослідна робота в галузі природничих наук

Природничі науки займають важливе місце в контексті всієї науки як сфери людської діяльності, адже вони є одним з основних рушіїв розвитку світового господарства і економіки багатьох країн. До цієї широкої і багатогранної галузі відносяться аграрні, геологічні, географічні, біологічні, хімічні, а також медичні науки.

У досліджуваний час радянською владою визнавалась пріоритетність деяких природничих наук, оскільки вони мали господарсько-економічне значення. Важливість окремих природничих наук в СРСР визначалася владою в індивідуальному порядку, зважаючи на локальний та економічний характер. Такі чинники безпосередньо впливали на подальший розвиток науково-дослідних робіт в цій сфері [16, с. 3–9]. Впродовж 1964–1985 рр. науково-дослідна діяльність в галузі природничих наук у Волинській області була представлена усіма перерахованими вище науками, проте їх розвиток відбувався поступово. Станом на 1964 р. в області з усіх природничих наук розвивалися лише аграрні науки і окремі аспекти медичних і геологічних наук [705, арк. 2].

У той час існувала Волинська державна сільськогосподарська дослідна станція. Вона підпорядковувалася Інституту землеробства і тваринництва західних регіонів УРСР, який, відповідно, підпорядковувався Міністерству сільського господарства УРСР. Станція була єдиною стаціонарною науково-дослідною установою і осередком розвитку аграрних наук в області. Вона розпочала діяльність ще у 1956 р. на базі радгоспу «Комуніст» (село Гнідава Луцького району), хоча їй належали піддослідні сільськогосподарські угіддя в селах Гнідава, Рокині й Брище Луцького району [76, с. 516]. Окрім того, станція постійно отримувала у користування сільськогосподарські угіддя (здебільшого орні землі) на тимчасовій основі на декілька років. Так, впродовж другої половини 1960-х років вона мала у користуванні землі в селах Видерта і

Ворокомле Камінь-Каширського району, Облапи – Ковельського, Бірки – Любешівського, Штунь – Любомльського району, де осушувалися заболочені ділянки і разом з тим проводився моніторинг і дослідження хіміко-біологічних і фізичних властивостей ґрунтів та технологій вирощування на них сільськогосподарських культур. Станція також мала експериментальні земельні ділянки в селах Копачівка Рожищенського, Бобли Турійського районів та інших селах області [533, арк. 4]. Питання про надання їй сільськогосподарських угідь у тимчасове користування для проведення науково-дослідної роботи, вирішувалося в індивідуальному порядку за посередництвом обласних галузевих органів управління, районних виконавчих комітетів і голів окремих колгоспів і радгоспів. Адміністрація дослідної станції розміщувалася в обласному центрі за адресою: Луцьк, вулиця В. Боженка, 34, проте у 1974 р. її було переведено з Луцька в селище міського типу Рокині. Того ж року розпочались будівельні роботи в Рокинях, після закінчення яких, в лютому 1979 р. вводилися в експлуатацію цілий комплекс науково-дослідних корпусів, лабораторії, теплиці, оранжереї, зерносховища та інші господарські будівлі, а також житлові будинки для науковців і їх родин та інших працівників [264, с. 52–53].

Оскільки станція відігравала важливу роль для розвитку сільського господарства в області, забезпечувала колгоспи і радгоспи елітними сортами насіння, племінним поголів'ям худоби на розплід, різноманітною агрохімічною продукцією, то й відповідно місцева влада сприяла матеріально-технічному забезпеченню станції. Проте у другій половині 60-х років ХХ ст. в лабораторіях і науково-дослідних відділах усе ще не вистачало необхідного науково-дослідного обладнання, про що неодноразово зауважували дослідники станції і її керівництво, тому науковцям-аграріям доводилося працювати із застарілим обладнанням, а також із власноруч виготовленим. Покращилось матеріально-технічне забезпечення дослідної станції лише в першій третині 1970-х років. Прикладом цього стало надходження великої кількості лабораторного обладнання з Угорщини, яке відбулося у 1973 р. У наступні роки матеріально-технічне забезпечення поступово урізноманітнювалося і збільшувалося. Значна

заслуга в цьому належить директору станції у 1974–1981 рр. П. Теслюку, який завдяки особистим знайомствам з чиновниками і науковцями з різних установ і організацій, впродовж років, сприяв вирішенню цієї проблеми [536, арк. 5–9].

Уже в 1964 р. дослідна станція структурувалась з двох секцій (структурних підрозділів) – рослинництва і тваринництва. Секції склалися з менших підрозділів – відділів, які фактично були вузькоспеціалізованими (профільними) науково-дослідними структурними одиницями. Так, до складу секції рослинництва входило п'ять відділів – агрохімії, рільництва, картоплярства, селекції, а також відділ освоєння боліт і заболочених земель. До секції тваринництва входило три відділи – розведення тварин, відгодівлі тварин і сільськогосподарської механізації. У наступні роки, зі збільшенням масштабів науково-аграрних досліджень і раціоналізаторських робіт, структура дослідної станції розгалужувалась: відкривалися нові відділи і лабораторії. Так, у 1966 р. в складі станції функціонувало уже 11 наукових відділів. Проте слід зауважити, що з усіх відділів суто науково-дослідною діяльністю займалися, здебільшого, три відділи: рільництва, картоплярства і селекції, функціонування решти відділів полягала у раціоналізаторській діяльності і проведенні відповідних експериментально-моніторингових робіт, наданні фахових консультацій господарствам області шляхом проведення різноманітних нарад агрономів, зоотехніків, показових семінарів тощо [532, арк. 2 зв.].

Розширення структурних підрозділів дослідної установи впливало на збільшення кількості штату наукових працівників. У 1966 р. в складі станції працювало 40 наукових співробітників (з них п'ятеро мали наукові ступені кандидатів наук), в 1975 р. чисельність наукового персоналу розширилася до 49 осіб (з яких 14 кандидатів наук), а в 1983 р. – 68 наукових працівників [545, арк. 3]. Науково-кадрове забезпечення Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції становили переважно випускники тогочасних українських ЗВО аграрного профілю: Львівського, Житомирського, Кам'янець-Подільського, Білоцерківського, Полтавського, Дніпропетровського, Кримського, Ворошиловградського сільськогосподарських інститутів, Львівського і

Харківського зооветеринарних інститутів, Української сільськогосподарської академії та деяких інших ЗВО [548, арк. 6–11].

Слід зауважити, що на розвиток аграрної науки в УРСР впродовж другої половини 1960-х – початку 1970-х років певною мірою вплинула економічна реформа О. Косигіна (1965 р.). Хоча вона безпосередньо не стосувалася науково-дослідної роботи в галузі аграрних наук, а впровадила лише деякі економічні нововведення в промисловість і сільське господарство, проте її вплив на аграрну науку полягав у збільшенні кількості сільськогосподарських науково-дослідних госпдоговірних і раціоналізаторських тем. Це відповідно вплинуло на збільшення фінансування аграрно-наукових досліджень. Завдяки цій економічній реформі, в останній третині 1960-х років у сільському господарстві УРСР відбулося нормативно-правове закріплення можливості реалізації деяких адміністративно-економічних повноважень сільськогосподарських установ, у тому числі й науково-дослідних. Одним із таких галузевих нормативно-правових актів був наказ Міністерства сільського господарства УРСР № 296 від 7 травня 1968 р. «Про поліпшення селекційно-насінницької роботи по зернових, олійних, кормових культурах і травах». Наказ дозволяв підприємствам самостійно ухвалювати деякі адміністративні рішення при вирішенні внутрішньовиробничих питань. Таким чином, дирекція Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції отримала дозвіл самостійно закуповувати елітні сорти насіння, а не отримувати їх через централізоване державно-посередницьке постачання. Таке нововведення мало важливе значення, адже дозволяло дослідникам-аграріям контролювати весь селекційний процес, починаючи від отримання зразків насіння. Окрім того, зникли й певні бюрократичні незручності [534, арк. 8–9].

Основна мета діяльності Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції полягала у проведенні науково-дослідної роботи з різних тем і аспектів аграрної науки. Науково-дослідна і раціоналізаторська робота станції була зорієнтована на розробку, апробацію і впровадження у виробництво нових технологій вирощування зернових, технічних, кормових культур, передових

технологій виробництва м'ясної і молочної продукції. Помітною особливістю аграрно-дослідної роботи станції був локально-географічний фактор [16, с. 3–9]. Він передбачав отримання наукових результатів задля ефективного ведення сільського господарства в регіональних (поліських) природно-географічних умовах. Впродовж усього досліджуваного часу більшість науково-дослідних тем стосувалися рослинництва, переважно селекції сортів сільськогосподарських рослин, які спеціально виводилися для місцевого культивування (зважаючи на локальні географічні особливості – клімат, рельєф, типи ґрунтів тощо). Окрім цього, дослідна станція надавала науково-методичну та раціоналізаторську допомогу господарствам області (колгоспам і радгоспам) щодо впровадження нових агротехнологій [76, с. 516].

Науково-дослідна діяльність і науково-технологічні розробки працівників Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції здійснювалися в контексті виконання госпдоговірних тем досліджень, замовниками яких були різні республіканські та всесоюзні аграрні науково-дослідні установи, які у багатьох випадках фінансували й координували дослідну роботу: Інститут землеробства і тваринництва західних районів УРСР, Український науково-дослідний інститут землеробства, Український науково-дослідний інститут фізіології рослин, Українська сільськогосподарська академія, Всесоюзний науково-дослідний інститут кукурудзи, Московська сільськогосподарська академія ім. К. Тімірязєва та інші [540, арк. 23].

Впродовж середини 60-х – першої половини 80-х років ХХ ст. робота у Волинській державній сільськогосподарській дослідній станції одночасно тривала над декількома темами. Так, відділ рільництва працював над двома великими комплексними темами: «Удосконалення існуючих і розробка нових, більш ефективних прийомів основної (зяблевої) обробки ґрунтів для Західного Полісся» і «Розробка системи обробітку й окультурювання орних угідь дерново-підзолистих ґрунтів в Західному Поліссі УРСР». Окрім цих тем, науковці-аграрії впродовж багатьох років досліджували й інші, вузькі теми, які передбачали отримання нових агротехнологій вирощування сільськогосподарських культур:

льону-довгунцю, цукрових буряків, кукурудзи, коноплі, картоплі, моркви, злакових, а також ведення садівництва. Зважаючи на природну особливість місцевих ґрунтів, які оптимально підходили для культивування льону-довгунцю й давню традицію вирощування цієї культури в регіоні, дослідники Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції постійно працювали над тематикою, яка стосувалася дослідження і розробки агротехнології вирощування льону-довгунцю. Замовником цієї теми був Всесоюзний науково-дослідний інститут льону. До складу дослідної групи, яка працювала над цією темою входили наукові співробітники: М. Карп'як, С. Лоборчук, С. Михалевич, М. Лукашук, О. Маркова, Є. Кононець, лаборанти Р. Дубовик, Н. Коваль, а очолював її кандидат сільськогосподарських наук Л. Фоменко. Суть дослідження полягала у розробці методів і прийомів вирощування льону-довгунцю в умовах поліських осушених ґрунтів. Тема передбачала проведення комплексних багаторічних експериментально-дослідних робіт з експертизи хіміко-біологічних особливостей ґрунтів, виведення агротехнології посіву й вирощування льону, розробці оптимальних технологій боротьби зі злаковими бур'янами у посівах льону тощо. Лише у 1964–1967 рр. на цю тему дослідження було передбачено 20 тис. крб. Окрім того, М. Карп'як паралельно проводив роботи з первинного насінництва льону, що дало змогу у кінці 1960-х років районувати в області нові сорти: «Світоч», «Томський-5», «Томський-10», «Могильовський».

Керівниками досліджень з інших госпдоговірних тем були: А. Іващенко – «Розробка агротехнічних прийомів вирощування високих врожаїв кукурудзи на зерно і силос в умовах Західного Полісся», М. Кругляк – «Розробка основних прийомів вирощування моркви в Західному Поліссі», П. Теслюк, І. Дудченко, З. Ольшевська, Л. Салькова – «Розробка нових і удосконалення існуючих технологій вирощування картоплі в умовах Західного Полісся», Л. Фоменко, Л. Василюк – «Розробка агротехнічних прийомів вирощування бобових та інших, багатих на білок, культур (горох, люпин, кормова мальва)», Н. Глуховська – «Розробка раціональних агротехнічних прийомів для отримання високих врожаїв цукрового буряка на ґрунтах Полісся». Згодом в структурі дослідної станції

розпочав функціонувати відділ овочівництва та плодівництва, який багато років очолювала Г. Золотухіна – відомий тогочасний науковець, спеціаліст з садівництва. Завдяки їй в Рокинях було закладено експериментальний сад, розгорнуто дослідні роботи з плодовими і ягідними культурами, таким чином удосконалювались місцеві сорти фруктових дерев і ягід. Г. Золотухіна передовсім відома своїми селекційними дослідженнями й виведенням спеціальних сортів персика для можливості його вирощування у поліській місцевості. За приблизними підрахунками, лише впродовж 1964–1969 рр. відділ рільництва виконав обсяг науково-дослідних робіт на суму близько 80 тис. крб [531, арк. 2–10].

Впродовж досліджуваного часу з усіх наукових відділів Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції, відділ селекції лідирував за темпами, масштабами і значенням науково-дослідної роботи. Цей відділ багато років очолював відомий науковець-селекціонер, ботанік, кандидат сільськогосподарських наук П. Граковський. Він за роки своєї роботи сформував навколо себе науково-дослідну селекційну школу, до якої входили Є. Граковська, М. Романюк, А. Майстер, І. Майстер, М. Завадський, В. Твердохліб, О. Скоратівська та інші. Дослідники цього відділу працювали над виведенням нових та удосконаленням існуючих сортів деяких злаково-хлібних і бобових культур – ячменю, пшениці, жита, люпину. Так, у 1967 р. співробітниками відділу був виведений новий сорт жита для місцевого культивування – «Волинське білозерне». У 1967–1970 рр. на дослідно-експериментальних посівних ділянках в селі Любче Рожищенського району відбувалися економічні спостереження і біологічні дослідження цього сорту, які продемонстрували його перевагу над старим, найпоширенішим сортом – «Партизанське місцеве», адже середньостатистичний показник нового сорту коливався в межах 26,8–27,1 центнерів з гектара, що становило в середньому на 4,4 центнери вищу врожайність. У 1970 р. групою волинських селекціонерів під керівництвом П. Граковського був виведений гібрид озимого жита «Зеленозерне 3», який також мав ряд економічних і агротехнологічних переваг [535, арк. 143].

Паралельно проводилися селекційні роботи з виведення нових сортів ячменю. У тому ж 1967 р. П. Граковським був виведений сорт ярого ячменю – «Волинський 1279», який демонстрував на 4,0 центнери вищу врожайність, аніж найпоширеніші місцеві сорти. Його випробування відбувалося на дослідних площах в Луцькому і Горохівському районах до 1972 р. Окрім того, у першій половині 1970-х років волинськими селекціонерами були виведені й інші сорти ярого ячменю: «Луцький», «Світязь», «Зеніт» [538, арк. 9].

Наприкінці 1960-х років під керівництвом С. Шелеста розпочалися селекційні роботи з виведення високоврожайних сортів кормового люпину. Так, у 1973 р. було виведено два сорти: «Волинський 121» та «Рокинівський 58», а в 1983 р. – сорти: «Волинський 1», «Волинський 82» і «Надійний», апробаційно-експериментальні посіви яких відбувалися в середині 1980-х років в Литовській РСР [546, арк. 11].

Помітну роль в розвитку аграрної науки відіграла постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР № 703 від 26 серпня 1976 р. «Про заходи по дальшому підвищенню ефективності сільськогосподарської науки і зміцненню її зв'язку з виробництвом». Ухвалення цієї постанови увиразнилося у Волинській області частковим збільшенням фінансування та покращенням матеріально-технічного забезпечення, а також отриманням дослідною станцією додаткових госпдоговірних тем досліджень, що, в свою чергу, значно, спростило бюрократичну тяганину з отриманням сільськогосподарських угідь для піддослідних посівних площ, які до цього були у користуванні окремих колгоспів і радгоспів. Так, уже в 1979 р. в розпорядженні дослідної станції перебували не лише окремі сільськогосподарські угіддя, а й цілі колгоспи і радгоспи: «імені В. Куйбишева» в селі Видерта Камінь-Каширського району, «Перемога» – село Озеряни Луцького району, «Перше травня» – село Копачівка Рожищенського району і радгосп «Правда» у селі Затурці Локачинського району [541, арк. 2].

На початку 1980-х років у Волинській державній сільськогосподарській дослідній станції селекційна робота зі злаково-зерновими культурами

розширилась. Так, у 1981 р. науковці отримали нову велику госпдоговірну тему, яка полягала у виведенні нових сортів ярого ячменю. Тема передбачала проведення ряду схрещень, спрямованих на отримання високопродуктивних, стійких до вилягання і ураження грибковими хворобами сортів ярого ячменю з потенційною врожайністю понад 60 центнерів з гектара. Так, уже в 1982 р. методом гібридизації були виведені нові сорти: «Боратинський» та «Любешівський 16», а в 1984 р. виведений це один сорт ярого ячменю – «Стирський» [213, с. 110]. В середині 1980-х років тривали роботи й експертні оцінки над новими сортами ярого ячменю – «Миронівський 66» і «Нутанс 80» [713, с. 3].

Впродовж середини 1960-х – першої третини 1970-х років працівники тваринницьких відділів Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції займалися переважно раціоналізаторськими, експериментальними та моніторинговими роботами, але не суто науково-дослідними. Так, у 1971 р. співробітник дослідної лабораторії ветеринарних інструментів Г. Даценко отримав патент на винахід – «Нососичужний зонд і спосіб його введення в сичуг жуйних тварин». У тому ж 1971 р. на цей винахід надійшов схвальний відгук спеціалістів з Данії. Згодом колективом співробітників цієї ж лабораторії була розроблена конструкція апарату для внутрішнього введення молекулярного кисню у вигляді піни в організм тварин. Лише у 1974 р. розпочалася науково-дослідна робота в тваринницьких відділах дослідної станції, яка була зорієнтована на виведення перспективних порід м'ясо-молочної худоби (корів). Проте реальні результати дослідники отримали тільки на початку 1980-х років. З 1981 р. під керівництвом кандидата сільськогосподарських наук В. Авдєєвої розпочалась робота з покращення місцевої чорно-рябої породи биками, спеціально завезеної, гольштино-фризької породи. Селекційний процес був спрямований на виведення стада з молочною продуктивністю корови понад 5 тис. кілограмів молока за лактаційний сезон. Процес виведення такого стада завершився успішно лише у 1985 р., внаслідок чого селекціонери отримали молодняк корів молочного спрямування. Такі результати стали здобутком цілого

колективу тогочасних волинських науковців аграріїв-тваринників, до якого входили В. Авдєєва, кандидат біологічних наук – В. Карпюк, кандидат сільськогосподарських наук М. Сидун, завідувач лабораторії кормовиробництва О. Мисковець та інші [79, с. 30–35].

Важливим аспектом розвитку науково-дослідної роботи в галузі аграрних наук, були наукові комунікації з іншими науково-дослідними установами й окремими науковцями. Слід зауважити, що цей аспект контролювався владою й відбувався під наглядом і за погодженням радянських спецслужб і державно-партійних органів. Тогочасні волинські дослідники-аграрії обмінювалися науковим досвідом і здобутками переважно з колегами в межах СРСР та країн соціалістичного табору. Неодноразово вони були учасниками різноманітних всесоюзних і міжнародних наукових заходів. До прикладу, у 1976 р. на базі станції відбувався профільний семінар, у якому взяла участь делегація науковців з Польщі. Окрім того, відомо, що у 1980 р. волинські селекціонери листувалися з колегами з Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Німецької Демократичної Республіки. Наукові ж контакти з вченими країн Західної Європи і Америки були поодинокими випадками. Наприклад, листування з науковцями Данії 1971 р. Проте достовірно відомо, що принаймні у 1980-х роках тогочасні місцеві селекціонери користувалися досвідом попередніх років своїх колег з Нідерландів, Бельгії, Канади і США. Цікавою була офіційна позиція радянської влади щодо міжнародної наукової комунікації радянських дослідників. Вона передбачала здебільшого отримання зарубіжного досвіду, його детальний розгляд і аналіз, але паралельно з тим й організацію протидії витоку наукових даних, ідей і досягнень за межі СРСР. Тому науковці аби не мати проблем з органами влади і спецслужбами, не надто виявляли бажання розпочинати такі зв'язки. Офіційно радянська влада передбачала можливість представлення наукових здобутків вітчизняних дослідників на міжнародному рівні, але з ідеологічною метою – для демонстрування прогресу радянської науки. Така тенденція чітко увиразнена на прикладі природничих наук, які мали здебільшого цивільне значення [542, арк. 44–46].

Результати науково-дослідної роботи працівників Волинської державної сільськогосподарської дослідної станції у 1964–1985 рр. продемонстровані у багатьох наукових роботах, зокрема: колективній монографії – «Питання збільшення виробництва продукції рослинництва і тваринництва в Західному Поліссі УРСР» (1967 р.), брошурах «Вирощування картоплі на осушених торфовищах» (1970 р.), «Картопля на Поліссі» (1978 р.), «Насінництво картоплі у спеціалізованому господарстві» (1985 р.) та інші [305]. Впродовж досліджуваного часу окремі співробітники дослідної станції захистили дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук: З. Барнаш – 1964 р., Л. Фоменко – 1967 р., Г. Шевченко – 1968 р., П. Граковський – 1969 р., Г. Золотухіна – 1971 р., І. Дудченко, Л. Бронникова – 1973 р. та інші [537, арк. 10–13]. За офіційними даними, Волинська державна сільськогосподарська дослідна станція лише за 1981–1985 рр. виконала 15 госпдоговірних тем науково-аграрного дослідження на суму 1,2 млн крб [543, арк. 6].

Впродовж досліджуваного часу в області проводилися науково-медичні дослідження. Вони увиразнилися дослідною діяльністю декількох практикуючих медиків-дослідників. Ще у 1953 р. випускник Харківського медичного інституту Л. Гіттік переїхав до Луцька, де розпочалась його лікарська практика в медичних закладах міста. Згодом Л. Гіттіка було призначено на посаду завідувача неврологічного відділення Волинської обласної клінічної лікарні. Зайняття цієї посади уможливило проведення не лише лікарської практики, а й науково-дослідної, тож науковець-початківець обрав тему дисертаційної роботи «Клініка неврологічних порушень при ревматичному ураженні головного мозку». Над нею він працював у другій половині 1950-х років, а в 1960 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук. У наступному 1961 р. він погодився на пропозицію ректорату ЛДПІ ім. Лесі Українки – одночасно з лікарською посадою в лікарні зайняти ще й викладацьку на кафедрі цивільної оборони для викладання медичних дисциплін. Паралельно з тим Л. Гіттік продовжив науково-дослідну діяльність в галузі неврології і нейрофізіології дітей шкільного віку, базою для якої була обласна клінічна

лікарня. Результати науково-медичних досліджень впродовж 1961–1964 рр. були представлені у 16 авторських і колективних роботах. У 1965 р. в Києві науковець опублікував монографію «Мала хорія». Попри те, що книга була досить загальною науковою роботою, вона зацікавила вузькопрофільне коло науковців-нейрофізіологів, оскільки стосувалася малодослідженої, на той час, медичної проблематики. Тож у наступному 1966 р. Л. Гіттик розпочав комплексне наукове дослідження цієї тематики уже в якості виконання держбюджетної теми, яку замовив Перший Московський медичний інститут ім. І. Сеченова. Керівником дослідження був московський професор В. Міхаєв. Дослідження передбачало виокремлення трьох вузьких напрямків дослідної роботи: клінічного, електрофізіологічного та біохімічного. Науковець вивчав особливості хвороби шляхом проведення електрофізіологічних і електроміографічних досліджень неврологічного синдрому хорії, також проводив дослідження біохімічних показників ревматологічного процесу. Під час дослідження цієї теми були залучені дані спостережень за 250 хворими. Згодом, на основі отриманих результатів, науковець-медик розробляв і апробував клінічні варіанти лікування. Наукові результати цього дослідження стали підґрунтям для написання у 1968 р. двох розділів з проблематики дитячої нейрофізіології для колективної монографії «Фізіологія і біохімія функціональних систем організму», а також основою його докторської дисертації, захист якої відбувся у квітні 1970 р. У 1973 р. Л. Гіттику було присвоєно вчене звання професора.

У наступні роки науковець продовжував дослідну роботу, результатом якої стали численні наукові публікації. Так, впродовж 1970–1984 рр. дослідник опублікував авторських, співавторських і колективних 12 монографій і брошур та 61 статтю [507, арк. 3 зв.]. Л. Гіттик також був учасником багатьох конференцій, семінарів і науково-медичних симпозіумів, зокрема у 1966 р., 1974 р., 1977 р. в Москві. Завдяки його в Луцьку відбувалася низка республіканських науково-практичних конференцій: 1969 р. – «Питання патогенезу: клініка, діагностика і лікування нейроревматизму», 1974 р. – «Нейрофізіологічні методи дослідження в неврології і психології», 1978 р. – «Судинна патологія нервової

системи», 1980 р. – «Актуальні питання неврології і клінічної нейрофізіології». Окрім того, у 1976 р. в Луцьку відбувалося виїзне розширене засідання президії Наукового товариства неуропатологів і психіатрів УРСР [355, арк. 81].

У 1971 р., з ініціативи Л. Гіткі в структурі педагогічного інституту було утворено кафедру анатомії і фізіології людини, яку він і очолив. Того ж року Л. Гіткі запросив на посаду доцента кафедри кандидата медичних наук, лікаря-хірурга обласного протитуберкульозного диспансеру Б. Грейду. У наступні роки колектив кафедри поповнився й станом на 1980 р. у його складі працювали ще два кандидати медичних наук: В. Мудрик і Р. Поташнюк. Окрім того, з 1972 р. на кафедрі медичної підготовки і цивільної оборони ЛДП ім. Лесі Українки, науково-педагогічну діяльність розпочав кандидат медичних наук – О. Петрик. Отож, з кінця першої третини 1970-х років в ЛДП ім. Лесі Українки розширилися науково-медичні дослідження. Так, О. Петрик досліджував вибіркові теми з хірургії внутрішніх органів людини, Б. Грейда – загальної терапії і хірургії, В. Мудрик – різні питання травматології, а Р. Поташнюк – хвороб внутрішніх органів та інфекційних хвороб. Станом на початок 1980-х років Р. Поташнюк була автором і співавтором понад півтора десятка наукових робіт з гепатології [253, с. 104–109].

Науково-медичні дослідження в області впродовж 1964–1985 рр., проводилися й тогочасними практикуючими лікарями на базі лікарень та інших медичних установ області. Результати наукової діяльності лікарів увиразнилися, здебільшого, у вигляді наукових статей, які вони публікували у спеціалізованих профільних журналах і збірниках, а також у виконанні дисертаційних досліджень. Так, найбільше лікарів, які мали науковий ступінь кандидата медичних наук працювали у Волинській обласній клінічній лікарні: А. Шевченко, І. Шаваров, (лікарі-хірурги), О. Болотіна (лікар-педіатр), С. Давидович (лікар-невролог), Б. Гогось (лікар-проктолог) та інші лікарі, зокрема В. Башняк (лікар-хірург) та І. Наконечний (лікар-невролог). Окрім того, досить відомим і авторитетним лікарем-хірургом і медиком-науковцем, у той час, був В. Сокольський (багаторічний завідувач хірургічного відділення Нововолинської

медико-санітарної частини). Він був лікарем-практиком широкого профілю, однак в науково-медичному середовищі визнання отримав завдяки медичним відкриттям і здобуткам в галузі хірургії органів дихання, пульмонології та загальній терапії. Учень і колега В. Сокольського – І. Король уже на початку 1970-х років також захистив кандидатську дисертацію й працював у Нововолинську. Окрім того, продовж 1972–1982 рр. вісьмом лікарям Волинської області після захисту дисертацій, було присуджено науковий ступінь кандидата медичних наук [356, арк. 87].

У досліджуваній час у Волинській області відбувалися й геологічні наукові дослідження. Вони передовсім були пов'язані з проведенням в області геологорозвідувальних робіт, основна мета яких полягала у можливому виявленні корисних копалин. Так, у 1964 р. в Ковелі завершилося будівництво приміщення Ковельської геологорозвідувальної партії, й у наступні роки вона розпочала геологічні пошуки корисних копалин, переважно у північних районах області, які на той час були менш досліджені, на відміну від південних. Наймасштабніші геологорозвідувальні роботи, впродовж досліджуваного часу, тривали у середині 1960–1970-х роках. Так, у середині 70-х років ХХ ст. були віднайдені родовища алмазів у Маневицькому та Любешівському районах, поклади міді в селі Жиричі Ратнівського району, а в 1977 р. – родовище газу в Локачинському районі [211, с. 301–306; 677, арк. 1–5].

Окрім того, у середині 1960-х – на початку 1970-х років територія Волині стала об'єктом наукових геолого-мінералогічних досліджень Інституту геохімії і фізики мінералів АН УРСР та географічних і геоморфологічних досліджень науковців Львівського державного університету ім. І. Франка [678, арк. 17; 680, арк. 9]. Уже в 1973 р. результати досліджень співробітників Інституту геохімії і фізики мінералів АН УРСР (Є. Лазаренка, В. Павлишина, В. Латиша і Ю. Сорокіна) були представлені у колективній монографії «Мінералогія і генеза камерних пегматитів Волині». У 1975 р. у Львові вийшла колективна монографія «Природа Волинської області», яка містила відомості про геологічну будову й корисні копалини, геоморфологію, природні гідрологічні об'єкти, рельєф,

клімат, флору і фауну області. Авторами цієї роботи були львівські науковці: К. Геренчук, А. Богуцький, О. Штогрин, Г. Проць-Кравчук, І. Бережний, С. Трохимчук, К. Татаринів і П. Климович [242, с. 5–6; 679, арк. 23]. Впродовж 1970-х–1980-х років ліси, озера, болота, надра, флора і фауна північних районів Волинської області були об'єктом наукових досліджень геологів, географів і біологів Львівського державного університету ім. І. Франка. У той час північна частина області фактично стала базою проходження практики студентами природничих спеціальностей Львівського державного університету ім. І. Франка, тож до цих територій часто влаштовувалися науково-дослідні експедиції студентів університету. Результатом досліджень ставали публікації у наукових журналах і збірниках. Так, у 1986 р. цілий випуск чергового номера журналу «Вісник Львівського університету. Серія геологічна» був присвячений природі волинського Полісся й містив статті з відповідної тематики, які були результатом дослідної роботи попередніх років.

На початку 1980-х років Інститут ботаніки ім. М. Холодного АН УРСР проводив дослідження флори боліт України внаслідок антропогенного (меліоративного) впливу, тож у Волинську область прибуло декілька експедицій для отримання біологічних матеріалів і проведення наукового моніторингу. У 1982 р. колектив науковців цього інституту (Л. Балашев, Т. Андрієнко, А. Кузьмічов, І. Григора) у Києві опублікував монографію, яка була одним з результатів цього дослідження й містила певні відомості про болота Волинської області [6, с. 2–3]. У той же час в контексті комплексних досліджень тектонічної будови західних областей України, які здійснював Інститут геологічних наук АН УРСР, науковцями цієї установи також були проведені декілька експедицій на території Волинської області. У 1985 р. науковцями цього інституту (Т. Знаменською та І. Чебаненко) опублікована монографія «Блокова тектоніка Волино-Поділля» [96, с. 3].

В середині 1970-х років, у зв'язку з початком становлення вищої природничої освіти в ЛДПІ ім. Лесі Українки та утворенням природничо-географічного факультету в його структурі, до Луцька почали прибувати

викладачі природничих дисциплін – геології, географії, біології і хімії. Паралельно з викладацькою діяльністю деякі з них проводили й науково-дослідну. Таким чином, в області поступово почав формуватися примітивний, але стаціонарно-регіональний науковий осередок з природничих наук. Уже наприкінці 1970-х років він розмежовувався на чотири складові компоненти: геологічний, географічний, біологічний і хімічний. Так, серед відомих у наукових колах геологів, які працювали у той час в ЛДПІ ім. Лесі Українки, слід відзначити кандидатів геолого-мінералогічних наук П. Вовка і Ф. Зузука, а також доктора геолого-мінералогічних наук Г. Фремда. Першим науково-педагогічну діяльність в ЛДПІ ім. Лесі Українки розпочав П. Вовк – у 1975 р, згодом Ф. Зузук – з 1977 р. та Г. Фремд – з 1981 р. [350, арк. 11].

Станом на 1975 р. П. Вовк уже був досить відомим науковцем-геологом, автором понад трьох десятків наукових робіт із загальної, фізичної та хімічної кристалографії. Науковець спеціалізувався на дослідженні польових шпатів і пегматитів. Після працевлаштування в педагогічному інституті він продовжив наукову діяльність. Так, у 1977 р. підготував розділ «Польові шпати» для колективної монографії «Кристалогенетичний визначник мінералів». Учений підтримував тісні зв'язки з науково-геологічними осередками СРСР: Інститутом геологічних наук АН УРСР, Інститутом геохімії і фізики мінералів АН УРСР, а особливо – з геологічним факультетом Львівського державного університету ім. І. Франка і кафедрою кристалографії Ленінградського гірничого інституту [495, арк. 55]. Відомо, що у 1981 р. П. Вовк також працював над госпдоговірною темою з геодезії «Дослідження і обґрунтування точності топографічних знімків для проектування», замовником якої був проектний інститут «Укрремдорпроект». Фінансування на дослідження цієї теми становило 5 тис. крб.

Ф. Зузук після переїзду з Івано-Франківська до Луцька у 1977 р. продовжив наукову діяльність з біомінералогії і петрографії на кафедрі географії ЛДПІ ім. Лесі Українки. Тоді ж до наукового зацікавлення дослідника долучилися й численні тематики з фізичної географії Волині й Полісся: клімат,

рельєф, ґрунтознавство, тектонічна структура та гідрологічні аспекти природи Волинської області. Тож у 1982 р. була завершена робота з укладання географічного атласу Волинської області – великого навчально-наукового краєзнавчого видання, яке стало результатом науково-дослідної діяльності цілого колективу викладачів природничо-географічного факультету впродовж 1977–1982 рр. Атлас поділявся на 14 тематичних розділів: «Географічне становище і загальна характеристика», «Геологічна будова», «Поверхневі води», «Підземні води», «Рельєф», «Клімат», «Ґрунти», «Ландшафт і природне районування» тощо. В роботі було вміщено 141 карту різних масштабів. Окрім того, Ф. Зузук неодноразово залучався до комплексних госпдоговірних тем досліджень. Так, у 1979 р. працював над темою «Випробування природних мінеральних зразків при високих температурах», замовником якої був Івано-Франківський інститут нафти і газу [496, арк. 146].

Після переїзду на Волинь у 1981 р., Г. Фремд розробив програму науково-дослідної роботи з палеогеології на подальші роки – «Допалеозойські і палеозойські вулканічні структури Волино-Подільського прогину і зв'язок з ними корисних копалин», яку представив на V всесоюзному палеовулканологічному семінарі у Києві [503, арк. 79]. Того ж 1981 р. науковець розпочав дослідження над госпдоговірною темою, яка була складовою його комплексного дослідження – «Порівняльний аналіз розломів Волинської височини з метою з'ясування потенційної рудоносності порід». Замовником цієї теми було Міністерство геології УРСР [503, арк. 165]. Наприкінці 1981 р. укладено ще одну госпдоговірну тему дослідження, яку виконував Г. Фремд – «Дослідження речовинного складу і визначально-аналітичні роботи з вулканітами Берегово-Беганського району Закарпаття». Умови договору про виконання цієї теми передбачали термін: 31 січня 1982 р. – 31 грудня 1984 р. та фінансування – 30 тис. крб. Замовником була Закарпатська геологорозвідувальна експедиція. Однак, зважаючи на перебої з фінансуванням, спричинені постійними державно-фінансовими ревізіями і перевітками у 1983 р.,

досліджувальні роботи просувалися в'яло [506, арк. 36]. Станом на початок 1985 р. Г. Фремд був автором понад сотні наукових робіт з геології.

Географічний науковий осередок в ЛДПІ ім. Лесі Українки наприкінці 1970-х – у першій половині 1980-х років представляли викладачі-географи, які займалися науковою діяльністю: О. Краснопольський, Я. Мольчак і П. Луцишин. Слід зауважити, що географічний осередок в педагогічному інституті значно поступався (у науковому аспекті) геологічному. Це пояснюється передовсім закономірністю розвитку ЛДПІ ім. Лесі Українки і «людським фактором»: оскільки географічна освіта в цьому ЗВО перебувала на етапі раннього розвитку, тому на природничо-географічному факультеті ще не було визначних і відомих географів-науковців. Окрім того, кандидат географічних наук О. Краснопольський впродовж досліджуваного часу працював у ЛДПІ ім. Лесі Українки короткий термін – 1979–1981 рр., Я. Мольчак займав посаду доцента кафедри за сумісництвом лише з 1982 р., оскільки він мав основне місце роботи в Українському інституті інженерів водного господарства (Ровно), а П. Луцишин розпочав працювати лише з листопада 1978 р., й у той час був молодим науковцем-початківцем [346, арк. 2; 289, с. 14–15; 233, с.4].

О. Краснопольський спеціалізувався з соціально-економічної географії та економічної демографії міст України, зокрема Донбасу. Тому в 1980–1981 рр. він працював над розробкою плану соціально-економічного розвитку Луцька на 1981–1990 рр. Таке дослідження замовили місцеві органи влади, воно виконувалося дослідником у вигляді держбюджетної теми, загальний кошторис якої становив 30 тис. крб [503, арк. 166]. П. Луцишин також спеціалізувався з соціально-економічної географії України й працював над дисертацією «Територіальна організація легкої промисловості і шляхи її удосконалення (на прикладі західних областей УРСР)». Результатом цього дослідження став захист дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук, який відбувся у 1984 р. [508, арк. 4]. Я. Мольчак у той час уже був знаним науковцем, який спеціалізувався з фізичної географії України, зокрема гідрології західних областей України. Після працевлаштування в ЛДПІ ім. Лесі Українки він

продовжив досліджувати гідрологічні аспекти Волині і Полісся. У 1984 р. у Львові опубліковано його монографію – «Дощовий стік зони надлишкового зволоження» [508, арк. 4].

Біологічний осередок також не був потужним науковим об'єднанням. Його представляли лише декілька біологів-науковців, кандидатів біологічних наук: В. Демчук і К. Сологор (з 1975 р.), В. Терлецький (з 1977 р.), а також В. Іванців (з 1977 р.). З них найпомітнішим в науковому аспекті, був В. Терлецький – біолог-ботанік, знаний у наукових колах, як дослідник біологічних та екологічних аспектів садово-паркового господарства. Окрім того, він відзначився як дослідник декоративних садових і чагарникових дерев і кущів, зокрема кизильників. Після переїзду в Луцьк у 1977 р., В. Терлецький паралельно з викладацькою діяльністю продовжив науково-дослідну. Так, з 1977 р. під його керівництвом і науковими консультаціями в Луцьку розпочалися роботи з облаштування і розвитку Луцького ботанічного саду. З того часу сад став постійним, стаціонарним науково-експериментальним майданчиком для місцевих науковців-природознавців та студентів-практикантів. У 1983 р. сад отримав статус пам'ятки природи загальнодержавного значення.

Менш знаними були тогочасні біологи-зоологи: В. Демчук, К. Сологор, В. Іванців. Так, В. Демчук, найімовірніше, у зв'язку із зайняттям адміністративної посади – декана природничо-географічного факультету, публікував лише деякі загальні наукові роботи з тематики біохімічних процесів в організмі тварин. К. Сологор станом на 1980 р. була автором приблизно одного десятка робіт, які стосувалися проблематики лиликоподібних (рукокрилих) – ряду ссавців, до якого належать кажани і крилани. В. Іванців в останній третині 1970-х років був науковцем-початківцем і працював над дисертацією, яка стосувалася паразитологічних аспектів уніонідів – родини річкових (прісноводних) молюсків. У 1979 р. дослідник в Інституті зоології АН УРСР захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук [253, с. 112–113]. Проте після захисту дисертації науковець не захотів працювати над цією тематикою у наступні роки. «Однак надалі я не бажав пов'язувати свою наукову діяльність із

паразитологією...», – зауважував згодом науковець. Тож у 1980 р., В. Іванців розпочав новий етап у своїй науковій кар'єрі, який стосувався дослідження дощових червів і визначення їхньої ніші в природі [315, с. 8].

Хімічний науковий осередок в ЛДПІ ім. Лесі Українки впродовж досліджуваного часу був найслабшим у науковому значенні, зважаючи на кадровий, матеріально-технічний і науково-тематичний аспекти. Він повільно розпочав формуватися впродовж другої половини 1970-х років. Так, із становленням природничої освіти і утворенням природничо-географічного факультету постала проблема із забезпеченням його викладачами хімії. Тож у 1975 р. була запрошена кандидат хімічних наук – О. Змій, а в 1979 р. хімік-технолог – В. Крюков. Проте наукова діяльність викладачів хімії у той час зводилася переважно до опублікування однієї – двох статей із загальних тем. Для проведення повноцінної дослідної роботи тогочасним хімікам не вистачало кваліфікації, досвіду, обладнання й професійної мотивації [253, с. 111–114]. Така ситуація змінилася у 1984 р., коли задля зайняття посади завідувача кафедри природничих наук на факультет прибув доктор хімічних наук І. Олексеюк. З початком його діяльності в ЛДПІ ім. Лесі Українки розпочалася повноцінна науково-дослідна робота у галузі неорганічної хімії, яка супроводжувалася створенням необхідної матеріально-технічної бази і формуванням потужного науково-хімічного осередку [80, с. 9].

Отож, впродовж 1964–1985 рр. у Волинській області відбувався поступовий розвиток природничих наук. За цей час збільшилась кількість наукових осередків, значно розширилися напрямки й тематики науково-дослідної роботи, кількісно і якісно зросли наукові й науково-педагогічні колективи і штати.

Висновки до розділу 4

Впродовж 1964–1985 рр. в Радянському Союзі відбулося розширення тематики науково-дослідних робіт з різних галузей і напрямків науки. Це увиразнилося у відкритті нових науково-дослідних установ, збільшенні

дослідницьких штатів у існуючих і новоутворених наукових інституціях, покращенням їх фінансування, а також збільшенні замовлень досліджень окремих тематик у вигляді держбюджетних і госпдоговірних тем. Загальний розвиток науки в СРСР, певною мірою, відобразився й на регіональних наукових центрах, адже обсяги дослідної роботи поступово розширювалися й у провінційних наукових осередках. У досліджуваний час територія України поділялася на окремі наукові регіони, відтак Волинська область належала до західноукраїнського наукового регіону, з центром у Львів. Розвиток науки в області був тісно пов'язаний з львівським науковим центром. Так, зі Львова у Волинську область прибували наукові та науково-педагогічні кадри, устаткування і науково-технічне обладнання. У Львові часто відбувалися конференції та інші наукові заходи, учасниками яких були тогочасні волинські науковці.

Проте разом з тим слід зауважити, що радянська влада чітко розмежовувала напрямки наукових досліджень й віддавала перевагу тим наукам, результати яких можна було застосувати для геополітичної, ідейно-політичної, військовооборонної та господарсько-економічної мети. Таким чином, фізико-математичні, технічні і деякі з природничих наук отримали досить відчутну підтримку з боку держави, що й слугувало рушієм їхнього розвитку. На противагу цьому, суспільно-гуманітарні науки відставали у своєму розвитку. Окрім того, наприкінці 1960-х років у зв'язку із посиленням русифікаторських та асиміляторських процесів, занепали дослідження тих тематик, які відображали національну ідентичність окремих народів СРСР. До таких тематик, передовсім, слід віднести різні теми з історії, філології, культурології. Слід зауважити, що в кінці 1960-х років радянськими партійними ідеологами-теоретиками спеціально національно-суспільний тематичний аспект нівелювався, задля пришвидшення асиміляції народів. Така особливість чітко увиразнюється на прикладі тогочасної науки.

ВИСНОВКИ

1. Обрана тема дослідження – «Розвиток освіти і науки у Волинській області в 1964–1985 роках» не була достатньо й всебічно висвітлена у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Результати попередніх досліджень лише частково відобразили окремі аспекти з контексту зазначеної теми. Аналіз історіографії дав змогу класифікувати історіографію цієї науково-історичної тематики та виокремити три складові компоненти: радянська історіографія, сучасна українська та зарубіжна. Слід зауважити, що перші наукові роботи, які стосуються сюжету минулого сфери освіти і науки у Волинській області в 1964–1985 рр. з'явилися ще в кінці 60-х років ХХ ст. Серед авторів таких робіт слід згадати місцевих тогочасних освітян та науковців: А. Вербівську, Л. Іваненко, В. Струбицького, О. Шпортенка та інших. Хоча їхні роботи не є суто науковими і носять характер наукової публіцистики, все ж певні відомості з цих робіт проливають світло на історію волинської освіти у той час. З числа радянських авторів варто відзначити й І. Зверева, І. Кошарного, В. Куценка, І. Міщенко, С. Батишева, В. Онопрієнка, Л. Дмитрієву, І. Фічору, М. Варшавчика, М. Грищенка, Е. Днепрову, О. Завадську, О. Татенко, О. Бондар, В. Панасюка, Я. Підстригача, Ф. Стебля та інші. Проте роботи цих авторів є досить заангажованими та надто політизованими тогочасною радянською ідеологією, тож їх не можна вважати об'єктивним трактуванням минулого.

Важливе значення під час висвітлення минулого регіональної освіти і науки в радянський час мають роботи які належать до сучасної української історіографії. Задля детальної характеристики радянської епохи як історичного тла були взяті до уваги загальні роботи авторитетних вітчизняних істориків, до кола наукового зацікавлення яких входить історія України ХХ ст. Серед таких слід відзначити В. Барана, О. Бойка В. Даниленка, С. Кульчицького, М. Лазаровича, Ю. Шаповала та інших.

Оскільки тематика освіти і науки є досить багатогранною та багатоаспектною, то й перелік праць попередніх дослідників слід класифікувати за тематичним принципом. Так, були проаналізовані роботи, які відображають

історію шкільної освіти – Л. Березівської, К. Богатирчук, С. Дем'янчука, Т. Денисюка, Н. Камакіної, Л. Романця, І. Романюка, С. Лободи, Н. Мироненк, Т. Усатенка, О. Яніцького, В. Яремчука), професійно-технічної – Л. Бєсова, Т. Завгородньої, І. Стрижнікової, І. Лікарчука, О. Лісовської, вищої –Т. Куцаєвої, Г. Лебеденця, О. Федорчука, Г. Січкаренка, І. Ящука. Минуле середньої спеціальної освіти в Україні, зокрема й на Волині у радянський час залишається недостатньо висвітленим в історіографії. Тому залучалися роботи деяких авторів, які лише частково стосувалися цього вузького аспекту. Серед таких слід відзначити місцевих науковців та освітян: П. Бойчука, О. Майбороду, Г. Хлібовську. Вагоме значення мають й роботи місцевих краєзнавців – В. Денисюка, Л. Дяченка, І. Корчука). Праці цих авторів стосуються історії конкретних закладів середньої спеціальної освіти Волинської області. В ході проведення дослідження були опрацьовані деякі роботи, які лише частково стосуються вказаної тематики. Так, були залучені загальні роботи з цієї проблематики, авторами яких є О. Бажан, Г. Звонкова, О. Попович, Б. Маліцький, В. Чишко. Важливими є й роботи О. Тверитникової, які частково відображають історію розвитку технічних наук в Україні, Ю. Хромова – історію фізичних наук, Т. Гуменюк – історії суспільно-гуманітарних наук в Україні.

Обрана тема не була предметом науково-історичних досліджень зарубіжних істориків, проте окремі відомості все ж містяться у деяких роботах закордонних науковців. Так, зважаючи на специфіку наукової тематики, із числа зарубіжної історіографії найбільше залучалися роботи російських дослідників: О. Аллахвердяна, С. Кара-Мурзи, Г. Логвиновича, О. Міхаєва, Р. Піхої. Варто наголосити, що наукові доробки перерахованих російських дослідників відображають радянське минуле, зокрема розвиток освіти й науки в загальносоюзному масштабі, не вдаючись у регіональні особливості. Тож роботи зазначених авторів лише частково демонструють сюжет минулого та його трактування.

Окремо залучалися праці деяких західноєвропейських авторів, зокрема німецьких дослідників: Д. Кречмара «Політика і культура за Брежнєва,

Андропова і Черненко» (Москва, 1997 р.), В. Еггелінга «Політика і культура за Хрущова і Брежнєва. 1953–1970 рр.» (Москва, 1999 р.) та британських науковців: Д. Файнберга і А. Калиновського «Перегляд застою в епоху Брежнєва: ідеологія і підміна» (Лондон, 2016 р.), Дж. Хоскінга «Історія Радянського Союзу. 1917–1991» (Москва, 1994 р.), французького історика-радянста Н. Верта «Історія радянської держави. 1900–1991». Перераховані роботи демонструють загальне історичне тло радянської епохи, в контексті якої функціонували регіональні освіта і наука.

2. Невід’ємним компонентом науково-історичного дослідження є джерельна база. На основі аналізу джерельної бази усі наявні історичні джерела були класифіковані на два великі блоки – неопубліковані та опубліковані джерела. До неопублікованих джерел відносяться дві групи: архівні документи та свідчення очевидців. Опубліковані джерела поділяється на шість груп: збірники документів і матеріалів, періодичні видання, опубліковані нарративні джерела, довідково-краєзнавчі матеріали, методичні публікації та наукові роботи тогочасних вчених. Найбільшу частину джерельної бази становлять архівні документи, що зберігаються в фондах шести архівів України: два центральні державні архіви (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (Київ) та Центральний державний архів громадських об’єднань України (Київ)), один галузевий архів – Галузевий державний архів Служби безпеки України (Київ), два обласні архіви – Державний архів Волинської області (Луцьк), Державний архів Львівської області (Львів) і один внутрішній архів в структурі державної установи – архів Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк).

3. Зміст і організація навчально-виховного процесу в радянській шкільній освіті 1960-х – першої половини 1980-х років визначалися реформою шкільної освіти 1958–1959 рр. Законодавство СРСР передбачало забезпечення громадян СРСР безкоштовною освітою, що й було реалізовано. У першій третині 60-х років ХХ ст. в області закінчувалася кампанія ліквідації неписьмності та малописьменності серед дорослого та неповнолітнього населення. У наступні

роки це стало однією з причин реорганізації обласної мережі загальноосвітніх шкіл: шляхом ліквідації та реорганізації зменшувалася кількість початкових шкіл та, навпаки, збільшувалася кількість середніх шкіл. До прикладу, у 1965 р. в області функціонувало 393 початкових і 129 середніх шкіл, а уже 1975 р. – 287 початкових шкіл та 205 середніх. Загальна ж кількість загальноосвітніх шкіл в області впродовж досліджуваного часу повільно зменшувалася: 965 у 1965 р., 857 у 1975 р. та 798 у 1985 р. Це було результатом формування оптимальної мережі шкіл задля проведення ефективного навчально-виховного процесу та раціонального використання державних коштів.

Проведення навчально-виховного процесу передбачало педагогічну реалізацію навчального та виховного компонентів освіти. Навчання в загальноосвітніх школах здійснювалося шляхом викладання дидактичних одиниць (предметів), які об'єднувалися у цикли: гуманітарні предмети, природничі дисципліни, точні, мистецькі, фізично-трудові дисципліни. Зміст і наповнення навчального матеріалу шкільних дидактичних одиниць регламентувалося навчальними програмами. Виховний компонент педагогічної діяльності передбачав реалізацію семи напрямів (елементів) шкільного виховання: комуністичного виховання, атеїстичного, ідейно-морального, інтелектуального, естетичного, трудового і фізичного виховання. У 1964 р., після зміни партійно-державного керівництва в СРСР та приходу до влади Л. Брежнєва, розпочалися масштабні перевірки освітньої сфери на предмет ідеологічної відповідності. Такі перевірки засвідчили начебто ідеологічну «викривленість» шкільної освіти, тож впродовж другої половини 60-х років ХХ ст. тривало впровадження нових навчальних програм. Це було підбиранням оптимальної структури та наповнення навчального матеріалу. Уже на початку 1970-х років апробування шкільної освіти завершилося й надалі відбувалися лише деякі нововведення, зокрема у 1975 р. введення нових дидактичних дисциплін: «Основи радянської держави і права» і «Військова підготовка». Окрім того, завдяки радянській освітній політиці з кінця 1960-х років у школах області, як і у всій УРСР, особливий акцент робився на викладанні російської

мови та, навпаки, нівелювалося та формалізувалося викладання української мови. Це було одночасно дією і наслідком загальносуспільної русифікації населення, яку цілеспрямовано проводила КПРС. Наочно русифікаторську політику увиразнюють деякі статистичні дані. В області збільшувалась кількість школярів, які навчалися в школах з російською мовою викладання. Так, у вересні 1974 р. функціонувало дев'ять шкіл, у яких навчалося 6797 учнів, а в вересні 1984 р. уже існувало 14 російськомовних шкіл, де навчалося 9153 учні, що становило 5,9 % від загальної кількості школярів області.

Шкільна освіта у Волинській області мала своєрідні риси та особливості, які склалися в силу певних обставин. У досліджуваній час в школах області у більшості випадків на високому методичному рівні викладали математику та фізику. Натомість хімія, біологія і географія, навпаки, викладалися слабше. Така особливість зумовлювалася кадровим фактором: часто викладання хімії, біології і географії неспеціалістами, а також направленням вчителів цих предметів з інших областей, частина з яких згодом вибувала з області через невирішеність житлової проблеми.

4. Важливим аспектом функціонування шкільної освіти було кадрове і матеріально-технічне забезпечення. У 1960-х роках педагогічне забезпечення загальноосвітніх шкіл області усе ще було невирішеним. У 1964 р. в області працювало 10 915 шкільних освітян, цієї кількості не вистачало для нормального функціонування існуючих шкіл. Особливо критичною ситуація була в сільських школах північних районів Волинської області – Любомльському, Ратнівському, Камінь-Каширському, Любешівському, Старовижівському та Маневицькому. Через географічну віддаленість цих районів і відставання в соціально-економічному розвитку, сюди не хотіли приїздити молоді спеціалісти, вони всіляко намагалися уникнути направлення в школи цих районів. Також кадровий відтік освітян після закінчення обов'язкового (трирічного) терміну відпрацювання після отримання диплома у північних районах області був значно вищим, аніж загальнообласний.

Окрім того, незадовільним був якісний показник: на початку 1964/1965 н. р. в області лише 37,3 % вчителів мали вищу освіту. Кадрова політика Міністерства освіти УРСР була спрямована на забезпечення шкіл педагогічними кадрами і якісним покращенням обласного педагогічного складу. У 1974 р. в УРСР був прийнятий новий закон «Про народну освіту», який передбачав зайняття посади вчителя особою, яка мала відповідну кваліфікацію. Таким чином, зайняття посади вчителя-предметника дозволялося лише особі з вищою або неповною вищою освітою. Слід наголосити, що відповідна стаття цього закону була надто віддаленою від об'єктивної кадрової реальності тогочасної радянської глибинки і периферії, тому нею часто нехтували. Проте якісне покращення загальнообласного педагогічного складу шкіл все ж повільно відбувалося. До прикладу, у 1979 р. середньостатистичний показник вчителів з вищою освітою становив 75,3 % й поступово зростав у наступні роки. В середині 1980-х років у сфері шкільної освіти області кадровий дисбаланс та проблема нерівномірності забезпечення шкіл вчителями усе ще не була вирішеною, насамперед у школах віддалених районів.

5. Однією з найбільш гострих проблем тогочасної шкільної освіти в області була проблема матеріально-технічного забезпечення. Її суть полягала у тому, що велика кількість існуючих шкіл розміщувалася у старих неспеціалізованих, а пристосованих під школи приміщеннях. До прикладу, у 1966 р. 88 % початкових шкіл області розміщувалися у пристосованих приміщеннях. У багатьох школах, особливо у сільських, не було належних умов для якісного проведення навчально-виховного процесу: не вистачало класних кімнат, багато шкіл не мали їдалень, спортивних і актових залів, немало шкіл розміщувалися у декількох тісних корпусах тощо. Хоча загальної кількості загальноосвітніх шкіл в області впродовж досліджуваного часу вистачало, проте проектна потужність в існуючих школах була дуже низькою. Це спричиняло необхідність функціонування шкіл у дві зміни з великою учнівською наповненістю. Особливо це було характерним для шкіл в містах і великих селах. У 1977/1978 н. р. Волинська область усе ще лідирувала серед областей УРСР за

кількістю учнів, які навчалися у другу зміну – 20,02 % від загальної кількості учнів. Вирішення цієї проблеми здебільшого припало на 1970–1980-ті роки, коли відбувалося масштабне будівництво спеціалізованих приміщень для шкіл. Велику роль у вирішенні цієї проблеми відігравали місцеві колгоспи і радгоспи, які брали на себе фінансово-господарські витрати. Так, впродовж 1971–1975 рр. за кошти колгоспів побудовано 61 школу, тож ситуація повільно, але покращувалася.

Ще одним аспектом матеріально-технічного забезпечення загальноосвітніх шкіл було відкриття навчальних кабінетів та їх наповнення навчальним обладнанням. У 1960-х роках ситуація була найбільш складною, особливо не вистачало обладнання для кабінетів хімії, біології, географії, іноземної мови. Складність цієї проблеми полягала й у тому, що не завжди відповідний асортимент шкільних товарів можна було придбати у потрібній кількості. Тому вчителям довелося виготовляти їх самостійно, особливо багато власноруч виготовленого обладнання було для кабінетів фізики, математики, трудового навчання. Ситуація із навчально-методичним обладнанням повільно вирішувалася, особливо покращилося забезпечення шкіл у 1980-х роках.

6. В СРСР освітяни вважалися досить шанованою професійною верствою. Вони користувалися високим моральним авторитетом в суспільстві, особливо це було відчутно в сільській місцевості. Соціальне забезпечення радянських вчителів було важливою складовою тогочасної соціальної політики держави. Вона передбачала оплату праці, забезпечення житлом, надання соціальних пільг, професійне відзначення та нагородження. Слід зауважити, що ідеологізація та русифікація радянської шкільної освіти проявилася у всіх аспектах функціонування цієї галузі. Не стало винятком й соціальне становище вчителів, так, з січня 1984 р. вчителям російської мови і тим учителям, які викладали російською мовою, виплачувалася 15 % надбавка до заробітної плати.

7. У 1964–1985 рр. відбувався поступовий розвиток вищої та неповної вищої освіти у Волинській області. Впродовж цього часу здійснено декілька реорганізаційних змін мережі закладів цього типу. Станом на 1964 р. в області

нараховувалося три заклади вищої і неповної вищої освіти, з яких лише один – ЛДПІ ім. Лесі Українки був повноцінним ЗВО й випускав фахівців з вищою освітою, а решта – Луцький загальнонауковий факультет Львівського державного університету ім. І. Франка та Нововолинський ЗТФ КПІ мали статус філіальних структурних підрозділів та випускали спеціалістів з неповною вищою освітою. У 1966 р. розпочало роботу Луцьке відділення ЗТФ КАДІ. З початку 1970-х років Львівсько-Волинський (Нововолинський) ЗТФ ЛПІ втрачав своє значення і освітню потребу, тож у 1984 р. він був ліквідований. У 1966 р. місцеве чиновництво в особі секретаря Волинського обласного комітету КПУ – Ф. Калити і голови виконавчого комітету обласної ради – Ю. Ярощука, добивалося того, аби відкрити в Луцьку фінансово-економічний інститут, проте така ідея не була підтримана профільним міністерством, Державним плановим комітетом і республіканською владою. Наступного, 1967 р. Луцький загальнонауковий факультет Львівського державного університету ім. І. Франка був ліквідований через ряд об'єктивних причин, тож впродовж 1967–1984 рр. в області нараховувалося три заклади вищої і неповної вищої освіти.

У досліджуваній час в області зростала кількість осіб, які здобували вищу освіту. До прикладу, у 1965 р. в ЛДПІ ім. Лесі Українки було зараховано 469 осіб, у 1970 р. – 713, а в 1980 р. – 1121. За приблизними підрахунками впродовж 1964–1985 рр. педагогічний інститут випустив 15 827 спеціалістів.

У 1960-х – першій третині 1970-х років ЛДПІ ім. Лесі Українки був регіональним осередком дисидентського руху в Україні. У 1966 р. відбулися арешти викладачів-дисидентів В. Мороза та Д. Іващенка, а в 1973 р. цькування й утисків зазнав О. Назарук, органами державної безпеки переслідувалися й тогочасні студенти – О. Ковальчук, А. Панас, М. Мельничук, М. Герасимович, В. Рожко, С. Миронюк та інші. Проте уже в середині 1970-х років дисидентські настрої в інституті були придушені.

8. Середня спеціальна освіта у Волинській області в досліджуваній час розвивалася поступово. Уже в середині 1960-х років вона була представлена шістьма освітніми профілями – медичним, педагогічним, торговельно-

економічним, культурно-мистецьким, аграрним і технічним). Кожен профіль мав власну мережу освітніх закладів. Так, у 1964 р. в області функціонувало 17 ЗССО (училищ і технікумів), які розподілялися між перерахованими профілями. Згодом кількість навчальних закладів змінювалася відповідно до адміністративно-освітньої політики профільних міністерств, яка базувалася на потребі тих чи інших спеціалістів з середньою освітою. Загальна кількість осіб, які здобували середню спеціальну освіту, щорічно зростала. Проте на початку 1970-х років у Волинській області, як і у всій УРСР, увиразнився надлишок середнього медичного персоналу, що й зумовило у першій половині 1970-х років ліквідацію чотирьох медичних училищ. Протилежною ситуація була з торговельно-економічним профілем середньої спеціальної освіти, де постійно збільшувався випуск фахівців.

9. Найважливішими проблемами середньої спеціальної освіти в області у той час було кадрове і матеріально-технічне забезпечення. Несвоєчасне, повільне і часткове вирішення цих проблем зумовлювало низьку якість професійної підготовки фахівців в окремих закладах. Проте місцеве чиновництво і керівництво ЗССО намагалися у міру можливості вирішувати такі проблеми, тож у 1964–1985 рр. спостерігався поступовий розвиток середньої спеціальної освіти.

Професійно-технічна освіта у радянський час була важливою й затребуваною освітньою ланкою. У той час область потребувала великої кількості фахівців робітничих спеціальностей. Тому, впродовж 1964–1985 рр. кількість УПТО в області збільшувалась: сім у 1964 р., 17 – 1972 р. та 22 у 1984 р. Це впливало на збільшення кількості випуску дипломованих робітників.

Професійно-технічна освіта в області та мережа УПТО у досліджуваний час зазнавали численних реорганізацій та змін. Одна із таких відбулася у 1969 р., коли було утворене ВОУПТО – обласну галузеву управлінську установу. У наступні роки адміністративна політика керівництва ВОУПТО і профільних міністерств орієнтувалися на покращення якості професійно-технічної освіти, її кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

10. Впродовж 1964–1985 рр. спостерігалось розширення масштабів наукових досліджень у Волинській області. Тогочасну регіональну науку як галузь суспільної діяльності доречно розподілити на три напрямки: суспільно-гуманітарний, природничий, фізико-математичний і технічний. У той час Волинська область входила до західноукраїнського наукового регіону, центром якого був Львів. Більшість наукових досліджень відбувалися в контексті написання дисертаційних робіт та виконання держбюджетних і госпдоговірних тем. Регіональними науковими осередками були заклади вищої і неповної вищої освіти, зокрема ЛДПІ ім. Лесі Українки, а також спеціалізована науково-дослідна установа – Волинська державна сільськогосподарська дослідна станція.

Найбільш багатогранним і поліаспектним у тематичному плані був суспільно-гуманітарний напрям. Він передбачав наукові дослідження в галузі педагогічних, історичних, філософських і філологічних наук. Слід зауважити, що науковці цього напрямку найчастіше зазнавали ідеологічного контролю, пресингу та втручання з боку тоталітарної радянської влади, яка відводила суспільно-гуманітарним наукам важливу політичну роль – сприяти формуванню комуністичної свідомості серед населення. Особливо це стосувалося історичних та філософських наук, які радянська влада цілеспрямовано перетворювала у засоби ідеологічної пропаганди. Такі особливості суспільно-гуманітарних наук впливали на об'єктивність наукових результатів, висновків, гіпотез. Тому окремі тогочасні наукові напрацювання з історичних і філософських наук не слід сприймати як цілком об'єктивні та істинні наукові результати, а всього лише як специфічні локально-рудиментарні пам'ятки радянської науки.

Природничий напрям передбачав дослідження в галузі аграрних, медичних, геологічних наук, а з середини 1970-х років – ще й з географічних, біологічних та хімічних. Проте наймасштабніше велася робота з аграрних наук. Результати досліджень з природничих наук здебільшого мали прикладне (господарсько-економічне) значення.

Впродовж 1964–1985 рр. в області проводилися фізико-математичні й технічні дослідження. Найпомітнішими були наукові напрацювання волинських

математиків, більшість з яких працювали над вивченням різних тем з математичного аналізу, а також фізиків та їх наукові здобутки в галузі квантової і оптичної фізики, фізики твердого тіла, науковців, які досліджували вибіркові аспекти теоретичної механіки.

Оскільки результати окремих фізико-математичних і технічних наук мали оборонне значення, то в СРСР ще з 30-х років ХХ ст. деякі науки цього напрямку вважалися владою стратегічно-важливими й мали перевагу над іншими напрямками науки. Зазначена особливість фізико-математичних і технічних науки простежувалася й у Волинській області, де завдяки державним рішенням і асигнуванням сформувалися наукові осередки, які брали участь в секретних науково-оборонних розробках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аллахвердян А. Г. Динамика научных кадров в советской и российской науке: сравнительно-историческое исследование. Москва: Изд-во «Когито-Центр», 2014. 263 с.
2. Антонюк П. Є, Швай О. І. Дослідження з теорії функцій комплексної змінної в Луцькому педінституті. *Минуле і сучасне Волині. Освіта. Наука. Культура (тези доповідей та повідомлень IV Волинської історико-краєзнавчої конференції)*. 13–14 квітня 1990. Частина I Присвячується 50-річчю ЛДПІ імені Лесі Українки. Луцьк, 1990. С. 198–200.
3. Артесюк Г. К. Нариси історії освіти Ківерцівського району: науково-популярне видання / Г. К. Артесюк, О. Й. Дем'янюк. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2011. 172 с.
4. Архипенко Л. З досвіду роботи парторганізації України по підготовці вчительських кадрів (1976–1980). *Український історичний журнал*. 1998. № 6. С. 104–111.
5. Бажан О. Г. Стан освіти, науки і культури в Українській РСР в середині 1960-х–80-ті роки. *Краєзнавство*. 2002. Вип. 1–4. С. 75–78.
6. Балашев Л. С., Андриенко Т. Л., Кузьмичев А. И., Григора И. М. Изменение растительности и флоры болот УССР под влиянием мелиорации. Киев: Наукова думка, 1982. 292 с.
7. Баран В. К. Україна після Сталіна: Нариси історії 1953–1985 рр. Львів: Свобода, 1992. 124 с.
8. Баран В. К. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. 670 с.
9. Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.) // Україна крізь віки. В 15 т. – Т. 13. Київ, «Альтернативи», 1999. Т.13. 302 с.
10. Батышев С. Я. Очерки профессионально-технического образования СССР. Москва: Педагогика, 1981. 352 с.
11. Беляев Е. А. КПСС и организация науки в СССР. Москва: Политиздат, 1982. 141 с.

12. Беляев Е. А., Пышкова Н. С. Формирование и развитие сети научных учреждений СССР (исторический очерк). Москва: Наука, 1979. 246 с.
13. Березівська Л.Д. Радянська реформа про зміцнення зв'язку школи з життям (1956–1964). *Шлях освіти*. 2007. № 4. С. 42–47.
14. Березівська Л.Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: монографія. Київ: Богданова А.М., 2008. 406 с.
15. Березівська Л. Періодизація реформування шкільної освіти в Україні за радянської доби (1919–1991). *Історико-педагогічний альманах*. 2011. Вип. 1. С. 44–48.
16. Бесов Л. М. Наука України (1960–1980 рр.): соціальний статус. *Питання історії науки і техніки*. 2015. № 1. С. 3–9.
17. Бесов Л. М. Професійно-технічна освіта робітничих кадрів масових професій в Україні: історико-методологічні аспекти. 1960–1980 роки. *Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр.* 2016. Вип. 9. С. 534–537.
18. Білевич О. Лісовий коледж чекає. *Волинська газета*. 2010. 22 липня. С. 3.
19. Білоус О. Луцькому педагогічному – тридцять. *Радянська Волинь*. 1970. 5 квітня. С. 4.
20. Блажевич Н.О. Международные научные связи АН УССР с научными учреждениями и центрами стран с высоким научно-техническим потенциалом (70-е годы ХХ ст.). *Наука и науковедение*. 2009. № 18. С. 106–115.
21. Блажевич Н. О. Роль Академії наук України в розробці методології і реалізації програмно-цільового підходу в управлінні наукою і технікою в 1970-1980-ті роки. *Наука та наукознавство*. 2009. № 2. С. 53–65.
22. Богатирчук К. О. Державна політики щодо дітей і підлітків Української РСР 1960–1980-ті рр. *Гілея: науковий вісник. Історичні науки. Зб. наукових праць*. Вип. 122 (№ 7). Київ, 2017. С. 78–81.
23. Богатирчук К. О. Ідеологічна складова повсякденного життя української молоді Української РСР 1965–1985 рр. / К. О. Богатирчук // *Гілея: науковий вісник. Історичні науки. Зб. наукових праць*. Вип. 105 (№2). Київ, 2016. С. 79–84.

24. Богатирчук К. О. Трудове профільне навчання учнівської молоді в Україні в 60–80-ті роки ХХ ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 46. С. 278–281.
25. Богатирьов І. Г., Богунов С. О., Дука О. А., Зінченко С. А., Копотун І. М., Фрейман Г. О. Пенітенціарна система України: історія та сучасність: Видання до 15-ої річниці утворення центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань / за заг. ред. канд. юр. наук О. В. Лісіцкова. Київ: Державна пенітенціарна служба України, 2013. 268 с.
26. Бойко О. Д. Історія України: Підручник. Київ: Видавничий центра «Академія», 2001. 655 с.
27. Бойчук П. Луцькому педагогічному коледжу – 70. Документально-історичне видання. Луцьк, 2009. 160 с.
28. Бондаренко Геннадій Васильович: сторінки життя і діяльності: бібліограф. покажч. / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки: упоряд. та автори тексту А. М. Силюк, С. В. Яцечко: за ред. Л. І. Бондар; відп. за випуск В. С. Сбчук. Луцьк: Волин. нац. у-тет ім. Лесі Українки, 2011. 152 с.
29. Бондарчук Л. Урок дає майстер. *Слава праці*. 1972. 22 квітня. С. 4.
30. Боффа Дж. История Советского Союза: в двух томах. Т. 2. Москва: Международное отношение, 1990. 632 с.
31. Брехунець Н. Русифікація освітньої сфери України 50–80-х років ХХ ст. у сучасній історіографії. *Історичний журнал: наукове громадсько-політичне видання*. 2004. № 6/7. С. 96–103.
32. Брехунець Н. С. Навчальні заклади освіти України 50–80-х років ХХ ст.: історіографія: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство, та допоміжні історичні дисципліни». Київ. 2006. 19 с.
33. Бугайко Т. Ф. Майстерність учителя-словесника / Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко. Київ: Радянська школа, 1963. 188 с.

34. Вадим Кудь: «За свої 93 я добре набачився, як життя вносить корективи в історію». *Україна модерна*. URL: <https://uamoderna.com/jittepis-istory/vadym-kud>. (дата звернення: 11 лютого 2021 р.).
35. Варшавчик М. Я. Вузівський курс політичної історії ХХ ст.: предмет, метод, завдання. *Український історичний журнал*. Київ: Наукова думка, 1991. Січень. № 1 (358). С. 67–77.
36. Васильченко Г. Ласкаво просимо. *Радянська Волинь*. 1966. 31 серпня. С. 3.
37. Ващук В. І., Гороть К. Ф., Данілов М. К., Козак Г. Ю., Малихіна Н. М. Розвиток квантової електроніки в Луцькому педінституті. *Минуле і сучасне Волині. Освіта. Наука. Культура (тези доповідей та повідомлень IV Волинської історико-краєзнавчої конференції)*. 13–14 квітня 1990. Частина I Присвячується 50-річчю ЛДПІ імені Лесі Українки. Луцьк, 1990. С. 107–109.
38. Вербівська А. Під зорею Радянською. Волинь. *Радянська школа*. 1969. № 9. С. 28.
39. Верт Н. История советского государства. 1990–1991. / Пер. с фр. Москва: Прогресс-Академия, 1992. 480 с.
40. Верховный Совет СССР. Постановление от 12 апреля 1984 г. «Об основных направлениях реформы общеобразовательной и профессиональной школы» URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data02/tex12897.ht>. (дата звернення: 26 травня 2019 р.).
41. Ветрова М. Л. Розвиток освіти на Волині 50–60-х рр. ХХ століття. *Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки*. 2005. № 6. С. 69–74.
42. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Волинська область / ред. рада вид.: В. Г. Кремень (голова) [та інші]; Редкол.: І. Я. Коцан (голова) [та інші]. Київ: Знання України, 2009. 415 с.
43. Волинське державне училище культури і мистецтв імені І. Ф. Стравінського. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. 56 с.

44. Волинський національний університет імені Лесі Українки / Керівник проекту С. Гаврилук; упоряд. А. Митко. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2010. 244 с.
45. Волинський національний університет імені Лесі Українки: ювілейне видання / ред. колег. І. Я. Коцан, М. Г. Жулинський, І. Р. Юхновський ін. Луцьк, 2010. С. 161–170.
46. Волинь Радянська. Документи і матеріали 1965–1975. Частина IV. За ред. Є. А. Поліванова. Львів: Каменярі, 1984. 225 с.
47. Володимир Покальчук – відомий діалектолог і дослідник з Луцька. *Хроніки Любарта*. URL: <http://www.hroniky.com/articles/view/419-volodymyr-pokalchuk-vidomyi-dialektoloh-i-doslidnyk-z-lutska>. (дата звернення: 22 грудня 2020).
48. Володимир-Волинське педагогічне училище імені А. Ю. Кримського. Луцьк: Видавництво «Волинська обласна друкарня», 2014. 22 с.
49. Володимир-Волинський педагогічний коледж ім. А. Ю. Кримського. 75 років. Історія, сьогодення, перспективи: ювілейне видання / Наук. ред. М. Г. Савельєв. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2014. 120 с.
50. Володимир-Волинський технікум гідромеліорації і механізації сільського господарства оголошує прийом учнів на 1971–1972 навчальний рік. *Світло жовтня*. 1971. 11 травня. С. 4.
51. Герасімов М. Кінолекторій атеїстів. *Прапор Леніна*. 1966. 19 січня. С. 3.
52. Гіттік Леонід Самойлович. URL: <https://vnu.edu.ua/uk/structure/leonid-samiylovich-gittik>. (дата звернення: 12 липня 2021 р.).
53. Голєусова Л.П. Научно-техническая политика КПСС: Некоторые итоги и проблемы исследований. Москва, 1987. 156 с.
54. Головіна Н. А. З історії фізичного факультету Волинського національного університету імені Лесі Українки. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Фізичні науки*. 2007. № 6. С. 52–58.
55. Грациози А. История СССР. Москва: РОССПЭН, 2016. 632 с.

56. Грациози А. Советский Союз в 209 цитатах. 1914—1991. Москва: РОССПЭН, 2010. 208 с.
57. Грицюк В. До 40-ліття створення лісного технікуму. Перші ластівки технікуму. *Шацький край*. 2003. 5 липня. С. 2.
58. Грищенко М. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917–1965). Київ: Радянська школа, 1966. 260 с.
59. Грэхэм Л. Естествознание, философия и науки о человеческом поведении в Советском Союзе / Пер. с англ; послесл. В. С. Степина. Москва: Политиздат, 1991. 480 с.
60. Грэхэм Л. Очерки истории российской и советской науки / Пер. с англ. В. Герович. Москва: Янус-К, 1998. 312 с.
61. Гуменюк Т. Археологічна наука в західних областях УРСР у другій половині 40-х – 80-ті роки ХХ ст.: історіографічний аспект. *Питання історії України. Збірник наукових праць*. Т. 14. На пошану професора Петра Брицького. Чернівці, 2011. С. 190–194.
62. Гуменюк Т. І. Гуманітарні науки в УРСР (західні області). 1944–1991 роки. Сучасна українська історіографія. НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького. Львів, 2015. 572 с.
63. Гуменюк Т. І. Діяльність наукових установ у західних областях УРСР (друга половина 1940-х – кінець 1980-х рр.). *Zbiór raportów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej «Priorytetowe obszary nauki»* 36 (29.11.2015 – 30.11.2015). Warszawa : Wydawca: Sp. zo.o. «Diamond trading tour», 2015. № 6. S. 44–49.
64. Гуменюк Т. І. Функціонування історичних кафедр вищих навчальних закладів у західних областях УРСР (друга половина 1940-х – кінець 1980-х рр.). *East European Research Journal. Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe*. Warszawa, 2015. № 3 (Część 3). S. 87–92.

65. Гуменюк Т. Історичне краєзнавство в західних областях УРСР (перша половина 1950-х – 80-ті рр. ХХ ст.): історіографія проблеми *Краєзнавство. Науковий журнал*. 2012. Вип. 1(78). С. 33–39.
66. Гуменюк Т. Історіографія археологічних досліджень у Волинській області (друга половина 1940-х – перша половина 1980-х рр.). *Історична панорама: збірник наукових статей Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича. Спеціальність «Історія»*. Чернівці, 2012. Вип. 15. С. 80–91.
67. Гуменюк Т. Розвиток краєзнавчих досліджень на Волині у другій половині 1940 – першій половині 1980-х рр.: історіографічні оцінки. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*. Збірник статей. Випуск спеціальний / [відп. ред. В. М. Даниленко]. Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. Вип. 18. С. 276–286.
68. Гупан Н. М. Розвиток історії педагогіки в Україні: історіографічний аспект: дис. д-ра пед. наук: спец. 13.00.01. Київ, 2001. 496 с.
69. Давидюк Г. Є. Радіаційні ефекти в напівпровідниках: навч. посібник. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 280 с.
70. Дем'янчук С. П. Трудова підготовка учнів загальноосвітніх шкіл України (1945–1999 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Івано-Франківськ. 2000. 16 с.
71. Демчук В. В. З історії природничо-географічного факультету. *Минуле і сучасне Волині. Освіта. Наука. Культура (тези доповідей та повідомлень IV Волинської історико-краєзнавчої конференції)*. 13–14 квітня 1990. Частина I Присвячується 50-річчю ЛДПІ імені Лесі Українки. Луцьк, 1990. С. 38–43.
72. Денисюк В. Т. За покликом душі. Нариси з історії Рожищенського зооветеринарного технікуму. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. 148 с.
73. Денисюк В. Т. Одержимі творчістю. Про мистецькі та культурноосвітні училища Волині. Луцьк: «Волинська обласна друкарня», 2004. 228 с.

74. Денисюк Т. Ф. Історіографічний аналіз розвитку змісту початкової освіти України у 50–90-х роках ХХ століття. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2006. № 28. С. 39–42.
75. Деревянко Б. В. Адміністративно-правове регулювання надання послуг у сфері освіти: монографія. Донецьк: Кальміус, 2012. 528 с.
76. Державний архів Волинської області: Путівник. Луцьк: Надстир'я, 2011. 952 с.
77. Дмитриева Л. Н. Партийное руководство развитием профессионально-технического образования: 1959–1985 гг. Ленинград: Изд-ство Ленинградского ун-та. 1986. 160 с.
78. Днепров Э. Д. Советская историография отечественной школы и педагогики (1918–1977). Проблемы, тенденции и перспективы. Москва: Изд. АПН СССР, 1981. 90 с.
79. Долока С. М. Короткий історичний нарис про наукові дослідження відділу тваринництва та його співробітників. *50 років діяльності Волинського інституту агропромислового виробництва: Збірник наукових праць*. Луцьк: Надстир'я, 2006. С. 30–35.
80. Дружинович Л. Волинський хімік. *Наш університет*. 2009. 20 грудня. С. 9.
81. Дяченко Л. Ковельський машинобудівний технікум: історія, сучасність і перспективи розвитку. *Минуле і сучасне Волині і Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині. Матеріали XII Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 12-й річниці незалежності України і 485-й річниці надання Ковелю Магдебурзького права*. м. Ковель 23–24 жовтня 2003 р. Частина 1. Луцьк, 2003. С. 59–62.
82. Енциклопедія професійно-технічної освіти України. Упоряд. В. В. Болгов. Київ: Інститут біографічних досліджень, 2012. 632 с.
83. Жабенко О. В. Особливості й тенденції розвитку державного управління освітою в Україні (1946–2001 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління: спец. 25.00.01. Київ. 2003. 20 с.

84. Заблоцька К. В. Кваліфікаційні верстви та професійна освіта робітників металургії та машинобудування України в 1960–1985 рр. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2008. № 1. С. 126–133.
85. Завадская О. А. Развитие общеобразовательной школы Украины в период строительства коммунизма (1959–1968 гг.). Киев: Изд-во Киевского университета, 1968. 266 с.
86. Завгородня Т. К., Стрижнікова І. В. Проблеми змісту професійно-технічної освіти в дослідженнях західного регіону України (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.). *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 2 (54). С. 5–11.
87. Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР. Київ: Радянська школа, 1959. 26 с.
88. Закон Української РСР «Про народну освіту» від 28 червня 1974 року URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T742778.html. (дата звернення 1 липня 2019 р.).
89. Запрошують на навчання. *Слово правди*. 1976. 11 серпня. С. 4.
90. Зарицька З. В., Ковальчук І. Р., Коренков М. Є., Дзядик С. Ю., Дзядик Ю. В., Філософ Л. І. Біографія і стислий огляд творчості члена-кореспондента НАНУ, заслуженого діяча науки і техніки, доктора фізико-математичних наук, професора Владислава Кириловича Дзядика. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Фізичні науки*. Вип. 18. Луцьк: Вежа, 2009. С. 80–95.
91. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія: Посібник для студентів історичних спеціальностей університетів. Львів: ПАІС, 2007. 312 с.
92. Збережемо древній Лучеськ.
URL: <https://www.facebook.com/groups/ancient.luck>. (дата звернення: 20 квітня 2021 р.).
93. Зверев И. Д. Политехническое образование в процессе обучения биологии. *Советская педагогика*. 1973. № 8. С. 46–51.

94. Звонкова Г. Л. Академічна наука України: екскурс у 1960–1980-і роки. *Дослідження з історії техніки*. 2015. Вип. 21. С. 14–20.
95. Здобутки народної освіти Української РСР: збірник документів і матеріалів. Київ: Радянська школа, 1976. 176 с.
96. Знаменская Т. А., Чебаненко И. И. Блоковая тектоника Вольно-Подольи. Киев: Наукова думка, 1985. 156 с.
97. Іваненко Л. А. До питання про розвиток народної освіти в західних областях УРСР за роки Радянської влади. *Вісник Львівського державного університету. Серія історична*. Львів. 1967. Вип. 4. С. 18.
98. Іващенко Дмитро Полікарпович. *Віртуальний музей «Дисидентський рух в Україні»*. URL: <http://museum.khpg.org/index.php?id=1330809784>. (дата звернення: 21 грудня 2020 р.).
99. Ілляшенко Я. Волинь за 25 років (Історико-економічний огляд області). Львів, 1964. 45 с.
100. Історична спорідненість розвитку прикладних технічних наук: монографія / Е. К. Посвятенко, О. Є. Тверитникова, Н. І. Посвятенко, Т. В. Мельник. Харків: ФОН Панов А. М., 2017. 224 с.
101. Історія Волині з найдавніших часів до наших днів / [Михайлюк О. Г., Кічий І. В., Півницький М. Д. та ін.]. Львів: «Вища школа», 1988. 238 с.
102. Історія міст і сіл Української РСР в 26 т. Волинська область / [Клімаш І. С., Алексеєва Н. Л., Вербівська А. І. та ін.]. Київ: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1970. 746 с.
103. Історія Нововолинської громади. URL: <https://www.facebook.com/groups/3700504373302096>. (дата звернення: 27 травня 2021 р.).
104. Історія органів державної безпеки на Волині: документально-публіцистичне вид. / наук. ред. М. М. Кучерепа; за заг. ред. В. А. Мельниковича. Луцьк: Ініціал, 2012. 240 с.
105. Історія освіти в Україні / С. Сірополко; ред.: Ю. Вільчинський, Л. Масенко; Укр. Віл. Ун-т (м. Мюнхен, Німеччина). Київ: Наукова думка, 2001. 912 с.

106. Історія педагогіки / За ред. проф. М. В. Левківського, докт. пед. наук О. А. Дубасенюк. Житомир: Житомирський державний педагогічний університет, 1999. 336 с.
107. Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. Київ–Чернівці: Книги–ХХІ, 2008. 1100 с.
108. Історія України: навчальний посібник / М. В. Лазарович. 3-тє вид., стереотип. Київ: Знання, 2013. 685 с.
109. Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В. М. Литвин. Київ: Наук. думка, 2013. 1056 с.
110. Історія української педагогіки / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко; ред.: М. Г. Стельмахович. Київ, 1999. 356 с.
111. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад.: О. О. Любар; За ред. В. Г. Кременя. Київ: Знання, 2005. 767 с.
112. Каганов Ю. Виховання радянської людини в Україні: КДБ проти школярів (1960–1970-ті рр.). *Схід*. Вип. 4 (159), 2017. С 57–63.
113. Каганов Ю. Конструювання «радянської людини» (1953–1991): українська версія. Запоріжжя: Інтер-М, 2019. 432 с.
114. Калакура Я. С. Історичне джерелознавство. Підручник / Авт. кол.: Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко; Гол. ред. С. В. Головка. Київ: Либідь, 2002. 488 с.
115. Калакура Я. С. Українська історіографія. Курс лекцій. Київ: Генеза, 2004. 496 с.
116. Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2008 рік / Ред.-упоряд. Є. І. Ковальчук, Е. С. Ксендзук. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2007. 208 с.
117. Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2015 рік / упр. к-ри Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; Волин. ДОУНБ ім. Олени Пчілки; ред.-упоряд. Є. І. Ковальчук, А. А. Понагайба. Луцьк: Терези, 2014. 230 с.
118. Камакіна Н. В. Ретроспективний аналіз заходів з покращення навчання іноземних мов у школах України (60–80 роки ХХ століття). *Вісник*

- Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.*
Луганськ, 2012. № 16 (251). С. 62–69.
119. Капченко О. Діяльність районних відділів народної освіти з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні (1945–1990 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 07.00.06 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ. 1999. 18 с.
 120. Кара-Мурза С. Г. Советская цивилизация. Москва: Родина, 2019. 1280 с.
 121. Кара-Мурза С. Между идеологией и наукой. Москва: Научный эксперт, 2013. 184 с.
 122. Кара-Мурза С., Аксёненко С. Советский порядок. Москва: Эксмо; Алгоритм, 2010. 240 с.
 123. Кафедрі математичного аналізу 50 років. URL: <https://prezi.com/0qzgonc7bo5v/50/>. (дата звернення: 27 січня 2021 р.).
 124. Кліндухов Є. П. Нововолинське вище професійне училище – наш рідний дім. Нововолинськ: Мінотавр, 2003. 120 с.
 125. Кліндухов Є. П. Нововолинське ВПУ. 60 ювілейних літ (1953–2013 рр.). Нововолинськ: ТЗОВ «Міська друкарня», 2013. 230 с.
 126. Кліндухов Є. П. Славні імена Новолинського ВПУ. Нововолинськ: Мінотавр, 2008. 128 с.
 127. Ковальчук І. Р. Про математику і про факультет. *Країна знань. № 4 (71)*. 2010. С. 5–7.
 128. Ковальчук О. Г. Барвінок у снігу. Луцьк: ВМА «Терен», 2017. 100 с.
 129. Ковпак Л. Соціально-побутові умові життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945–2000 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2003. 250 с.
 130. Коледж технологій, бізнесу та права Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: ювілейне видання до 50-ліття / упор. О. П. Боярчук; кер. проекту С. Г. Щерблюк. Луцьк: ПДВ «Твердиня», 2015. 76 с.

131. Коляска І. Освіта в Радянській Україні. Дослідження дискримінації і русифікації. Торонто: Peter Martin Association, 1970. 245 с.
132. Комиссия государственных наград и геральдики утвердила пять медалей для работников образования Украины. URL: <https://news.liga.net/all/news/komissiya-gosudarstvennykh-nagrad-i-geraldiki-utverdila-pyat-medaley-dlya-rabotnikov-obrazovaniya-uk>. (дата звернення 29 червня 2019 р.).
133. Комуністичне виховання. *Leksika.com.ua*. URL: http://leksika.com.ua/18741103/ure/komunistichne_vihovannya. (дата звернення: 21 серпня 2018 р.).
134. Коновалюк Дмитро Михайлович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Коновалюк_Дмитро_Михайлович. (дата звернення 12 липня 2021 р.).
135. Коренков М. Є. В. Й. Горбайчук – вчений і педагог. *Волинський математичний вісник*. Вип. 9. 2002. С. 103–104.
136. Корнейко А. О. Розвиток освіти на Волині в перше повоєнне десятиріччя. *Волинь в Другій світовій війні та перші повоєнні роки: Матеріали наукової історико-краєзнавчої конференції. 19–20 квітня 1995 р.* Луцьк, 1995. С. 79–80.
137. Корчук І. В. Роки становлення і поступу. 400-річний шлях від колегіуму до технікуму. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2006. 300 с.
138. Кот Н. М. Гордість освіти Волині. *Матеріали науково-практичної конференції «Педагогічне краєзнавство Волині»: Зб. наук. праць*. Володимир-Волинський: ВВПК, 2018. С. 114–120.
139. Кот Н. Педагоги Ковеля, Заслужені вчителі України. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: Ковель і Ковельщина в історії України та Волині. Науковий збірник. Вип. 50. Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції присвяченої 22-й річниці Незалежності України і 495-річчю надання Ковелю Магдибурзького права / Упоряд. А. Силюк*. Ковель, 2013. С. 263–267.

140. Коханко О. М. Підготовка робітничих кадрів з середньою освітою в Україні (1969–2000 рр.) : монографія / За ред. Н. Г. Ничкало. Хмельницький, ХНУ, 2006. 254 с.
141. Кошарний І. Я. У сузір'ї соціалістичної культури. Культурне будівництво у воз'єднаних областях УРСР (1939–1958 рр.). Львів: Вища школа, 1975. 240 с.
142. Кречмар Д. Политика и культура при Брежневe, Андропове и Черненко (1970–1985 гг.). / Перевод с нем. М. Г. Ратгауз. Москва: АИРО-XX, 1997. 316 с.
143. Крізь шум десятиріч. Володимир-Волинському НВК «Загалноосвітня школа І–ІІІ ст. № 3 – ліцей – 70. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010. 100 с.
144. Кузьмич М. Олекса Ошуркевич – дослідник народної культури Волині та Полісся. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народна культура – шлях до себе*. Збірник наукових праць. Випуск 11. Матеріали Волинської обласної науково-етнографічної конференції, м. Луцьк, 10–11 квітня 2003 року. Луцьк, 2003, С. 7–9.
145. Кузьмич М. С. Розвиток системи середньої освіти в Україні в 1953–1964 рр. *Збірник науково-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету*. Вип. 13. Луцьк, 2007. С. 156–162.
146. Культурно-освітній і науково-інтелектуальний потенціал. *Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Волинська область* / ред. В. Г. Кремень. Київ, 2009. С. 30–180.
147. Кульчицький С. В. Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті. 1918–1998. / С. В. Кульчицький, Ю. В. Павленко, С. П. Руда, Ю. О. Храмов. Київ, 2000. 528 с.
148. Кульчицький С. В. Розвинутий соціалізм. Енциклопедія історії України. Інститут історії України НАН України. URL : http://www.history.org.ua/?termin=rozvynutyjj_socializm (дата звернення: 20 січня 2021).

149. Курносів Ю. О. Соціально-економічне та політичне життя УРСР (середина 60-х – початок 80-х рр.). *Український історичний журнал*. Київ: Наукова думка, 1990. Червень. № 6 (351). С. 101–108.
150. Куцаєва Т. О. Розвиток вищої освіти в УРСР (1965–1985 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2007. 22 с.
151. Куценко В. И. Успехи и достижения народного образования в СССР. Київ: Знання, 1976. 39 с.
152. Куценко В. І. Розвиток народної освіти в Українській РСР. *Український історичний журнал*. Київ: Наукова думка, 1976. Січень. № 1. С. 27–37.
153. Кучинко М. М. Археологія Волині. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. 202 с.
154. Кучинко М. М. Відомі археологи – дослідники слов'яно-руського періоду історії Волині. *Минуле і сучасне Волині (тези доповідей і повідомлень V Волинської історико-краєзнавчої конференції 11–13 жовтня 1991 р.)*. Луцьк, 1991. С. 19–24.
155. Лазаренко Е. К., Павлишин В. И., Латыш В. Т., Сорокин Ю. Г. Минералогия и генезис камерных пегматитов Волыни. Львів: Вища школа, 1973. 359 с.
156. Лазарович М. В. Історія України: Навчальний посібник. Київ: Знання, 2008. 683 с.
157. Лахтин Г. А. Организация советской науки: история и современность. Москва: Наука, 1990. 224 с.
158. Лахтин Г. Д. Развитие хозрасчета в сфере науки. *Вопросы экономики*. 1989. № 8. С.113–121.
159. Лебеденець Г. Тенденції розвитку педагогічної освіти і науки у вищих навчальних закладах України у 60–80-х роках ХХ століття. *Гуманітарний вісник. Серія «Педагогіка»*. 2014. № 32. С. 88–100.
160. Левенець О. М. Середня медична освіта у Волинській області в 1964–1975 рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І.*

- Вернадського. Серія «Історичні науки».* Київ, 2020. Том 31 (70). № 1. С. 18–26.
161. Левенець О. М. Формування атеїстичного світогляду учнів сільських шкіл Волинської області в середині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. *Гілея: науковий вісник. Ч. 1. Історичні науки.* Київ, 2019. Вип. 140 (1). С. 58–64.
162. Ленартович О. Постать Валентина Мороза в дисидентському русі України. *Гілея: науковий вісник. Ч. 1. Історичні науки.* Вип. 158 (10). Київ, 2020. С. 47–51.
163. Лікарчук І. Л. Професійно-технічна освіта України: історичний шлях і перспективи: монографія. Київ: Педагогіка, 1999. 288 с.
164. Лісовська О. Роль кадрового забезпечення при інтенсифікації сільського господарства Української УРСР (60–80-ті роки ХХ ст.). *Східноєвропейський історичний вісник.* 2018. Вип. 6. С. 221–227.
165. Лобода С. М. Новаторський пошук учителів в умовах стагнації суспільства (1960–1990 рр.). *Збірник наукових праць Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогіка».* 2. 2008. С. 48–62.
166. Логвинович, Г. В. Развитие и кризисные черты в системе высшего образования СССР в 1970–1980-х годах. *Вестник Томского государственного педагогического университета.* 2018. № 3. С. 186–193.
167. Лосик А.В., Лебедев Н.Б. Научно-технический прогресс в СССР: утраченные возможности (середина 50-х – начало 70-х гг.). *В поисках исторической истины.* Ленинград, 1990. С. 154–174.
168. Луїза Костянтинівна Оляндер : біобібліогр. покажч. до 80-річчя від дня народж. / уклад. І. П. Сидорук; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2013. 96 с.
169. Луцьк. Історико-краєзнавчий нарис / [Я. Ілляшенко, О. Михайлюк, Р. Оксенюк]. Львів: «Каменярь», 1974. 63 с.

170. Луцький державний педагогічний інститут імені Лесі Українки (Нарис історії). Львів: Світ, 1992. 88 с.
171. Луцький державний технічний університет / відп. за вип. Г. Петринюк. Луцьк: Надстир'я, 2006. 78 с.
172. Луцький державний технічний університет / упорядн. Н. Дмитрієва, І. Коробчук. Луцьк: Надстир'я, 1998. 32 с.
173. Луцький істфак 1970-х: спогади та ретросвітлини. *Хроніки Любарта*. URL: <http://www.hroniky.com/news/view/12656-lutskyi-istfak-1970-kh-spohady-ta-retrosvitlyny1>. (дата звернення: 20 січня 2021 р.).
174. Луцький філіал заочного відділення Ровенського кооперативного технікуму оголошує набір учнів на 1983–1984 навчальний рік. *Молодий ленинець*. 1983. 4 червня. С. 4.
175. Луцький центр професійно-технічної освіти. Історія виникнення та становлення URL: <http://lcpto.lutsk.ua/історія-виникнення-та-становлення>. (дата звернення: 7 листопада 2019 р.).
176. Луцьку 900 років (1085–1985). Збірник документів і матеріалів / Упоряд. Н. Болдирєва, Н. Галій, І. Колесник та ін. – Київ: Наукова думка, 1985. 304 с.
177. Любешівський технічний коледж Луцького НТУ. URL: <http://www.ltklntu.org.ua/%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1>. (дата звернення: 26 листопада 2019 р.).
178. Любомльський краєзнавчий музей. URL: <https://www.facebook.com/groups/395501504207720>. (дата звернення: 22 лютого 2021 р.).
179. Любомльський професійний ліцей. URL: <https://talent.ua/uk/ptu/lubomllitsey>. (дата звернення: 28 листопада 2019 р.).
180. Людина. Ректор. Педагог. Спогади про Нестора Володимировича Бурчака. Луцьк: РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. 124 с.

181. Людмила Василівна Бублейник: біобібліогр. покажч. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ін-т філології та журналістики, Бібліотека; уклад. І. П. Сидорук; упоряд. Л. К. Оляндер. Луцьк, 2013. 132 с.
182. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.). Київ: Либідь, 1992. 196 с.
183. Майборода О. Л. Шляхи формування сільської інтелігенції Волині впродовж 1960–1980 рр. *Український селянин*. 2015. Вип. 15. С. 85–88.
184. Маліцький Б. А. Прикладне наукознавство. Київ: Фенікс, 2007. 464 с.
185. Марчук Ю. Історія і сучасність нашого технікуму. *Шацький край*. 2005. 2 липня. С. 4.
186. Медвідь Л. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні. Київ: Вікар, 2003. 335 с.
187. Мельник Володимир Миколайович: біобібліографічний покажчик / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки; уклад. В. Ф. Родзій, І. П. Сидорук. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки. 2011. 96 с.
188. Методика преподавания русского языка: Учеб. для пед. ин-тов по спец. № 2101 «Рус. яз. и лит.» / М. Т. Баранов, Т. А. Ланыженская, М. Р. Львов и др. Под ред. М. Т. Баранова. Москва: Просвещения, 1990. 368 с.
189. Микульська Л. Вивчення історії в школі. Напрямки вдосконалення викладання та проблеми. *Збірник науково-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету*. Вип. 9. Луцьк, 2004. С. 82–86.
190. Минуле і сучасне Волині. Освіта. Наука. Культура (тези доповідей та повідомлень IV Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції. 13–14 квітня 1990 року). Частина I (II). Луцьк: ред.-видавнич. відділ Волинського облполіграфвидаву. 1990. 143 с.
191. Мироненко Н. В. Взаємозв'язок науково-технічного забезпечення кабінетів трудового навчання з науково-дослідницькою роботою в УРСР 1970–1980-х рр. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. XXXV. С. 202–205.

192. Мислива-Бунько І. Від історико-філологічного відділення до історичного факультету. *Наш університет*. 2005. № 6. С. 4–6.
193. Михаев А. В. Советские специалисты в Монголии: колониальный опыт эпохи застоя. *Известия Иркутского государственного университета. Серия «История»*. 2015. Т. 13. С. 101–111.
194. Михайлюк О. Г., Кічий І. В. Історія Луцька: монографія. Львів: Світ, 1991. 192 с.
195. Михальчук О. Л. Вплив державної політики на навчально-виховний процес сільських шкіл Волині у 1960–1980-х рр. *Інтелекція і влада Серія «Історія»*. Одеса. 2009, Вип. 15. С. 147–155.
196. Міщенко І. З досвіду організації підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. *Радянська школа*. 1972. № 2. С. 93–98.
197. Мотиль О. Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження / Пер. з англ. П. Грицака. Київ: Критика, 2009. 202 с.
198. Муляр Г. В. Внесок викладачів вишів Волині та Рівненщини в охорону культурної спадщини рідного краю (1950-ті – початок 1990-х рр.). *Історичні студії Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Випуск 9–10*. Луцьк, 2013. С. 111–116.
199. Нариси історії Волинської обласної партійної організації / За ред. Н. Алексеєвої, В. Замлинського, Б. Заброварного, О. Швидака. Київ: Вид-тво політ. л-ри України, 1968. 256 с.
200. Нариси історії Волинської обласної партійної організації. Вид. 2-ге, перероб. і допов. / П. А. Борковський, Н. В. Бурчак, Б. Й. Заброварний. Львів: Каменярь, 1981. 250 с.
201. Народна освіта, наука і культура в Українській РСР. Статистичний збірник. Київ: Статистика, 1973. 316 с.
202. Народне господарство Волинської області в цифрах. Статистичний збірник. Львів: Статистика, 1971. 181 с.

203. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа: сб. док. 1917–1973 гг. / сост.: А. А. Абакумов, Н. П. Кузин, Ф. И. Пузирев, Л. Ф. Литвинов. Москва: Педагогика, 1974. 560 с.
204. Народное образование, наука и культура в СССР. Статистический сборник. Москва: Статистика, 1977. 448 с.
205. Нартов В. В. Історія України з давніх-давен до сьогодні. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного дозвілля», 2006. 352 с.
206. Наставник, епохальна особистість, велика людина: спогади колег про Віктора Божидарніка. URL: <https://lutsk-ntu.com.ua/uk/news/nastavnik-epohalna-osobistist-velika-lyudina-spogadi-koleg-pro-viktora-bozhidarnika>. (дата звернення: 5 лютого 2021 р.).
207. Наука в СССР: современная зарубежная историография: сб. обзоров и рефератов / ред. О. В. Большакова. Москва: ИНИОН РАН, 2014. 193 с.
208. Наукові школи Волинського національного університету імені Лесі Українки / упоряд. А. В. Цьось, М. Л. Ветрова, І. В. Глова. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. 100 с.
209. Научные кадры СССР: динамика и структура / Под ред. Келле В. Ж., Кугеля С. А. Москва: Мысль, 1991. 284 с.
210. Нашому лазеру – 20. *Педагог*. 1990. 1 березня. С. 2.
211. Невесенко Т. Історія геологічної розвідки Волині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині. Матеріали ХХІХ Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 490-ій річниці надання Ковелю Магдебурзького права. м. Ковель, 5–6 грудня 2008 р.: Збірник наукових праць*. Луцьк: ТОВ «Ковельська міська друкарня», 2008. С. 301–306.
212. Немировский А. И., Харсекин А. И. Этр. sal и его возможные латинские дериваты. С. 281–285. URL: <http://www.ruslang.ru/doc/etymology/1966/22-nemirovskij,harsekin.pdf>. (дата звернення 29. 03.2019).
213. Нечипорук В.В., Карпук І. О., Нечипорук О. О. Підсумки селекції ярого ячменю за 45 років. *50 років діяльності Волинського інституту*

- агропромислового виробництва: Збірник наукових праць*. Луцьк: Надстир'я, 2006. С. 108–112.
214. Новітня історія України (1900–2000): Підручник / А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. М. Литвин та інші. 2-ге вид. перероб. і доп. Київ: Вища школа, 2002. 719 с.
215. О мерах по дальнейшему улучшению подготовки квалифицированных рабочих в учебных заведениях системы профессионально-технического образования: постановление СМ СССР и ЦК КПСС № 240, 2 апреля 1969 г. *Сборник постановлений правительства СССР*. 1969. № 9. С. 54.
216. Оксенюк Р. Н. Нарис історії Волині. Соціально-економічний розвиток, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939). Львів: Вид-сто Львівського університету, 1970. 276 с.
217. Олена Дмитрівна Огнева. Бібліографічний покажчик / Упоряд. І. В. Отрощенко. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського, 2009. 43 с.
218. Олешко П. С. Історія освіти Волині в сучасних дослідженнях волинських краєзнавців. *Матеріали науково-практичної конференції «Педагогічне краєзнавство Волині»*: Зб. наук. праць. Володимир-Волинський: ВВПК, 2018. С. 14–18.
219. Оликова М. А. Обращение в современном английском языке. (Опыт структурно-семантического и социолингвистического анализа). Автореферат на соискания научного степени кандидата филологических наук. Специальность 10.02.04 «Германские языки». Киев, 1973. 16 с.
220. Омельчук В. В. Історія освіти Волині в особах: Навчальний посібник. Рівне: Волинські обереги, 2014. 264 с.
221. Оноприенко В. І. Становление высшего технического образования на Украине. Київ: Наукова думка, 1990. 140 с.
222. Онопрієнко В. І. Історія української науки: курс лекцій / В. І. Онопрієнко, В. Ткаченко. Київ, 2010. 652 с.
223. Организация и управление в Академии наук Украинской ССР: опыт и проблемы (1961–1986 гг.). Киев: Наук. думка, 1988. 356 с.

224. Освіта в Україні: Слов. термінів нормат.-прав. актів / ред.: Є. І. Бородин. Дніпропетровськ: Герда, 2003. 450 с.
225. Освіта в Українській РСР: Статистичний збірник. Київ: Радянська школа, 1978. 140 с.
226. Охріменко Г. В. Населення Волині та Волинського Полісся в праісторичні часи: розвиток матеріальної та духовної культури. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2003. 224 с.
227. Панасюк Л. В. До витоків білінгвізму в Україні: освіта в Україні 1944–1989 рр. (історико-політологічний аналіз). *Гуманітарні студії: збірник наукових праць*. Київ: Київський університет, 2014. Вип. 21. С.125–130.
228. Панишко С. 3 січня. 60 років від дня народження Є. І. Франчука. *Календар знаменних і пам'ятних дат Волині на 2005 рік*. Луцьк: Терен, 2004. 152 с.
229. Панченко П. П. Деформації в розвитку українського села у 80-х – на початку 90-х років. *Український історичний журнал*. Київ: Наукова думка, 1992. Січень. № 1 (370). С. 18–29.
230. Пахолок З. Константа Федора Зузука. *Луцьк молодий*. 2005. 3 листопада. С.6.
231. Педагогика: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Ю. К. Бабанский, В. А. Сластенин, Н. А. Сорокин и др.; Под ред. Ю. К. Бабанского. 2-е изд., доп. и перераб. Москва: Просвещение, 1988. 479 с.
232. Пемко М. Подвиг вчителя. Історичний нарис. *Матеріали науково-практичної історико-краєзнавчої конференції «Розвиток освіти на Волині: історія та сучасність (до 100-річчя заснування Ковельської гімназії)»*. 21 грудня 2006 р., м. Ковель. Луцьк–Ковель, 2006. С. 171–175.
233. Петро Васильович Луцишин: біобібліографічний покажчик / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки; уклад. Л. П. Бондар, А. О. Бояр. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 40 с.
234. Петро Сміян – легенда історичного факультету. *Хроніки Любарта*. URL: <http://www.hroniky.com/news/view/10651-petro-smiiian-lehenda-istorychnoho-fakultetu>. (дата звернення: 20 січня 2021 р.).

235. Петрович В. В. Михайло Михайлович Кучинко – педагог, учений, краєзнавець. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки*. Луцьк, 2009. № 13. С. 6–8.
236. Петровський В. В., Радченко В. О., Скляренко В. І. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі. Харків: ВД «ШКОЛА», 2007. 592 с.
237. Пироженко Л. В. Реформування змісту загальної середньої освіти (середина 60-х – початок 80-х рр. ХХ століття): Монографія. Київ: Педагогічна думка, 2013. 304 с.
238. Пихоя Р. Г. Москва. Кремль. Власть. 1945–2005. Том 2. 1964–1985. Москва: Новый хронограф, 2009. 220 с.
239. Пихоя Р. Г. Советский Союз: история власти, 1945–1991. [2 изд., испр. и доп.]. Новосибирск: Сибирский хронограф, 2000. 678 с.
240. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2009. 328 с.
241. Попович О.С. Науково-технологічна та інноваційна політика: основні механізми формування тареалізації. Київ: Фенікс, 2005. 226 с.
242. Природа Волинської області / за ред. К. І. Геренчука. Львів: Вища школа, 1975. 147 с.
243. Про порядок надання та оплати чергових і додаткових відпусток працівникам освіти. [Інструктивні вказівки затвердженні 20.11.1969]. Київ, 1969. 39 с.
244. Про Статут середньої загальноосвітньої школи. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР*. 1970. № 22. С. 3–9.
245. Проблеми педагогічних технологій: Зб. наук. пр. Вип. 4 / ВДУ ім. Лесі Українки. Луцьк: Волин. акад. дім. Луцьк: Ред.-вид. відд. ВДУ «Вежа», 1999. 155 с.
246. Проводить набір учнів. *Молодий ленінець*. 1983. 19 травня. С. 3.
247. Програма курсу «Суспільствознавство» для середніх шкіл та середніх загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Радянська школа, 1967. 20 с.

248. Програми восьмирічної і середньої школи на 1967/1968 навчальний рік. Історія. Київ: Радянська школа, 1967. 135 с.
249. Програми середньої школи. Історія. Київ: Радянська школа, 1981. 135 с.
250. Программы средней школы. География. Москва: Просвещение, 1967. 101 с.
251. Професори Волинського національного університету імені Лесі Українки / упоряд. А. В. Цьось, Н. М. Сірук, С. В. Турчик; за заг. ред. І. Я. Коцана. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. 110 с.
252. Профтехосвіта України ХХ століття / за ред. Н. Ничкало, С. Гончаренко, Р. Гуркевич, Т. Десятов. Київ: Артєк, 2004. 874 с.
253. Публікації науково-педагогічних працівників Луцького державного педагогічного інституту ім. Лесі Українки. Бібліографічний покажчик / Уклад. О. Михайлюк, В. Левчук. Луцьк, 1980. 143 с.
254. Пхиденко І. С. Вплив антирелігійної політики на розвиток шкільної освіти в Україні у другій половині 70 – першій половині 80 рр. ХХ ст. *Історичні студії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Вип. 13–14. Луцьк, 2015. С. 98–103.
255. Пхиденко І. С. Історіографія проблеми шкільної світоглядної політики в Україні у 70-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. *Збірник науково-методичних матеріалів і статей історичного факультету*. Вип. 9. Луцьк, 2004. С. 77–81.
256. Пхиденко І. С. Політика комунізації школи в період 70-х– першої половини 80-х рр. ХХ ст. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. Випуск 4 (353). Луцьк, 2017. С. 70–74.
257. Пхиденко І. С. Школа і формування світоглядних орієнтирів учнівської молоді в період 70-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. *Науковий вісник Волинського національного університету Філософські науки*. Луцьк, 2011. Вип. 28. С.93–97.

258. Роде наш красний...»: Волинь у долях краян і людських документах. Т. 3 / Упоряд. Л. К. Оляндер, Л. В. Бублейник, А. М. Силюк. Луцьк: «Вежа», 1999. 906 с.
259. Рожко В. Є. З весняних доріг. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2013. 464 с.
260. Рожко В. У пащі диявола: історико-краєзнавчий нарис. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. 116 с.
261. Розвиток науки в західних областях Української РСР за роки радянської влади. 1939–1989. / В. В. Панасюк, Я. С. Підстригач, Ф. І. Стеблій та ін.; Редкол.: Я. С. Підстригач (відп. ред.). АН УРСР. Ін-т суспільних наук. Київ: Наукова думка, 1990. 304 с.
262. Розквіт народної освіти в Західних областях України / Д. А. Яремчук, Л. Г. Баїк, В. К. Санивець та інші; Упорядкування і заг. редагування Б. І. Тихоміна. Київ: Радянська школа, 1979. 192 с.
263. Роки і долі. Михайло Михайлович Кучико. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=uf8Cbc8fawo>. (дата звернення: 9 січня 2021 р.).
264. Рокині–Рукині (Руки, що творять) / За ред. О. Середюка. Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. 312 с.
265. Романець Л. М., Романюк І. М. Повсякденне життя та соціальний статус вчителів України повоєнного періоду (1944 – друга половина 1950-х років). Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2015. 220 с.
266. Романчук Г. Д. Творець дому радості. *Матеріали науково-практичної конференції «Педагогічне краєзнавство Волині»: Зб. наук. праць.* Володимир-Волинський: ВВПК, 2018. С. 192–197.
267. Романчук Г. Перлини освіти Ковельщини. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: Ковель і Ковельщина в історії України та Волині. Науковий збірник. Вип. 50. Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції присвяченої 22-й річниці Незалежності України і 495-річчю*

- надання Ковелю Магдибурзького права / Упоряд. А. Силюк. Ковель, 2013. С. 268–274.
268. Романчук Г. Славні імена педагогів Іваничівщини. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Волинь у 1941 році: люди, події, факти. Сторінки історії Іваничівщини. Науковий збірник. Вип. 39. Матеріали XXXIX Всеукраїнської науково-історичної краєзнавчої конференції, смт. Іваничі.* Упоряд. А. Силюк, Л. Куль. Луцьк, 2011. С. 104–106.
269. Свідчення Бондаренка Геннадія Васильовича, 1946 р. н., прож. м. Луцьк Волинська обл., запис від 17.04.2019 р.
270. Свідчення Гришук Ангеліни Іванівни, 1949 р. н., прож. с. Вільхівка Горохівський р-н Волинська обл., запис від 08.07.2018 р.
271. Свідчення Демко Людмили Олександрівни, 1950 р. н., прож. с. Зеленолужне Горохівський р-н Волинська обл., запис від 15.01.2018 р.
272. Свідчення Дмитрук Світлани Федорівни, 1958 р. н., прож. с. Вільхівка Горохівський р-н Волинська обл., запис від 25.10.2020 р.
273. Свідчення Застровської Софії Олександрівни, 1948 р. н., прож. м. Луцьк Волинська обл., запис від 02.04.2019 р.
274. Свідчення Кварцяної Лідії Федорівни, 1932 р. н., прож. м. Луцьк Волинська обл., запис від 21.11.2018 р.
275. Свідчення Клехи Світлани Степанівни, 1954 р. н., прож. с. Вільхівка Горохівський р-н Волинська обл., запис від 12.08.2018 р.
276. Свідчення Ковальчук Олесі Григорівни, 1942 р. н., прож. с. Жидичин Ківерцівський р-н Волинська обл., запис від 21.02.2018 р.
277. Свідчення Кудя Вадима Олексійовича, 1927 р. н., прож. м. Луцьк Волинська обл., запис від 10.03.2020 р.
278. Свідчення Кучинка Михайла Михайловича, 1939 р. н., прож. м. Луцьк Волинська обл., запис від 29.10.2019 р.
279. Свідчення Левчук Раїси Павлівни, 1937 р. н., прож. м. Луцьк Волинська обл., запис від 16.11.2019 р.

280. Свідчення Мороз Тетяни Мойсеївни, 1929 р. н., прож. м. Луцьк Волинська обл., запис від 03.12.2019 р.
281. Свідчення Пашко Ганни Федорівни, 1947 р. н., прож. м. Луцьк Волинська обл., запис від 19.11.2018 р.
282. Свідчення Сискаєвої Тетяни Василівни, 1957 р. н., прож. м. Нововолинськ Волинська обл., запис від 30.11.2018 р.
283. Свідчення Троць Ніни Тимофіївни, 1935 р. н., прож. с. БуяниЛуцький р-н Волинська обл., запис від 05.07.2018 р.
284. Свідчення Яковініч Віри Іванівни, 1951 р. н., прож. с. Ростань Шацький район Волинська обл., запис від 03.08.2020 р.
285. Сворак С. Народна освіта в західноукраїнському регіоні: історія та етнополітика (1944–1966 рр.). Київ: Правда Ярославичів, 1998. 239 с.
286. Січкаренко Г. Трансформація вищої освіти в незалежній Україні: монографія. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2009. 362 с.
287. Слава і гордість культури України: Випускники Волинського державного училища культури і мистецтв імені І. Ф. Стравінського 1952–1997 рр. / упоряд. А. П. Антонюк, О. І. Кожем'якіна, О. І. Тарадура. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2017. 408 с.
288. Слюсаренко А. Г. Ідейне загартування наукових кадрів (1959–1971 рр.). *Український історичний журнал*. Київ: Наукова думка, 1976. Січень. № 1. С. 66–75.
289. Сторінки історії Волинського державного університету імені Лесі Українки. Луцьк: Ред.-вид. відділ ВДУ імені Лесі Українки, 1998. 108 с.
290. Стражнікова І. В. Історіографія розвитку педагогічної науки у дослідженнях Західного регіону України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра пед. наук: 13.00.01. «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Тернопіль, 2015. 39 с.
291. Стрижак Т. Тропа в масиве математики. *Правда України*. 1976. 13 октября. С. 4.

292. Струбицький В. В. Ленінська турбота партії та уряду про вчителя. *Радянська школа*. № 10 (жовтень). 1979. С. 15–20.
293. Струбицький В. В., Бондар О. В. Учитель радянської школи (історико-педагогічний аспект). Львів: Вища школа, 1987. 200 с.
294. Струбицький В., Шпортенко О. За освіту для народу: розвиток шкільництва на Волині. Львів: Каменярі, 1969. 72 с.
295. Ступакова Л. И. Явления парцелляции в языке современной французской прессы (на материале газеты «Humanité»). Автореферат на соискания научного степени кандидата филологических наук. Специальность 10.02.05 «Романские языки». Киев, 1975. 25 с.
296. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шувчука; Вст. ст. С. В. Кульчицького. Київ: Либідь, 1991. 512 с.
297. Сухомлинський В. А. Методика виховання колектива. Москва: Просвещение, 1981. 192 с.
298. Сушик І. В. Освітні заклади повоєнної Волині: історія відновлення та налагодження діяльності. *Матеріали науково-практичної конференції «Педагогічне краєзнавство Волині»*: Зб. наук. праць. Володимир-Волинський: ВВПК, 2018. С. 62–67.
299. Сымонович Ч. Э. Советская деревня в 50–80-е годы (взаимосвязь экономического и политического развития). *Вопросы истории*. Москва: Правда, 1988. Февраль. № 2. С. 11–25.
300. Татенко О. Розвиток народної освіти на Волині (1939–1954 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія СРСР». Київ, 1954, 19 с.
301. Тверитникова О. Є. Галузева наука як складова інноваційного розвитку електротехнічної промисловості (друга половина ХХ ст.). *Матеріали 16-ї Всеукраїнської наукової конференції «Актуальні питання історії техніки»*. Центр пам'яткознавства НАН України і Утопік. Київ. 2017. С. 317–320.

302. Тверитникова О. Є. Удосконалення системи підготовки і атестації наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації для електротехнічної галузі України (1965–1980 рр.). *Питання з історії науки і техніки*. Київ: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. 2015. № 1 (33). С. 15–21.
303. Тверитникова О. Є., Посвятенко Н. І., Мельник Т. В. Нариси історіюрозвитку прикладних технічних наук в Україні. З досвіду Харківського технологічного інституту: монографія / під заг. ред. Е. К. Посвятенко. Харків: ФОП Панов А.М., 2015. 276 с.
304. Тевікова О. Русифікаторська політика радянської влади в галузі освіти в роки тимчасової лібералізації тоталітарної системи. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Вип. 13. Рівне: РДГУ, 2008. С. 84–89.
305. Теслюк П. С., Бодун М. Є., Дудченко І. В. Вирощування картоплі на осушених торфовищах. Львів: Каменярі, 1970. 47 с.
306. Технікуми в 1968 році. *Зоря комунізму*. 1968. 21 березня. С. 3.
307. Труд в СРСР: Стат. сб. / Госкомстат СРСР. Москва: Финансы и статистика, 1988. 302 с.
308. Україна в 60–80 роках ХХ ст. Роки застою в Україні та СРСР. URL: <https://zrada.org/history/1-dati-podiyi-fakti/229-ukrayina-v-60-80-rokah-hh-st-roki-zastoju-perebudova-ta-rochatok-rozpadu-srsr.html>. (дата звернення: 20 червня 2019 р.).
309. Україна: друга половина ХХ століття: Нариси історії / П. П. Панченко, М. Р. Плющ, Л. А. Шевченко та інші. Київ: Либідь, 1997. 352 с.
310. Українець Л. Біографія Лесиного ВУЗу. *Молодий ленінець*. 1980. 19 квітня. С.3.
311. Уль А., Рудик О. Професор Мельник Володимир Миколайович (1941–2019) – фундатор української РЕМ-фотограмметрії. *Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва*. 2019. Вип. I (37). С. 48–50.

312. Усатенко Т. Українська національна школа: минуле і майбутнє (український вибір). Київ: Наукова думка, 2003. 285 с.
313. Федір Васильович Зузук: бібліограф. покажч. / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки; уклад.: З. К. Карпюк, О. Л. Димшиць, Л. А. Бондар, О. В. Антонюк. Луцьк: Волин. нац. у-тет ім. Лесі Українки, 2010. 65 с.
314. Федорчук О. О. Державна освітня політика у сфері вищої освіти у 70-ті – середині 80-х років ХХ ст.: на матеріалах України. *Політичне життя*. 2017. № 1–2. С. 63–67.
315. Федорчук О. Покликання – наука. *Наш університет*. 2008. 20 червня. С. 8.
316. Фізичний факультет ВНУ. 70 років: інформаційно-презентаційне видання. / укладач Н. А. Головіна. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2010. 40 с.
317. Філь Ф. Нові сорти ячменю. *Колос*. 1985. 28 лютого. С. 3.
318. Фічора І. В. З досвіду естетичного виховання учнів ПТУ. *Радянська школа*. № 10 (жовтень). 1979. Київ. С. 77–79.
319. Фоменко Л. Як очистити поле від бур'янів. *Будівник комунізму*. 1966. 16 серпня. С. 2–3.
320. Ханін Г.И. Почему пробуксовывает советская наука? *Постижение*. Москва, 1989. С. 125–157.
321. Харсекин А. И. К датировке этрусских надписей из Пирг. *Романское и германское языкознание*. Выпуск № 5. Минск: Вышэйшая школа, 1975. С. 176–180.
322. Харсекин А. И. Этр. *mexθuta* = Оск. *meddisstúvtiks*. С. 286–288. URL: <http://www.ruslang.ru/doc/etymology/1966/23-harsekin.pdf>. (дата звернення 29 березня 2019).
323. Харсекин А. И. Этруски. *Советская историческая энциклопедия*. Т. 16. Москва, 1976. С. 673–675.
324. Хлібовська Г. Луцьк радянський: соціокультурний простір. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2014. Вип. 7 (284). С. 116–121.

325. Хом'юк М. Н. Школа професійної майстерності. Володимир-Волинському ВПУ – 50 (1954–2004 рр.). Історико-краєзнавчий нарис. Львів: Каменярі, 2004. 97 с.
326. Хоскинг Дж. История Советского Союза. 1917–1991. Москва: Вагриус, 1994. 510 с.
327. Хоскинг Дж. Правители и жертвы. Русские в Советском Союзе. Москва: Новое литературное обозрение, 2012. 544 с.
328. Храмов Ю. А. История формирования и развития физических школ на Украине. Киев: МП «Феникс», 1991. 216 с.
329. Цифри і факти. *Колос*. 1980. 4 жовтня. С. 3.
330. Черненко Г. Путівка в життя. *Радянська Волинь*. 1980. 13 червня. С. 3.
331. Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України. Київ: БМТ, 1996. 239 с.
332. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії. Київ: Генеза, 2001. 557 с.
333. Шацький лісний технікум оголошує набір учнів на 1968–1969 навчальний рік. *Зоря комунізму*. 1968. 4 червня. С. 4.
334. Школа і мова. Про доплати вчителям мови/язика нині і в минулому URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29348988.html>. (дата звернення 20 червня 2019 р.).
335. Штинько В. Формула долі Семена Зуховицького. *Волинь нова*. 2008. 17 червня. С. 7.
336. Шульгина И. В. Инфраструктура науки в СССР / Отв. ред. Жамин В. А. Москва: Наука, 1988. 156 с.
337. Эггелинг В. Политика и культура при Хрущеве и Брежневe. 1953–1970 гг. [Пер. с нем. М. Молчанов]. Москва: АИРО-XX, 1999. 310 с.
338. Яніцький О. Ю. Освітня реформа 1958–1964 років в УРСР: причини, хід, значення. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. 2015. Вип. 23. С. 120–124.

339. Яремчук В. Національні проблеми загальноосвітньої школи України: історія і сучасність. Київ: ІСДО. 1993. 100 с.
340. Ярошук Я. О. Значення Луцького педагогічного коледжу в історії освіти Волині. *Матеріали науково-практичної конференції «Педагогічне краєзнавство Волині»*: Зб. наук. праць. Володимир-Волинський: ВВПК, 2018. С. 245–249.
341. Яцемирский С. А. Опыт сравнительного описания минойского, этрусского и родственных им языков. Москва: Языки славянской культуры, 2011. 312 с.
342. Ящук І. П. Виховний процес у вищих педагогічних навчальних закладах України: знахідки і проблеми (20-ті – 80-ті рр. ХХ ст.): [монографія]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 416 с.
343. Ящук І. П. Особливості виховання вчительських кадрів у 1960–80-х роках. *Наука і освіта*. 2013. № 3. С. 204–208.
344. Reconsidering Stagnation in the Brezhnev Era: ideology and exchange / Edited by Dina Fainberg and Artemy M. Kalinovsky. London, 2016. 200 p.

**Архів Волинського національного університету
імені Лесі Українки**

Фонд 1«Особові справи працівників»

оп. 1

345. Спр. «Зарицька Зоя Володимирівна. 31 серпня 2012 рік. На 170 арк.».
346. Спр. «Краснопольський Олексій Васильович. 30. 08. 1979 р. – 11. 11. 1981 р. На 27 арк.».
347. Спр. «Малихіна Нінель Миколаївна».
348. Спр. «Покальчук Володимир Феофанович (старший викладач). 1. 09. 1953 р. – 1. 03. 1974 р.».
349. Спр. «Розенфельд Семен Давидович. 1956–1998 рр.».

350. Спр. «Фремд Григорій Максимович. 29. 04.1981 р. – 2. 12. 1987 р. На 82 арк.».
351. Спр. «Харсекін Олексій Іудович (Іванович). 1974–1985 рр.».
352. Спр. «Харсекіна Олена Анатоліївна».
353. Спр. «Церковницький Сергій Олександрович. 15. 08. 1950 р. – 30. 01. 1987 р.».
354. Спр. «Цимбалюк Дмитро Микитович». (ректор).

Державний архів Волинської області

Фонд Р-19 «Управління охорони здоров'я Волинської обласної державної адміністрації, м. Луцьк Волинської області»

оп. 3

355. Спр. 1236а. Становлення та розвиток медичних галузей на Волині протягом 40-х – 80-х років ХХ століття. На 203 арк.
356. Спр. 1378. Документи о работе обласного научного общества хирургов (протоколы, доклады, тематика) за 1982 год. На 92 лист.

Фонд Р-59 «Управління освіти Волинської обласної державної адміністрації, м. Луцьк Волинської області»

оп. 11

357. Спр. 672. Довідки, інформації, доповідні записки і інші матеріали в МО УРСР, ОК КПУ і облвиконком про навчально-виховну роботу шкіл області. Розпочато: 25 січня. Закінчено: 10 грудня 1964 року. На 132 арк.
358. Спр. 676. Затверджений бюджет на 1964 рік. На 86 арк.
359. Спр. 697. Зведені відомості про працівників початкових, восьмирічних і середніх шкіл на початку 1964/1965 навчального року (Ф. 89). На 34 арк.
360. Спр. 705. Доповідні записки про стан виконання народногосподарського плану, бюджету та здійснення будівництва по народній освіті. Розпочато: 1 березня. Закінчено: 1 квітня 1964 року. На 14 арк.

361. Спр. 708. План розгортання мережі початкових, восьмирічних і середніх шкіл Волинської області на 1965/1966 навчальний рік. На 258 арк.
362. Спр. 710. Листування з МО УРСР, ОК КПУ і облвиконкомом з питань навчально-виховної роботи. Розпочато: 17 лютого. Закінчено: 25 грудня 1964 року. На 29 арк.
363. Спр. 715. Матеріали про ліквідацію неписьменності та малописьменності по області (інструктивні вказівки, довідки інформації) за 1964 рік. На 36 арк.
364. Спр. 716. Матеріали про підготовку до нового навчального року (1964/1965). На 121 арк.
365. Спр. 729. Накази обласного відділу народної освіти про роботу шкіл та інших навчальних закладів області. Том 2. Розпочато 1 липня. Закінчено 31 грудня 1965 року. На 144 арк.
366. Спр. 732. Рішення ради по народній освіті. Розпочато: 30 січня. Закінчено: 31 грудня 1965 року. На 68 арк.
367. Спр. 734. Затверджений бюджет по народній освіті на 1965 рік. На 65 арк.
368. Спр. 762. План розгортання сітки початкових, восьмирічних та середніх шкіл Волинської області на 1965/1966 навчальний рік. На 258 арк.
369. Спр. 765. Матеріали (накази, заходи, зведені звіти та інформації облвно, райвно) про естетичне виховання шкіл області, роботу шкільних бібліотек та інше за 1965 рік. Том 1. На 212 арк.
370. Спр. 767. Довідки, доповідні записки, інформації та листи про організацію роботи з педагогічними кадрами та перевірку роботи шкіл області інспекторами ВОВНО за 1965 рік. На 167 арк.
371. Спр. 768. Інформації, відомості та доповідні записки про підготовку шкіл та інших навчальних установ до нового навчального 1965/1966 року. На 264 арк.
372. Спр. 769. Інформації, листи, звіти по всеобучу і виконання народногосподарського плану по учнівських континентах за 1965 рік. На 232 арк.

373. Спр. 772 Звіти шкільних установ та інформації об'єднано про роботу спецшкіл та інтернатних установ області за 1965 рік. На 93 арк.
374. Спр. 777. Накази, постанови Колегії Міністерства освіти УРСР та обласного виконавчого комітету депутатів трудящих про роботу відділів народної освіти та навчально-виховну роботу в школах. Розпочато: 8 липня. Закінчено: 23 листопада 1966 року. На 31 арк.
375. Спр. 778. Накази обласного відділу народної освіти про роботу шкіл та інших навчальних закладів області. Том 2. Розпочато: 4 січня. Закінчено: 29 червня 1966 року. На 259 арк.
376. Спр. 782. Рішення, довідки ради по народній освіті за 1966 рік. На 127 арк.
377. Спр. 784. Затверджений бюджет по народній освіті на 1966 рік. На 51 арк.
378. Спр. 805. План розгортання сітки початкових, восьмирічних та середніх шкіл Волинської області на 1966/1967 навчальний рік. На 360 арк.
379. Спр. 807. Матеріали (доповіді, виступи, рішення) обласних нарад з питань народної освіти за 1966 рік. На 70 арк.
380. Спр. 809. Матеріали (листи, довідки, доповідні записки та інформації) про роботу шкіл області за 1966 рік. Том 1. На 166 арк.
381. Спр. 836. Бюджет народної освіти на 1967 рік. На 57 арк.
382. Спр. 870. Плани расширения сети школ области на 1967/1968 учебный год. на 342 лист.
383. Спр. 923. Бюджет народного образования области на 1968 год. На 85 лист.
384. Спр. 926. Переписка с Министерством просвещения УССР о введении новых штатных единиц в школах области и открытии методических кабинетов. Начато: 21 января. Окончено: 20 ноября 1968 года. На 42 листах.
385. Спр. 964. Сводный план и планы районов о расширении сети начальных, восьмилетних и средних школ на 1968/1969 учебный год. На 319 лист.
386. Спр. 1023. Сводный годовой бюджет на 1969 год. На 108 лист.

387. Спр. 1058. Сводный годовой план областного отдела и планы районов о расширении сети начальных, восьмилетних и средних школ на 1969/1970 учебный год. На 321 лист.
388. Спр. 1106. Сводный бюджет народного образования на 1970 год. На 98 лист.
389. Спр. 1147. Планы мероприятий об улучшении учебно-воспитательной работы в школах области на 1970 год. На 19 лист.
390. Спр. 1149. Сводный план областного и планы районных и городских отделов народного образования о расширении сети школ начальных, восьмилетних и средних на 1970/1971 учебный год. На 397 лист.
391. Спр. 1152. Информации районных и городских отделов народного образования об итогах работы школ за 1969/70 учебный год. Том 1. На 142 лист.
392. Спр. 1159. Материалы областного смотра учащихся и совещаний работников народного образования области (списки, доклады и др.) за 1970 год. На 74 лист.
393. Спр. 1162. Материалы о патриотическом воспитании учащихся школ области (планы, информации и справки) за 1970 год. На 118 лист.
394. Спр. 1174. Годовой план подготовки и повышения квалификации кадров на 1970 год. На 87 лист.
395. Спр. 1217. Пятилетний план развития народного образования в области на 1971–1975 годы. На 167 лист.
396. Спр. 1223. Бюджет народного образования на 1971 год. На 113 лист.
397. Спр. 1226. Сводные ведомости районных и городских отделов народного образования о тарификации учителей и других педагогических кадров школ области на 1 сентября 1971 года. Том 1. На 72 листах.
398. Спр. 1258. Сводный план расширения сети начальных, восьмилетних и средних школ области на 1971/1972 учебный год. На 399 лист.
399. Спр. 1269. Материалы о подготовке школ к новому 1971/1972 учебному году (решения, информации) за 1971 год. На 93 лист.

400. Спр. 1303. Переписка с Министерством просвещения УССР о состоянии учебно-воспитательной работы в школах области. Том. 1. Начато: 5 января. Окончено: 25 декабря 1972 год. На 46 лист.
401. Спр. 1311. Бюджет народного образования на 1972 год. На 87 лист.
402. Спр. 1318. Расчёты потребности дополнительного фонда заработной платы в связи с повышением тарифных ставок по состоянию на 1 сентября 1972 года. На 86 лист.
403. Спр. 1363. Сводный годовой план областного отдела и планы районных и городских отделов народного образования о расширения сети начальных, восьмилетних и средних школ на 1972/1973 учебный год. На 416 лист.
404. Спр. 1410. Переписка с Министерством просвещения УССР о состоянии учебно-воспитательной работы в школах области. Том. 1. Начато: 15 января. Окончено: 9 июня 1972 год. На 163 лист.
405. Спр. 1423. Бюджет народного образования на 1973 год. На 64 лист.
406. Спр. 1442. Сводный отчет о численности работников по полу и возрасту (Ф. № 2) на 1 июня 1973 года. На 30 лист.
407. Спр. 1460. Сводный годовой план областного и планы районных и годовых отделов народного образования о расширении сети школ начальных, восьмилетних и средних на 1973/1974 учебный год. На 410 лист.
408. Спр. 1475. Документы о проверке работы дошкольных учреждений области (решения, информации и справки) за 1973 год. На 55 лист.
409. Спр. 1498. Переписка с Министерством просвещения УССР о подготовке, подбору и расстановки учительских кадров. Начато: 22 января. Окончено: 4 декабря 1973 года. На 53 лист.
410. Спр. 1535. Переписка с Министерством просвещения УССР, районными отделами народного образования о командировке учителей области за границу. Начато: 7 января. Окончено: 12 февраля 1974 года. На 16 лист.
411. Спр. 1544. Директивные письма и указания областного отдела народного образования. Начато: 3 января. Окончено: 28 марта 1974 года. На 198 лист.

412. Спр. 1552. Бюджет народного образования области на 1974 год. На 70 лист.
413. Спр. 1579. Приказы и директивные указания областного отдела народного образования о начальной военной подготовке в школах области на 1974/1975 учебный год. На 174 лист.
414. Спр. 1583. Сводный план областного и планы районных и городских отделов народного образования о расширении сети школ начальных, восьмилетних и средних на 1974/1975 учебный год. На 425 лист.
415. Спр. 1588. Документы о работе Совета народного образования (протоколы, приказы, постановления и др.) за 1974 год. Том 1. На 128 лист.
416. Спр. 1592. Документы инспекторов областного отдела народного образования на районных конференциях учителей за 1974 год. На 216 лист.
417. Спр. 1593. Документы о всеобуче (информации, справки, списки и др.) за 1974/1975 учебный год. На 25 лист.
418. Спр. 1642. Бюджет народного образования на 1975 год. На 76 лист.
419. Спр. 1673. Сводный план расширения сети дошкольных учреждений на 1975 год. На 3 лист.
420. Спр. 1762. Сводный план и бюджет народного образования на 1976 год. На 95 лист.
421. Спр. 1897. Бюджет народного образования на 1977 год. На 97 лист.
422. Спр. 1952. Сводный план областного и планы районных и городских отделов народного образования о расширении сети школ начальных, восьмилетних и средних на 1977/1978 учебный год. На 398 листах.
423. Спр. 1957. Протоколы Совета народного образования. Том 2. Начато: 27 июня. Окончено: 14 декабря 1977 года. На 160 лист.
424. Спр. 1972. Информации и справки Министерству просвещения УССР, Волынскому обкому Компартии Украины и облисполкому о развитии народного образования в области. Начато: 5 марта. Окончено: 26 октября 1977 года. На 152 лист.

425. Спр. 1979. Информации и справки Министерству просвещения УССР, Волынскому обкому Компартии Украины и облисполкому о развитии народного образования в области. Начато: 5 марта. Окончено: 26 октября 1977 года. На 152 лист.
426. Спр.1988. Переписка с Министерством просвещения УССР по вопросам учёта, подбора и расстановки учительских кадров. Начато: 27 января 1977 года. Окончено: 2 декабря 1977 года. На 86 лист.
427. Спр. 2031. Информации и справки Волынскому обкому КПУ о учебно-воспитательной работе. Начато: 2 января. Окончено: 27 декабря 1978 года. На 40 лист.
428. Спр. 2038. План и бюджет народного образования на 1978 года. На 80 лист.
429. Спр. 2074. Приказы Министерства просвещения УССР, постановления и решения исполкома Волынского областного Совета народных депутатов, президиума областного совета профессиональных союзов. Начато: 13 января. Окончено: 1 декабря 1978 года. На 99 лист.
430. Спр. 2080. Сводный план областного и планы районных и городских отделов народного образования о расширении сети школ начальных, восьмилетних и средних на 1978/1979 учебный год. На 361 лист.
431. Спр. 2117. Переписка с Министерством просвещения УССР по вопросам учёта, подбора, подбора и расстановки кадров. Начато: 11 января 1978 года. Окончено: 5 января 1979 года. На 110 лист.
432. Спр. 2129. Информации, справки и переписки с Министерством просвещения УССР. Том 2. Начато: 3 июля. Окончено: 20 ноября 1979 года. На 193 лист.
433. Спр. 2131. Информации и справки Волынскому обкому КПУ о работе областного и районных отделов народного образования. Начато: 15 января. Окончено: 21 декабря 1979 года. На 39 лист.

434. Спр. 2135. Директивные письма и указания областного отдела народного образования. Том 1. Начато: 29 марта. Окончено: 20 мая 1979 года. На 121 лист.
435. Спр. 2139. Сводный годовой план и бюджет на 1979 год. На 107 лист.
436. Спр. 2175. Информации и справки городских и районных отделов народного образования о подготовке школ к новому 1979/1980 учебному году. Том 2. На 184 арк.
437. Спр. 2179. Сводный план расширения сети начальных, восьмилетних и средних школ области на 1979/1980 учебный год. Том 1. На 199 лист.
438. Спр. 2182. Документы об уточнении и дополнении плана сети школ (решения, информации, списки и др.) за 1979/1980 учебный год. На 63 лист.
439. Спр. 2219. Сводный план и бюджет народного образования области на 1980 год. На 123 лист.
440. Спр. 2259. Сводный статистический отчёт областного отчёты районных и городских отделов народного образования (Ф. 75-РНК) о начальных, восьмилетних и средних школах за 1980/1981 учебный год. На 53 лист.
441. Спр. 2270. Планы работы Волынского областного отдела народного образования на 1980 год. На 48 лист.
442. Спр. 2272. Сводный план расширения сети начальных, восьмилетних и средних школ области на 1980/1981 учебный год. Том 1. На 201 лист.
443. Спр. 2296. Сводные единственные статистические отчёты о численности и составе специалистов, имеющих среднее специальное образование общеобразовательных школ (Ф. 9-ср.). На 14 ноября 1980 года. На 160 лист.
444. Спр. 2319. Сводный план и бюджет народного образования области на 1981 год. На 61 лист.
445. Спр. 2345. Планы работы Волынского областного отдела народного образования на 1981 год. На 48 лист.

446. Спр. 2376. Сводный план и бюджет народного образования области на 1982 год. На 78 лист.
447. Спр. 2408. Сводный план расширения сети начальных, восьмилетних и средних школ области на 1981/1982 учебный год. Том 1. На 200 лист.
448. Спр. 2410. Документы Совета народного образования (протоколы, решения, справки) за 1982 год. Том 1. На 228 лист.
449. Спр. 2449. Директивные письма и указания областного отдела народного образования. Начато: 14 января. Окончено: 15 ноября 1983 года. На 69 лист.
450. Спр. 2450. Сводный план и бюджет народного образования области на 1983 год. На 81 арк.
451. Спр. 2482. Сводный план расширения сети начальных, восьмилетних и средних школ области на 1982/1983 учебный год. Том 1. На 200 лист.
452. Спр. 2487. Документы Совета народного образования (протоколы, решения, справки) за 1983 год. Том 3. На 149 лист.
453. Спр. 2489. Документы Совета народного образования (протоколы, решения, справки) за 1983 год. Том 5. На 203 лист.
454. Спр. 2520. Сводные единственные статистические отчёты областного, районных и городских отделов народного образования о численности и составе работников начальных, восьмилетних и средних школ (Ф. 83-РНК) на 1 октября 1983 года. На 98 лист.
455. Спр. 2540. Директивные письма и указания областного отдела народного образования. Том 2. Начато: 27 апреля. Окончено: 12 июля 1984 года. На 130 лист.
456. Спр. 2542. Сводный план и бюджет народного образования области на 1984 год. На 68 лист.
457. Спр. 2575. Сводный план расширения сети начальных, восьмилетних и средних школ области на 1983/1984 учебный год. На 30 лист.
458. Спр. 2581. Документы Совета народного образования (протоколы, решения, справки) за 1984 год. Том 6. На 176 лист.

459. Спр. 2591. Документи о патриотическом и интернациональном воспитании учащихся в школах области (информации, справки) за 1984 года. На 12 лист.
460. Спр. 2608. Приказы заведующего № 1-119 по общим вопросам. Том 1. Начато: 2 января. Окончено: 11 марта 1985 года. На 222 лист.
461. Спр. 2617. Директивные письма и указания областного отдела народного образования. Том 1. Начато: 16 января. Окончено: 3 апреля 1985 года. На 82 лист.
462. Спр. 2620. Сводный план и бюджет народного образования области на 1985 год. На 69 лист.
463. Спр. 2625. Сводные статистические отчёты областного, районных и городских отделов народного образования о начальных, восьмилетних и средних школах (Ф. 75-РНК) за 1985/1986 учебный год. На 39 лист.
464. Спр. 2663. Сводный план расширения сети начальных, восьмилетних и средних школ области на 1984/1985 учебный год. Том. 1. На 212 лист.

Фонд Р-295 «Волинське обласне управління статистики, м. Луцьк»

оп. 10

465. Спр. 8287. Отчёты по общеобразовательным школам области на конец 1975/1976 и начало 1976/1977 учебного года. На 130 лист.

Фонд Р-376 «Волинський державний університет імені Лесі Українки»

оп.7

466. Спр. 30. Листування з Міністерством освіти УРСР і Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти УРСР з питань навчального процесу в інституті. Розпочато: 31 січня. Закінчено: 18 грудня 1964 року. На 65 арк.
467. Спр. 34. Звіт про наукову роботу інституту за 1964 рік. На 105 арк.
468. Спр. 65. Звіт про навчально-виховну роботу інституту в 1964/1965 навчальному році. На 151 арк.

469. Спр. 82. Штатний розпис і кошторис адміністративно-господарських витрат. На 1965 рік. На 76 арк.
470. Спр. 95. Директиви і вказівки Міністерства освіти УРСР і Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР. Том 2. Розпочато: 11 липня. Закінчено: 31 грудня 1966 року. На 122 арк.
471. Спр. 104. Звіт про науково-дослідну роботу інституту за 1966/1967 навчальний рік. На 83 арк.
472. Спр. 105. Звіт про науково-дослідну роботу кафедр за 1966/1967 навчальний рік. На 149 арк.
473. Спр. 108. Звіт голови ДЕК. Том 2 (1966 рік). На 58 арк.
474. Спр. 148. Штатний розпис і кошторис адміністративно-господарських витрат на 1967 рік. На 67 арк.
475. Спр. 158. Листування з Міністерством освіти УРСР з питань вищої освіти. Том 2. Розпочато: 1 липня. Закінчено: 26 грудня 1968 року. На 193 арк.
476. Спр. 176. Звіт про науково-дослідну роботу інституту за 1968 рік. На 77 арк.
477. Спр. 193. Листування з Постійним представництвом Ради Міністрів Узбецької РСР при Раді Міністрів СРСР з питань вищої освіти. Розпочато: 15 січня. Закінчено: 12 липня 1969 року. На 15 арк.
478. Спр. 227. Листування з Міністерством освіти УРСР з питань вищої освіти. Том 1. Розпочато: 4 січня. Закінчено: 23 червня 1970 року. На 175 арк.
479. Спр. 242. Звіт про науково-дослідну роботу інституту за 1970 рік. На 154 арк.
480. Спр. 248. Штатний розпис і кошторис адміністративно-господарських витрат на 1970 рік. На 70 арк.
481. Спр. 256. Листування з Міністерством освіти УРСР з питань вищої освіти. Розпочато: 4 січня. Закінчено: 23 грудня 1971 року. На 185 арк.
482. Спр. 259. Листування з партійними, радянськими, науковими організаціями з питань вищої освіти. Розпочато: 13 січня. Закінчено: 29 грудня 1971 року. На 36 арк.

483. Спр. 269. Звіт про науково-дослідну роботу інституту за 1971 рік. На 118 арк.
484. Спр. 275. Плани персонального розподілу спеціалістів на роботу на 1971 рік закінчення. На 98 арк.
485. Спр. 298. Звіт про науково-дослідну роботу інституту за 1972 рік. На 114 арк.
486. Спр. 329. Звіт про науково-дослідну роботу інституту за 1973 рік. На 102 арк.
487. Спр. 372. Штатний розпис і кошторис адміністративно-господарських витрат на 1974 рік. На 51 арк.
488. Спр. 379. Протоколи засідання профкому інституту. Розпочато: 25 вересня 1973 року. Закінчено: 10 липня 1974 року. На 64 арк.
489. Спр. 387. Листування з Міністерством освіти УРСР і Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти УРСР з питань навчального процесу в інституті. Розпочато: 4 січня. Закінчено: 20 грудня 1975 року. На 148 арк.
490. Спр. 393. Звіт про навчально-виховну роботу інституту в 1974/1975 навчальному році. На 139 арк.
491. Спр. 394. Звіт про науково-дослідну роботу інституту за 1975 рік. На 132 арк.
492. Спр. 407. Штатний розпис і кошторис адміністративно-господарських витрат на 1975 рік. На 55 арк.
493. Спр. 408. Річний фінансовий звіт інституту за 1975 рік. На 40 арк.
494. Спр. 437. Отчёт о научно-исследовательской работе института за 1976 год. На 564 лист.
495. Спр. 467. Спр. 437. Отчёт о научно-исследовательской работе института за 1977 год. На 121 лист.
496. Спр. 779. Отчёт о научно-исследовательской работе института за 1978/1979 учебный год. На 159 лист.

497. Спр. 801. Переписка с Министерством просвещения и Министерством высшего и среднего специального образования. Том 1. Начато: 3 января. Окончено: 12 июня 1979 года. На 250 лист.
498. Спр. 802. Переписка с Министерством просвещения и Министерством высшего и среднего специального образования. Том 2. Начато: 3 июля. Окончено: 31 декабря 1979 года. На 177 лист.
499. Спр. 835. Единственные статистические отчёты о численности и составе специалистов с высшим и средним специальным образованием за 1979 год. На 18 лист.
500. Спр. 854. Дипломная работа студента кафедры истории СССР и УССР на тему: «История Луцкого государственного педагогического института имени Леси Украинки» за 1980 год. На 150 лист.
501. Спр. 855. Отчёт о научно-исследовательской работе института за 1980 год. На 242 лист.
502. Спр. 860. Штатное расписание и смета административно-хозяйственных расходов на 1980 год. На 109 лист.
503. Спр. 908. Отчёт о научно-исследовательской работе института за 1981 год. На 184 лист.
504. Спр. 954. Отчёт о научно-исследовательской работе института за 1982 год. На 84 лист.
505. Спр. 995. Коммунистическое воспитание студентов педвузов (методические рекомендации подготовленные авторским коллективом преподавателей Луцкого пединститута). 1983 год. На 140 лист.
506. Спр. 1001. Информация о научно-исследовательской работе института за 1983 год. На 99 лист.
507. Спр. 1044. Годовые статистические отчёты (Ф. 5-НК, 1-ВТ, 3-НК) за 1984 год. На 12 лист.
508. Спр. 1046. Информация о научно-исследовательской работе института за 1984 год. На 192 лист.

509. Спр. 1051. Планы по труду, штатное расписание и смета административно-хозяйственных расходов на 1984 год. На 127 лист.
510. Спр. 1064. Протоколы заседаний Совета института за 1985/1986 учебный год. Начато: 27 августа 1985 года. Окончено: 26 июня 1986 года. На 202 лист.
511. Спр. 1087. Дипломная работа выпускницы исторического факультета Кухарук В. З. «Развитие Луцкого государственного педагогического института им. Леси Украинки в одиннадцатой пятилетке (1981–1985 годы)». На 153 лист.
512. Спр. 1101. Планы, протоколы и ведомости персонального распределения выпускников за 1985 год. На 94 лист.

оп. 9 (розсекречений)

513. Спр. 3. Приказы и директивные указания Министерства просвещения УССР и информации. Начато: 4 января. Окончено: 1 марта 1977 года. На 76 лист.
514. Спр. 4. Приказы ректора. Начато: 15 января. Окончено: 14 июня 1977 года. На 2 лист.
515. Спр. 6. Приказы и директивные указания Министерства просвещения УССР и информации. Начато: 12 февраля. Окончено: 29 декабря 1979 года. На 56 лист.
516. Спр. 8. Приказы и директивные указания Министерства просвещения УССР и информации. Начато: 10 января. Окончено: 28 января 1980 года. На 26 лист.
517. Спр. 11. Приказы и директивные указания, переписки о выполнении распоряжений Министерства просвещения УССР. Начато: 20 февраля. Окончено: 26 декабря 1981 года. На 13 лист.
518. Спр. 13. Приказы и директивные указания, переписка о выполнении приказов, распоряжений Министерства просвещения УССР. Начато: 14 января 1982 года. Окончено: 6 января 1983 года. На 47 лист.

Фонд Р-407 «Луцьке педагогічне училище, м. Луцьк Волинської області»**оп. 3**

519. Спр. 89. Штатний розпис і кошторис видатків на 1966 рік. На 43 арк.
520. Спр. 116. Переписка с Министерством просвещения УССР и информации о работе училища за 1969/1970 учебный год. на 27 лист.
521. Спр. 332. Приказы и постановления Министерства просвещения УССР за 1981 год. Начато: 18 февраля. Окончено: 22 декабря 1981 года. На 83 лист.

Фонд Р-985 «Володимир-Волинське педагогічне училище, м. Володимир-Волинський Волинської області»**оп. 2**

522. Спр. 156. Затверджений штатний розпис і кошторис витрат за 1970 рік. На 28 арк.
523. Спр. 298. Кошторис видатків на 1983 рік. На 23 арк.
524. Спр. 305. Звіт про підсумки діяльності училища за 1983/1984 навчальний рік. На 69 арк.

Фонд Р-1205 «Волинський обласний комітет профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ»**оп. 1**

525. Спр. 299. Квартальные планы работы на 1964 год. На 10 листах.
526. Спр. 303. Статистические отчёты райкомов и месткомов профсоюза за первое и второе полугодия 1964 года. На 57 лист.
527. Спр. 319. Протоколы заседаний президиума обкома профсоюза. Начато: 29 января. Окончено: 29 декабря 1966 года. На 171 лист.
528. Спр. 376. Протоколы заседаний президиума обкома профсоюза за 1967 год. Начато: 25 января. Окончено: 28 ноября. На 169 листах.

529. Спр. 439. Сводные статистические отчёты обкома за первое и второе полугодия 1969 году. На 15 лист.
530. Спр. 696. Информации о выполнении постановлений республиканского комитета и областного совета профсоюзов. Начато: 8 января. Окончено: 11 октября 1979 года. На 164 лист.

Фонд Р-1485 «Волинське обласне науково-виробниче об'єднання

«Еліта»,

м. Рокині Волинська область»

оп. 1

531. Спр. 163. Науково-дослідна робота по природознавчим наукам на 1964–1965 роки. На 34 арк.
532. Спр. 259. Статистический отчёт о кадрах за 1966 год. На 73 лист.
533. Спр. 283. Информации, докладные записки Волинському ОК КПУ и облисполкому о преподавательской и научно-исследовательской работе станции за 1967 год. На 9 лист.
534. Спр. 340. Информации и докладные записки Министерства сельского хозяйства УССР о работе опытной станции за 1969 год. На 10 лист.
535. Спр. 540. Сводный научный отчёт за 1972 год. На 566 листах.
536. Спр. 613. Акты ввода в эксплуатацию законченных строительством объектов. Начато: 10 ноября. Окончено: 31 декабря 1973 года. На 31 лист.
537. Спр. 716. Годовые статистические отчёты опытной станции о численности работников в научном учреждении о подготовке и повышении квалификации рабочих, ИТР и служащих (Ф. 5-НК и 6-т) за 1975 год. На 14 лист.
538. Спр. 732. Информации и справки о работе опытной станции за 1976 год. На 26 лист.
539. Спр. 740. Сводный годовой научный отчёт за 1976 год. Том 3. На 323 лист.
540. Спр. 825. Тематический план научно-исследовательских работ на 1978 год. На 446 листах.

541. Спр. 873. Справки и акты приёмки результатов законченных научно-исследовательских работ за 1979 год. На 253 лист.
542. Спр. 919. Сводный годовой научный отчёт за 1980 год. Том 1. На 494 лист.
543. Спр. 1010. Сводный годовой научный отчёт о научно-исследовательских работах. Том 1 за 1985 год. На 209 лист.
544. Спр. 1012. Научный отчёт за 1982 год. Том 2. На 420 лист.
545. Спр. 1031. Оригиналы дополнений до плана научно-исследовательских работ на 1983 год. На 31 листе.
546. Спр. 1044. Краткий информационный отчёт о результатах опытов за 1983 год. На 76 лист.
547. Спр. 1045. Научный отчёт за 1983 год. Том 1. На 436 лист.
548. Спр. 1091. Годовой отчёт о работе с кадрами за 1984 год. На 30 лист.

Фонд Р-2051 «Рожищенське медичне училище, м. Рожище

Волинської області»

оп. 1

549. Спр. 1. Приказы Министерства здравоохранения УССР, Волынского облздравотдела, распоряжения областного Совета депутатов трудящихся об открытии медицинского училища в г. Рожище. Начато: 13 августа. Окончено: 19 августа 1966 года. На 5 лист.
550. Спр. 10. Приказы министра здравоохранения УССР и Волынского областного отдела здравоохранения. Начато: 10 февраля. Окончено: 14 ноября 1967 года. На 13 лист.
551. Спр. 11. Приказы директора училища по производственным вопросам. Начато: 21 января. Окончено: 18 декабря 1967 года. На 49 лист.
552. Спр. 38. Годовой отчёт о работе училища за 1967/1968 учебный год. На 10 лист.
553. Спр. 56. Приказы Министерства здравоохранения УССР о назначении государственных, квалификационных комиссий средних медицинских учебных заведений УССР на 1971 год. 23 декабря 1970 год. На 10 лист.

554. Спр. 79. Паспорт училища на 1 сентября 1966 года. На 34 лист.

**Фонд Р-2246 «Берестечківський зоотехнічний технікум, м. Берестечко
Волинської області»**

оп. 1

555. Спр. 30. Годовой отчёт по основной деятельности техникума с приложением за 1964 год. На 67 лист.

556. Спр. 40. Отчёт об учебно-воспитательной работе за 1965/1966 учебный год. На 21 лист.

557. Спр. 170. Информации, справки об учебно-воспитательной работе за 1974/1975 учебный год. На 14 лист.

**Фонд Р-2248 «Горохівський державний сільськогосподарський
технікум, м. Горохів Волинської області»**

оп. 2

558. Спр. 172. Річний звіт про навчально-виховну роботу за 1978/1979 навчальний рік. На 69 арк.

**Фонд Р-2255 «Володимир-Волинський сільськогосподарський
технікум, м. Володимир-Волинський Волинської області»**

оп. 1

559. Спр. 221. Тарификационные сетки педагогического персонала по состоянию на 1 сентября 1964 года. На 10 лист.

560. Спр. 292. Текстовый отчёт за 1969/1970 учебный год. На 46 лист.

561. Спр. 299. Інформації про роботу технікуму за 1970 рік. Розпочато: 26 березня. Закінчено: 27 жовтня 1970 року. На 48 арк.

**Фонд Р-2288 «Рожищенська районна спілка споживчих товарів, м.
Рожище Волинської області»**

оп. 1

562. Спр. 270. Квартальные фонды промышленных и продовольственных товаров на 1967 год. На 34 лист.

**Фонд Р-2301 «Нововолинський електромеханічний технікум, м.
Нововолинськ Волинської області»**

оп. 1

563. Спр. 141. Переписка с Министерством угольной промышленности СССР по основным вопросам учебно-воспитательной работе за 1973 год. Начато: 5 января. Окончено: 1 декабря 1973 года. На 46 лист.
564. Спр. 179. Переписка с Министерством угольной промышленности СССР по вопросам учебно-воспитательной работе за 1976 год. На 67 лист.
565. Спр. 197. Текстовый отчёт о работе техникума за 1977/1978 учебный год. На 121 лист.
566. Спр. 210. Текстовый отчёт о работе техникума за 1979/1980 учебный год. На 131 лист.

Фонд Р-2411 «Любомльське медичне училище, м. Любомль»

оп. 1

567. Спр. 21. Решение исполкома Любомльского районного Совета депутатов за 1965 год. Начато: 19 января. Окончено: 17 декабря 1965 года. На 8 лист.
568. Спр. 29. Единственные отчёты по кадрах за 1965 год. На 12 лист.
569. Спр. 44. Приказы по Волынскому областному отделу здравоохранения за 1967 год. Начато: 26 января. Окончено: 21 декабря 1967 года. На 26 лист.
570. Спр. 62. Смета расходов медучилища на 1968 год. На 26 лист.
571. Спр. 73. Информация Волынскому областному отделу здравоохранения за 1970 год. На 57 лист.
572. Спр. 95. Годовой отчёт медучилища по кадрам за 1973 год. На 22 лист.

Фонд Р-2510 «Ковельське медичне училище, м. Ковель»

оп. 1

573. Спр. 132. Приказы и директивные письма Министерства здравоохранения УССР и Волынского областного отдела здравоохранения. Начато: 31 января. Окончено: 15 декабря 1967 года. На 44 лист.
574. Спр. 248. Довідки з основної діяльності училища за 1979 рік. На 42 арк.
575. Спр. 278. Довідки перевірок представниками вищих органів окремих питань діяльності училища за 1975–1983 роки. На 44 арк.

**Фонд Р-2606 «Волинське державне училище культури і мистецтв,
м. Луцьк»**

оп. 1

576. Спр. 142. Информации о работе училища. Начато: 20 января. Окончено: 2 июня 1967 года. На 15 лист.

Фонд Р-2688 «Луцьке державне музичне училище, м. Луцьк»

оп. 1

577. Спр. 32. Переписка с Министерством культуры и Волынским облисполкомом по учебно-воспитательной и др. вопросам. Начато: 24 марта. Окончено: 7 декабря 1964 года. На 17 лист.
578. Спр. 44. Переписка с Министерством культуры и Волынским обкомом КПУ о работе училища. Начато: 15 февраля. Окончено: 16 октября 1965 года. На 32 лист.
579. Спр. 125. Переписка с исполкомом Волынского областного и Луцкого городского Совета депутатов трудящихся о строительстве учебного здания училища. Начато: 3 февраля. Окончено: 19 ноября 1971 года. На 11 лист.
580. Спр. 346. Штатное расписание и смета расходов на 1984 год. На 12 лист.

**Фонд Р-2725 «Луцьке кооперативне професійно-технічне училище, м.
Луцьк»**

оп. 1

581. Спр. 184. Годовой статистический отчёт о работе училища за 1964/1965 учебный год. На 63 лист.
582. Спр. 273. Акт проверки учебно-воспитательной работы. 10 февраля 1971 год. На 103 лист.

оп. 2

583. Спр. 75. Годовой отчёт о работе филиала за 1964/1965 учебный год. На 18 лист.

Фонд Р-2852 «Рожищенський зооветеринарний технікум, м. Рожище»

оп. 1

584. Спр. 79. Річний звіт про роботу технікуму за 1969/1970 навчальний рік. На 15 арк.
585. Спр. 273. Річний звіт про роботу технікуму за 1983 рік. На 34 арк.

**Фонд Р-2891 «Львівсько-Волинський загальнотехнічний факультет
Львівського ордена Леніна політехнічного інституту, м. Нововолинськ»**

оп. 1

586. Спр. 1. Приказы Министерства высшего и среднего специального образования УССР «О подчинении Нововолинского общетехнического факультета». 22 сентября 1964 года. На 23 лист.
587. Спр. 14. Отчёт о работе Львовско-Волинского общетехнического факультета за 1965/1966 учебный год. На 15 лист.

Фонд Р-2907 «Нововолинське медичне училище, м. Нововолинськ»

оп. 1

588. Спр. 1. Приказ Волинского облздравотдела № 711 от 14 августа 1966 года. На 2 лист.

589. Спр. 6. Переписка с Волынским облздравотделом по набору учащихся за 1967 год. Начато: 14 сентября. Окончено: 27 декабря 1967 года. На 13 лист.
590. Спр. 42. Годовой отчёт об учебно-воспитательной работе за 1969/1970 учебный год. На 18 лист.
591. Спр. 47. Штатное расписание и сметы расходов на 1970 год. На 33 лист.
592. Спр. 65. Годовой отчёт об учебно-воспитательной работе училища за 1971/1972 учебный год. На 6 лист.

Фонд Р-2972 «Луцький комерційний технікум, м. Луцьк»

оп. 1

593. Спр. 60. Приказы директора техникума по научно-воспитательной работе. Начато: 16 января. Окончено: 30 декабря 1971 года. На 97 лист.
594. Спр. 182. Статистические отчёты по основной деятельности техникума (Ф. № 2-НК, Ф. № 4-НК, Ф. № 72-К) за 1977 год. На 16 лист.

Фонд Р-2979 «Рожищенський районний комітет профсоюзу працівників культури м. Рожище Волинської області»

оп. 1

595. Спр. 1. Материалы III районной конференции (списки делегатов, протоколы, решения). 1 марта 1965 года. На 10 лист.

Фонд Р-3058 «Луцьке професійне торгово-кулінарне училище, м. Луцьк»

оп. 1

596. Спр. 165. Приказы Волынского областного управления торговли. Начато: 5 сентября 1966 года. Окончено: 29 июня 1967 года. На 15 лист.

Фонд Р-3085 «Луцький державний технічний університет, м. Луцьк»

оп. 1

597. Спр. 1. Приказы Министерства высшего и среднего специального образования УССР. Начато: 2 июля. Окончено: 27 декабря 1966 год. На 43 лист.
598. Спр. 2. Информации в обком КПУ и переписка с предприятиями и учреждениями республики по оснащению лабораторий приборами. Начато: 16 сентября. Окончено: 21 декабря 1966 года. На 56 лист.
599. Спр. 5. Переписка с Министерства высшего и среднего специального образования УССР и институтом по учебно-воспитательной работе. Начато: 1 января. Окончено: 28 декабря 1967 года. На 100 лист.
600. Спр. 12. Переписка с Волынским областным исполнительным комитетом о передачи в аренду помещения по ул. Ленина, 2 институту. Начато: 30 августа. Окончено: 1 ноября 1968 года. На 6 лист.
601. Спр. 13. Годовой бухгалтерский отчёт за 1968 году. На 27 лист.
602. Спр. 62. Материалы о смене подчинения Луцкого ОТФ (решения коллегии МВССО, приказы, акты, предложения-расчёты, справки). Начато: 19 июля. Окончено: 7 сентября 1971 года. На 48 лист.
603. Спр. 118. Годовые отчёты о научно-исследовательской работе за 1974 год. На 128 лист.
604. Спр. 149. Приказы Львовского ордена Ленина политехнического института по общим вопросам за 1976 год. Начато: 16 января. Окончено: 28 декабря 1976 года. На 119 лист.
605. Спр. 343. Годовой отчёт о деятельности филиала за 1981 год. На 90 лист.
606. Спр. 370. Сводные годовые итоги выполнения плана и результаты деятельности филиала за 1982 год. На 79 лист.
607. Спр. 434. Річний звіт про кадри за 1985 рік. На 35 арк.
608. Спр. 436а. Брошура «Приглашаем на учебу». На 3 арк.

Фонд Р-3150 «Волинське обласне управління професійно-технічної освіти, м. Луцьк»

609. Спр. 1. Решения и распоряжения исполнительного комитета Волынского областного Совета депутатов трудящихся за 1969 год. Начато: 18 марта. Окончено: 11 декабря 1969 года. 18 лист.
610. Спр. 5. Протоколы методического объединения и материалы к протоколам за 1969 год. Начато: 27 марта. Окончено: 24 июня 1969 года. На 101 лист.
611. Спр. 9. Штатное расписание и сметы расходов по училищам подведомственных управлению на 1969 год. На 59 лист.
612. Спр. 11. Информация Госкомитету СМ УССР по профтехобразованию о ходе выполнения мероприятий разработанных учебными заведениями облуправления во исполнения постановлений ЦК КПУ и СМ УССР от 3 июня 1969 года № 366. 8 августа 1970 года. На 7 лист.
613. Спр. 16. Сводный годовой статистический отчёт о численности, составе и движении работников по управлению и училищам (Ф. 20). На 1969 год. На 9 лист.
614. Спр. 17. Сводный годовой статистический отчёт о сети учебных заведений, наличии и движении контингента учащихся. (Ф. № 2) за 1969 год. На 22 лист.
615. Спр. 27. Приказы Государственного Комитета Совета Министров УССР по профессионально-техническому образованию за 1970 год. Начато: 23 марта. Окончено: 11 декабря 1970 года. На 55 лист.
616. Спр. 29. Приказы начальника управления по общим вопросам за 1970 год. Начато: 3 января. Окончено: 30 декабря 1970 года. На 173 лист.
617. Спр. 31. Положения о ПТУ по подготовке квалификационных рабочих со средним образованием разработанное управлением в 1970 году. На 16 лист.
618. Спр. 54. Информации Государственному Комитету Совета Министров УССР по профессионально-техническому образованию о подготовке училищ к новому 1970/1971 уч. году, об итогах учебно-производственной деятельности учебных хозяйств сельских профтехучилищ по инструкции № 97077. На 28 лист.

619. Спр. 115. Информации Государственного Комитета Совета Министров УССР по профтехобразованию об учебно-методической базе профтехучилищ о состоянии преподавания общественных дисциплин, о ходе подготовки учебных заведений к приёму молодёжи в 1971 году в училища. На 35 лист.
620. Спр. 151. Приказы Государственного Комитета Совета Министров УССР по профессионально-техническому образованию за 1972 год. Начато: 24 февраля. Окончено: 20 декабря 1972 года. На 58 лист.
621. Спр. 153. Приказы начальника по общим вопросам за 1972 год. Том 1. Начато: 4 января. Окончено: 26 июня 1972 года. На 141 лист.
622. Спр. 178. Отчёт об итогах учебно-производственной и воспитательной работе сельских профтехучилищ за 1971/1972 учебный год. На 40 лист.
623. Спр. 207. Приказы начальника по общим вопросам за 1973 год. Начато: 17 января. Окончено: 29 декабря 1973 года. На 198 лист.
624. Спр. 228. Годовые отчёты училищ об учебно-методической работе за 1973/1974 учебный год. На 193 лист.
625. Спр. 269. Приказы начальника по общим вопросам за 1974 год. Начато: 4 января. Окончено: 31 декабря 1974 года. На 287 лист.
626. Спр. 297. Информации и переписка с Госкомитетом Совета Министров УССР по профтехобразованию об учебно-воспитательной работе в училищах области за 1974 год. Начато: 26 февраля. Окончено: 14 декабря 1974 года. На 26 лист.
627. Спр. 366. Годовой отчёт о кадрах за 1975 год. На 109 лист.
628. Спр. 409. Документы о строительстве Любешовского профтехучилища (приказы, информация, пояснительная записка и др.) за 1972–1976 гг. На 18 лист.
629. Спр. 435. Приказы начальника по общим вопросам за 1977 год. Том 1. Начато: 6 января. Окончено: 28 июня 1977 года. На 162 лист.
630. Спр. 443. Решения учебно-методического совета за 1977 год. Начато: 19 января. Окончено: 21 декабря 1977 года. На 102 лист.

631. Спр. 451. Информации Государственного Комитета Совета Министров УССР об обеспечении вновь введенных учебных мастерских оборудованием, о выполнении мероприятий по дальнейшему развитию учебно-технической базы училищ в свете решений XXV съезда КПСС и др. на 59 лист.
632. Спр. 463. Годовой отчёт о кадрах за 1977 год. На 130 лист.
633. Спр. 486. Приказы начальника по общим вопросам за 1978 год. Том 1. Начато: 2 января. Окончено: 30 июня 1978 года. На 194 лист.
634. Спр. 487. Приказы начальника по общим вопросам за 1978 год. Том 2. Начато: 3 июля. Окончено: 30 декабря 1978 года. На 169 лист.
635. Спр. 510. Сводный статистический отчёт и статистические отчёты училищ о численности учащихся (Ф. № 10-НК) на начало 1977/1978 учебного года. На 58 лист.
636. Спр. 522. Сводный годовой отчёт о сети учебных заведений, наличии и движении контингента (Ф. № 2) за 1978 год. На 48 лист.
637. Спр. 526. Годовой отчёт о кадрах училищ за 1978 год. На 163 лист.
638. Спр. 580. Информации и докладные записки Волынскому обкому КПУ и облисполкому о ходе строительства объектов профтехобразования в 1979 году. Начато: 14 января. Окончено: 12 декабря 1979 года. На 39 лист.
639. Спр. 689. Информации Волынскому облисполкому и облпрофсовету о выполнении заданий подготовки молодых квалифицированных рабочих за 1976–1980 годы, о выполнении постановлений партийных и профсоюзных органов и др. в 1981 году. Начато: 14 января. Окончено: 31 августа 1981 года. На 12 лист.
640. Спр. 692. Сводный статистический отчёт по среднем профтехучилищам (Ф. № 11-НК) за 1980/1981 учебный год. На 104 лист.
641. Спр. 705. Информации Волынскому обкому КПУ и облисполкому о ходе строительства объектов профтехобразования в 1981 году. Начато: 21 января. Окончено: 17 ноября 1981 года. На 19 лист.
642. Спр. 708. Сводный годовой отчёт о кадрах за 1981 год. На 30 лист.

643. Спр. 733. Приказы начальника по общим вопросам за первое полугодие 1982 года. Начато: 5 января. Окончено: 30 июня 1982 года. На 297 лист.
644. Спр. 734. Приказы начальника по общим вопросам за второе полугодие 1982 год. Начато: 1 июля. Окончено: 31 декабря 1982 года. На 258 лист.
645. Спр. 776. Сводный годовой отчёт о кадрах за 1982 год. На 29 лист.
646. Спр. 809. Информации Волынскому облисполкому о выполнении решений советских органов в 1983 году. Начато: 19 января. Окончено: 4 ноября 1983 года. На 19 лист.
647. Спр. 820. Сводный годовой отчёт о кадрах за 1983 год. На 18 лист.
648. Спр. 836. Приказы начальника по производственным вопросам за первое полугодие 1984 года. Начато: 2 января. Окончено: 25 июня 1984 года. На 263 лист.
649. Спр. 837. Приказы начальника по производственным вопросам за второе полугодие 1984 года. Начато: 3 июля. Окончено: 29 декабря 1984 года. На 208 лист.
650. Спр. 846. Информации Волынскому облисполкому о выполнении решений советских органов в 1984 году. Начато: 12 июня. Окончено: 14 ноября 1984 года. На 12 лист.
651. Спр. 853. Единственные статистические отчёты о составе учащихся по профессиям (Ф. № 4-уч.) на 1 апреля 1984 года. На 64 лист.
652. Спр. 857. Годовой отчёт о кадрах за 1984 год. На 22 лист.
653. Спр. 872. Приказы начальника по производственным вопросам за первое полугодие 1985 года. Начато: 2 января. Окончено: 27 июня 1985 года. На 245 лист.
654. Спр. 891. Годовой отчёт о кадрах на 1985 год. На 28 лист.

Фонд Р-3188 «Михайлюк Олексій Григорович»

оп. 1

655. Спр. 48. Фотографії Михайлюка О. Г. (сімейні). 1965–1990 роки. На 48 арк.

Фонд Р-3190 «Башняк Василь Володимирович»**оп. 1**

656. Спр. 48. Фото Башняка В. В. за 1983–1987 роки, 1997 рік. На 7 арк.

Фонд Р-3285 «Петровський Георгій Іванович»**оп. 1**

657. Спр. 19. Інформації, пропозиції, тексти виступів Петровського Г. І. з питань розвитку народної освіти та вдосконалення навчального процесу у ВУЗах за 1963–1987 рр. Машинопис. Том. 1. На 119 арк.

658. Спр. 42. Фотографії Петровського Г. І. (виробничі, сімейні, особисті) за 1946–1990 роки. На 36 арк.

**Фонд Р-3306 «Камінь-Каширське медичне училище,
м. Камінь-Каширський»****оп. 1**

659. Спр. 120. Пятилетний план работы училища на 1966–1970 годы. На 57 лист.

660. Спр. 126. Отчёт о работе училища за 1966/1967 учебный год. На 11 лист.

Фонд Р-3415 «Ківерцівське медичне училище, м. Ківерці»**оп. 1**

661. Спр. 105. Інформації Міністерства охорони здоров'я УРСР та облвиконкому про стан учбової та ідейно-виховної роботи. Розпочато: 6 липня. Закінчено: 12 серпня 1971 року. На 27 арк.

Фонд Р-3433 «Оксенюк Роман Назарович»**оп. 1**

662. Спр. 1. Особові документи Оксенюка Р. Н. за 1954–1978 рр. На 57 арк.

663. Спр. 19. Документи на здобуття вченого ступеня доктора історичних наук (виписки з протоколів засідань кафедри історії УРСР і СРСР, автореферат). Машинопис за 1972–1975 роки. На 116 арк.

Фонд Р-3441 «Рожко Володимир Євтухович»

оп. 1

664. Спр. 52. Хроніка подій на Волині укладена Володимиром Рожком за 1961–1992 роки (один з варіантів). На 184 арк.
665. Спр. 92. Машинописи публікацій Володимира Рожка про дисидентський рух на Волині в 70–80 роках. На 31 арк.
666. Спр. 99. Інтерв'ю Володимира Рожка з відомою дисиденткою, Заслуженою вчителькою України – Лесею Ковальчук. 16 червня 1993 року. На 25 арк.
667. Спр. 718. Випускний альбом студента ЛДПІ ім. Лесі Українки за 1967 р. На 16 арк.

**Фонд Р-3451 «Ковельський машинобудівний технікум, м. Ковель
Волинської області»**

оп. 1

668. Спр. 1. Наказ міністра машинобудування для тваринництва і кормо виробництва СРСР від 11 вересня 1978 р. про організацію Ковельського вечірнього машинобудівного технікуму. На 1 арк.
669. Спр. 2. Статут технікуму затверджений заступником міністра машинобудування для тваринництва і кормо виробництва СРСР від 29 січня 1979 року. На 10 арк.
670. Спр. 3. Накази директора з основної діяльності технікуму. Розпочато: 18 вересня. Закінчено: 15 грудня 1978 року. На 28 арк.
671. Спр. 24. Довідки з питань основної діяльності технікуму за 1980/1981 навчальний рік. На 11 арк.

672. Колекція фотоматеріалів (Інвентарні номери: 1-872; 2839; 4878; 5582; 7119; 8346; 8555; 9260; 10014; 13872; 15007).

Державний архів Львівської області

Фонд Р-119 «Львівський ордена Леніна державний університет імені Івана Франка»

оп. 9

673. Спр. 353. Справа про захист дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата фізико-математичних наук Зарицькою Зоєю Володимирівною. 1966 рік. На 108 арк.
674. Спр. 919. Справа про захист дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук Рацинською Галиною Микитівною. 1968 рік. На 115 арк.
675. Спр. 935. Справа про захист дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук Рожило Ларисою Павлівною. 1963 рік. На 217 арк.
676. Спр. 989. Справа про захист дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук Сіраком Іваном Івановичем. 1962 рік. На 168 арк.

оп. 13

677. Спр. 246. Звіт про роботу кафедри геоморфології за 1964–1965 навчальний рік. На 8 арк.
678. Спр. 253. Матеріали (звіти, записки, інформації та ін.) про науково-дослідну роботу кафедри фізичної географії за 1964 рік. На 44 арк.
679. Спр. 282. План і звіт про роботу кафедри геоморфології за 1968/1969 н. р. та план, звіт і довідка про науково-дослідну роботу за 1968 р. На 62 арк.
680. Спр. 298. План і звіт про роботу кафедри геоморфології за 1970/1971 н. р. та план, звіт і довідка про науково-дослідну роботу за 1970 р. На 53 арк.

**Центральний державний архів вищих органів влади
та управління України (м. Київ)**

Фонд 166 «Міністерство народної освіти УРСР»

оп. 15

681. Спр. 4476. План розгортання початкових, восьмирічних і середніх шкіл Волинської області на 1964–1965 навчальний рік. На 222 арк.
682. Спр. 4655. Звіт про роботу ЛДПІ ім. Лесі Українки за 1964/1965 н. р. На 151 арк.
683. Спр. 4683. Річний звіт про науково-дослідну роботу ЛДПІ ім. Лесі Українки за 1965 рік. На 87 арк.
684. Спр. 5384. Звіт про роботу Міністерства освіти УРСР у 1966–1967 навчальному році. На 131 аркуші.
685. Спр. 5505. Зауваження висловлені вчителями шкіл УРСР при обговоренні проектів програм середньої школи, розроблених комісією АН і АПН СРСР з визначення змісту загальної середньої освіти за 1967 рік. На 125 арк.
686. Спр. 5582. Річний звіт про роботу Луцького педагогічного інституту за 1966/1967 н. р. На 113 арк.
687. Спр. 6294. План розгортання шкільної мережі по Волинській області на 1967–1968 навчальний рік. На 342 арк.
688. Спр. 6507. План науково-дослідних робіт з фізико-математичних наук в педагогічних інститутах на 1968 рік. На 183 арк.
689. Спр. 6509. План науково-дослідних робіт з філологічних наук в педагогічних інститутах на 1968 рік. Том 1. На 208 арк.
690. Спр. 6514. Звіт про науково-дослідну роботу педагогічних інститутів. Розпочато і закінчено у 1968 р. На 69 арк.
691. Спр. 6533. Звіт про науково-дослідну роботу ЛДПІ ім. Лесі Українки за 1968 рік. На 77 арк.

692. Спр. 6804. Фактична сітка початкових, восьмирічних і середніх шкіл Волинської області на 1968–1969 навчальний рік. На 304 арк.
693. Спр. 6984. Звіт про навчально-виховну роботу ЛДПІ ім. Лесі Українки за 1968/1969 н. р. На 123 арк.
694. Спр. 7013. Зведені плани науково-дослідних робіт з філологічних наук (мовознавство) в педінститутах на 1969 рік. На 104 арк.
695. Спр. 7361. Інформації та довідки районних відділів народної освіти УРСР про розвиток освіти в школах гірських та поліських районів за 1970 р. на 166 арк.
696. Спр. 7447. Плани науково-дослідних робіт з філологічних наук на 1970 рік. Том 2. На 215 арк.
697. Спр. 7473. Плани науково-дослідних робіт педагогічних інститутів (фізико-математичні науки). На 234 арк.
698. Спр. 7491. Річний звіт управління про науково-дослідну роботу педагогічних інститутів за 1970 рік. На 66 арк.
699. Спр. 7506. Річний звіт про науково-дослідну роботу Луцького педагогічного інституту за 1970 рік. На 156 арк.
700. Спр. 7643. Відомості ОБЛВНО про школи і 4 класи, в яких викладання іноземної мови ведеться силами вчителів-предметників на початку 1969–1970 навчального року. Додаток № 1 до звіту форми РВК № 76-А. На 32 арк.
701. Спр. 8858. Документи засідання колегії Міністерства освіти УРСР (стенограма, рішення, доповідні записки). 14 січня 1976 р. На 241 арк.
702. Спр. 9162. Накази № 204–247 міністра освіти УРСР по основній діяльності. Розпочато: 1 червня 1983 р. Закінчено: 30 червня 1983 р. На 124 арк.
703. Спр. 9172. Документи засідання колегії Міністерства освіти УРСР (рішення, постанови, доповідні записки). 7 вересня 1983 р. На 108 арк.
704. Спр. 9200. Накази № 125–184 міністра освіти УРСР по основній діяльності. Розпочато: 3 травня 1984 р. Закінчено: 31 травня 1984 р. На 257 арк.

Фонд 4621 «Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР»

оп. 1

705. Спр. 108. Перспективні плани найважливіших науково-дослідних робіт Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР на 1966–1970 роки. На 83 арк.

оп. 13

706. Спр. 1252. Документи (накази, пояснювальні записки, обґрунтування) про організацію і роботу мережі наукових дослідних установ ВУЗів за 1970 рік. Том 2. Розпочато 3 вересня 1970 р. Закінчено 24 грудня 1970 р. На 162 арк.
707. Спр. 1351. Довідка про роботу середніх спеціальних учбових закладів з 1965–1970 рр. На 47 арк.
708. Спр. 1611. Зведений звіт науково-дослідних робіт в ВУЗах Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР за 1971 рік. На 443 арк.
709. Спр. 2130. Листування з Радою Міністрів і Держпланом УРСР з питань учбово-матеріальної роботи в ВУЗах за 1973 рік. Том 1. Почато 22 січня 1973 р. Закінчено 28 березня 1973 р. На 124 арк.
710. Спр. 5963. Поручение ЦК Компартии Украины, Совета Министров УССР, Минвуза СССР об учебно-воспитательной работе со студентами и информация по их выполнению. Начато 16 января 1981 года. Окончено 5 июня 1981 года. На 162 лист.

**Центральний державний архів громадських
об'єднань України (м. Київ)**

Фонд1 «Центральний комітет компартії України. 1917–1991 рр»

оп. 11

711. Спр. 632. Информации обкомов и Киевского горкома партии, Министерств высшего и среднего образования, Просвещения УССР, Госпрофоба УССР о ходе выполнения постановления ЦК Компартии Украины и Совета Министров УССР от 10 июня 1983 года «Об организации выполнения в

республике постановления ЦК КПРС и Совета Министров СССР от 26 мая 1983 года № 473 «О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях союзных республик». На 207 листах.

оп. 25

712. Спр. 1878. Информации в ЦК КПСС, докладная записка отделов ЦК, информации обкомов партии, министерств и ведомств о ходе выполнения постановления ЦК КПСС «О дальнейшем улучшении идеологической, политико-воспитательной работы». Начато: 10 января 1979 г. Окончено: 9 января 1980 г. На 224 лист.
713. Спр. 1886. Переписка с ЦК КПРС, справки отделов ЦК Компартии Украины и других организаций по вопросам работы высших и средних специальных учебных заведений, учебных заведений профессионально-технического обучения. Начато 2 января 1979 г. Окончено 2 февраля 1981 г. На 153 лист.
714. Спр. 2550. Записки, справки, информации ЦК Компартии Украины, Совета Министров УССР, Минвуза УССР, других органов, переписка с Советом Министров СССР по вопросам народного образования, политико-воспитательной работы среди студентов, о неправильном исполнении средств, предназначенных на проведения хоздоговорных научно-исследовательских работ. Начато 24 января 1983 г. Окончено 13 декабря 1983 г. На 79 листах.

оп. 31

715. Спр. 2667. Информации обкомов КП Украины о выполнении постановления ЦК КП Украины от 21.X.1964 г. «О состоянии и мерах по улучшению коммунистического воспитания учащихся общеобразовательных школах Украинской ССР». Начато 1.VII.1965 г. Окончено 9.XI.1965 г. На 246 лист.

716. Спр. 2968. Довідки відділів і працівників апарату ЦК КП України по листах партійних, радянських органів і громадських організацій з питань роботи технікумів, середніх шкіл, профтехучилищ. Розпочато 14 лютого 1966 р. Закінчено 8 грудня 1966 р. На 238 арк.
717. Спр. 2969. Довідки відділів і працівників апарату ЦК КПУ по листах партійних, радянських органів та громадських організацій з питань вищих учбових закладів з додатком цих листів. Розпочато: 5 січня 1966 р. Закінчено: 25 липня 1966 р. На 200 арк.
718. Спр. 3839. Довідки працівників відділу науки і учбових закладів ЦК Компартії України по листах партійних органів з питань роботи органів народної освіти і шкіл. Розпочато 7 січня 1969 р. Закінчено 7 травня 1969 р. На 22 арк.

оп. 32

719. Спр. 1181. Информационно-пропагандистские материалы ЦК КПРС для использования в партийно-политической работе лекторов республики. Начато 21 февраля 1977 г. Окончено 23 ноября 1977 г. На 113 лист.
720. Спр. 1280. Информация АН УССР о совершенствовании научно-исследовательской работе в области общественных наук в УССР, материалы рассмотрения заявки АН УССР на литературный сценарий «Наука и общество», посвященный 60-летию АН УССР, справки отдела к информации ЦСУ УССР и госкино УССР о начале учебного года в общеобразовательных школах республики, строительстве школ и жилья для учителей. Начато 13 июля 1977 г. Окончено 24 октября 1977 г. На 35 лист.
721. Спр. 1363. Справки отделов ЦК КПУ по письмам обкомов партии, Министерства просвещения УССР и других органов об организации и реорганизации высших учебных заведений, состоянии учебно-материальной базы ВУЗов. Начато: 1 марта 1978 г. Окончено: 29 января 1979 г. На 88 лист.

722. Спр. 1475. Переписка с ЦК КПСС по итогам 1978–1979 и начала 1979–1980 у. г. в системе партийной учебы и экономического образования. Справки ЦК Компартии Украины, информации обкомов партии по вопросам идеологической работы. Докладная записка отдела пропаганды и агитации ЦК Компартии Украины о деятельности Добровольного общества любителей книг УССР. Начато 8 января 1979 г. Окончено 5 января 1980 г. На 115 лист.
723. Спр. 1491. Справки отделов ЦК КПУ и информации обкомов партии, министерств, АН УССР о создании, реорганизации деятельности научно-исследовательских учреждений. Начато: 3 января 1979 г. Окончено: 14 января 1980 г. На 76 лист.
724. Спр. 1493. Справки отдела науки и учебных заведений ЦК Компартии Украины и информации Совета Министров УССР, обкомов партии, министерств и ведомств по вопросам деятельности учебных заведений. Начато 2 января 1979 г. Окончено 28 января 1980 г. На 143 лист.
725. Спр. 1722. Справки отдела науки и учебных заведений ЦК КПУ о недостатках в работе некоторых учебных заведений республики. Начато: 14 мая 1981 г. Окончено: 25 ноября 1981 г. На 47 лист.
726. Спр. 2077. Записки ЦСУ УССР об обеспечении студентов высших учебных заведений и учащихся средних специальных учебных заведений общежитиями и предприятиями общественного питания. Начато: 2 марта 1983 г. Окончено: 2 марта 1983 г. На 20 лист.

Галузевий державний архів Служби Безпеки України

(м. Київ)

Фонд 1 «3 відділ УДБ НКВС УРСР – 2 управління НКДБ – КДБ

УРСР»

оп. 1

727. Спр. 991. Управління КГБ при СМ УРСР по Волинській області. Том 1. Начато 5 ноября 1953 г. Окончено 6 января 1957 г. На 297 лист.
728. Спр. 1899. НКС щодо контролю за агентурно-оперативною діяльністю УКДБ при РМ УРСР по Волинській області по лінії роботи 7-го відділу 2-го управління КДБ при РМ УРСР. 1974–1977 рр. На. 309 арк.

Фонд 16 «Секретаріат ГПУ – КДБ УРСР»

оп. 1

729. Спр. 1006. Документи (повідомлення, доповіді) КДБ при РМ УРСР на адресу ЦК КПУ про контррозвідувальну роботу серед іноземців, хід судового процесу над Морозом В. Я., розшук авторів анонімних документів, роботу по лінії науково-технічної розвідки, смерть Горської А. О., реагування учасників ЗЧ ОУН на підписання радянсько-західнонімецького договору, розслідування злочинів, скоєних німецькими окупантами в концтраційному таборі на території Сімферопольського радгоспу «Красний», реагування населення на події в ПНР, арешт керівника групи «Комітет воля» Вереса С. Ф., створення скульптором Гончаром І. М. квартири-музею, випадки епідемічних захворювань серед населення та надзвичайні події тощо. Розпочато: 02.12.1970. Закінчено: 31.12.1970. На 290 арк.
730. Спр. 1086. Документи (повідомлення, доповідні записки) КДБ при РМ УРСР на адресу ЦК КПУ щодо поточної оперативної обстановки, антирадянських проявів та надзвичайних подій на місцях, висвітлення діяльності закордонних антирадянських центрів, результатів подальшого оперативного контролю за поведінкою дисидентів, науково-технічних документів, отриманих оперативним шляхом, результатів оперативних розробок радянських та націоналістично налаштованих представників інтелігенції (а/с «Блок»). 02.01.1974–26.02.1974. На 355 арк.
731. Спр. 1145. Документи (повідомлення, доповідні записки) КДБ при РМ УРСР на адресу ЦК КПУ щодо поточної оперативної обстановки,

- терористичних проявів стосовно представників радянської влади, діяльності закордонних українських націоналістичних організацій, сект, сіоністів, розшуку авторів антирадянських листівок, оперативної роботи серед студентства, представників наукової та творчої інтелігенції, реагування населення на резонансні події суспільно-політичного життя в СРСР та за кордоном тощо (а/с «Блок»). 09.06.1978–05.08.1978. На 338 арк.
732. Спр. 1178. Документи (повідомлення, доповідні записки) КДБ на адресу ЦК КПУ щодо поточної оперативної обстановки, терористичних проявів стосовно представників радянської влади, діяльності закордонних українських націоналістичних організацій, сект, сіоністів, розшуку авторів антирадянських листівок, оперативної роботи серед студентства, представників наукової та творчої інтелігенції, реагування населення на резонансні події суспільно-політичного життя СРСР та за кордоном тощо (а/с «Блок»). 05.11.1980–31.12.1980. На 323 арк.
733. Спр. 1205. Документи (повідомлення, доповідні записки) КДБ на адресу ЦК КПУ щодо поточної оперативної обстановки, терористичних проявів стосовно представників радянської влади, діяльності закордонних українських націоналістичних організацій, сект, сіоністів, розшуку авторів антирадянських листівок, оперативної роботи серед студентства, молоді, представників наукової, творчої інтелігенції, реагування населення на резонансні події суспільно-політичного життя СРСР та за кордоном тощо (а/с «Блок»). 17.02.1983–07.05.1983. На 298 арк.

Фонд 29 «4 управління КДБ при РМ – КДБ УРСР»

оп. 1

734. Спр. 21. КНС в провадженні 9 відділу 2 управління КДБ УРСР та 1 відділу 4 управління КДБ УРСР за агентурно-оперативною роботою УКДБ по Волинській області. 1973–1985 рр. На 300 арк.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Кількісно-статистичні дані з історії шкільної освіти у Волинській області
в 1964–1986 рр.**

А 1

Кількість загальноосвітніх шкіл

Навчальний рік	Всього шкіл	з них		
		Початкових шкіл	Восьмирічних шкіл	Середніх шкіл
1964/1965	956	391	438	127
1965/1966	965	393	443	129
1966/1967	966	397	411	158
1967/1968	950	384	398	168
1968/1969	941	373	396	172
1969/1970	934	363	399	172
1970/1971	905	331	400	174
1971/1972	901	326	401	174
1972/1973	893	318	398	177
1973/1974	886	314	387	185
1974/1975	866	294	369	203
1975/1976	857	287	365	205
1976/1977	838	272	359	207
1977/1978	813	252	353	208
1978/1979	799	247	344	208
1979/1980	797	247	343	207
1980/1981	793	243	344	206
1981/1982	790	241	342	207
1982/1983	791	240	340	211
1983/1984	791	240	340	211
1984/1985	795	240	335	220
1985/1986	798	240	335	223

[Складено за: 357, арк. 129; 370, арк. 93; 378, арк. 1 зв.; 382, арк. 4 зв.; 692, арк.1; 387, арк. 2; 399, арк. 64; 398, арк. 2; 403, арк. 4 зв.; 407, арк. 1; 414, арк. 1; 419, арк. 3; 425, арк. 16; 422, арк. 2; 430, арк. 1; 437, арк. 1; 440, арк. 1; 447, арк. 2; 451, арк. 1; 457, арк. 14; 464, арк. 1; 463, арк. 1]

А 2

Кількість учнів у загальноосвітніх школах Волинської області

(на початок навчального року)

Навчальний рік	Кількість учнів
1964/1965	164164
1965/1966	169401
1966/1967	171926
1967/1968	176939
1968/1969	179985
1969/1970	181676
1970/1971	182439
1971/1972	181544
1972/1973	179400
1973/1974	174800
1974/1975	176971
1975/1976	168900
1976/1977	164225
1977/1978	158940
1978/1979	156617
1979/1980	155844
1980/1981	155479
1981/1982	155054
1982/1983	154822
1983/1984	154339
1984/1985	154637

[Складено за: 681, арк. 2; 368, арк. 2; 378, арк. 2; 687, арк. 5; 692, арк. 2; 387, арк. 35; 390, арк. 42; 399, арк. 40; 403, арк. 39; 405, арк. 34; 407, арк. 32; 395, арк. 14; 465, арк. 1; 422, арк. 42; 430, арк. 32; 437, арк. 23; 442, арк. 25; 447, арк. 6; 451, арк. 19; 457, арк. 4; 464, арк. 16].

Викладання іноземних мов у загальноосвітніх школах Волинської області

Навчальний рік	Англійська мова		Німецька мова		Французька мова		Іспанська мова	
	Викладалась у ЗОШ	Кількість учнів які вивчали (у %)	Викладалась у ЗОШ	Кількість учнів які вивчали (у %)	Викладалась у ЗОШ	Кількість учнів які вивчали (у %)	Викладалась у ЗОШ	Кількість учнів які вивчали (у %)
1964/1965	174	?	476	?	134	?	–	–
1965/1966	126	?	481	?	70	?	–	–
1966/1967	145	?	460	?	68	?	–	–
1967/1968	145	?	463	?	61	?	–	–
1968/1969	163	?	491	?	76	?	–	–
1969/1970	200	?	443	?	75	?	2	0,5 %
1970/1971	234	39,5 %	422	50,1 %	75	10,1 %	2	0,3 %
1971/1972	249	40,8 %	451	48,4 %	80	10,3 %	2	0,5 %
1972/1973	215	42,9 %	427	46,2 %	78	10,4 %	2	0,5 %
1973/1974	218	44,2 %	421	45,0 %	78	10,3 %	3	0,5 %
1974/1975	229	45,9 %	504	43,6 %	79	10,0 %	3	0,5 %
1975/1976	?	?	?	?	?	?	?	?
1976/1977	?	?	?	?	?	?	?	?
1977/1978	247	48,9 %	390	40,1 %	86	10,6 %	2	0,5 %
1978/1979	261	50,1 %	367	38,6 %	76	11,0 %	2	0,3 %
1979/1980	263	52,0 %	353	37,0 %	76	10,7 %	2	0,3 %
1980/1981	277	54,1 %	317	34,8 %	76	10,8 %	2	0,3 %
1981/1982	275	55,6 %	306	33,3 %	77	10,8 %	2	0,3 %

1982/1983	279	56,4 %	322	32,5 %	81	10,9 %	2	0,2 %
1983/1984	282	57,9 %	319	31,0 %	78	10,8 %	2	0,3 %
1984/1985	288	59,1 %	327	29,8 %	77	10,8 %	2	0,3 %

[Складено за: 361, арк. 35 зв.; 368, арк. 11 зв.; 378, арк. 14 зв.; 687, арк. 17 зв.; 385, арк. 32 зв.; 387, арк. 35 зв.; 390, арк. 52 зв.; 398, арк. 50 зв.; 403, арк. 49 зв.; 407, арк. 45 зв.; 414, арк. 53; 422, арк. 54; 430, арк. 44; 437, арк. 34; 442, арк.36; 447, арк 35; 451, арк. 35; 457, арк. 15; 464, арк. 29].

**Кількість навчальних кабінетів у загальноосвітніх школах
Волинської області**

Навчальний рік	Назва кабінету	Кількість кабінетів	з них	
			у місті	у селі
1966/1967	Української мови і літератури	?	?	?
	Російської мови і літератури	?	?	?
	Історії і суспільствознавства	?	?	?
	Іноземної мови	?	?	?
	Математики	?	?	?
	Фізики	407	?	?
	Біології	74	?	?
	Хімії	114	?	?
	Хімії і біології	202	?	?
Інших кабінетів	78	?	?	
1972/1973	Української мови і літератури	158	39	119
	Російської мови і літератури	74	35	39
	Історії і суспільствознавства	219	49	170
	Іноземної мови	?	?	?
	Математики	?	?	?
	Фізики	525	71	454
	Біології	398	68	330
	Географії	?	?	?
Хімії	207	62	145	
1977/1978	Української мови і літератури	478	82	396
	Російської мови і літератури	369	76	293
	Історії і суспільствознавства	462	79	383
	Іноземної мови	190	69	121
	Математики	332	78	254
	Фізики	554	82	472
	Біології	481	80	401
	Географії	149	64	85
Хімії	280	70	210	
1982/1983	Української мови і літератури	507	80	427
	Російської мови і літератури	463	77	386
	Історії і суспільствознавства	499	79	420
	Іноземної мови	239	74	165
	Математики	414	76	338
	Фізики	550	81	469
	Біології	507	78	429
	Географії	214	71	143
Хімії	290	68	222	

[Складено за: 378, арк. 8 зв.; 403, арк. 48 зв.; 422, арк. 51 зв.; 451, арк. 31 зв.].

А 5

Річні бюджети шкільної освіти Волинської області

Календарний рік	Річний бюджет
1964 р.	25427400 крб
1965 р.	29803700 крб
1966 р.	31171500 крб
1967 р.	31869700 крб
1968 р.	34582700 крб
1969 р.	35980500 крб
1970 р.	37747000 крб
1971 р.	39293200 крб
1972 р.	40031500 крб
1973 р.	44215700 крб
1974 р.	46968200 крб
1975 р.	51430000 крб
1976 р.	53404200 крб
1977 р.	53006900 крб
1978 р.	54968500 крб
1979 р.	57515200 крб
1980 р.	58911300 крб
1981 р.	62437500 крб
1982 р.	63896200 крб
1983 р.	66327300 крб
1984 р.	65840000 крб
1985 р.	69684100 крб

[Складено за: 358, арк. 45; 367, арк. 12; 377, арк. 27; 381, арк. 33; 383, арк. 58; 386, арк. 12; 388, арк. 57; 396, арк. 10; 401, арк. 52; 405, арк. 1; 412, арк. 2; 418, арк. 47; 420, арк. 2; 421, арк. 7; 428, арк. 71; 435, арк. 21; 439, арк. 2; 444, арк. 7; 446, арк. 1; 450, арк. 1; 456, арк. 1; 462, арк. 5].

Додаток Б

Статистичні дані з історії вищої освіти у Волинській області в 1964–1985 рр.

Б 1

Випуск спеціалістів у ЛДШ ім. Лесі Українки

Рік	Випуск спеціалістів денної форми навчання	Випуск спеціалістів заочної форми навчання	Випуск усіх спеціалістів
1964	184	194	378
1965	156	358	514
1966	326	268	594
1967	292	315	607
1968	314	254	568
1969	274	262	536
1970	308	295	603
1971	331	305	636
1972	325	368	693
1973	378	330	708
1974	354	259	613
1975	366	269	635
1976	444	334	778
1977	412	267	679
1978	493	312	805
1979	505	289	794
1980	569	269	838
1981	694	307	1001
1982	691	284	975
1983	500	351	851
1984	685	346	1031
1985	690	300	990
1964–1985 рр.	9291	6536	15 827

[Складено за: 202, с. 161; 515, арк. 30–31; 516, арк. 26; 518, арк. 46; 512, арк. 1].

Б 2

**Професорсько-викладацький склад Луцького філіалу Львівського
політехнічного інституту**

Станом на початок січня 1975 р.	
Докторів наук, професорів	–
Кандидатів наук, професорів	–
Кандидатів наук, доцентів	8
Кандидатів наук, старших викладачів	6
Кандидатів наук, асистентів	–
Старших викладачів (без наукового ступеня і вченого звання)	5
Асистентів (без наукового ступеня і вченого звання)	14
Всього	33
Станом на кінець грудня 1985 р.	
Докторів наук, професорів	1
Кандидатів наук, професорів	1
Кандидатів наук, доцентів	38
Кандидатів наук, старших викладачів	22
Кандидатів наук, асистентів	1
Старших викладачів (без наукового ступеня і вченого звання)	18
Асистентів (без наукового ступеня і вченого звання)	46
Всього	127

[Складено за: 603, арк. 117; 607, арк. 15].

Додаток В

Перелік закладів середньої спеціальної освіти у Волинській області в 1964–1985 рр.

№	Назва навчального закладу	Спеціальності за якими здійснювався набір учнів	Адреса (тогочасна)
Медичні навчальні заклади			
1	Луцьке медичне училище	«Лікувальна справа», «Лаборантська справа», «Фармація», «Акушерська справа», «Сестринська справа»	Луцьк, вул. Радянська, 2
2	Ковельське медичне училище	«Лікувальна справа», «Фармація», «Акушерська справа», «Сестринська справа»	Ковель, вул. В. Леніна, 182
3	Камінь-Каширське медичне училище	«Лікувальна справа», «Акушерська справа», «Сестринська справа»	Камінь-Каширськ, вул. Жовтневої революції, 26
4	Ківерцівське медичне училище	«Лікувальна справа», «Акушерська справа», «Сестринська справа»	Ківерці, вул. 3. Комсомольська, 14
5	Любомльське медичне училище	«Лікувальна справа», «Акушерська справа», «Сестринська справа»	Любомль, вул. В. Леніна, 44
6	Нововолинське медичне училище	«Лікувальна справа», «Акушерська справа», «Сестринська справа»	Нововолинськ, вул. М. Некрасова, 9
7	Рожищенське медичне училище	«Лікувальна справа», «Акушерська справа», «Сестринська справа»	Рожище, вул. В. Леніна, 65
Педагогічні навчальні заклади			
1	Луцьке педагогічне училище	«Методика початкової освіти», «Музичне виховання в загальноосвітній школі», «Дошкільне виховання»	Луцьк, вул. В. Леніна, 36
2	Володимир-Волинське педагогічне училище	«Методика початкової освіти», «Музичне виховання в загальноосвітній школі», «Дошкільне виховання»	Володимир-Волинський, вул. К. Маркса, 42
Навчальні заклади аграрної освіти			
1	Володимир-Волинський технікум гідромеліорації і механізації сільського господарства	«Механізація сільського господарства», «Гідромеліорація сільського господарства», «Механізація і електрифікація сільського господарства»	Володимир-Волинський, вул. Віленська, 1
2	Горохівський сільськогосподарський технікум	«Агрономія», «Бухгалтерський облік», «Зоотехнія»	Горохів, вул. Б. Хмельницького, 17
3	Рожищенський зооветеринарний технікум	«Ветеринарія», «Зоотехнія»	Рожище, вул. В. Леніна, 62
4	Берестечківський зоотехнічний технікум	«Зоотехнія»	Берестечко, ?
Торговельно-економічні навчальні заклади			
		«Контроль та облік торговельних закладів», «Товарознавство і	Луцьк,

1	Луцьке професійно-технічне кооперативне училище	організація торгівлі промисловими товарами», «Товарознавство і організація торгівлі продовольчими товарами», «Бухгалтерський облік», «Технологія приготування їжі», «Заготівельна справа в харчовій промисловості»	вул. 8 Березня, 8
2	Луцький технікум радянської торгівлі	«Товарознавство і організація торгівлі промисловими товарами», «Товарознавство і організація торгівлі продовольчими товарами», «Технологія приготування їжі»	Луцьк, вул. В. Леніна, 117
3	Луцьке професійне торгово-кулінарне училище	«Контроль та облік торговельних закладів», «Товарознавство і організація торгівлі промисловими товарами», «Товарознавство і організація торгівлі продовольчими товарами», «Технологія приготування їжі», «Кондитерська справа», «Обслуговування в закладах громадського харчування»	Луцьк, вул. В. Леніна, 51
4	Луцький філіал заочного відділення Ровенського кооперативного технікуму	«Товарознавство і організація торгівлі промисловими товарами», «Товарознавство і організація торгівлі продовольчими товарами», «Бухгалтерський облік»	Луцьк, вул. 8 Березня, 8
Навчальні заклади культурно-мистецької освіти			
1	Луцьке культурно-освітнє училище	«Культурно-просвітня робота (з спеціалізаціями)», «Бібліотечна справа»	Луцьк, вул. Т. Шевченка, 50
2	Луцьке державне музичне училище	«Музичне мистецтво (з спеціалізаціями)»	Луцьк, вул. Н. Крупської, 8
Навчальні заклади технічної освіти			
1	Нововолинський гірничобудівельний технікум (з 1976 р. Нововолинський електромеханічний технікум)	«Підземна розробка вугільних родовищ», «Гірнична електромеханіка», «Промислове та цивільне будівництво» «Обробка металів різанням», «Монтаж і експлуатація металообробних станків і автоматичних ліній», «Електрообладнання промислових підприємств і установок»	Нововолинськ, вул. Шахтарська, 16
2	Шацьке лісотехнічне училище	«Лісове господарство», «Мисливствознавство»	Шацьк, ?
3	Ковельський машинобудівний технікум	«Ковально-штампувальне виробництво», «Сільськогосподарські машини і устаткування»	Ковель, вул. А. Желябова, 1

Авторська розробка

Додаток Г

**Кількісно-статистичні дані з історії професійно-технічної освіти у
Волинській області в 1964–1985 рр.**

Г 1

**Мережа училищ професійно-технічної освіти Волинської області
у 1969/1970 н. р. та зміна їх нумерації від 3 січня 1970 р.**

№	Стара нумерація	Нова нумерація
1	Камінь-Каширське МПТУ № 55	Камінь-Каширське МПТУ № 4
2	Ковельське МПТУ № 57	Ковельське МПТУ № 7
3	Ковельське МПТУ № 58	Ковельське МПТУ № 5
4	Луцьке МПТУ № 18	Луцьке МПТУ № 2
5	Луцьке МПТУ № 59	Луцьке МПТУ № 6
6	Любомльське МПТУ № 63	Любомльське МПТУ № 8
7	Нововолинське МПТУ № 20	Нововолинське МПТУ № 1
8	Торчинське МПТУ № 52	Торчинське МПТУ № 3
9	Володимир-Волинське СПТУ № 7	Володимир-Волинське СПТУ № 3
10	Колківське СПТУ № 17	Колківське СПТУ № 4
11	Луківське СПТУ № 12	Луківське СПТУ № 2
12	Любешівське СПТУ № 14	Любешівське СПТУ № 5
13	Оваднівське СПТУ № 8	Оваднівське СПТУ № 1
14	Луцьке ТУ № 10	Луцьке ТУ № 1
15	Маневицьке ПТУ № 66	Маневицьке ПТУ № 9

[Джерело: 616, арк.1–2].

Г 2

**Кількість учнів в училищах професійно-технічної освіти Волинської області
(станом на 31 грудня 1978 р.)**

№	Назва УПТО	Загальна кількість учнів
1	Нововолинське МПТУ № 1	848
2	Луцьке МПТУ № 2	1212
3	Торчинське МПТУ № 3	480
4	Камінь-Каширське МПТУ № 4	645
5	Ковельське МПТУ № 5	745
6	Луцьке МПТУ № 6	1163
7	Ковельське МПТУ № 7	851
8	Любомльське МПТУ № 8	406
9	Луцьке ТУ № 1	420
10	Луцьке ТУ № 2	847
11	Нововолинське ТУ №3	375
12	Оваднівське СПТУ № 1	527
13	Луківське СПТУ № 2	482
14	Володимир-Волинське СПТУ № 3	731
15	Колківське СПТУ № 4	532
16	Любешівське СПТУ № 5	863
17	Старовижівське СПТУ № 6	242
18	Берестечківське СПТУ № 7	81
19	Маневицьке ПТУ № 9	179
20	Ковельське ПТУ № 10	117
21	Волинське ПТУ облпобутуправління	?
Всього учнів		11 746

[Джерело: 636, арк. 1 зв.].

Г 3

**Успішність учнів училищ професійно-технічної освіти Волинської області
із загальноосвітніх дисциплін у 1980/1981 н. р.**

Загальноосвітня навчальна дисципліна	Кількість учнів які отримали річну оцінку «Відмінно» (у %)	Кількість учнів які отримали річну оцінку «Добре» (у %)	Кількість учнів які отримали річну оцінку «Задовільно» (у %)	Кількість учнів які отримали річну оцінку «Незадовільно» (у %)
Українська мова	3,27	35,17	61,50	0,06
Українська література	7,66	37,48	54,79	0,06
Російська мова	7,36	34,33	59,59	0,05
Російська література	9,68	35,85	54,04	0,05
Іноземна мова	7,47	38,69	53,78	0,03
Алгебра	6,07	27,68	66,01	0,12
Геометрія	4,99	27,17	67,66	0,18
Історія	12,93	42,07	45,29	0
Суспільствознавство	11,43	40,96	47,63	0
Географія	14,95	39,61	45,45	0
Біологія	12,47	40,47	47,01	0
Хімія	7,15	31,46	61,33	0,05
Фізика	5,89	30,95	63,04	0,09
Астрономія	12,31	41,97	45,72	0
Естетика	16,25	42,99	40,68	0
Основи радянського права	17,47	43,09	39,44	0
Основи атеїзму	14,15	46,29	39,52	0
Фізична культура	22,38	50,50	27,02	0
Первинна військова підготовка	16,21	50,97	32,92	0,01

[Джерело: 640, арк. 27].

Директори училищ професійно-технічної освіти у Волинській області (станом на 1 січня 1983 р.)

№	УПТО	ПБ директора	Рік народження	Національність і партійна приналежність	Спеціальність	Навчальний заклад який, присвоїв кваліфікацію
1	Нововолинське МПТУ № 1	Омельченко Володимир Єгорович	1939	українець, член КПРС	«Електрифікація і автоматизація гірничих робіт»	Київський політехнічний інститут
2	Луцьке МПТУ № 2	Наконечний Василь Миколайович	1935	українець, член КПРС	«Лісоінженерна справа»	Львівський лісотехнічний інститут
3	Торчинське МПТУ № 3	Петручик Леонід Дем'янович	1939	українець, член КПРС	«Механізація процесів сільськогосподарського виробництва»	Львівський сільськогосподарський інститут
4	Камінь-Каширське МПТУ № 4	Соловей Іван Петрович	1936	українець, член КПРС	«Українська мова та література, історія»	Луцький державний педагогічний інститут ім. Лесі Українки
5	Ковельське МПТУ № 5	Пришляк Степан Михайлович	1936	українець, член КПРС	«Механічна технологія деревини»	Московський технологічний інститут лісової промисловості
6	Луцьке МПТУ № 6	Тарасенко Микола Іванович	1927	українець, член КПРС	«Технологія машинобудування»	Запорізький машинобудівний інститут
7	Ковельське МПТУ № 7	Пужицький Мирослав Борисович	1937	українець, член КПРС	«Інженерна механіка»	Харківський інститут дорожнього транспорту
8	Любомльське МПТУ № 8	Глушук Василь Андрійович	1932	українець, член КПРС	«Історія»	Львівський державний університет ім. І. Франка
9	Оваднівське СПТУ № 1	Маць Володимир Михайлович	1940	українець, член КПРС	«Механізація процесів сільськогосподарського виробництва»	Львівський сільськогосподарський інститут
10	Луківське СПТУ № 2	Хамініч Григорій Іванович	1951	українець, член КПРС	«Механізація сільського господарства»	Харківський інститут механізації та електрифікації с/г

11	Володимир-Волинське СПТУ № 3	Хомюк Михайло Несторович	1929	українець, член КПРС	«Механізація процесів сільськогосподарського виробництва»	Львівський сільськогосподарський інститут
12	Колківське СПТУ № 4	Шаповал Григорій Пантелейович	1936	українець, член КПРС	«Механізація сільського господарства»	Львівський сільськогосподарський інститут
13	Любешівське СПТУ № 5	Пальчик Іван Максимович	1943	українець, член КПРС	«Історія»	Луцький державний педагогічний інститут ім. Лесі Українки
14	Старовижівське СПТУ № 6	Жилка Василь Петрович	1955	українець, член КПРС	«Фізика і математика»	Луцький державний педагогічний інститут ім. Лесі Українки
15	Берестечківське СПТУ № 7	Гороть Микола Андрійович	1941	українець, член КПРС	«Механізація процесів сільськогосподарського виробництва»	Львівський сільськогосподарський інститут
16	Маневичівське СПТУ № 8	Луцюк Микола Сергійович	1936	українець, член КПРС	«Історія»	Луцький державний педагогічний інститут ім. Лесі Українки
17	Луцьке ТУ № 1	Хомік Галина Борисівна	1942	українка, член КПРС	«Фізичне і виробниче навчання»	Луцький державний педагогічний інститут ім. Лесі Українки
18	Луцьке ТУ № 2	Орехова Марія Степанівна	1940	українка, член КПРС	«Технологія швейних виробів»	Київський технологічний інститут легкої промисловості
19	Нововолинське ТУ № 3	Томчук Анатолій Степанович	1948	українець, член КПРС	«Технологія бурових робіт»	Івано-Франківський інститут нафти і газу
20	Маневичівське ПТУ № 9	Ткаченко Володимир Олександрович	1937	українець, член КПРС	«Гідромеліорація»	Заочна вища школа при ЦК КПРС
21	Ковельське ПТУ № 10	Камінський Євген Андрійович	1937	росіянин, член КПРС	«Механізація залізничного транспорту»	Білоруський інститут залізничного транспорту
22	Волинське ПТУ облпобутуправління	?	?	?	?	?

[Джерело: 645, арк. 17–18].

**Реорганізація та зміна нумерації училищ професійно-технічної освіти
Волинської області відповідно до наказу начальника Волинського
обласного управління професійно-технічної освіти
№ 114 від 1 серпня 1984 р.**

№	Назва і тип УПТО до реорганізації	Назва та нумерація УПТО після реорганізації у середнє професійно-технічне училище
1	Нововолинське МПТУ № 1	Нововолинське СМПТУ № 1
2	Луцьке МПТУ № 2	Луцьке СМПТУ № 2
3	Торчинське МПТУ №3	Торчинське СМПТУ №3
4	Камінь-Каширське МПТУ № 4	Камінь-Каширське СМПТУ № 4
5	Ковельське МПТУ № 5	Ковельське СМПТУ № 5
6	Луцьке МПТУ № 6	Луцьке СМПТУ № 6
7	Ковельське МПТУ № 7	Ковельське СМПТУ № 7
8	Любомльське МПТУ № 8	Любомльське СМПТУ № 8
9	Луцьке ТУ № 1	Луцьке СМПТУ № 9
10	Луцьке ТУ № 2	Луцьке СМПТУ № 10
11	Нововолинське ТУ № 3	Нововолинське СМПТУ №11
12	Оваднівське СПТУ № 1	Оваднівське ССПТУ № 21
13	Луківське СПТУ № 2	Луківське ССПТУ № 22
14	Володимир-Волинське СПТУ № 3	Володимир-Волинське ССПТУ № 23
15	Колківське СПТУ № 4	Колківське ССПТУ № 24
16	Любешівське СПТУ № 5	Любешівське ССПТУ № 25
17	Старовижівське СПТУ № 6	Старовижівське ССПТУ № 26
18	Берестечківське СПТУ № 7	Берестечківське ССПТУ № 27
19	Маневицьке СПТУ № 8	Маневицьке ССПТУ № 28
20	Маневицьке ПТУ № 9	Маневицьке ПТУ № 1
21	Ковельське ПТУ № 10	Ковельське ПТУ № 2
22	Волинське ПТУ облпобутуправління	Волинське ПТУ облпобутуправління

[Джерело: 649, арк. 47–48].

Загальна інформація про училища професійно-технічної освіти Волинської області (станом на початок 1985 р.)

№	УПТО	Адреса	Рік відкриття	Рік початку підготовки фахівців з середньою загальною освітою	Підпорядкування
1	Нововолинське СМПТУ № 1	м. Нововолинськ, вул. Центральна, 3а	1953	1970	Міністерство вугільної промисловості УРСР
2	Луцьке СМПТУ № 2	м. Луцьк, вул. 50 років жовтня, 3	1951	1969	Міністерство промислового будівництва УРСР
3	Торчинське СМПТУ № 3	сmt. Торчин, вул. В. Леніна, 41	1965	1974	Міністерство промислового будівництва УРСР
4	Камінь-Каширське СМПТУ № 4	м. Камінь-Каширськ, вул. Жовтневої революції, 31	1965	1974	Міністерство промислового будівництва УРСР та Міністерство лісової і деревообробної промисловості УРСР
5	Ковельське СМПТУ № 5	м. Ковель, вул. С. Кірова, 18	1965	1973	Міністерство лісової і деревообробної промисловості УРСР
6	Луцьке СМПТУ № 6	м. Луцьк, вул. Н. Крупської, 6	1966	1970	Міністерство приладобудування і засобів автоматизації систем управління СРСР
7	Ковельське СМПТУ № 7	м. Ковель, вул. А. Желябова, 10	1967	1974	Міністерство машинобудування для тваринництва і кормовиробництва СРСР
8	Любомльське СМПТУ № 8	м. Любомль, вул. 1 травня, 1	1967	1984	Міністерство сільського будівництва УРСР
9	Луцьке СМПТУ № 9	м. Луцьк, вул. В. Боженка, 3	1966	1984	Міністерство автомобільної промисловості СРСР
10	Луцьке СМПТУ № 10	м. Луцьк, вул. О. Конякіна, 5	1978	1982	Міністерства легкої промисловості УРСР
11	Нововолинське ССПТУ №11	м. Нововолинськ, вул. Луцька, 24	1978	1984	Міністерство електротехнічної промисловості СРСР
12	Оваднівське ССПТУ № 21	Володимир-Волинський р-н, с. Овадно	1940	1981	Міністерство сільського господарства УРСР
13	Луківське ССПТУ № 22	Турійський р-н с. Луків, вул. 50-річчя СРСР, 19	1954	1984	Міністерство сільського господарства УРСР

14	Володимир-Волинське ССПТУ № 23	м. Володимир-Волинський, вул. Жовтнева, 10	1954	1974	Міністерство меліорації та водного господарства УРСР
15	Колківське ССПТУ № 24	смт. Колки, вул.Т. Будецького, 43	1963	1976	Міністерство сільського господарства УРСР
16	Любешівське ССПТУ № 25	м. Любешів, вул. Брестська, 7	1965	1975	Міністерство меліорації та водного господарства УРСР
17	Старовижівське ССПТУ № 26	смт. Стара Вижівка, вул. Комсомольська, 2	1978		Міністерство сільського господарства УРСР
18	Берестечківське ССПТУ № 27	м. Берестечко, вул. Жовтневої революції, 140	1978	1984	Міністерство сільського господарства УРСР
19	Маневицьке ССПТУ № 28	смт. Маневичі, вул. К. Маркса, 48	1982		Міністерство лісової і деревообробної промисловості УРСР
20	Маневицьке ПТУ № 1	смт. Маневичі, вул. К.Маркса, 27	1959	–	Міністерство внутрішніх справ УРСР
21	Ковельське ПТУ № 2	м. Ковель, вул. Максима Горького, 20	1972	–	Міністерство внутрішніх справ УРСР
22	Волинське ПТУ облпобутуправління	м. Луцьк, вул. С. Писаревського, 13	1967	1985	Міністерству побутового обслуговування населення УРСР

[Джерело: 649, арк. 182].

Додаток Д

Ілюстрації навчально-виховного процесу в загальноосвітніх школах
Волинської області впродовж 1964–1985 рр.

Д 1

Учні Володимир-Волинської СШ № 2 на демонстрації (7 листопада 1970 р.)

[Джерело: 672, № 5582].

Д 2

На уроці хімії у Підгайцівській СШ Луцький район (1972 р.)

[Джерело: 672, № 10014].

ДЗ

**Під час уроку трудового навчання у Грядівській ЗОШ
Іваничівського району (1979 р.)**

[Джерело: 103].

Д 4

**Учні Грядівської ЗОШ Іваничівського району на шкільній кролефермі
(1970-ті роки)**

[Джерело: 103].

Д 5

Похвальний лист учениці 1-го класу Уманської ПШ Горохівського району

В. Демко (1978 р.)

[Джерело: з особистого зібрання документів Л. Демко].

Д 6

Учні СШ № 3 м. Нововолинськ на екскурсії у Бресті (початок 1980-х років)

[Джерело: 103].

Додаток Е

**Ілюстративні матеріали з історії Луцького державного педагогічного
інституту імені Лесі Українки**

Е 1

Тогочасний головний корпус

[Джерело: 92].

Е 2

Група студентів-першокурсників з Узбекистану (серпень 1966 р.)

[Джерело: 672, № 4878].

Е 3

Постанова Міністерства освіти Узбецької РСР [про нагородження окремих викладачів ЛДШ ім. Лесі Українки значком «Відмінник народної освіти Узбецької РСР»] (16 травня 1969 р.)

123

 Ўзбекистон ССР—Узбекская ССР
 ЎЗБЕКИСТОН ССР МАОРИФ МИНИСТРЛИГИ
 МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ УЗБЕКСКОЙ ССР
 Тошкент ш. г. Ташкент
Қ А Р О Р
ПОСТАНОВЛЕНИЕ

16 мая 1969 г. № 8

О награждении значком "Отличник народного просвещения УзССР"

За большую помощь оказываемую Узбекской ССР в деле подготовки учительских кадров и добросовестное отношение к обучению и воспитанию студентов нашей республики наградить значком "Отличник народного просвещения УзССР" следующих преподавателей педагогически высших учебных заведений РСФСР и Украинской ССР

УКРАИНСКАЯ ССР

ЛУЦКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ

т. Михайлюк Алексея Григорьевича	-декана историко-филологического факультета
т. Церковницкого Сергея Александровича	-проректора по учебной и научной работе
т. Оляндер Луизу Константиновну	-ст. преподавателя кафедры русской и зарубежной литературы
т. Паталаху Маргариту Петровну	-ассистента кафедры русского языка
т. Зубер Надежду Иосифовну	-ассистента кафедры русской и зарубежной литературы
т. Димбалик Дмитрия Никитовича	-ректора

Председатель коллегии
 Министр просвещения
 УзССР

 А. КУЧКАРОВ

Серно Александрович

[Джерело: 477, арк. 12].

Е 4

**Наказ міністра освіти УРСР, відповідно до якого трудовий колектив ЛДП ім.
Лесі Українки було переведено до першої категорії оплати праці
(5 квітня 1980 р.)**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР 60

Н А К А З

№ 59

м. Київ

Відповідно до постанови Державного комітету Ради Міністрів СРСР з питань праці і соціальних питань від 17.12.1965 року № 800 "Про затвердження показників для віднесення вищих навчальних закладів до категорії по оплаті праці керівних працівників" перевести Луцький педагогічний інститут, приведений контингент якого становить понад 3500 чол., до першої категорії.

Міністр М.В. Фоменко

С. Геринг

КАНЦЕЛЯРІЯ МІНІСТРА ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ОРИГІНАЛОМ ЗГІДНО

*До наказу
11.05.80.
(дата)*

[Джерело: 502, арк. 60].

Е 5

Третій і п'ятий випуски вчителів географії та біології ЛДП ім. Лесі Українки
(1982 і 1984 рр.)

[Джерело: 92].

Е 6

Зустріч випускників і викладачів ЛДШ ім. Лесі Українки через 25 років
(1982 р.)

[Джерело: з особистого фотоальбому Р. Левчук].

Е 7

**В. Рожко – волинський дисидент, студент ЛДШ ім. Лесі Українки
у 1963–1967 рр. (1967 р.)**

[Джерело: 667, арк. 1].

Додаток Ж

Ілюстративні матеріали, які свідчать про освітню діяльність Луцького відділення ЗТФ КАДІ (1966–1968 рр.) – Луцького ЗТФ КАДІ (1968–1971 рр.) – Луцького ЗТФ ЛПІ (1971–1975 рр.) – Луцького філіала ЛПІ (1975–1985 рр.)

Ж 1

**Д. Коновалюк – директор Луцького відділення ЗТФ КАДІ у 1966–1968 рр.,
декан Луцького ЗТФ КАДІ у 1968–1970 рр.**

[Джерело: 134].

Ж 2

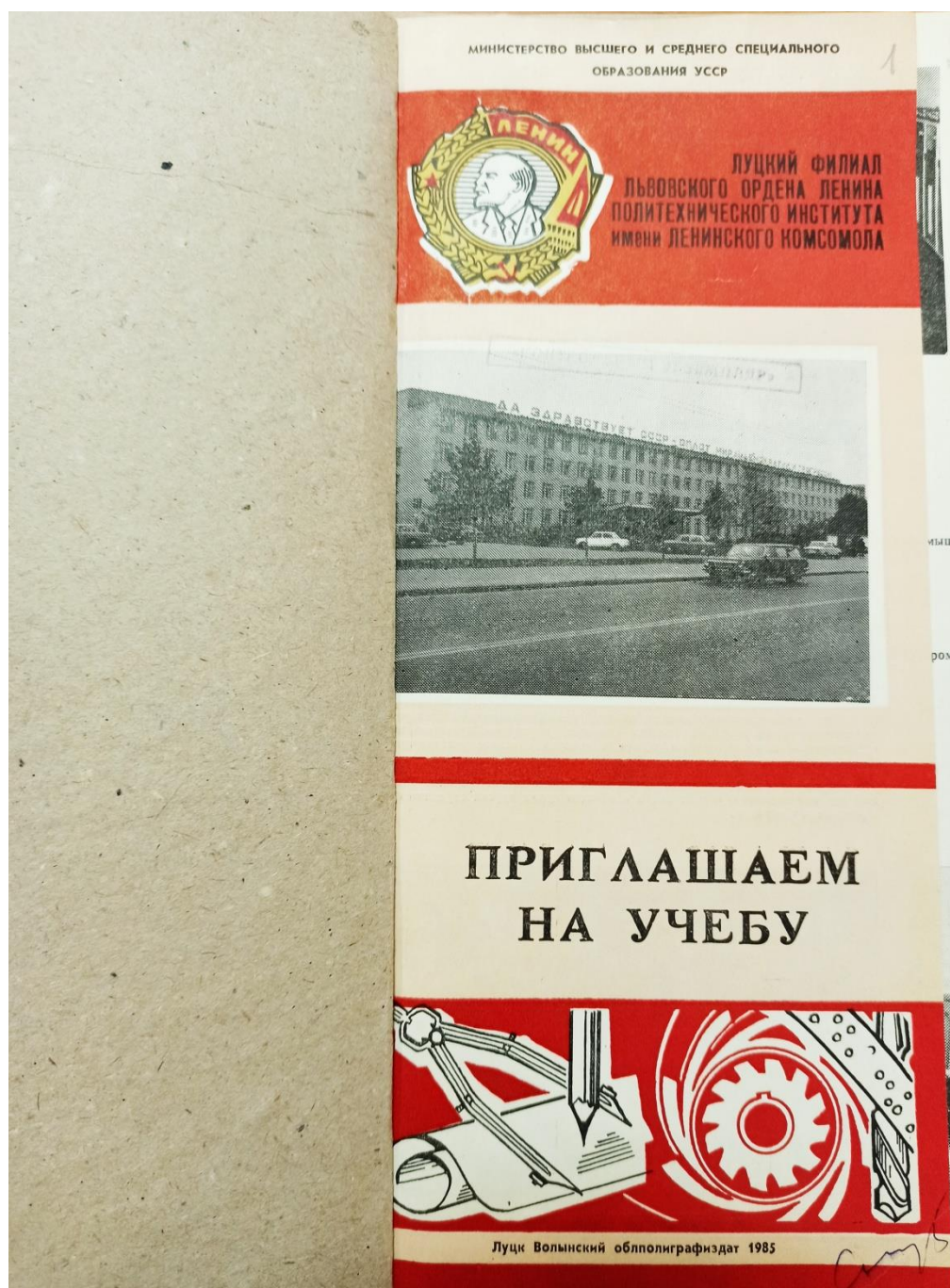
**Посвята у студенти в Луцькому філіалі Львівського політехнічного інституту
(вересень 1979 р.)**

[Джерело: 672, № 1-872].

Ж 3

**Агітаційний буклет Луцького філіалу Львівського політехнічного інституту
(1985 р.)**

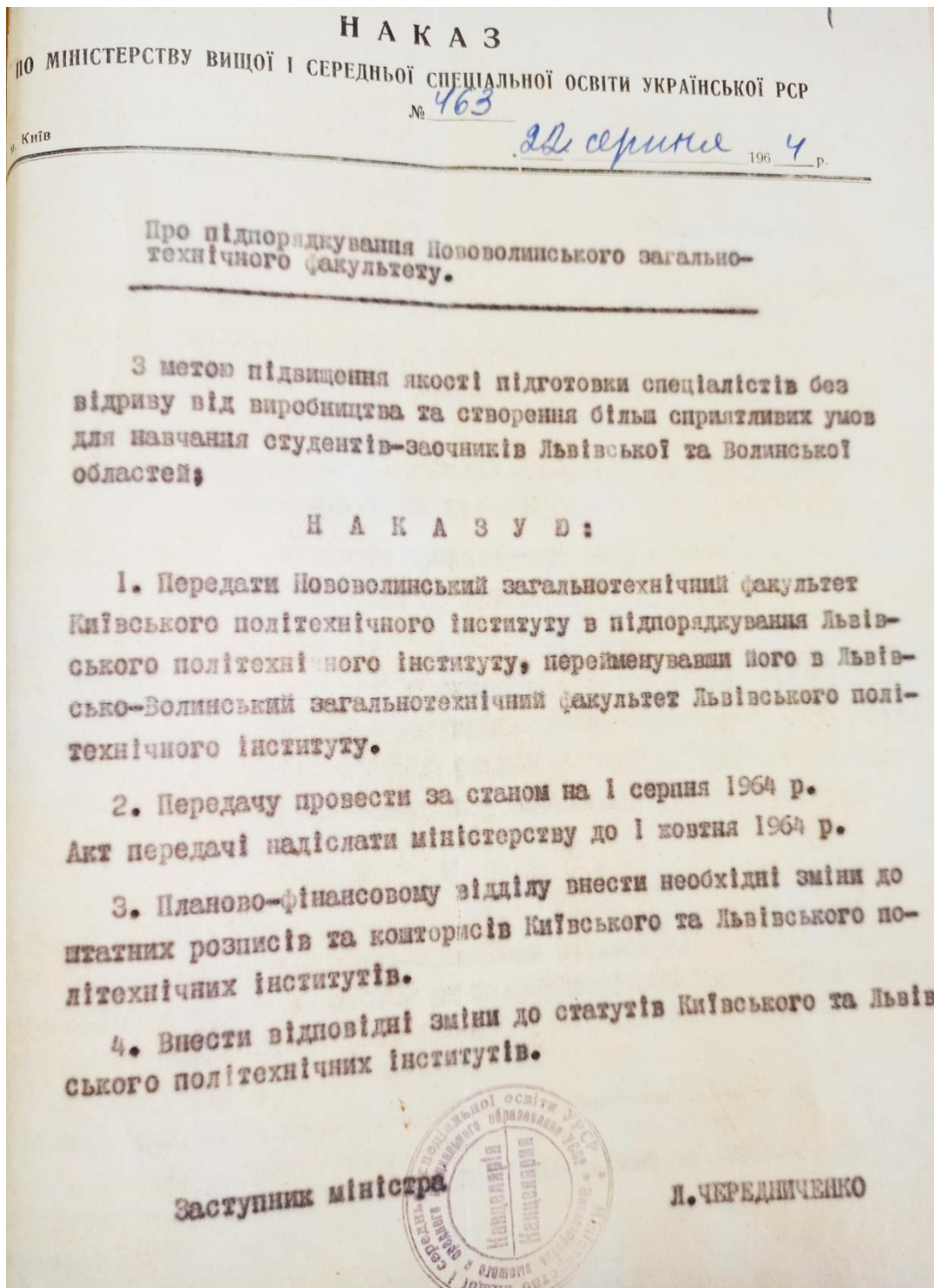

[Джерело: 608, арк. 1].

Ж 4

Наказ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР № 463 «Про підпорядкування Нововолинського загальнотехнічного факультету»

(22 серпня 1964 р.)

[Джерело: 586, арк. 1].

Додаток К

Документи, які свідчать про намагання відкрити фінансово-економічний інститут в Луцьку у 1966 р.

К 1

Службове клопотання Ф. Калити і Ю. Ярощука про відкриття фінансово-економічного інституту в Луцьку (7 січня 1966 р.)

Пролетарі всіх країн, єднайтеся! 4

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМІТЕТ

ДЛЛ № 01-7/3 "7" січня 1966 р.

ПЕРШОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КП УКРАЇНИ
товаришу ШЕЛЕСТУ П.Ю.
ГОЛОВІ РАДИ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР
товаришу ЩЕРБИЦЬКОМУ В.В.

За останні роки значно зросла економіка народного господарства Волинської області. Так, за семирічку обсяг промислового виробництва зріс у два рази. Створені нові галузі промисловості: машино-, електро- і приладобудівна, цукрова та інші. Проектом п'ятирічного плану передбачено будівництво нових промислових підприємств.

Зростання економіки народного господарства, зокрема промислового і сільськогосподарського виробництва, потребує висококваліфікованих економічних кадрів, якими область забезпечена вкрай незадовільно.

В зв'язку з цим обком КП України і облвиконком просять розглянути питання про відкриття в 1966 році в м. Луцьку фінансово-економічного інституту. В області є можливість вже зараз його розмістити на базі Луцького загальнонаукового факультету Львівського державного університету з додатковим виділенням колишніх приміщень міської Ради та духовної семінарії загальною площею 4 тис. кв. метрів, гуртожитку на 600 місць, будівництво якого закінчується в другому кварталі цього року і житлового будинку для викладацького складу на 45 квартир. Ці приміщення розташовані в центрі міста і відповідають вимогам матеріальної бази вищого навчального закладу.

Виходячи з цього та враховуючи, що в області на мільйон населення є лише один вищий навчальний заклад педагогічного напрямку, обком КП України і виконком обласної Ради депутатів трудящих просять Вас вирішити позитивно питання про відкриття фінансово-економічного інституту в місті Луцьку.

СЕКРЕТАР ВОЛИНСЬКОГО
ОБКОМУ КП УКРАЇНИ *Ф. КАЛИТА*

ГОЛОВА ВИКОНКОМУ ОБЛАСНОЇ
РАДИ ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ *Ю. ЯРОЩУК*

ЦК КП України
Відділ науки і культури
СЕКРЕТАРІАТ
Листовий № 26
8. I 1966 р.

КОНТРОЛЬ

ОСОБИЙ СЕКТОР ЦК КП УКРАЇНИ
ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА
* 03.01.1966 *
ВХ. № 262/206
ПІДЛЯГАЄ ПОВЕРНЕННЮ

[Джерело: 717, арк. 4].

К 2

Офіційна відповідь Державного Планового Комітету Ради Міністрів УРСР на пропозицію волинських чиновників, щодо відкриття в Луцьку фінансово-економічного інституту (4 лютого 1966 р.)

Г. Хрескуну Т. В.

**ДЕРЖАВНИЙ ПЛАНОВИЙ КОМІТЕТ РАДИ МІНІСТРІВ
Української РСР**

Для телеграм: «УКРДЕРЖПЛАН»

Наш індекс 63/35 дата 14/1 1966 р. Наш індекс 10/44 дата 4/11 1966 р.

ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ КП УКРАЇНИ

Відділ науки і культури

тов. ПІТОВУ В. І.

Держплан Української РСР, розглянувши за Вашим дорученням листа Волинського обкому КП України та Волинського облвиконкому про організацію в м. Луцьку фінансово-економічного інституту, доповідає:

Луцький загальнонауковий факультет Львівського державного університету, на базі якого пропонується створити фінансово-економічний інститут, немає достатньої учбово-матеріальної бази і професорсько-викладацьких кадрів для якісної підготовки спеціалістів по фінансово-економічному профілю і нормальній роботі стаціонарного вищого учбового закладу. Немає можливості також залучити і необхідні професорсько-викладацькі кадри з інших вузів, оскільки Луцький педагогічний інститут має лише філологічний та математичний факультети.

Залучення необхідних професорсько-викладацьких кадрів до м. Луцьк з інших міст республіки пов'язане з багатомою труднощами і здійснити це в скільки небудь короткий час на думку Держплану УРСР практично неможливо.

Ураховуючи, що в 1966 році у Львівському державному університеті відкрито економічний факультет з спеціальностями фінансово-економічного профілю, який цілком має можливість готувати економічні кадри для Волинської області, Держплан УРСР вважає недоцільною організацію фінансово-економічного інституту в м. Луцьку.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВИ
ДЕРЖПЛАНУ УРСР *М. Махія*
М. МАХІЯ

Друк. УУБ, Зам. № 2887—15000 1965 р

[Джерело: 717, арк. 4].

Додаток Л
Заклади середньої спеціальної освіти у Волинській області
впродовж 1964–1985 рр.
Л 1
Берестечківський зоотехнічний технікум і його учні (1965 р.)

[Джерело: 672, № 8555].

Л 2

Педагогічний колектив і учні Любомльського медичного училища
(середина 1960-х років)

[Джерело: 178].

Л 3

Учні Камінь-Каширського медичного училища (1967 р.)

[Джерело: 672, № 2839].

Л 4

Викладачі Луцького культосвітнього училища (початок 1970-х років)**[Джерело: 92].**

Л 5

Рожищенський зооветеринарний технікум і його учні (1974 р.)

[Джерело: 672, № 9260].

Л 6

**Т. Антонюк – директор Луцького технікуму радянської торгівлі
у 1969–1974 рр.**

[Джерело: 130, с. 17].

Л 7

**Наказ міністра машинобудування для тваринництва і
кормовиробництва СРСР № 228 «Про організацію Ковельського вечірнього
машинобудівельного технікуму» (11 вересня 1978 р.)**

КОПИЯ

П Р И К А З

**МИНИСТРА МАШИНОСТРОЕНИЯ ДЛЯ ЖИВОТНОВОДСТВА
И КОРМОПРОИЗВОДСТВА СССР**

Москва

« 11 » сентября 1978 г.

№ 228

Об организации Ковельского вечернего
машиностроительного техникума

В целях дальнейшего расширения сети средних специаль-
ных учебных заведений, по согласованию с Минвузом СССР
(решение коллегии от 7 сентября 1978 г.) ПРИКАЗЫВАЮ:

1. Организовать Ковельский вечерний машиностроительный техникум Управления кадров и учебных заведений Министерства с подготовкой учащихся по специальностям 0415 "Ковочно-штамповочное производство" и 0515 "Сельскохозяйственные машины".
2. Управлению кадров и учебных заведений (т. Минаеву) в недельный срок дать предложения по кандидатуре директора техникума, утвердить структуру и штатное расписание.
3. Директору Ковельского вечернего машиностроительного техникума до 1 ноября с.г. разработать и представить на утверждение Устав техникума.
4. Базовым предприятием Ковельского вечернего машиностроительного техникума определить Ковельский завод сельскохозяйственных машин им. 50-летия СССР.

БЕЛЯК
Врио: *Сидоренко*

[Джерело: 668, арк. 1].

Л 8

Педагогічний колектив Нововолинського електромеханічного технікуму
(1979 р.)

[Джерело: 103].

Л 9

Учні Шацького лісного технікуму (1970-ті роки)

[Джерело: 672, № 7119].

Л 10

На занятті з хімії в Горохівському сільськогосподарському технікумі
(1984 р.)

[Джерело: 672, № 15007].

Додаток М

Фотоматеріали з історії професійно-технічної освіти у Волинській області
в 1964–1985 рр.

М 1

Педагогічний колектив і випускники-слюсарі Оваднівського СПТУ № 1
(1971 р.)

[Джерело: з сімейного фотоальбому Т. Мороз].

М 2

**Навчальне заняття в кабінеті електротехніки Торчинського МПТУ № 3
(1972 р.)**

[Джерело: 672, № 8346].

Додаток Н

Наукові дослідження у Волинській державній сільськогосподарській дослідній станції в 1964–1985 рр.

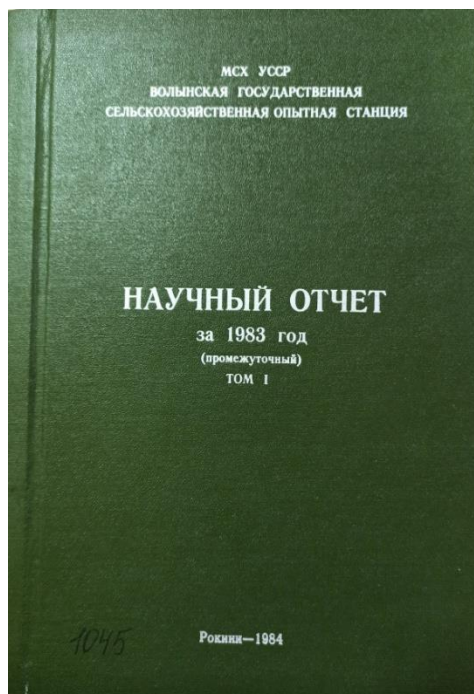
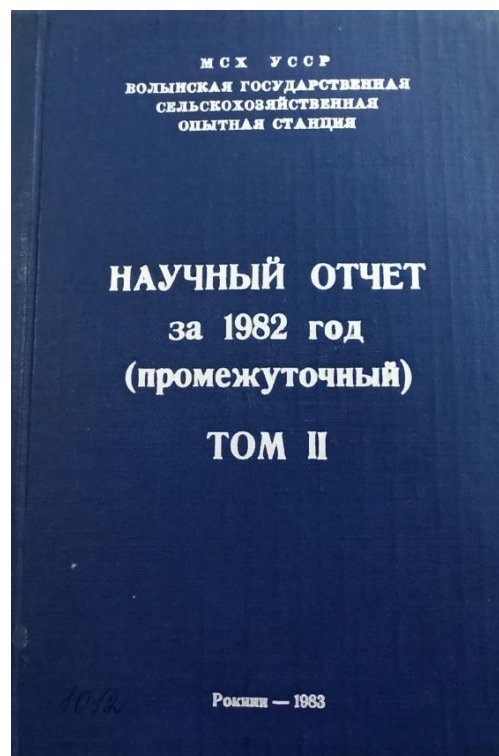
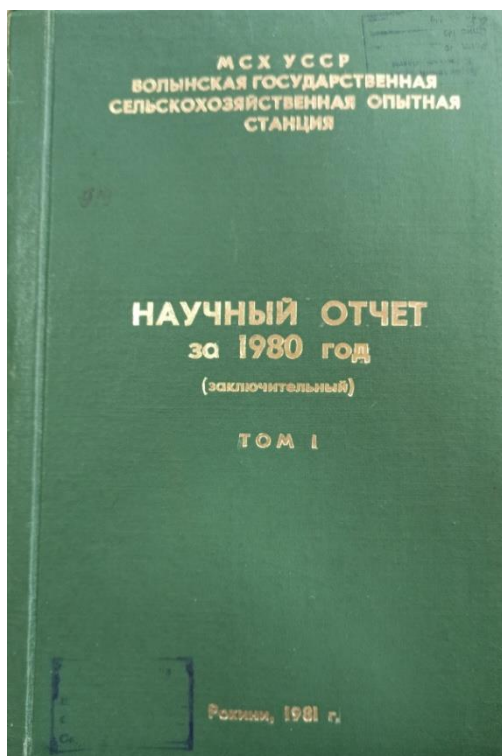
Н 1

Польська делегація під час наукового семінару з агрономії у Волинській державній сільськогосподарській дослідній станції (1976 р.)

[Джерело: 539, арк. 283].

Н 2

**Звіти про наукову діяльність Волинської державної сільськогосподарської
дослідної станції за 1980, 1982, 1983 рр.**

[Джерела: 542; 544; 547].

Додаток II

Волинські педагоги-науковці

Р. Беккер

С. Ліпнер

О. Шпортенко

Г. Кримська

Л. Федорук

Л. Олефіренко

В. Нечипорук

[Джерело: 667, арк. 3–4].

Додаток Р

Волинські історики-науковці

Р. Оксенюк

П. Сміян

О. Михайлюк

І. Гайдай

Д. Огарін

П. Козік

Н. Хмара

П. Серпенінов

В. Кудь

В. Колесник

М. Кучинко

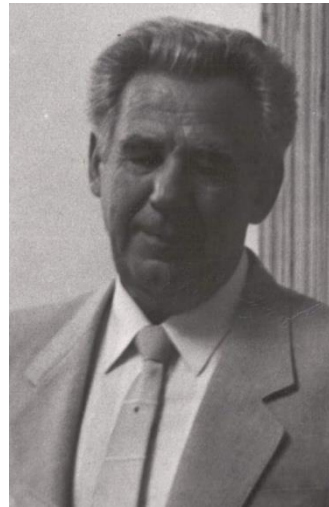

І. Кічий

[Джерело: 667, арк. 3–4; 655; 662; 251, с. 98].

Додаток С

Волинські філософи-науковці

Й. Храковський

Г. Петровський

Є. Грика

І. Береговий

Р. Арцишевський

[Джерело: 658; 251, с. 87].

Додаток Т
Волинські філологи-слов'яністи

О. Вержбицький

А. Омельковець

М. Боженко

В. Покальчук

Л. Рожило

С. Розенфельд

Є. Сухомлин

Л. Оляндер

Л. Бублейник [Джерело: 181, с. 4; 47].

Додаток У
Волинські лінгвісти (іноземні мови)

О. Харсекін

М. Олікова

Н. Максимчук

Є. Гороть

Л. Булатецька

[Джерело: 351, арк. 1; 251, с. 55, 11; з сімейного фотоальбому Л. Малімон].

Додаток Ф
Волинські математики-науковці

С. Зуховицький

В. Дзядик

Р. Ковальчук

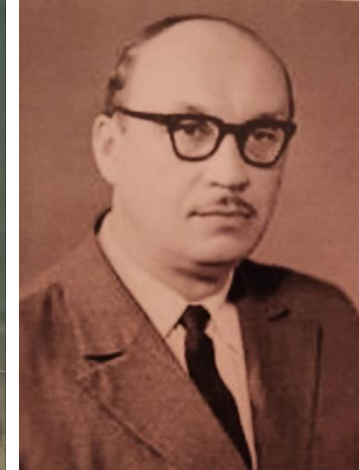
З. Зарицька

М. Горбач

О. Швай

М. Горбайчук

П. Антонюк

[Джерело: 123].

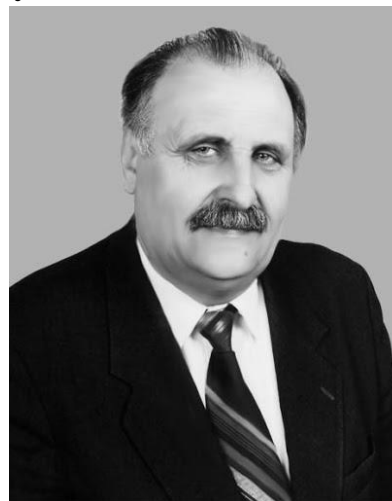
Додаток Х
Волинські фізики-науковці

Н. Малихіна

З. Панкевич

Г. Давидюк

С. Церковницький

О. Жила

Л. Калапуша

[Джерело: 316, с. 8–13].

Додаток Ц

Всесоюзна нарада-семінар з фізики (Москва, 1970 р.)

[Джерело: з особистого фотоальбому Р. Левчук].

Додаток Ш

**Н. Малихіна і В. Вашук в галузевій науково-дослідній лабораторії фізики
твердого тіла (1973 р.)**

[Джерело: 672, № 13872].

Додаток Щ
Волинські медики-науковці

Л. Гіткік

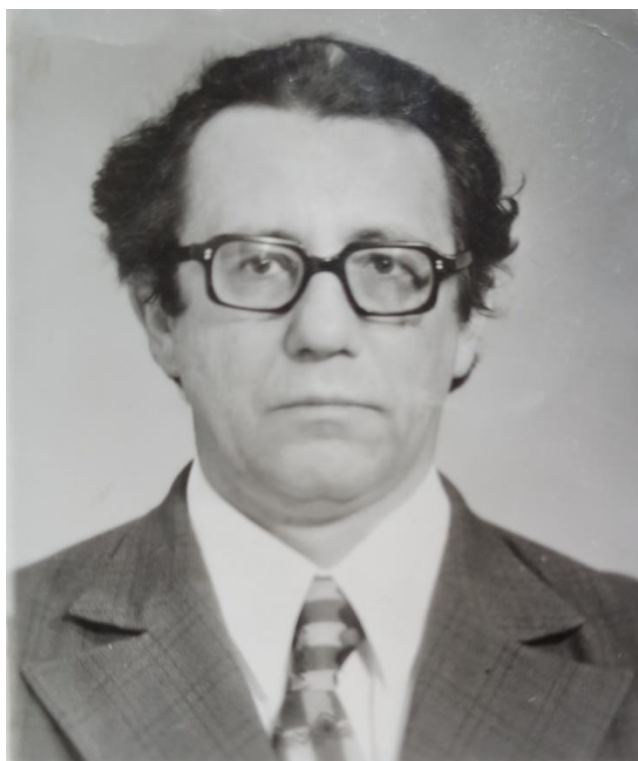
В. Сокольський

В. Башняк

[Джерела: 52; 103; 656].

Додаток Ю
Волинські географи-науковці

О. Краснопольський

Г. Фремд

[Джерела: 346, арк. 7; 350, арк. 29].

Додаток Я

Перелік наукових робіт дисертанта:**Наукові праці опубліковані у вітчизняних фахових виданнях:**

1. Левенець О. М. Викладання іноземних мов у спеціалізованих лінгвістичних класах загальноосвітніх навчальних закладах Волинської області у середині 60-х рр. ХХ ст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні відносини»*. Ужгород, 2018. № 3. С. 53–59.
2. Левенець О. М. Житлово-комунальні та соціальні умови, побут і дозвілля сільських учителів Волинської області в середині 60-х рр. ХХ ст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Історичні науки»*. Київ, 2018. Том 29 (68). № 3. С. 24–29.
3. Левенець О. М. Комуністичне виховання в загальноосвітніх школах Волинської області в середині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Історичні науки»*. Київ, 2018. Том 29 (68). № 4. С. 23–30.
4. Левенець О. М. Структура й функціонування радянської шкільної системи виховання в середині 60-х – у першій половині 80-х рр. ХХ ст. (на прикладі загальноосвітніх шкіл Волинської області). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. Луцьк, 2018. № 6 (379). С. 91–96.
5. Левенець О. М. Формування атеїстичного світогляду учнів сільських шкіл Волинської області в середині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. *Гілея: науковий вісник. Ч. 1. Історичні науки*. Київ, 2019. Вип. 140 (1). С. 58–64.
6. Левенець О. М. Викладання іноземних мов у загальноосвітніх школах Волинської області в середині 60-х – першій половині 70-х рр. ХХ ст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Історичні науки»*. Київ, 2019. Том 30 (69). № 1. С. 29–37.
7. Левенець О. М. Луцький період науково-дослідної та педагогічної діяльності лінгвіста-етрусколога Олексія Харсекіна (1974–1985 рр.). *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні відносини». Ужгород, 2019. № 5. С. 196–204.

8. Левенець О. М. Елементи радянської комуністичної ідеології і пропаганди в шкільних підручниках з іноземних мов у середині 60-х – 80-х рр. ХХ ст. (на матеріалах Волинської області). *Гілея: науковий вісник Ч. Історичні науки.* Київ, 2019. Вип. 145 (6). С. 88–93.
9. Левенець О. М. Середня медична освіта у Волинській області в 1964–1975 рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Історичні науки».* Київ, 2020. Том 31 (70). № 1. С. 18–26.
10. Левенець О. М. Явище сексотства в закладах освіти Волинської області в середині 60-х – першій половині 80-х років ХХ ст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Історія. Філософія. Політологія».* Одеса, 2020. № 19. С. 21–25.

Наукові праці опубліковані у закордонних наукових виданнях:

1. Левенець О. М. Навчання студентів з Узбекистану в Луцькому державному педагогічному інституті імені Лесі Українки у 1966–1972 рр.: особливості навчально-виховного та асиміляторського процесів. *Evropský filozofický a historický diskurz.* Praha: Verostav Družstvo, 2021. Svazek 7. 1 Vedání. S. 15–24.

Опубліковані тези доповідей на конференціях:

1. Левенець О. М. Життєвий шлях і наукова кар'єра професора Владислава Дзядика та його вплив на розвиток математичної науки на Волині. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Політологія, філософія, соціологія, психологія: контури міждисциплінарного перетину».* До 20-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 8–9 грудня 2017 р.). Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 77–80.

2. Левенець О. М. Методи атеїстичного виховання учнів сільських шкіл Волинської області в середині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. *Матеріали науково-практичної конференції «Педагогічне краєзнавство Волині»*: Зб. наук. праць. Володимир-Волинський: ВВПК, 2018. С. 125–130.
3. Левенець О. М. Взаємовідносини сільських шкіл з колгоспами в середині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. (на прикладі Волинської області). *Україна. Європа. Світ. Історія та сучасність: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. м. Київ, 30 листопада – 1 грудня 2018 р. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2018. С. 15–20.
4. Левенець О. М. Громадська (позашкільна) діяльність вчителів Волинської області в середині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. *Сучасні світові тенденції розвитку науки, технологій та інновацій. Матеріали науково-практичної конференції* (м. Ужгород, 28–29 червня 2019 року). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2019. С. 72–75.
5. Левенець О. М. Впровадження нових навчальних програм в загальноосвітніх школах Волинської області у 1969/1970 н. р. *IV Таврійські історичні наукові читання: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. м. Київ, 3–4 квітня 2020 р. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2020. С. 20–26.
6. Левенець О. М. Нововолинський вечірній гірничо-будівельний технікум в 1964–1976 рр. (Короткий історичний екскурс). *Збірник матеріалів історико-краєзнавчої конференції «Нововолинськ: від західних кордонів Древньої Русі до сучасної Європи», присвяченої 70-річчю міста Нововолинська*. Нововолинськ, 2020. С. 70–76.